مەئارىف ۋە ئوقۇتقۇچى

№ 2-3

5 دنچى يىل داۋامى.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

«قىزىل قالام» قاھرامانلارى.

ئوزبېكستان خەلق مەعارف كەمسەرلىگى

تامانىدان ئايدا بر ئاپقر مۇننەزەم چىقىب تۇرغان ئىجتماعى ـ سياسى، ئەعلىم ـ تەربىيەۋى، ئەدەبى، فەننى، علمى

«مەعارف ۋە ئوقۇتغۇچى»

جورنالى 5 نچى يىل داۋامغا كىرىشدى.

جورنال ئەۋۋەلگى پراغراماسىدا، كېچىكتىلدىب، رەسملەر بىلەن بېزەلىب مۇننەزەم داۋام قىلادر.

ئابونە شەرتلەرى:

بر يىللىغى 12 سان ئۇچۇن 5 سوم

ئالتى ئايلىغى 6 » » 3 »

ئالتى ئايغا يازىلىب، كېيىندەن ئابونە مۇددەتىنى يىل ئاخىرىغاچا داۋام قىلدرغو- چىلار قالغان 2 سومنى ئون ۋاقتىدا يوبارىشلارى لازىمدر.

1928 نچى يىلدا چىققان بۇتۇن 12 سان جورنال 4 سومدر.

جورنالنك 1926، 1927 نچى يىلدا چىققان بۇتۇن سانلارى ئىدارەدە بار ھەر يىللىغى ٤ سومدان.

26، 27، 28 يىللاردا چىققان بۇتۇن سانلارىنى بردەن ئالدرغوچىلار 10 سوم يوبارسونلەر.

«مەعارف ۋە ئوقۇتغوچى» ئوزىنك يىللىق مۇشتەرىلەرىگە

ئورتاق

ئىسمىدە كسەگە سالىب بورگەزەنورغان كتاب ساۋغا قىلىب بېرەدر. بۇ كتابدە شورا ئوقۇتغۇچىلارىغا ۋە عۇمۇمەن سياسى ـ ئىجتماعى ئىشچىلەر گە زەرۇر بولغان مەعلومەتلەر بولغوسىدر.

بۇ كتاب قەقەت جورنال مۇشتەرىلەرى ئۇچۇن گىنە بولۇب، ئايرىم ساتىلماغوسىدر.

ئابونە پۇللەرى ئۇشبۇ ئەدرس بىلەن يوبارىلسون:

г. Самарканд, Наркомпрос Уз. ССР

Редакции „Маариф ва Окутучи“

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

ئۇزبېكىستان خەلق مەئارف كەمدىرلىكى
تاماندىدان

ئايدا بر تاپقىر چىقارىلاتۇرغان ئىجتىماعى، سىياسى،
تەئلىم - تەربىيەۋى، علمى، فەننى ۋە ئەدەبى ئۇزبېكچە

مەئارف ۋە ئۇقۇتغۇچى

جورنالى

بېشنچى يىل دەۋامى

سان 2 - 3 №

1929 يىل فېۋرال - مارت

ئۇزبېكىستان مەتبەئە تشلەرى تىرىستىنىك بىرىنچى مەتبەئەسى
تاشكېنت 1929 يىل

بۇ سانلارنڈك مۇندەرىجەسى:

باش مەقالە:
1 — بو يىلغى قابول يەكونلەرى . . . . . مەننان رامىز.

سىياسى — ئىجتىماعى:
2 — ئۇكىن مەعرىكەسىدە مەعارىف ئىشچىلەرى ۋەزىيفەسى . . سۇ. ھەلئۇللىن.
3 — قوللۇپلارىمىزنڈك ئىساسى ۋەزىفىلەرى. . . . . سەيپىئۇف.
4 — يەڭى ئىلىغبەينى ھەمىلگە ئاشۇرۇش چارىلەرى . . . فەرھاد ئاغازادە

تەلىم — تەربىيە:
ئومۇمى بولۇم:
5 — ئالىمدە ۋە ئىزدىگە. . . . . ر. حالمۇراد.
6 — يىتتى يىللىقمى ياكى توققۇز يىللىقمى؟ . . . . . نەرشكىن.
7 — II — باسقۇچ مەكتەپلەر توغرىسىدا. . . . . پېخوۋىچ.

مەكتەپكە — پېداگوگىكە:
8 — 1 — باسقۇچ مەكتەپىدىكى ئوقۇشنى ھىسابقا ئالىش . . ئىيۇانوف.
9 — مەكتەپتە دىنگە قارشى تەربىيە يوللارى . . . . . ن. ئىنايەتى
10 — مەكتەپكىچە تەربىيە ئويلىرىدە ئەدىش تەربىيە . . . . كەللىكتىف.
11 — ياش بالالارنى قانداي تەربىيەلەش كېرەك . . . . . „
12 — ئىشلاق مەكتەپلەرىدە ھاۋانى تېگىشىرىش . . . . . ن. رەجەبزادە.

ئەدەبىيات:
13 — يولاۋچى (شىعر) . . . . . ع. ھەلەۋى.
14 — بىز تېمىرىدەن ئوسمابىز (روسچىدىن) . . . . . مىر تېمىر.
15 — قىرغاقلاردا — كېچە سەھنىلەرىدىن — جاۋان. (شىعر). ن. رەھىمى.
16 — ئاق قىرلار „ ئۇيغۇن.
17 — ئۇمىرش ۋە س س ر „ باتۇر.
18 — سوۋخى كۈنلەر „ ح. عالىمجان.
19 — ناك „ باتۇر.
20 — ئېسىلەش „ ئايدىن.
21 — 8 — مارت قامرامانلارى „ مۇھەممەد ئەمىن.
22 — ئوتتۇرشىم (داستان) . . . . . ئىلىبېك.
23 — تاغ قىزى (ھىكايە) . . . . . ئا. حافىز.
24 — بەختسىز ير كورنىش (ھىكايە). . . . . ئۇچقۇن.

ئەدەبى تېگىشىرىش:
25 — ئىنقىلاب ھەم گوزەل ناتار ئەدەبىياتى . . . . . فەتھى بورناش.
فەن — تېخنىكە:
26 — ئادەم تەنەسىنڈك ئوھىشى . . . . . ئىنايەت سەئىد.
27 — ئەننى خەۋەرلەر. . . . . زىيا ئوسمانى،

كەسەبچىلىك:
28 — مەعارىف ئىشچىلەرىنڈك ئىش ھەقلەرى توغرىسىدا. . . —
مەھەللى خەۋەرلەر:
29 — „قىزىل قالام“ جامەعىياتى. . . . . خابارچى
30 — ئىلىنچ نامىداغى بالالار ئوچاغى. . . . . گۇرگور قىزى.
31 — „يېڭى ئۇچقۇن“ جورنالى. . . . . „قالام“
32 — كاسان راپونىدا مەعارىف ئىشلەرى . . . . . قاسىم ئوغلى،

كىتابىيات:
33 يەڭى چىققان كىتابلار ئاراسىدا . . . . . قۇتلۇغ.

رەسمى:
34 — كەللىكتىپ خابارلارى — فوتوسۇرەتلەر . . . . . —

جورنالىمىزنڈك بۇ سانىغا ئورتاق مەننان رامىزنڈك
«بو يلغى قابول يەكونلەرى ۋە كېلگوسىدەگى ۋەزىفەلەر»
دېگەن كىتابى ئەلاھىدە ئىلاۋە قىلىنغاندىر.

Типо-литография № 1 „Узполиграфтреста
Узлит № 2744 заказ № 2188 Тираж 4057

بۇ يىلغى قابول يەكۈنلەرى

مەننان رامز

1929—28 ىنچى يىل ئوقۇش يىلى باشىدا مەكتەبلەرگە قابول ئىشلەرىنى تەشكىللى رەۋىشدە مۇستەحكەملىك بىلەن بەجەرىش حەقىدا ئوز ۋاقتىدا ئەللە قانچا چارالار بېلگولەنگەن ئىدى.

مەكتەبلەرگە تەلەبەلەر قابول قىلىش مەزگىلىنى ئوتكەزىشدە تامام زىرەكلىك كورسەتىش، بۇ جەھەتلەرنى توغرى باجارىش يولىدا قابول كەمسىيەلەرگە قاتار دەستورلەر بېرىلگەن ئىدى.

ئىجتىماعى تەربىيە مەكتەبلەرىدەن تارتىپ تا ئوقۇتقۇچىلار ئىختىساس مەكتەبلەرگە قادار قابول مەزگىلىدە ئوقۇغۇچىلار ئىشلەرىگە قىلىنادىغان ئىشلەرى، توغرىلىقى، ھوشيارلىق بىلەن بەجەرىش ۋەزىپەسىنى ياخشىلاپ ئوتەش مەقسەدى بىلەن قابول ئىشلەرنى جەمائەت كەنترالى مەسئۇلەسىگە ئايرىم دىققەت قىلىشنى تەكىد قىلىندى. ئوقۇغۇچىلاردە قابول كەمسىيەسى ساستافىغا فىرقە قومىتەلەرنىڭ، كامسامولنىڭ ھەم كەسىبە تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللەرى ئىشتىراك قىلىشلارنى تەشكىللاتلارنىڭ مىنلەش بىلەن بىرگە كەتتە ئوقۇغۇچىلاردا (تاشكەن، قوقان، ئەنجەن، سەمەرقەند، بۇخارا كەبى) كەمسىيە ساستافىغا دەستگاھدا ئىشلەب تۇرگەن ئىشچىلاردەن جەلب قىلىش لازملىغى ئەيتىلگەن ئىدى. *)

شوبھەسز مەكتەبلەرگە قابول ئىشلەرى جۇدە كەتتە سىياسى ئەھەمىيەتگە ئىگەدر، قابول ۋاقتلاردا ئىشچىلەر، بەتزەك، كەمبەغەل دىھقانلار بالالارنى مەكتەبكە كوب جەلب قىلىنىشى مەنە شول قومىسىيەلەرنىڭ سىنفى جەھەتدەن زىرەكلىك ھەم ئىشكە ياراقلىق ئېك ەنلىكلەرگە باغلىقدر.

كەمموندزم تەربىيەسىنى بېرىش ۋەزىپەسىنى ئۇستىگە ئالغان شورا مەكتەبلەرنىڭ ئالدىنغى يۇمۇشى سىنفى ئەساسنى مۇستەحكەم رەۋىشدە رىعايە قىلىشدر.

ئايىنىقسا ئوزبېكستان شەرايىتىدا (مەكتەب يېتەرلىك ئىمەسلىگى، بايلار، قولاقلار، روحانىلار تامانىدان ئوز بالالارنى مەكتەبلەرگە جايلاش حەقىدا بولا ياتقان فەعالىيەت) مەسئەلەنىڭ كېسكىن ئېكەنىنى يەنە تەكىدلەر ئىدى.

مەنە شول ئەحواللارنى نەزەردە تۇتىب ئوكروگ فىرقە قومىتەلەرىغا ئايرىم رەۋىشدە ئوزبېكستان مەركەزى فىرقە قومىتاسى تامانىدان يوقارىدا كورسەتىلگە نوقتالارغا دىققەت قىلىش، مەحەللى قومىسىيە ئىشلەرنى ياخشى كېتىشىگە نەزارەت قىلىب تۇرىش حەقىدە قاتار دەرىكتۇلەر بېرىلگەندى.

*) 28 - يىل ئىيول ئايىداغى تەبركولەردە كورسەتىلگەندى.

نەتىجەدە قابول ئىشلەرىنىڭ بارىشى 27—28 - يىلغا نىسبەتەن ئەللە قانچا دۇرۇست بولسايەم ھەممە يەردە ياخشى بارىدى دەب بولارلىق ئېمەسدر ئ مەاۋى تەشكىلاتلەرنىڭ ۋەكىللەرى بەعزەن جۇدە بوش قاتناشقانلار، كەمسىيەلەرنىڭ تىفەسىدە ئولتىرگۇچى كىشىلەر ئالماشىنىب تۇرگەن.

كەمسىيەلەرنىڭ ئىشلەرى بېرىلگەن دىرىكتىفلەر بويىنچە بارايا تىپمى، يوقمى؟ تېگىشلى فىرقا قومىتەلارى ۋاقت، ۋاقتى بىلەن كەمسىيەنىڭ ئىشلەرى حاقىدا داكلادلار تىڭلەمەگەنلەر.

بەعزى ئوكروگلارنىڭ ئىشلەرىگە مەركەزدەن تۇرىب ئارالاشىشغا خاتالارنى تۇزەتىشقا، توغرى كېلدى. ئوكروگ كەمسىيەلەرى مەكتەبلەرگە يۇبارىش ئۇچۇن كىشى تالالاشدا، (ئايىنىقسا قىشلاقلاردان تەلەبە ئالىشدا) كوب كەمچىلىك كورسەتكەنلەر.

شۇنىڭ ئۇچۇن ئىختىساس مەكتەبلەرگە يوبارىلغان تەلەبەلەرنىڭ ئىجتىماعى ياقدان ياخود مەعلومات ياغىدان توغرى كېلمەگەنلەرى كوب بولدى ھەم ئۇنەرنى قايتارىب ئورنىگە باشقا لايىق كىشىلەرنى ئالىشغا ھەمدە خزمەتچىلەر بالالارنى كوبرەك قايتارشقا باشقالارنىڭ بالالارنى مۇتەلقا ئانماسلىققا قەتعى يول توتىلدى،

ئىكى، ئۇچ يىل ئىچىدەگى تەجرىبەدە شۇ ئەحۋال جۇدە ئاچىق كورىندىكى، ئىختىساس مەكتەبلەرگە تەلەبە تالالاش داۋرلاردا خزمەتچىلەر تامانىدان بالالارنى جايلاشتىرىش ئۇچۇن جۇدە كەتتە حەرەكەتلەر بولادى. ئۇلەر ئوز بالالارنى كىرىتىش ئۇچۇن جۇدە كوب چارالارنى كورەدىلەر. ھەر خىل ئىلتىماس قاغازلارى ئالىب كېلەدىلەر. ياخود چېت ەلۇنسورلەرنىڭ بالالارى ئوز ئاتالارىنىڭ ئەحۋالىنى باشقاچا كورسەتىش ئۇچۇن بار حىلەلەرنى ئىشلەتىب كورەدىلەر. بەعزەن مەحەللە كەمسىيەسى، ياخود قشلاق شوراسىدان يالغان ئىسپرافكەلەر كېلتىرىشكە ھەم مۇۋەففەق بولادىلار.

بويلىغى قابول مەعرەكەسىدە شوندەى ياراماس حەرەكەتلەرگە قارشى كۇرەش يولىدا بىر مۇنچە چارالار كورىلدى.

مەسەلەن خزمەتچىلەرنىڭ بالالارنى سوڭعى نەۋبەتكە قويىش، ئىلتىماسلارنى قابول قىلماسلىق، كېلتىرىلگەن ئىسپرافكەلەرگە تەنقىد كوزى بىلەن قاراش، شۇ ئىسپرافكەنى تەكىدلەيدىگەن مەتىرىياللەرنى قولغا كېلتىرىش ۋە باشقالار.

ئوزبېكستان ئىختىساس مەعارىفى قاراماغىداغى مەكتەبلەرگە (تېخنىكوملەر، رەبفەكلەر، تۇرلى) قابول يەكونلەرنى ئالىب قاراغاندا شوندەى حالنى

(28—29 يل)

مەللى ياغدان:

ئوزبېكلەر . . . . . 67،9%

يەرلىك مەيدە مىللەتلەر . . . . . 21،9%

ئاۋروپالىلار . . . . . 10،2%

27—28 يىلدە مەللى ساستافى قانداي بولغان؟

ئوزبېكلەر . . . . . 60،0%

يەرلىك مەيدە مىللەتلەر . . . . . 19،7%

ئاۋروپالىلار . . . . . 20،3%

بو يلغى قابول ئىشلەرىنىڭ مەللى ياغدان يەنە بر مونچە توزەلگەنىنى كورەمىز. ئوزبېكلەر 60 فائىزدەن 67،9 فائىزگە چىققان. يەرلىك مەيدە مىللەتلەر 19،7 فائىزدەن 21،9 گە چىققان. ديمەك ئوزبېكلەر 7،9 فائىز ئارتادى. يەرلىك مەيدە مىللەتلەر ئورنى 2،2 فائىز ئارتادى.

ئوزبېكستان ئىختىساس مەكتەبلەردە يەرلىك خەلق حىسسەسى ئاشىب بارا ياتقانى كورىنەدى. ئەمما شونى ئەيتىب قويىش كېرەككى، ھەلى مەيدە مىللەتلەرنى ئىختىساس مەكتەبلەرگە تارتىش ئىشى بەعزى بىر مەيدە مىللەتلەرگە نىسبەتەن يېتەرلىك ئېمەسدر.

ئاينۇقسا قىرغىز، تاجىك، قازاقلاردا تەعلىم — تەربىيە يولى بىلەن كىشىلەر يېتەرلىك ئېمەسدر.

مەنە شول مەيدە مىللەتلەرنى ئۇمومەن بار قورسلار، تېخنىكوملارغا جەلب قىلىش بىلەن بىرگە ئايرم تېخنىكوملەر، قورسلار يانىدا ئولەرگە مەخسوس سىنىفلەر ئاچىش ئىشلەرىنى كېك رەۋىشدە تەجرىبە قىلا بارىش، شۇ جۇملەدەن تاجىكلەردەن مۇئەللىم تاييارلاش قورسىنى كېڭەيتىرىش كېرەك.

شۇ مەقسەد بىلەن بويل، قازاقلار ئۇچۇن مەيدە مىللەتلەر بىلىم يۇرتى يانىدا قازاق، قىرغىز گروپپاسى ئاچىلدى. تېخنىكوملاردا ئارالاش ئوقۇشدان كورە ئايرم گروپپا ئاچىش، تەعلىم، تەربىيە تېخنىكوملارغا نىسبەتەن جۇدە زەرور. چۇنكى مۇئەللىم بولىب چىقوچى مەيدە مىللەتلەر ئوز تىلەرى، ئوز ئەدەبىياتلارىنى ساقلاب ھەم ئورگەنىب بارىشلارى كېرەكدر.

ئايرم گروپپەلەر ئاچىشدان تاشقارى شۇ مىللەتلەرنىڭ ئىختىياجىغا كورە مەخسوس قورس، تېخنىكوملار ئاچىش ئىشلەرىنى مۇندەن سوڭ ھەم تەرتىبلى رەۋىشدە ئالىب بارىش زەرور.

ئاينىقسا تاجىكلەر ئۇچۇن، چۇنانچە بۇلتر خوجەن شەھەردە بىتتە تەعلىم — تەربىيە — تېخنىكومى ئاچىلغان بولسا، بو يل بىر قىشلاق خوجالق تېخنىكومى ئاچىلدى. تاجىكستاندا ياشاغوچى تاجىكلەر ئۇچۇن ئايرم ئىختىساسلارغا دائىر تېخنىكوملار، قورسلار يانىدا مەخسوس سىنىفلەر ئاچىش لازم تاپىلادى. چۇنكى تاجىكستاندەن كېلگەن تاجىك باللارنىڭ كوپى ئوزبېك تىلىنى بىلمەيدى.

بۇيلغى قابول يەكونلەرنىڭ ئىجتماعى ياغدان ئالىب قاراغاندا شۇ ئەحۋالنى كورەمىز:

ئىشچىلەر . . . . . 33،1 فائىز

» 44،3 . . . . . »

» 12،6 . . . . . »

مۇنارىمەندلەر . . . . . 9،3 فائىز

باشقالار . . . . . 0،7 *) »

بۇلتۇرگى (27—28) يل بىلەن تاققاس قىلىب قاراغاندا قانداي فەرق بار ئېكەن؟

بۇلتۇر ئىشچىلار بالاسى . . . . . 23،9 فائىز

دېمقانلار » . . . . . 47،3 »

مۇنارىمەندلەر » . . . . . 7،8 »

خىزمەچىلەر » . . . . . 16،8 »

باشقالار » . . . . . 4،2 »

مەنە بو قىياسىمزدەن چىقادىغان نەتىجە يامان ئېمەسدر؛ ئىشچىلەر حىسسەسى 23،9 دەن 33،1 گە چىققان، يەعنى 9،2 فائىز ئاشقاندر.

خزمەتچىلەر حىسسەسى 16،8 دەن 12،6 گە تۇشكەن، باشقالار 4،2 دەن 0،7 گە تۇشكەن.

بو سىفرلەر قابول ئىشلەرىنىڭ بۇلتىركىگە قاراغاندا يەنە ئەنچە دۇرست ئوتكەنىنى كورسەتەدى. ھەقىقەتەن ھەم قابول كەمىسىيەلەرى ئىشلەردە يوقاردا كورسەتىلگەن كەمچىلىكلەر كېچىرىلگەن بولسا ھەم شول كەمچىلىكلەرنى ۋاقتىدا توگەتىش ئۇچۇن كورىلگەن چارالار نەتىجەسىز بولماغاندر.

ئىندى يوقاردىغى سىفرلەردەن كورگەنىمىزچە باللارنىڭ ئىجتىمائى ئەحۋالى ئەنچە ياخشىدر. لىكىن ئول قانداي سىيفەتكە ئىگە ئېكەن؟

شول باللار ئىكى ئۇچ مەرتەلەب تەفتىشدەن ئوتكەنلەر، رەيان تەشكىلاتلەرى ياخود كەمىسىيەلەرى، ئوكروگ كەمىسىيەلەرى ھەم ئېك سوڭ مەكتەبلەر يانىداغى كەمىسىيەلەر كەنتىرالدان ئوتكەندرلەر.

ھەر قايسى بالا ئۇچۇن مەخسوس شەخسى ئىش توتىلادى. باللارنىڭ ئاتاسى ۋە ئوزىنىڭ كىم ئېكەنى، حەقىدا تېگىشلى حۇججەتلەر بار. بۇ حوججەتلەر قىشلاق شوراسى، شەھەر ئىجراقومى، مەحەللە كەمىسىيەسى ھەم عامماۋى تەشكىلاتلەردەن (كەسەبە، كامسامول تەشكىلاتلەردەن) بېرىلگەندر.

بۇنىڭ ئۇستىگە شو باللارنىڭ قايسى ئائىلەدەن چىققانى، كىم ئېكەنى حەقىدا شۇنى بىلەدىگەن كىشىلەردەن ۋە باللاردان تەكىدلەب سوراشتىرىلەدى.

شۇندەي بولسا ھەم سىنفى جەھەتدەن يات بولغان عونسۇرلەرنىڭ باللارى كىرىب قالغان بولىشى مۇمكىندر. بۇندەي شۇبھەنى قىلىش ئۇچۇن حەقىمىز باردر. چۇنكى بۇلتۇر ئۇندەن ئىلگەرىكى يىللاردا كىرگەن تەلەبەلەر ئىچىدەن تېكشىرىب بارىش نەتىجەسىدە شۇندەي يات عونسۇرلەرنىڭ باللارنىڭ چىقب قالىش حادىسەلەرى بولىب تۇرادى.

پەستكى شورا تەشكىلاتلەرى، ئاممائى تەشكىلاتلەر، ئايرم فىرقە ئەعزالارى تامانىدان بىرىلگەن ئىسپرافكە ھەم باھا قاغازلارى بەعزەن يالغان چىقب قالادى. بۇندەي حالارنى بىلىش ئۇچۇن مەكتەبلەر ئوزلەرىنىڭ ئىش داۋىردا تېكشىرە بارماقدالار، بەعزى شۇبھەلىك باللارنىڭ تەعتىل

*) ئاناسى مەعلوم بولماغان باقىمسىز باللار ھەم باشقالار حىسابىغا كىرگەندر.

مۇناسىبەتتى بىلەن كېتىكەن ۋاقىتلاردا يەنە ھۆججەت كېتىدىغان ئىشنى سۈرەتلەش، ياخود باشقا بالالار ۋاستاسى بىلەن ئىشلەنگەن پىرەتكە ئالىش، ياكى بالالارنىڭ تۈرگەن يېرىلەردىن مەكتوب ئارقالىق مەئلوماتلار ئالىش يوللارى قوللانىلادى ھەم يارا-ماسلىقى بىلىنگەنلەرنى مەكتەپتىن چىقارىلادى.

سوۋغا ئىلىش، ئۆچ يىلغا قالدۇلدان ئىلگىرى كىرىپ قالغان بالالار ئاراسىدا ياراماسلارى كۆرۈنۈپ ئىكەنى تەكشۈرۈلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تېكشۈرۈش، تازالاش چارالىرىنى قوللانىش لازىم تاپىلدى.

مىسال ئۈچۈن يەھۇدىلەر بىلىم يۇرتى، نەزىمانىي تېخنىكومى، ئەقتىساد، سەنئەت تېخنىكومى، مالىيە قورىسى، ئەدلىيە قورىسى، ئىشچىلەر پالىتخنىكومى، مەيدە مىللەتلەر بىلىم يۇرتى، مەركەزى تاجىك تەئلىم — تەربىيە قورىسى، سەمەرقەن بىلىم يۇرتى كەبى ئىختىساس مەكتەبلەردە تېكشۈرۈش ۋە تازالاشلار بويىچە ئۈتىدى ھەم ياراماسلارى چىقارلىدى. ئەمما بۇنىدەي چىستەكلەرنىڭ باشباشتاقلىق بىلەن بولمىشى بىر مۇنچە تەرتىپسىزلىكلەر — خاتالارگە سەۋەب بولىدى، شۇنىدەي حاللارغا يول قويىلماسلىق كېرەك.

شۇنىدەي بالالار ئىجتىماعى ئەھۋالىنى تېكشۈرىشلەر باشقا ئىختىساس مەكتەبلەردە ھەم ئالىپ بارىلاياتىتى. لازىم تاپىلغان چاغلاردا باشقان ئايىغ تېكشۈرۈپ چىقىپ، چىستەكە شەكىللەنگەن ئوتكەزىلىپ كېلىنىدى. حازىر تامام ئىختىساس مەكتەپلەرى ساستافىنى كۆرۈپ چىقىپ، يارامىس ئۇنسۇرلاردان تازالاش ئىشىگە حازىرلىق كۆرۈش كېرەك *)

مەھەللەردىن بېرىلگەن ھۆججەتلەرنىڭ بەزىمەن مەئزى يوچ چىقىشنىڭ ئاساسى سەۋەبى شۇكى، شورا، جەماەت تەشكىلاتلەردە ھەلى كىرىلمەي باردىر، ئۇلار بەلەتۈرۈپ يات ئۇنسۇرلەرنى بىركىتىپ گۇۋاھنامەلار بېرەدىلەر. ياخود شۇ ئىدارالاردا تۈرگەن كىشىلەر سىنىپى ياغدان بىزگە يا-قىن بولغان چاغدا ھەم بەزمەن مۇستەھكەم سىنىپى يولنى تۇتماسلىقلارى، بى پەرۋالىق قىلىشلارى نەتىجەسىدە شۇنىدەي نا تۇغرى ئىسپىرافكەلەرنى بېرەدىلەر.

مەنە شۇنىدەي يالغان ئىسپىرافكە بېرگۇچىلەرنىڭ يا-ماسلىقلارىنى مەتبوعاتتە كۆرسەتىپ يازىش بىلەن بىرگە نەمونە ئۈچۈن بىر نەچچە ئىش-چىلەرنى جەزاغا تارتىش، تېگىشلى جازاسىنى بېرىش بىلەن بىرگە ھەممە تەشكىلاتلەرگە كېلىك رەۋىشىدە ئاشكارا قىلىش كېرەكدىر.

قابۇل قىلىنغان تەلەبدىلەرنىڭ فىرقەلىك جەھەتى

بويىلغى قابۇلدا تەلەبەلەرنىڭ فىرقە ۋە كاسمامول ئەزاسى ياخود كەندىداتلەرى بولىش سەۋەبتى بىلەن ئالغاندا تۇبانىدەگى حالنى كۆرەمىز كەممونىست بالشۇۋىك فىرقەسىدىنىڭ حەقلىق ئەزالارى ھەم كەندىداتلەرى 6،1 فائىز كەمسىدە مولىنىڭ حەقلىق ئەزاسى ھەم كەندىداتلەرى 62،1 فائىز. بۇلتۇر 27—28 يل قابۇلى يەكۈنى بويىنچە مەنە شۇنىدەي ئىدى.

فىرقە ئەزاسى ھەم كەندىداتلەر 3،5 فائىز.

كەمسامول ھەم كەندىداتلەر 58،5 فائىز.

دىيمەك فىرقە مايەسى 2،6 فائىز تارتقان. كەمسامول مايەسىيەم 3،6 فائىز ئوسكەن. فىرقە ۋە كاسمامول ساستافى ئومومى تەلەبەگە نىسبەتەن 68،2 فائىز تەشكىل قىلادى. بۇ ئەھۋال، بۇيلغى قابۇل ئىشلەرنىڭ دۇرست تاماملارنى ئاچىق كورسەتىپ تۇرادى.

ئەممە تەلەبەلەرنىڭ ئىجتىماعى ھەم فىرقەۋى تاماندان شۇنىدەي حالدە تاللاش ئىشلەرى جۇدە كوب قىيىنلىقلار بىلەن ئوتىدى. كوپ كىشىلەرنى قايتارىپ يۇبارىش، ئورنىگە ئىجتىماعى ياغدان توغرى كەلەدىگەن باشلارنى قابۇل قىلىشغا توغرى كېلىدى.

يوقارىدا چىت ئونسۇرلەرنىڭ ئىختىساس مەكتەبلەرگە ئالىش ئۈچۈن تۇرلى يول ئاختارىشلارى، بۇ توغرىدا ئەعەلالىيەتلەرى جۇدە كېسكىن ئىكەنى حەقىدا ئەيتكەن ئىدىك. حەقىقەتتە مەكتەبلەرگە قابۇل داۋىردا شۇنىدەي حاللەر ئۇچرەپ تۇردى.

مەحەللەردەگى قابۇل كەمسىيەلەرنىڭ مەعلوماتلارغا قاراغاندا چىت ئونسۇرلەرگە مەنسوب بولغان ياشلار تاماندان جۇدە كوب ئورىنىشلار بولغاندر. كوبلەرى فىرقە ۋە كاسمامول بولىشى سەفەتى بىلەن كىرىشكە ئۇرۇنغانلار. ئىك قىزق مىسالىلاردەن بىرىنى كېلتىرىش بىلەن ئۆقۇغۇچىلارنىڭ دىققەتلەرىنى شۇ مەسئەلە ئەترافىغا جەلب قىلماقچىمىز.

سەمەرقەندە ئاچىلغان رەبفەككە تەلەبەلەر قابۇل قىلىشدا سەمەرقەند ئىپەك فەبرىكەسىدەن بىر نىچە ئىشچىلەرنى ئالىشغا توغرى كېلدى.

ئىپەك فەبرىكەسىنىڭ قاشىداغى كاسمامول، فىرقە يەچىيكەنەرى ھەم ئىشچىلەر بىرلىگىدە تەنتەنە بىلەن رەبفەككە سايلاب ئالىنغان ئىشچىلەر ئاراسىدان بىر نىچەسى بايلارنىڭ بالاسى ئىكەنى مەعلوم بولدى.

نەتىجەدە رەبفەكەدەن ھويدەب ئورۇنلەرگە باشقا حەقىقى ئىشچىلەردەن ئالىشقا ئوغرى كېلدى. مەنە شول ئىپەك فەبرىكەسىدەن رەبفەككە بېرىلگەن ئىشچىلەر ئىچىدە ئەكمەل موراتقى دىگەن بالا ھەم كېلگەن.

ئەكمەل موراتقى كاسمامول ئەعزاسى، فىرقەنىڭ كەندىداتى. فىرقەگە كىرىشىدە (27 يلدا) دېھقان سەفەتى بىلەن بىر يىللىك كەندىدات ئىستەژى بىلەن كىرگەن، ئىپەك فەبرىكەسىدە 2 يىللىق ئىشچىلىك ئىستەژى بار.

زاھىردەن قاراغاندا رەبفەككە كىرىش ئۈچۈن ھەممە ياقدان حەقلىق. كاسمامول ئەعزاسى، فىرقەگە كەندىدات، ئىجتىماعى ئەھۋالى ئەۋۋەل دېھقان، سوگرە ئىپەك فەبرىكەسىنىڭ ئىشچىسى دىيب فەبرىكە تەقدىم قىلغان سىزگە يەنە نىمە كېرەك؟

لىكىن نەقابىنى ئالىپ تۇرىپ بەشەرەسىگە قاراغاندا شونىدەي كىشى بولىپ چىقادى، تاشكەنلىك تورخان مىك باشىنىڭ نەبىرەسى، يەر ئىسلاھاتىغاچا تورەخانلىك يەر مۇلىكلەرىنى شو بالانىڭ ئاتاسى مورادخان *) ئىشلەتىپ كېلگەن.

---

*) مورادخان تورەخان سىگباشىنىڭ كىنىسى سىگباشى ئولگەچ ھەممە مال مولىك شۇنىڭ تەسەررۇفىدە بولغان.

*) چىستەكە مەنسۇبلەرنى قابۇل يەكۈنلەرى حەقىدا ژۇرنالخانەعلاۋە قىلىنغان رىسالەچىدە ئايرىم توختالدى. شۇنىڭ مۇراجەعەت قىلىنسۇن.

يېر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا كەتتە يېر ئىگەسى «ПОМИЩИК» بولۇش سەۋەتى بىلەن خوجىلىغى تامام بىتتۈرىلگەن.

شۇ سەۋەتلەرنى يازوچى يېر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا شو- لەرنىڭ خوجالىغىنى پامىشچىك خوجالىغى بولۇش سەۋەتى بىلەن بىتتۈرگەندىم. يېر ۋە مالالارى 20نەچە كەمبەغەل، چارا- كارلەرگە بولۇپ بېرىلگەن، كەتتە باغى عىمارەتلەرى بىلەن مەكتەپ فايداسىغا ئوتكەزىلگەن.

دېمەك، يېر ئىسلاھاتىدان سوڭ پامىشچىك مۇراد- خانىڭ بالاسى ئەكمەل مۇراتنى كامساموللا ئەغزاسى، فىرقەگە كەنىدىلەر ھەم ئېپەك فەبرىكەسىنىڭ ئىشچىسى. فىرقەگە دەھقا بولۇش سەۋەتى بىلەن كىرگەن، پۇيل رەبفەككە فەب- رىكە تامانىدان يۇبارىلغان. بۇ مەسالىنى كېلتىرىشدىن مەقسەد شۇكى، بىزنىچىدىن دۇشمەنلەرىمىزنىڭ قانداي ئۇستە، قا- داي ەعمال ئېكەنىنى كورسەتىش بولسا، ئىكىنچىدىن كامساموللا، فىرقە سەفىدە بولۇشىغا قارامىسدان ھەر تاما- دان تېكشىرىش زەرور ئېكەنىنى ئەيتىشدىر.

حازىردا كامساموللا مەركەزقومى تەشەببوسى بىلەن بولا ياتقان كەمسەموللەر سەۋەنى تازالاش ئوز ئوزىنى تازالاش- دىرىش يولى بىلەن كەتتە نەتىجەلەر بېرىدى. شۇ جۇملە- دىن ئىختىساس مەكتەبلەرى ئىچىدە بولغان يات ئونسۇر- لەرنىڭ نىقابىنى ئاچىشدا ھەم بۇ تازالاش كەتتە كومەك بېرمەكدە.

مەنە شۇندەي ئەھۋاللەرنىڭ ئالدىنى ئالىش ئۇچۇن 28 يىلنىڭ ئىيون ئايىدا بېرىلگەن تسىركولەردە پويلىنىڭ قابول ئىشلەرىگە ئارىم زىرەكلىك بىلەن كىرىشىشنى تەئ- كىدلەنگەن ئىدى ھەم كەمسىيەلەرنىڭ فەعالىيەت ۋە حەرەكەتلەرى ئىش دەۋرىدە تېكشىرىپ تۇرىلدى.

يوقارىداغى ئەھۋاللار ھەممەسى چىندەن زىرەك بو- لىشنى تەلەپ قىلادى، قابول مەعرەكەسى دەۋرىدە مەحەللى ئاممانۇى تەشكىلاتلەرنىڭ دىققەتىنى يەنە كوپ جەلىپ قى- لىش لازىم ئېكەنىنى كورسەتەدى.

خاتىن، قىزلار- نىڭ ئورنى

ئىختىساس مەكتەبلەردە خاتىن، قىزلارنىڭ حىسسەسىنى كۇپەيتىرش ئىشىدە سۇڭغى ئىكى يىل ئىچىدە ئارىم دىققەت بىلەن قارالدى. بۇ ۋەزىفەنى باجارىشدا بر تاماندان خاتىن، قىزلارغا مەخسوس مەكتەبلەر ئاچىش يولى بىلەن، ئىكىنچى تاماندان بار ئىختىساس مەكتەبلەرىگە كوبرەك جەلىپ قىلىش يولى بىلەن ئىش كورىلدى.

مەنىنەتكەش خاتىن، قىزلارنىڭ ئازادلىق ئىشلەردە سوڭغى يىللاردا بولا ياتقان حەرەكەتلەر نەتىجەسىنى مە- دەنىيەت قۇرىلىشى يولى بىلەن ەكس ئىتدىرىش ئەسا- سى يۇمۇشلاردان حىسابلانغانىغا كورە، بۇ يۇمۇشنى باجا- رىش يولىدا قىلىنغان تەدبىرلەرنىڭ تېيشلى نەتىجەلەر بىلەن باغلانغنى ھەم ئانىقدر.

خاتىن، قىزلارنىڭ ئازادلىغى مەسئەلەسىدە ئەساسى نوقتە مەنىنەتكەشلەرنىڭ ئولگۇرجى بىر قىسمى بولغان خاتىن، قىزلارنىڭ ساتسىيالىزم قۇرىلىشى ئىشىدە ئىشتىراك قىلىشلارىنى تەئمىن ئېتىشدىر.

ساتسىيالىزم قۇرىش ئىشىدە ئەساسى يولدىمىز بولغان مەمالەكەتىمىزدە ھەتا ھەش، قىشلاق خوجالىغىنى يەگى ئەساسدا قايتادان تۇزىش، مەدەنىيەت قۇرىلىشىنى تېزلەتىش ئىش- لەرنى مۇۋەففەقىيەت بىلەن باجارىشدا باش، قىزل بىلەم- دان كەدرلەرنىڭ رولى جۇدە كەتتە.

مەنە شول كەدرلەرنىڭ دىيەرلىك حىسسەسىنى خاتىن، قىزلا تەشكىل قىلىشى ئۇچۇن كۇرەشىش ئەلاحىدا ئەھەم- مىيەتكە ئىگەدر.

29—28 ئوقوش يىلىدە ئىختىساس مەكتەبلەرىگە قابول يەكونلەرىنى ئالۇپ قاراغاندىمىزدا ھەم بۇنى ئوتمىش يىللەر بىلەن تاقاس قىلغاندىمىزدا توباندەگى حالنى كورەمىز.

بۇيلغى قابۇلدا خاتىن، قىزلارنىڭ حىسسەسى 34،2% تەشكىل قىلادى. 28—27 يىلدە 25،6% تەشكىل قىلار ئىدى. 27—26 يىلدەچى، 12،1% تەشكىل قىلغان.

دېمەك، خاتىن، قىزلاردان بىلىمدان كۇچلەر يېتىشدى- رىش ئىشىدە ئوسىش سۇرەتى ياخشى دىيەر دەرجە- دەدر. چۇنكى خاتىن، قىز حىسسەسى 27—26 يىلغا نىس- بەتەن 200 فائىزگە ياقىن ئوسەدر، تەبىعى، ئىرلەرنىڭ حىسسەسى شۇ نىسبەتتە پەستكە تۇشە بارادى. مەسەلەن: ئىككى يىل ئىچىدە 89،9 فائىزدەن 65،9 فائىزگە تۇشەدى.*) حەتتا بۇيل بېرىلگەن ئورۇنلەرگە مەحەللەر ئىجتىماعى ياغ- دان ھەم مەعلومات يافىدان توغرى كىلەدىگەن خاتىن، قىزلارنى يۇبارىب تولدىرا ئالمادىلار.

بو حەقدا ئايرم چارالار كورىشكە توغرى كىلادى. مە- سەلەن قىزلار بىلەن تولدىرىلمەگەن مەكتەبلەرنى يەتتى يىللق قىزلار مەكتەبلەرىدەن ئىنتىرنەتلەردەگى قىزلارنىڭ سۇڭغى گروپپەدە ئوقوچىلارىدان ئالىب تولدىرىلادى.

30—29 يىل ئىختىساس مەكتەبلەرىگە قابول داۋرىدا ھەم خاتىن، قىزلاردان شۇ مەكتەبلەرگە كىرىش ئۇچۇن تېكشاى كەدرلەر بېتەرلىك مىقدارىدا چىقمای قالىشى تۇر- گەن گەپ. بۇنىڭ ئۇچون تېخىنكوم، رەبفەكلەرگە باتراقلار- دەن تاپىيارلاش قورسلارىغا باتراق خاتىن، قىزلاردان جەلب قىلىش، ئايرم ئېكستىرنەتلەر، قورسلار ئاچىب تەيىارلاش كەبى چارالار كورىلمەكدە.

مەنە مۇندەي قورسلار (باتراق قورسلاردان تاشقارى) مەحەللى بودجەت ھەم كەسىبە كەپىرەتنى تەشكىلاتلەرى حىسابىغا تەشكىل تاپقوسىدر. كېلگوسى يىلدە مىنەتكەش خاتىن، قىزلاردان قانچا مىقداردا تېخىنكوملار، قورسلار، رەبفەكلەرگە كىرىش ئۇچۇن حازرلىغى بار كىشىلەر بولسا شۇنچە قابول قىلىنغوسىدر. مەنە شۇنگە قاراب مەحەللەر حازرلىق كورشلەرى كېرەكدر.

قبول ئىشلەردە كوبرەك مۇۋەففەقىيەتكە ئېگە بولىش ئۇچۇن ھەم ئىشچى باتراك مايەلارنى كوپەيتىرىش ئۇچۇن تەجرىبە قىلىنا ياتقان ئايرم چارالارنى مۇندان سوڭ ھەم كۇچەيتىرىش كېرەك.

بىزدە 28—27 — يىلدەن تەشكىل قىلىنغان باتراقلار- دەن رەبفەكلەرگە كىشى تاپىيارلاش قورسى بو يىلى ئاچىل- غان رەبفەكلەرگە باتراقلاردەن يۇزلەب جايلاشقا ئىمكانىيەت بېرىدى.

*) بو سەۋرلەرگە خاتىن، قىزلارغا مەخسوس مەكتەبلەردە ھەم بىرگە ئوقوش يولى بىلەن ھەمدە ئىختىساس مەكتەبلەردە بولغانلار كىرەدىلەر. 29 - يل حىسابىغا ھالى حازرلىم كىرگەن ئىمەس.

شۇنىڭ ئۈچۈن 28—29 — ئوقۇش يىلىدا باتراق قورسلارى ئاچىشنى تەكرارلاش، كېڭەيتىرىش لازىم تاپىلدى.

حازر ئەنجەندە، قېقاندا، بۇخاردا داۋام قىلىپ تۇرغان باتراق قورسلارى 30—29 يىل ئۈچۈن يالغىز رەبىەكلەرگە گەنە ئەمەس، بەلكى تېخنىكوملارغا ھەم كىشى بېرەدىلەر.

ئىشچى رايونلاردا ئىشچىلەرگە عۇمومى مەعلومات بېرىش مەقسەدى بىلەن ئاچىلغان كورسلەر ھەم بىر مۇنچە ئىشچىلەرنى تاييارلاغوسىدر.

بولاردان تاشقارى كەپىرەتىف، كەسىبە سايوزلارى ھەم ئوز ئەزالارى ئۈچۈن (باتراقلار، كەمبەغەللەر ھەم ئىشچىلەر ئۈچۈن) عالى ئورتە ئىختىساس مەكتەبلەرگە تاييارش قورسلارى ئاچىب تاييارگەرلىك كورسلەرى لازىم.

تېز كۈندە ھەممە ئىختىساس مەكتەبلەرنىڭ رازۋەرسكەلەرى، قابول شەرتلەرى ئىعلان قىلىنادى، *) شۇنگە كورە مەحەللى تەشكىلاتلەر حازرلىق كورسلەرى زەرۇردر.

*) ئورنالغا عىلاۋە قىلىنادىغان رىسالەدە مەم تېشلى مەعلومانلار باردىر.

بىز ئالدىندان حازرلىق قورسلارى ئاستاسى بىلەن قانچا كوپ كىشىلەر يېتىشدىرسەك، باتراق، ئىشچىلەرنى تاييارلاساق، شۇنچە ئىختىساس مەكتەبلەردە ئىشچىلەر، باتراقلار مايەسى كوپ حىسسەنى تەشكىل قىلىشى مۇمكىن بولغوسىدر.

تەنبىيە: ئوقۇغۇچىلارىمىزنىڭ خاتىرىغا شۇنى ھەم سالىب ئوتىش لازىمكى، بىز بۇ مەقالادا قابول ئىشلەرىنىڭ ئەساسى پەيتلەرگە توقتادق. دارۇلفۇنون، عالى بىلىم يۇرتى، رەبفەكلەر، باشلانغىچ ۋەيۇكسەك ئىجتماعى تەربىيە مەكتەبلەرى مەسئەلەسى ۋە باشقا ئەساسى مەسئەلەلەر ئۈستىدە توقتاشنى ھەم بۇ مەقالادا قويىلغان مەسئەلەلەردە مۇفەسسەلرەك توختاش كېرەك بولسايىدم ئوشە مەسئەلەلەر ئۈستىدە ئايرىم توختاشنى، قويىلغان مەسئەلەلەر شەرخىنى «مەئارف ۋە ئوقۇتغۇچى» جورنالىغا عىلاۋە شەكلىدە چقادىغان رىسالەمىزگە حەۋالە قىلىشنى لازىم تاپدىق.

مەننان رامىز.

«قىزىل قالام» جەمعىيەتىنىڭ ئىدارە ئەزالارى

ئوڭدەن: شاكر سولەيمان، ئاناجان ھاشم، سەيد غەنى، عەبدوسەلەم نىيازى، مەلىك رەحمان.

ئېكىن مەھرەكەسى ۋە مەھارىپ ئىشچىلەرى

بىزنىڭ ئالدىمىزدا مەماكەتنى ئىندۇسترالەشتۈرۈش، قىشلاق خوجالىغىنى ئىجتىماعى ئاساسگە قۇرۇش كبى ئاغىر ۋەزىپىلەر تۇرادۇر. ھەمەلى تاماندان بۇ ئىشلەر بىزنىڭ ئاغىر سەناھەتىمىزنى ئوسدۇرۇش، ئۇنى يەنگى تېخنىكە ئاساسدا قايتادان قورۇش، بۇتۇن قىشلاق خوجالغىنى ماشىنالاشدۇرۇش ئۇسۇللەرى بىلەن تەرەققى قىلدۇرۇش، بۇ خوجالىقنىڭ ئومىنى كوتەرۇش ۋە ئىجتىماعى سەناھەتكە خام مال حازرلايدىغان قىشلاق خوجالغى بىلەن شەھەر سەناھەتى ئورتاسدا مەھكەم مۇناسىبەت توغدۇرۇش ۋەزىپىلەرىدەن ھبارەتدۇر.

بىزنىڭ ھۇمۇمى خالق خوجالغىمىزنىڭ تەرەققى سۇرئەتى، ئالدىمىزدا تورغان ئېكىن مەھرەكەلەرنىڭ قانداى حازرلىق بىلەن ۋە قانداي دەرەجىدە ئوتىشگە باغلىقدۇر. ئېكىن مەھرەكەلەرنىڭ نەتىجەلىك رەۋىشدە، بىز كۇتكەنچە ئوتىيشى، بۇ مەھرەكەدە بۇتۇن مېھنەتكەشلەر ئاممەسىنىڭ فكر ۋە دىققاتلارى، بۇتۇن جەماھەت تەشكىلاتلارنىڭ ئوەرگە يولباشچىلق قىلىش ئۇچۇن سەپەرۋەرلىك قىلىشلارى ئارقاسىداغىنا مۇمكىندۇر.

مەھارىف ئىشچىلەرى، ئايىنقسا قىشلاق مۇھەللەلەرنىڭ ۋەزىپەلەرى، قىشلاقدا ھەقىت مەھارىف ئىشلەرنى ئالىب بارشغىنا بولماسدان، بەلكىم شۇ مەھارىف ئىشلەرنى مەماكەتنىڭ ئىجتىماعى، خوجالىق مەسئەلەلەرى بىلەن باغلاب بارشدۇر. مەدەنى ئىنقلاب مەسئەلەلەرى بىلەن ئىجتىماعى خوجالىق ئىشلەرى ئورتاسدا مەھكەم مۇناسىبەت باغلاماسدان تۇرىب، قىشلاقنى ئىجتىماعى ئاساسدا قايتادان قۇرۇش مەسئەلەلەرنى ئويلاش مۇمكىن ئېمەس، بۇتۇن قىشلاق مەھارىف ئىشچىلەرى شەھەر بىلەن قىشلاق ئورتاسداغى مۇناسىبەتنى باغلاشدا دائىمى خىزمەت كورسەتىشلەرى كېرەك.

بۇ يىلغى ئېكىن مەھرەكەلەرى قىشلاق خوجالغى ئالدىدا:

بۇتۇن ئورتا ئاسىيا مقياسىدا پاختا مايدانلارنى ئوتكەن يىلدەن $22^0/_0$ ئاشرىپ بۇ يىل 55 مليون پوت پاختا ئالىش؛

باھارى ئېكىن مايدانلارنى ئوتكەن يىلدەگىدەن $25^0/_0$ كوپەيتىرىپ ئورتا ئاسىيادا غەللە خوجالغى توغدۇرۇش، ئەپكىلىك ئىشلەرنى كېڭەيتىپ، سەناھەتىمىزگە 5 يىل ئىچىدە 2 مىليون پۇت خام ئىپەك يېتىشدۇرۇش ۋەزىپەلەرى قويىلادى.

ئوزبېكستان مقياسىدا پاختا مايدانلارى ئوتكەن يىل 630 مىڭ گېكتار بولسا، بۇ يىل 730 مىڭ گېكتار، باھارى ئېكىن مايدانلىرى ئوتكەن يىل 401 مىڭ گېكتار بولىپ، بۇ يىل 515 گېكتار تەشكىل قىلادى.

مەنە بۇ ئىجتىماعى خوجالىغىمىز بىلەن بىلغانغان ئېكىن مەھرەكەلەرى ئالدىدا تورغان ۋەزىپەلەرنى، كېڭ مېھنەتكەشلەر ئاممەسىنى جەماھەت تەشكىلاتلارى ئالدىدا تۇپلاب، ئولەرگە تېگىشلىك دەرەجەدە رەھبەرلىك قىلماسدان باجارىش مۇمكىن ئېمەس. شۇنىڭ ئۇچۇن فىرقا، شۇرا، كەسەبە، كامسامول تەشكىلاتلارى بىلەن بىر قاتاردا مەھارىف ئىشچىلەرى، ئايىنقسا قىشلاق موھەللەلەرى ئالدىدا، قىشلاق خوجالىغىنى مەدەنى ئىنقلاب مەسئەلەلەرى بىلەن باغلاب، ئۇنىڭ تەرەققى سۇرئەتىنى كوتەرۇش مايدانىدا قۇيىداغى ۋەزىپەلەر تۇرادى:

1) يۇقارىداغى ۋەزىپەلەرنى باجارىش ئۇچۇن ھەر بىر مەھارىف ئىشچىسى ھەر ئوكرۇگ، رايون ۋە قىشلاقنىڭ ئېكىن رەھبەرلىرى بىلەن ئىلگەرىدەن تانىشىشلارى كېرەك.

2) ھەر بىر مەھارىف ئىشچىسى ۋە مۇھەللەلەر ئېكىن مەھرەكەلەرنى ئوتكەزىلدە مەحكەم بىرلەشكەن سەفلەرى بىلەن فىرقا، شۇرا تەشكىلاتلارى ئالدىدا توپلانىب، بىرىنچى قاتاردا رەھبەرلىك قىلىشلارى لازىم.

3) ھەر بىر قىشلاق مۇھەللىمى، پاختا ۋە ئىپەكچىلىك ئىشلەرىنىڭ سەناھەتىمىزدە قانداي ئەھمىيەتكە مالىك بولىشلارىنى دېھقان ئاممەسىگە توشۇنتۇرۇشلەرى كېرەك.

4) ئېكىن مەھرەكەلەرى ۋاقتىدا كالخوز ئىشلەرىگە ئايىنقسا ئېھتىبار بېرىلىب، ئولەرنىڭ ئوز ۋاقتىدا تۇخۇم، قارز، ماشىنا ۋە باشقا ئەسبابلار بىلەن تەئمىن قىلىنىشلارىنى ۋە ئولەرنىڭ مەدەنى تەلەبلەرىنى بەجەرىش ئىشلەرىنى تېكشۇرۇشلەرى كېرەك.

5) بو يىلغى ئېكىن مەھرەكەلەرى فاقات قىشلاق خوجالغىنى كوتەرش نۇقتەئى نەزەردىنگىنە ئوتەمەسدەن، بەلكىم قىشلاق خوجالغىنى قايتادان قورۇش، ئۇنى كەللكتىف ئوسۇلدىگە كوچىرش، ئايىنقسا كەمبەغەل خوجالىقلارنى مەحكەملەش يولى بىلەن ئوتىشى كېرەك ۋە مەھارىف ئىشچىلەرىنىڭ ۋەزىپەسى بۇنى كېڭ مېھنەتكەشلەر ئاممەسىگە توشۇندۇرۇشدۇر.

6) مەھارىف ئىشچىلەرى بۇتۇن دېھقانلارغا ئايىنقسا كەمبەغەللەرگە، قىشلاق خوجالغىنىڭ حاسلاتىنى دەۋلەت ۋە كەپىرەتىف بىلەن شەرتنامەلەر ئارقالى ئولەرگە تاپشۇرۇش ۋە دېھقان خوجالغىنى كەپىرەتىفلەشدۇرۇش ئىشلەرىنى دېھقانلارغا ئايىنقسا كەمبەغەللەرگە بېرىلگۇسى ياردام ۋە قارزلارنى ئوز ۋاقتىدا ئوشىنىدۇرۇب، جەماھەت تەشكىلاتلارى بىلەن بىرلىكدە قىشلاقنىڭ باي، مۇشتۇمزور، مۇللا— ئېشان كېبى چېت ھۇنسۇرلەرنى دەۋلەت ئاپپاراتلارغا ۋە

يۈندك ياردەملەرىغا ياقىن كەلتىرمەسلىكنى تەشەن قىلىش-
لازىم.

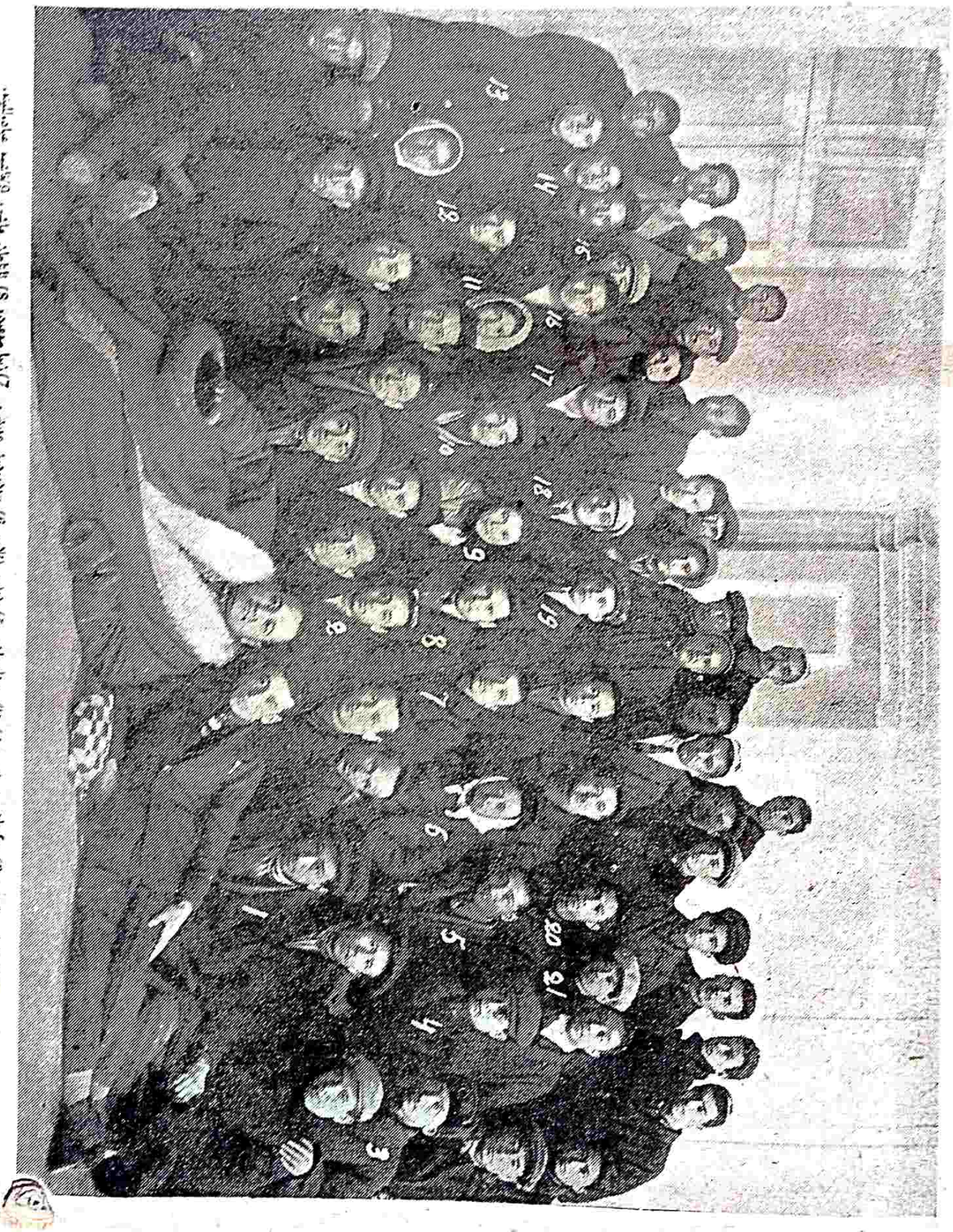
7) يۇقىرىدىن بويلەك قىشلاق خوجالىقىدىك خاسىللارنى
كۆتەرىش، قىشلاقنىڭ سوغارىش ئىشلەرىنى تۆۋەن بولغا قو-
يۇش، دېھقان مەجلىسىنى ۋە يېر ھەيدەشنى يېڭىدىن ئاۋ-
رۇپا ئۇسۇلىدىكە كۆچۈرۈش، پاختاكارلەرنى بىرلىككە نەۋىتىدە
سۇۋ، تۇخۇم، غەللە، قارز، ماشىنا ۋە باشقا ئەسبابلار بىلەن
تەشەن قىلىش، تۇزلىكەن شەرتنامەلەرنىڭ مەجلىسىكەشلەر

تاماندان تۆۋەن باجارىلىشىنى تەشەن ئېتىش ۋە دېھقانلار
ئورتاسىدا بۇ يول قارىنىڭ كوب ياەشى بولۇن سۇۋندىك
يەتەرلىك مىقدارىدا بولىشى دېك مەسئەلەلەرنى قىزغىن سۇ-
رەتتە تەشۇىقات قىلىش ۋەزىپەلەرى تورادىر.

ئوزبەكستاننىڭ بۇتۇن جەماەت تەشكىلاتلارى، مەھارىپ
ئىشچىلەرىنىڭ بۇ مايداندا ھەم قىزغىن ئىشتىراكلارىنى
كورسەتىشلەرىگە ئىشانامىز.

س. ەلىئوللىن.

«قىزىل قالام» قامراماتلارى.

1) رەھىم مۇسىيېف، 2) كامل ھاجىيېف، 3) يۈكۈپ رەھمانوف، 4) داۋۇد مۇنلايېف، 5) ھەيدەر قادىرۇف، 6) سادىرجان ھەيدۇف، 7) زىيا مەھمۇد، 8) ئابدۇلھەي ھاجى، 9) ئابدۇلھەي ھاجى، 10) رەھىم مۇسىيېف، 11) مۇزەپپەر ھاجىيېف، 12) مەجمۇدجان ئىبراھىم، 13) ئابدۇلھەي ئابدۇلھەي، 14) مەمەت ھاجىيان، 15) ئابدۇلھەي ئابدۇلھەي، 16) مەمەت ئىسمائىل، 17) ئابدۇلھەي ئابدۇلھەي، 18) ئابدۇلھەي ئابدۇلھەي، 19) ئابدۇلھەي ئابدۇلھەي، 20) ئابدۇلھەي ئابدۇلھەي.

قۇلۇبلارىمىزنىڭ ئەساسى ۋەزىپەلەرى

بىزدە، قۇلۇب، ئوزۇنىڭ مەقسەد بىلگىلەنىشى جەھەتتىدىن كېڭ پىرالېتارىيات ئاممىسىنى كاممونىستلىق روھىدا تەربىيەلەش ۋە پىرالېتارىياتنى فرقەمىز، كەسىبە سايوزلارى ھەمدە دەۋلەتىمىزنىڭ ۋەزىپەلەرى ئاترافىدا ئۈيۈشتۇرۇش مەركەزى خىزمەتتىنى كورەدى.

قۇلۇبنىڭ ئەساسى ۋەزىپەسى قۇيىداغىلاردىر:

ئا) سىياسى-ئاقارتىش ۋە ئىختىساسى تەرغىبات ئىشلەرى؛

ب) ئاممانىڭ خوجالىق-ئىستىحسالات تۇشۇنچەسىنى ريۋاجلاندۇرۇش.

ۋ) پىرالېتارىيات جەماعەتچىلىكىنىڭ يەكنى فورمالارىنى ريۋاجلاندۇرۇش؛

گ) يەكنى تۇرمۇش غۇنسورلارىنىڭ ئىجادىيەتى ۋە

د) ئاممەنىڭ سىياسى، ئىقتىسادى ۋە مەدەنى ساھەلەردە ئىجادى فەئعاللىيەتنى كوتەرىش ۋە يۇكسەلتىرىش ئىشلەرى.

2. خازىرغى پەيت شارايىتىدا ئاممەۋى قۇلۇب ئىشلەرى ئەلا-دەرىجە كەتتە ئەھەممىيەتكە ئىگەدىر. مەدەنى ئىنقىلاب ۋە خوجالىق قۇرۇلۇشىنىڭ ۋەزىپەلەرى-قۇلۇب ئىشلەرىگە ئەھەممىيەت بەرىلىشىنى كېسكىنلىك بىلەن تەلەب ئېتەدى.

قۇلۇب ئىشلەرىنىڭ نېگىزى قۇيىداغى قائىدالار ئۈستىدە قۇرۇلۇشى لازىم:

1) ھەممە قۇلۇب ئىشلەرى، قانداىغىنا ۋەزىپەلەرنى ئىچىگە ئالماسۇن، ئوزۇنىڭ ئاغزالارىغا ئىنقىلابى ماركسىزىم ئەساسىدا سىنىفى تەربىيە بېرىش مەقسەدلەرىگە قاراتىلىشلارى زەرور؛

2) قۇلۇب ئىچىدە بولاتۇرغان ئىشلەرنىڭ ھېچ بىر نەۋئىسى سىياسەتتىن تاشقارى-سىياسەتگە چېت بولىشى مۇمكىن ئېمەس. قۇلۇب تۇرمۇشنىڭ ئوزگىنەسىدىركىم، تۇرمۇشدا سىياسەتتىن ئۇستۇن، سىياسەتتىن چېت ۋە سىياسەتتىن تاشقارى ئىشنىڭ خازىرغى چاغدا بولىشى مۇمكىن ئېمەس.

3) قۇلۇب ئىچىدە بولاتۇرغان ھەممە ئىشلەر ئوزلەرنىڭ بەجەرىلىشلەردە ھەممە ئاغزالارنىڭ ئىشچەنلىك كۇرسەتىشلەرگە ئەساسلانىشى لازىم.

قۇلۇب ئىشلەردە يەتەكچىلىكنىڭ ئەساسى پەيتلەرى قۇيىداغىلاردان عىبارەت بولىشى كېرەك:

بىرىنچىدەن-قۇلۇبدا بولاتۇرغان بارچا ئىشلەرنىڭ ھەممە نەۋئەلەرى ماركسىزىم ۋە لېنىزىم روحى بىلەن سۇغارىلىشى ئۇمۇمەن قۇلۇب ئىشلەردە لېنىنىزىم تەرغىباتىغا كوڭۈل كوزىنەرلىك ئوزۇن بېرىلىشى ھەمدە ماركسىزىم يەتەكچىلىكىنىڭ چۇقۇرلاشتۇرىلىشى زەرور.

ئېكىنچىدەن-قۇلۇبلاردا ئەمەلى ئىشلەرنى يولغا سالىش ئۈچۈن كۇندەلىك زەربەلىك ئىشلەر، ھەر بىر كارخانەنىڭ ئوزىگە مۇۋاپىق رەۋىشدە ئىشچىلەر ئاممىسىنىڭ ئاحۋال روحىيەسى، كۇندەلىك ئىشلەرنىڭ زەربەلىك پەيتلەرنى ئورگەنىش، ئۇنىڭ مۇھىم تەلەبلەرىگە قۇلاق سالا بىلىش؛

ئۈچىنچىدەن-ئۇشبو ماتېرىيالغا ئەساسەن، ھەر بىر قۇلۇبدا فىرقە، شوراىلار حۆكومەتى ۋە كەسىبە سايوزلارى ئالدىغا كوندەلەك قويىلغان ۋەزىپەلەرگە ھەمدە مەخسۇس شارائىتقا مۇۋاپىق ئىشچىلەرنىڭ سۇراغ ۋە تەلەبلەرنى قانىقدىرىش ھەققىدە يولغا سالىش ئۈچۈن، قۇلۇب ئىشلەرىنىڭ مۇنەزىمچىلىكىنى تۇزۇشكە ئورگەنىش. شوڭا دېك قىلوب ئىشچىلەرنىڭ ئوز ئارا دوستلىق ۋە ئاكاڭلاشىب ئىشلەشلەرى ئۈچۈن مەركەز خىزمەتتىنى كورىشى زەرور.

قۇلۇب ئىشلەردە، ئىستىحسالات مەعارىفى ۋە تەربىيەسىگە عەلاھىدە ئەھەممىيەت بېرىلىشى كېرەك، چۈنكى مەملەكەتنىڭ ئىستىحسالات كۇچلەرنى كوتەرىش ئىشچىلەر سىنىفىنىڭ ئەساسى ۋەزىپەلەردىن بىرسىدىر.

تورتىنچىدەن-شۇنىڭ دېك، تەبىيعى-فەننى، دىنگە قارشى تەرغىباتىگە [illegible] ولمىيلىچىلىك تەربىيەسىگە، ئېسكى عادەتلەر بىلەن كۇرەش مەسئىلىلەرىگە، ئاينۇقسا خاتىن-قىزلار ئازادلىغى مەسئىلىلەرىگە كەتتە ئەھەممىيەت بېرىلىشى لازىم.

بەشىنچىدەن-قۇلۇب سۇك دەرىجە كەتتە ئەھەممىيەتگە ئىگە بولغان-قىشلاقلارغا مەدەنى ئاتالىق ۋەزىپەسىنى باجارىشى كېرەك.

قۇلۇب ئىشلەرى قۇيىداغىلارنى ئىچىگە ئالادى:

ئا) سىياسى ئىشلەر؛

ب) كەسىبە چىلىك ئىشلەرى؛

ۋ) خوجالىق ئىقتىسادى ۋە ئىستىحسالات ئىشلەرى؛

گ) مەدەنى (مەفكورەۋى)، تۇرمۇش ئىشلەرى.

قۇلۇبدا يۇقاريدا كورسەتىلگەن مەسئىلىلەرنىڭ ئوز ئارا توغرى مۇناسىبەتلەرىنى تاپىب ئالىش، ئۇلارنىڭ بىرلەشتىرىش ھەمدە عەمەلى ۋە ھەقىقى سۇۋۇرەتتە عەمەلگە ئاشۇرۇش ئوسۇللەرىنى ئورگەنىش. ھەر نەرسەدەن ئىلگەرى ۋە تېزرەك حەل ئېتىش لازىم بولغان ۋەزىپەلەرىمىزدەندىر.

قۇلۇبدا مەدەنى ئىشلەر قاتتىق ئۇيلانغان، رېجەلىك ۋە مۇنتەزەم روحدا بارىشى، قۇلۇبنىڭ بۇتۇن تەشكىلاتى مەزكور روحغا مۇۋاپىق بولىشى ۋە شو بەرەۋەردە ئۇنىڭ ئىشچىلەر ئاپپاراتىنىڭ مەزكور روحدان چېتىلەشمەسلىگى زەرور. عەينى زاماندا، زەربەلىك تەشۋىقات ئىشلەرى ۋە يۇمۇشلەرنىڭ مۇمكىن قادار تېزلىك بىلەن ۋە مۇۋەففەقىيەتلى رەۋىشدە باجارىلىشى ئۈچۈن ئوكۇغاى شارايىتگە قويىلىشلارى لازىم.

شونىڭ بىلەن بىرگە، قۇلۇبلاردا سىياسى-ئاقارتىش ئىشلەرنىڭ ۋە شو ئەرەجەدە مەزكور ئىشلەرگە تۇرلىلىك كىرگۈزۈش، عاممانى قىزغىنتۇرۇغان تۇس ۋە روح بېرىش، ئۇلارنى قۇلۇبغا جەلب ئېتىش ۋە ئۇلارغا تېگىشلىك رەۋىشدە تەئسىر ئېتىشنىڭ ئۇسۇللەرى ۋە يوللەرىنى چۇقۇرلاتىرش مەسئىلەسىنى ئۇزۇل-كېسل قويىش كېرەك.

خازىرغى چاغدا شورا جەمەئەتچىلىكنى، شوراىتەشەببۇسكارلىگىنى كوتەرىش مەسئىلەسى، عاممانى باشقاچا مۇناسىبەتنى، ئىعتىبار بىلەنىرەك مۇناسىبەت تۇتۇشنى، عاممانى باغلانا[illegible]نى، ئۇنىڭ تەلەبلەرىگە قۇلاق سالا بىلىشنى، ئۇنىڭ خاھىشلارىغا ۋە ھەۋەسلەرىگە ئىعتىبار ئېتە بىلىشنى تەلەب ئېتەدى.

قۇلۇبدا، يالغىز ئاغزالار تەرەپىدىن ئالغا قويىلغان مەسئىلەلەر بىلەن قەناەعەتلەنمىغىنا يەتمەيدى. قۇلۇبدا، ئاغزالارنى تەربىيەلەش، ئۇلارغا توغرى يەتەكچىلىك قىلىش يۇزەسىدىن مەسئىلەلەرنى قويىش بىلەن ساتسىيالىزىم قۇرۇلۇشىنىڭ گەلدەگى ۋەزىپەلەرنى باجارىش ئىشگە ئولەرنى قاتناشتۇرۇش كېرەك.

4. قۇلۇب ئىشلەرى عاممۇۋى ۋە توگەرەك ئىشلەرگە ئاجرالىب، بىربىرىنى تەكمىل ئېتىش يولىدا بارادىلار. توگەرەك ئىشلەرى عاممۇۋى ئىشلەرنىڭ نېگىزى خىزمەتتىنى كورەدى، شو نېگىزدە قۇلۇب ئىشلەرىنىڭ بىناسى قۇرۇلادى.

قۇلۇب ئىشلەرىنىڭ ھەر ئېككى فورماسى مەجەللى كارخانا، رايونىنىڭ ۋە بۇتۇن دەۋلەتنىڭ تۇرمۇشىدان ئاجرالماسلىغى زەرور. ھەر كىمگە ياقىن مەعلوم بولغان مەجەللى سۇراغ ۋە ئىختىياجلارنى كوزدە تۇتىش ھەمدە ئولارنى عۇمۇمى دەۋلەت ۋە بەيىنەلميەل مەنفەعەتلەر بىلەن باغلاش لازىم.

توگەرەكلەرنىڭ ئىشلەرى دايىمى ۋە ياقىن ئوز ئارا تەئسىر لەر سيفاتىدا بىرلەشىب قالماسدان، يەنە ئوز ئارا بىرلەشكەن مەۋزوع بىلەن باغلانىشلارى زەرور.

ھەممە توگەرەكلەر ئوز ئارا مەحكەم باغلانادى، عۇمومى مەقسەد ئۈچۈن كۇرەشىدە بىر-بىرىگە تەئسىر قىلىش يولى بىلەن بىر ئاعزا ۋە بىر گاۋدا تەشكىل ئېتەدىلەر.

بىرىنچى گەلدە ـ عەمەلى ۋە مەفكورە جەھەتتىدىن ئۇ ھەممە-يەتلىرەك: ئىستىخسالات تەرغىباتى، ئىستىخسالات ئېچاد ئىخ-تىراغلارى، ئىشچىلەر تۇرمۇشىنى ياخشىلاتىش، سىياسى، ئومومىي ۋە تېخنىكەۋى جەھەتتەن ئوز ـ ئوزىنگنى تاييارلاش، دېنگە قارشى تەشۋىقات، نەفىس ـ سەنئەت ۋە ھەربى ئىشلەر سىنگەرى توگە-رەكلەر تەشكىل ئېتىش مەسىلەسى تۇرۇشى كېرەك.

قۇلۇبلاردا نەفىس سەنئەت توگەرەكلەرى (دراممە، موسيقى ۋە ھاكەزا) واستەسى بىلەن ئەمزالارغا سەنئەت تەربىيەسى بېرىش ۋە ئونى ياخشى دەم ئالش يولىدا فايدالانىش كېرەك. بو تۇگەرەكلەر بىرىنچى گەلدە قۇلۇبنىڭ ئومومى تەربىيەۋى ۋەزىيفە-لەرىنى كۇزەتەيدىلەر. ئومۇمەن، تىياترو، ئەدەبىيات، ئىختىراغ ـ ئېچاد سەنئەتلەرى، مۇسيقى، كېنا ۋە باشقاچا نەفىس ھەممە بەدىئى سەنئەتلەر ئومومى سىياسى ـ ئاقارتىش ئىشلەيدىگى سىنگەرى، قۇلۇبدا ھەم ئومومى سىياسى ـ ئاقارتىش مەفكورەۋى ۋە تەربىيە ۋەزىيفەلەرنىڭ موھىم بر بولەگى حسابلانادىلار.

شونىڭ بىلەن بىرگە دەم ئالىش ۋە سىياسى مەئارىف ئىشلە-رىنى ئېككى ئىش سۇپەتتىدە ئاجراتىپ يۇرگۈزمەسلىك كېرەك. بىز قۇلۇبدا سىياسى ـ مەئارىف ئىشلەرىنى ئىشچىلەرنىڭ خىزمەتتەن چەرچەپ چىقىپ، قۇلۇبغا دەم ئالىش ۋە راھەت قىلىش ئۇچۇن كېلگەن چاغلاردا ئالىپ بارامىز. شو سەبەبتەن قۇلۇب ئىشلەرى مەزكور دەم ئالىش ۋە كوڭل ئاچىش ئىختىياجىنى قاپلاشقا قاراتىلىشى لازىم. تەبىيعى، مەعناسىز ۋە مەزمۇنسىز دەم ئالىش، كوڭل ئاچىشقا ھەم پول قويىلماسلىق كېرەك. ھ ر بىر كوڭل ئاچىش ـ تاماشائوزىگە مەخسوس مەفكورەۋى مۇندەرىجەۋە مۇئەييەن ئىجتىماعى ماھىيەتگە ۋە مەعناگە ئېگە بولسۇن.

دەم ئالىش ـ ئىستراھەت قىلىش يالغۇز تاماشا ـ كوڭل ئاچىشدانغىنا عىبارات بولۇپ قالماسدان، تېگىشلىك تەربىيە، ئېنۇقسا كاممونىيستلىك روھىدا ۋە يولىدا تەربىيە بېرىشى لازىم.

كېنو فاتاگراف ئىشلەرىگە (كورسەتىلەتۇرغان نەرسەلەرگە كەتتە ئىعتىبار بىلەن) ئەلاھىدە ئەھەممىيەت بېرىلىشى زەرور: كېنا سەنئەتى عاممانىڭ فايدالانىشى ئۇچۇن قولاي ۋە مۇۋاپىقراق بولغان تەشۋىقات ۋە تەرغىبات فورماسىدىر. كېنا سەنئەتىنى رېۋاجلانتىرش ۋە كېڭەيتىرىش زەرور، ئۇ بىر جەھەتتەن ماددى ياقدان فايدالىق بولۇپ، ھەتتا كېلىمى كەمرەك بولغان تەشەب-بۇسلەردە كومەك خىزمەتىنى كورە ئالادى.

سىياسى مەئارىف ئىشلەرىنىڭ باشقا خىللەرى: فيزكولتورا، مەدەنى ئويۇنلار (شاخمات، شەشكەلەر)، فەننى ساياھەتلەر، گېزىتلەر، كورگەزمەلەر، سۇپھەتلەر ۋە باشقا شونىڭ سىنگەرى ئىشلەر ھەم قۇلۇبدا مۇستەقىل ۋە ئايرىم مەقسەد ھەمدە، ۋەزىيفە-لەر كۇزەتمەسدەن، قۇلۇبنىڭ ئەساسى ۋەزىيفەلەرى دائىراسىدا بولسىن عۇمومى ئىشلەر تەركىبىنىڭ بىر قىسمىنى تەشكىل ئېتىش-لەرى مۇمكىن ئېمەس

عاممانى ئىشلەرنىڭ تۇرلەرى: لېكسىيەلەر ئوتكەزىش، سەياھەت ۋە گېزىت يۇرۇشلەر، كورگەزمەلەر، مەعلومات ئۇستەللە-رى، قىرائەتخانەدە ئىشلەش، كېنا سىيانىسلارى قويىش، ئىسپېك-تاكللەر، كەنسېرت ۋە باشقالار. بۇنۇن عاممانى ئىشلەر، قۇلۇب ئاعزاسىنىڭ تەشەببۇسكارلىك كۇچىنى قۇزغاتىش ئۇچۇن ئوتكە-زىلەدىگىدەك، شو سەبەبتەن كاممونىستلىق تەئسىرى بىلەن سۇغا-رىلغان بولىشلارى لازىم.

عاممانى كاممونىستلىق روھىدا تەربىيەلەش ـ بۇتۇن قىلوب ئىشلەرىدە تۇپ مەقسەددىر.

ھەر بىر قولوبدا لېنىن بۇرچەگى تەشكىل ئېتىلىشى مەج-بورىيدىر، كىم، لېنىن بۇرچەگىنى ماتېريالارئەرخىفىگە ئەيلەنتىر-مەسەدەن، لېنىنىزم كېچەشمەسدە كورىلگوسى ھەرخىل مەسىلە-لەرنى ئىشلەب ئوتكەندە جانلى يارداملىشىدەن فايدالانىش زەرور.

بىرىنىڭ قۇلۇبلارىمىزنىڭ كوپرەك قىسمىدە لېنىن بۇرچەك-لەرىنىڭ ئىشلەرى ياخشى يولغا قويىلماغان، بو توغرىدا ماقتانار-لىق دەرەجەگە يېتكەن ئېمەسلەر، لېنىنىزمنى ئورگەنىش توگە-رەكلەرى تەشكىل ئېتىلگەن ئېمەس، بارلارى سوۋەت جەھەتتە ئاقسايدى. لېنىنىزم مەسىلەلەرى حاقىدا مۇنتەزەم رەۋىشدە لېكسىيەلەر ـ سۇھبەتلەر ئوتكەزىلەتۇرغان قىلوبلار سانى ـ يوق دەرەجەسىدە، كەمدەن كەم.

ئ تراف ۋە مۇحيتنى حسابغا ئالىشدا، كەممونېزم دەۋرىگە كوچىشدەن عيبارات بولغان قۇرۇلىش ئەساسلارىنى ئاچىب بېرە تۇرغان، لېنىن تەعليماتى، ئوزىنىڭ سيفەت وە موندەرىجەسى بىلەن خازرغى زامانىنىڭ ئىندوستريلدىشدىرىش، خەلق خوجالغىنى ئالى تېخنىكە ئەساسىدا قورش شارايىتىدا تەربىيەلەمەكدە بولغان پەرەلىيتەرىيەت جۇدە يېكىل رەۋىشدە زىمىنگە ئالادى. يالغۇز ئۇزىنىڭ عاممە تەرەققىدەن ئوزلەنىشى ئۇچۇن قولايراق فورمالارنى ئوزلەب تاپىش زەرور.

عۇمومەن، قولۇبلاردا لېنىنىزم تەرغىباتىنىڭ عاممەۋى قويىلىشى مەسىلەسىگە چۇقۇر ئەھەممىيەت بېرىلىشى كېرەك.

XIII نچى فىرقە قۇرۇلتايىدا تەشۋىقات ۋە تەرغىبات ئىشلەرىنىڭ مەركەزى سۇپھەتىدە ئانىقلانغان، مەدەنى ئاتالىق مەسىلەسى، خازرغى زاماندا ھەم ئوزىنىڭ حەقىقىلىگىنى ئەسلا يوقاتقان ئېمەس. شەھەر ۋە قشلاقنى بىرلەشتىرش غايىسىنى تەرغىب قىلىش ئىشلەرى، دەم بەدەم، گەل ـ مەگەل ۋە ئىتتىفاقى ئىشلەردەن سانالماسدان، كۇندەلىك، مۇنتەزەم قولۇب ئىشلەرىنىڭ ھەممە نەۋئەلەرى ۋە فورمالارىنى ئىچىگە ئالىشى لازىم.

پ. سىربوف.

يەكى ئەلدەبىنى عەمەلگە ئاشدرىش چارالارى

(ئىتتىفاق جۇمھورىيەتلەرىدە 2 يىل ئىچىدە)

يەكى ئەلدەبنى قابول قىلغان، لېكىن بو يولدا قىلىنادىغان ئىش-لەرنى ئاخىرىگەچە يېتكىزىدىگەن ئۇلكەرە ئالماغان ھەممە جۇمھورىيەتلەرنىڭ يۇنكىزىدىگە تۇلارنى ھەممە كوچىشلەرى ئۇچۇن قەتئى ۋاقت بېرىدىن ئېككى يىلغا قەدەر مۇددەت بېلگىلەنەدى.

ئىككى يىللىك مۇددەتنىدە مۇنى عەمەلگە ئاشىرىش ھەر بىر جۇمھورىيەتنىڭ يەكى ئەلدەبنى ئىشلەرىدىگى مۇۋەففەقىيەتكە قاراب بولغوسىدىر.

ھەممەدىن ئىلگارى يەكى ئەلدەبنى عەمەلگە ئاشىرىشقا كېرىش-كەن ئۇزاربايجان جۇمھورىيەتى يۇنگە 6 1/2 يىللىق سۇزگا نەسبەتەن كوچىشگە مۇۋەففەق بولدى. دېمەك ئۇزاربايجان جۇمھورىيەتى تامام-دان 6 يارىم يىل ئىچىدە بەجارىلغان بو زور ئىشنى، باشقا جۇمھو-رىيەتلەرنىڭ 4 يىل ئىچىدە بەجارىشلارى لازىم بولادى.

III نچى پلەنومنىڭ قارارى بولماغاندا ئۇلار ئەلدەبكە كوچىش ئىشلەرىنى ئۇزار بايجان مىسالىدىمى بويونچا تەدرىجى بەجارىش قەكردە ئېيدىلەر، خازىر ئېسە يۇنداي جۇمھورىيەتلەر ئوزلەرىنىڭ ئىش پىروگ-رامىسىنى شو ئېككى يىلغا قوغرىلاب، بو مۇددەت ئىچىدە 100 ـ ئىز بەجارىب چىقىشلارى لازىم بولادى.

مەنە يۇنداق ئىشلەرنىڭ بارىشىنى تېزلەتىش زەرورلىغى چىقادى، شونگە كۇرە بايارلماسدان قالغان ئىشلەرنى تېزلەتىشە يارداىم بېرە-دىگان ئايرىم تۇسۇللەرنىڭ بېلگىلەنىشى ئادەب قىلىنادى.

بو مەقالەدە بىزنىڭ جۇمھورىيەت قومىتالارى يەكى ئەلدەبكە كوچىشنى تېزلەتىش ۋە بو يولدا قىلىنادىغان ئىشلەرنى تۇرمۇشقا ئاشىرىشدا زەرور بولادىغان مەقسەتلەر ئۇچۇن، ئوزلەرى ناماندان مەجبۇرلىدىرە پىراغراممالار ئىشلەب چىقىشىغا ئىمكانىيەت بېرىش ئالە

ئوتتۇب بەعزى بىر ئۇسولى بول - يوروق ھەم چارالارنى كورسەتتىشنى ئويلايدىق.

بىزنىڭ يول - يوروقلار مەھەللەرنىڭ ئوز ئەتىياجلارى ۋە تەلەپلەرگە مۇۋاپىق كېرەك بولغانچا ياۋنلەرنى ئوزگەرتىش مۇمكىندىر.

يەكى ئالدىغىنى يۇزەگە چىقارىش بولىدا قىلىنادىغان ئىشلار پىراغرامماسىنى تورت قىتتە بولىمگە ئاجراتىپ كورسەتىش مۇمكىندىر. ئۇلار ئېسىد: 1) مەكتەپ، 2) كاتتىسلارىيە، 3) نەشرىيات ۋە 4) ۋاقتلى مەتبوعات بولىمىلارىدىر.

1 - مەكتەپلەردە نەمە قىلىش كېرەك

بۇ مەسىئەلە ئازار بايقاندا ئوزگە يارىشا مەعلوم بىر ئۇسول ئالدى. ھەر جايدا ھەمە دەرسلار بىرىنچى گروپپىدەن باشلاپ ۋاقتت يەكى ئالدىغىدەگىنە ئوقۇتىلىشى ۋە ھەر يىلى ئالداغى گروپپىگە كوچە بارىش لازىم كورىلدى. شۇ تەرىقە بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپنىڭ ھەمە 5 گروپپاسى 5 يىلدان سوڭرا تامامەن ۋە دائىمى رەۋىشتە يەكى ئالدىغىگە كوچىپ بىتىشى لازىم دەگەن قەرگە كېلىندى.

ئەۋۋەلدە قابول قىلىنغان بۇ ئۇسول بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپلەردە ئوقۇشلارنى تېزلەتىشكە توغرى كېلگەنىدەن ئوزگەرتىلدى؛ ئەككىنچى باسقۇچ مەكتەپلەرنىڭ بۇقارى گروپپىلاردە ۋاقتت قىزىقىش، رىيازىيات ۋە تەجرىبىيات - حەياتىيات قانۇنلارىنى گەنە يەكى ئالدىغىدە ئوقۇتىلدى، قالغان قانۇنلار ئېسىد تامامەن يەكى ئالدىغىگە كوچىش قوغرىسىدا دەگرىت چقارىلغانغا قەدەر ئېسكى ئالدىغىدە داۋام ئېتتىرىلدى.

شۇنداي قىلىپ ئازارىيجاندا يەكى ئالدىغى مەكتەپلەردە بىرىنچى گروپپىلاردەن باشلاپ كېرگىزىلدى، سوڭرا ئايرىم قانۇنلار رەۋىشدە بوتقارى گروپپىلارگە ھەم كىرگىزىلدى. [1])

مۇددەت توغرىسىداغى مەسىئەلە مەيدانغا قويولغان بىر زەمانىدە مەكتەپلەردە ۋاقتت بوقاردان ھەم توبەندەن، يەعنى بوتارى ھەم توبەنگى گروپپىلاردىنگنە باشلاپ ئىشكە كىرىشىپ قالماسدان، زامۇر قەدەر دەرسلىكلەر ۋە يەكى ئالدىغىدە ياخشى حازىرلىگى بار ئوقۇتقوچىلار بولغاندا ھەمە گروپپىلاردە ئىشلەش لازىمدىر.

1) 29-1928 نچى ئوقۇش يىلىدا ئوزبېك مەكتەپلەردىكى يەكى ئالدىغى تەجىق قىلىش توغرىسىدا قويىداغى تەرتىپ قابول قىلىنغان:

بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپلەرنىڭ بىرىنچى گروپپىلاردە ھەمە دەرسلەر ۋاقتت يەكى ئالدىغىدە بۇرگۇزۇلدى. ئىككىنچى ئوقۇش يىلىدا ۋاقتىنچا عەرەب ئالدىغىسى قالادى. لېكىن يىلنىڭ ئىككىنچى يارىمىدان باشلاپ لاتىن ئاساسىدەگى ئالدىغىنى ئورگانىش ئۇچۇن ھەپتەدە 3 ساعەت دەرس كىرىتىلدى. ئۇچىنچى، تورتىنچى ۋە بېشىنچى ئوقۇش يىللاردا بىرىنچىغا ئايدا ھەپتەدە 7 ساعەت يەكى ئالدىغى ئورگانىش ئۇچۇن بېرىلدى. ئىككىنچى قايدان باشلاپ ھەمە دەرسلەر لاتىن ئاساسىدەگى ئالدىغىدە بۇرگۇزۇلدى. ئۇچىنچى ئوقۇش يىلىدا ئوزبېك تىلى دەرسىدەن باشقاسىدا بارلا ئىشلارنى عەرەب ئالدىغىدە يازىشغا پول ئويولادى.

تەخنىكومەكتەپنىڭ تايىارلىق سىنىفلارىدە ئالدىغىنى لاتىن ئاساسىدە بۇرگۇزۇش تەرتىبى بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپلەر دەگىدەك بولادى. دېھقان باشلارى مەكتەپلەرى، ھەربىكە-زاۋۇت مەكتەپلەردە بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئۇچىنچى ئوقۇش يىلىدا بولغان تەرتىب قولانىلادى II ۋە III نچى سىنىفلاردە تورتىنچى ئوقۇش يىلىداغىچا بۇرگۇزۇلدى.

ئىككىنچى باسقۇچ مەكتەپلەردە ۋە تەخنىكومەكتەپنىڭ ئاخشى سىنىفلاردە يەكى ئالدىغىنى ئورگانىش ئۇچۇن ھەپتەدە ئىككى ساعەت ئاجراتىلادى. كېلگۇسىدە ئانا تىلى دەرسىدىن عەرەب ئالدىغىسى ئاماتەن چقارىلادى. قالغان دەرسلەر ئېسە لاتىن ئاساسىدەگى دەرسلىكلەرنىڭ مەيدانغا چىنىشغا قاراب، يەكى ئالدىغىگە كوچىرىلە بارادى.

ئىككىنچى ئوقۇش ئايىدان باشلاپ يازو ئىشلارىنى يەكى ئالدىغىدە بۇرگۇزۇلىشى لازىمدىر. قرقە مەكتەپلەردە يەكى ئالدىغى عادەتى بىرىنچى ۋە ئىككىنچى باسقۇچ مەكتەپلەردە بولغان ئوقۇتقۇچىلار بىلەن بۇرگۇزۇلدى.

يىلنىڭ ئىككىنچى يارىمىدان باشلاپ يازو ئىشلارىنىڭ يەكى ئالدىغىدە بۇرگۇزۇلىشى مۇمكىن بولىشى ئۇچۇن عالى مەكتەپلەردە بىرىنچى يارىم يىلدا يەكى ئالدىغىدە تۇرغۇچى دەرسلارى تالىب بارىلادى.

ھەپتە بولغان مەعلوماتلارىگە قاراغاندا ھەمە دەرسلىكلەر ھېچ بولماغاندا بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپ گروپپىلارى ئۇچۇن زامۇر بولغان دەرسلىكلەرنى چقارىشغا ھېچ بىر جۇمھورىيەت ئوقۇتقۇچىلار تەشكىلى، ھەتتا ئېسكى ئالدىغىدە چقارىلغان دەرسلىكلەر بولسا ھەم، يەكى ئالدىغىدە باسىلا

يازۇ ئايلاردا جۇمھورىيەتلەرنىڭ ئەگسەرىدىدە قايتادان تايىارلاش قورسلارى ئاچىلدىشغا قاراماسدان تامامەن حازىرلاندىب بىتە ئالماغان ئوقۇتقوچىلار توغرىسىدا ھەم شۇنى ئايتىش مۇمكىن.

مەنە شۇنىڭ ئۇچۇن قايتادان تايىارلانغان ئوقۇتقوچىلار ھەم ئىستاداگان قەدەر دەرسلىكلەرگە ئېگە بولماغاندا، يەكى ئالدىغىگە كوچىش مۇددەتى توغرىسىدا III نچى پلىنومنىڭ قارارلارىنى 1928/29 نچى ئوقۇش يىلىدا تامامەن يۇزەگە چقارىشغا كېرەشىش ئىمكانىيەتىدەن مەحروم بولىنادى.

ئوقۇش يىلىنىڭ ئاخىرىگە قەدەت 3 ئاي قالغاندان ۋە جۇمھورىيەتلەر بۇ مەسىئەلە يۇزەسىدەن قىلىنادىغان ئىشلار پىلانىنى ئىشلەپ چققىشغا ھەم ئولگىرە ئالماغانلارنى قارارلاردان مەكتەپلەردە كەتتە ئوزگەرىش - لەرنىڭ بولىشى مۇمكىن ئېمەس.

ئېك سوڭغى مۇددەت 1930 نچى يىلنىڭ ئاخىرىدە بىتكەنىدەن، بىز پىراغرامماني بوتون ئىككى ئوقۇش يىلى بولغان 30-1929 ۋە 31-1930 نچى يىللار ئۇچۇن ئىشلەپ چققانىمىزدا ئوڭغايسىز بىر حال كورىنەيدى.

بىز بۇ ئوقۇش يىلىدان قالغان ئۇز ۋاقتنى ۋە بوتون يازنى ئوقۇتقوچىلارنى قايتادان تايىارلاش ۋە يەكى ئالدىغىدە دەرسلىكلەر چقارىشغا باغلاشمىز لازىم بولادى. بۇ كەتتە ئىش ئۇچۇن ئىحتىيارداگى 6 ئاي ۋاقت بار. بۇنىڭ ئۇچۇن ھەمە جۇمھورىيەت ۋە ۋىلايەت يەكى ئالدىغى قومىتالارى خالق ماعارىف كامىسسارلىكلارى بىلەن بىرلىكدە بىرىنچى ئەۋۋەتتىدە ۋە زە بالىك تەرتىبىدە ئەۋۋەتتە تورغان حازىرلىك ئىشلارىنىڭ پىراغرامماسىنى ئىشلاپ چققىشلارى لازىمدىر: ا) يازغى قورسلار ئۇچۇن پونكتلار بېلگىلاپ، ئولارغا ياقتن تورغان رايونلارنىڭ ئوقۇتقوچىلارى ئورتاسىدا تەقسىم قىلىش، ب) مەكتەپلەر - نىڭ ئەۋۋەلگى ئۆچ گروپپىلارىگە زامۇر بولادىغان دەرسلىكلەرنىڭ روبەخىتى بىلەن تېگىشلى مىللى ئەشىريانلارنى تېزدەن تەئمىن قىلىش، قاندای بولسا بىران دەرسلىكنىڭ يوقلىغىدان 30-1929 نچى ئوقۇش يىلىنىڭ باشىدا ئىشلەتىلىشكە توسقۇنلىق بولماسلىغى ئۇچۇن دەرسلىكلەرنى پاسىدىرىش ئىشلارىنىڭ باجارىلىشىنى تېزلەتىش توغرىسىدا تېگىشىرىپ تورىش. قومىتالار بۇ مەسىئەلەدە ئەۋۋەلاحىدە بۇيۇك ئەھمىيەت كورسەتىشلارى ھەم دەققەت قىلىشلارى لازىمدىر.

ئاچىلادىغان وقۇتقوچىلار قورسلارى ئۇچۇن عالاحىدە ئىشلاپ چققانغان پىراغرامما بويۇنچا لەكتورلەر حازىرلىشكە ۋە دەرسلىكلەر تۇزىشكە مۇستاحىق مۇسابقىنى پىداغوغلار تاپشىغا حازىرلەپ كېرىش - مەك كېرەك.

ئوقۇش يىلىنىڭ ئەۋۋەلدە جۇمھورىيەتلەرنىڭ مەكتەپلەردە قابول قىلىنغان ئەرتىبنى بۇزماسدان مەحەللەردەگى جۇمھورىيەتلەرنىڭ تىل ئوقۇتقوچىلارىنىڭ ھەمەسىگە ئوزلەرىدىن دەرس ساعەتلەرىدەن ھەپتەگە بىر ياكى ئىككى ساعەت يەكى ئالدىغىدە دەرس بېرىش ئۇچۇن ئاچ - رانىشنى ئولارگە ئىلتىزام قىلىش كېرەك.

شۇ ۋاقتتا يەكى ئالدىغىنى ھېچ بولماغاندا باشلانغىچ حادە بىر ۋە ئىككىنچى باسقۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەمە گروپپىلارىنى دىيارلىك دەرەجەدە ئوز ئىچىگە ئالىشى مۇمكىندىر. بۇنداي قىلغاندا يەكى ئالدىغىدە ئانا تىلىدەن ھېچ بولماغاندا بىر نېچە دەرس بېرىلمەگەن بىر گروپپە قالمايدى.

مەكتەپلەردە كېك رەۋىشدە يەكى ئالدىغىنىڭ ئورۇن ئالىشى، ئايندىسا سىزگى گروپپىلاردە بولغان بالالار ئۇچۇن ئايروچا مەنلوبدىر.

مەكتەپتە يەكىنى ئالدىنقىدە يېتەرلىك دەرىجىدە يازو ۋە ئوقۇش تەر-
تىپىنى ئوزلەشتۈرە ئالماغان بالالار، تۆرەمۇشتا يەكىنى ئالدىنقى بولۇن ئىش
قىلغاندا ئوزلەرىنى ئاغىر حالدە حىس قىلغوسىدىرلار. بۇندای غەيرى
تەبىئى ئەھۋال ھەتتا ئازار بايجاندا ھەم كورۈندەي، بۇ ئېسە ئەھلىم -
تەربىيە ئەخلاقىمىزنى يالغۇز ئېھسكى ئالدىنقىدە يېتىركەن ئوقۇتقوچى -
لاردا كورۈندەي، چۈنكى ئۇلاركە حازىردە ئوزلەرىنىڭ مەكتەپلەردىكى ۋەقەت
يەكىنى ئالدىنقى بولۇن شۇغۇللانىشكە توغرى كېلەدى.

بەعزەن بۇ ئوقۇتقوچىلارنىڭ يەكىنى ئالدىنقىدە ئوقۇشلارى ئوزلە -
رىنىڭ شاگىردلەرىگە سۇست بولادى.

شۇنىڭ ئۈچۈن بىلكىلى ھەر جۇمھورىيەت يەكىنى ئالدىنقىنى بۈ -
زەكە چىقارىشدا ھەرىنچى گروپپىلەردىن باشلاپ كېتىشنى قابول قىلغان
بولسا، ئول بوقارى گروپپەدەكى ئوقوغوچىلارنى ئېھتىبارسىز قالدىرىش
يارامايدى.

بو حالدە ئانا تىلى ئوقوتقوچىلارى ئوزلەرىنىڭ دەرسلەرىدە ھەر
قىسمىنى يەكىنى ئالدىنقىدە يۇرگۈزگەنلەردە بۇقارى گروپپەدەكى بالالار -
نىڭ يەكىنى ئالدىنقىدە ئارقادا قالماسلىقلارىغا كەتتە حزمەت كورسەتە
ئالادىلار. ھەر ئوقوتقوچى ئېككى ئالدىنقى بولۇن شۇغۇللانغىنىدە يەكىنى
ئالدىنقىدە دەرس بېرىش ئۈچۈن عىلاھىدە دەرسلىككە ھەم كەتتە ئېھ -
تىياج بولمايدى. ئېھسكى دەرسلىك يەكىنى ئالدىنقى ئوركەتىشىدە ۋە ئۇنىڭ
كوچىرىشىدە ماتىريال تاللاش ئۈچۈن قوللانما خىزمەتىنى باجارا ئالدىشى
مۇمكىندىر. بۇنىڭ ھەمەسى ئوقوتقوچىلارنىڭ ئوزلەرىنىڭ بو يولدا ئېشە -
لەي بىلىشىگە ياغلوقدىر.

بۇندای ئۇسۇل بىلەن يەكىنى ئالدىنقىنى ۋەقەت تويۇن، ياكى يو -
قارى گروپپىلەردەكىنە ئېھمەس، بەلكى ئورتا مەكتەپلەردە ھەم ئوقوتىش
مۇمكىن بولادى، بو ئېسە بىر ئالدىنقىدىن ئىككىنچىسىگە كوچەكەندە مەك -
تەپلەر ئۈچۈن چۈدە مەتلوب بولغان عامىللەرەندىر.

ئىجتىماعى تەربىيە مەكتەپلەرىدىن تاشقارى كەتتە كىشىلەر ئورتا -
ھىدا ساۋادسىزلىقنى توگەتىش ئۈچۈن بىلگىلەنگەن قورسلار بار. ئو -
لاردە يەكىنى ئالدىنقى مۇۋەققەتىيەلى يۇرگوزلىشى ئۈچۈن قومىتالارنىڭ
مەخسۇسكىشىلەر ئورتاسىدا يەكىنى ئالدىنقىنىڭ تارقالىشىغا يارەم بېرەدىگەن
چارىلەرگە دائىر پىلان ئىشلەپ چىقىشلارى ھەم زەرۇرەدىر.

بۇ مەسىئلە يۇزەسىدىن كەتتە حازىرلىك ئىشلەرى تەلەپ قىلىنـ
مايدى، ۋەقەت بىر، ئېك ئىمايىدە ئىككىتە دەرسلىك كېرەك: بىرىنچىسى
ساۋادسىزلەر، ئىككىنچىسى ئېھمە چالا ساۋادلار ئۈچۈن. قىسقا ۋاقت
ئېچىدە ئىككىتە دەرسلىك چىقارىش ئۈچۈن ياخشى شەرائىت بولماغاندا
حازىرگى ئىككى يىلغا حىسابلانىپ يازىلغان بىرىنچى دەرسلىك بىلەن قە -
ناعەتلەنمىشكە توغرى كېلەدى.

مەحنەت ھەم غەيرەت ئىستەيدىگەن باشقا جەھەتلەرى ھەم كوپ.
ھونلەر ئېچىدە مادەى مايە مەسئۇلەسى ھېچ شوبھەسىز بىرىنچى رول
ئوينايدى.

بو مەقسەتلەر ئۈچۈن قولاي بولغان پىنالەرنىڭ، ئاينوقسا بەعزى
ئورتا ئاسيا جۇمھورىيەتلەرىدە بولماغانلىقى س/ب پونكتلارىنى مۇنتەزەم
رەۋىشدە كېڭەيتىش ئۈچۈن كەتتە توسقون بولادى.

بوندان تاشقارى كېچىلەردە ئىشلەيدىگەن س/ب پونكتلارى ئەكسەر -
يەتتە ئوزلەرىنىڭ ئوقوتقوچىگە ئېگە ئېمەسلەر. كوپ ۋاقتتا س/ب
پونكتلاردا ئىجتىماعى تەربىيە مەكتەپلەرىدە خىزمەت قىلادىغان ئوقوتقوچىلار
ئىشلەيدىلەر. بو ئوقوتقوچىلار كوندوزگى مەكتەپلەردە بەعزەن ئېككى،
ھەتتا ئوچ نەۋبەتتە ئىشلەگەنلەرىدىن س/ب پونكتلارىغا قولاي بولادىغان
ئېش ساعەتلەرىنى بېرىشتە ئوڭايسىز حالدە قالادىلار.

بوندای چاغلاردا تورسلاردىغى دەرسلەرنى توقوتقوچىنىڭ ھوش
ھاعەتلەرىگە ئوغرىلاپ بەعزەن تورسانلارنىڭ ھەقىقى ئېھتىياجلەرىنى
ئېھتىبارغا ئالماسدان شوندەي قىلىشقا مەجبور بولونادى. بوندای غەيرى
تەبىئى ئەھۋال س/ب پونكتلا ئەمەس ئىشلەرىگە يامان تەئسىر قىلادى.

بوندا ھەر خىل عامىلەۋى ۋەيالخز رەۋىشدە مەدەنى مەعارىف
يەشلەپبوسىگە كېك پول بېرىش كېرەك.

2 - يەكىنى ئالدىنقىدە يازو ئىشلەرىنى يۇرگۈزۈش

كىلكوسى مەسىئلە - ھەمە يازو ئىشلەرىنى يەكىنى ئالدىنقىگە كوچىرىش
مەسىئلەسىدىر. ھەمە تورك - تاتار جۇمھورىيەتلەرىدە دىيارلىك دەرىجىدە
يەكىنى ئالدىنقى دەۋلەت ئالدىنقىسى بولوپ رەسمىلەشتى.

شونىڭ ئۈچۈن حازىرگى مەركەزدەگى دەۋلەت ھەم مەحەللەر -
دەگى شورا جەماعەت كەپىرەتتىف ۋە كەسىپە مۇئەسسەسىلەرىنىڭ ھەمە
يازو ئىشلەرىنى تەماميەن يەكىنى ئالدىنقىگە كوچىرىش ئۈچۈن زەرور بولغان
تاييارلىق ئىشلەرىگە كېرىشمەك كېرەك.

بونىڭ ئۈچۈن ئېيرىچە كوپ ۋاقت تەلەپ قىلىنمايدى. ھەر بىر
ئىدارە ئالدىدا قايتادان تاييارلاش قورسى ئاچىپ ھەر خىل ئىدارەنىڭ
كەنسىلەرىيە ئىشچىلەرىنى 4 - 5 ئاي ئېچىدە قايتادان تاييارلاش مومكىن.

جۇمھورىيەتنىڭ يازو ئىشلەرىنى يەكىنى ئالدىنقىگە كوچىرىش توغرە -
سىدا ئىعلان قىلىنغان دېكرىت مۇعايىدەن بر مۇددەت بىلگىلەپ، شو
ۋاقت ئېچىدە بو مەسىئلەدە مەنئەعەتدار بولغان كىشىلەر بىلگىلى پىرەغـ
رەمە بويونچا قورسىنى ئوتىشلەرى ۋە ئولەر ئۈز مۇئەسسەسىلەرىدە ئالىوب
بارادىغان ۋەزىفەسىگە موۋافىق يەكىنى ئالدىنقىدە يازونى ئوزلەشتۈرگەنى
توغرىسىدا ئىمتىحان بېرىشلەرى ئىلتزام قىلىنادى.

كەنسىلەرىيە ئىشچىلەرى قورسلاردا، ياكى مۇستەقىل رەۋىشدە
قايتادان تاييارلانغان ۋاقتدا مۇمكىن بولغان كەنسىلەرىيە ئەرسىلەرىنى،
مۇھۇر، بلانكا، ئىشتامپ، كىرو ۋە چىقو دەفتەرلەرى ۋە شونىڭ ئوخشاش
باشقا ئەرسىلەرىنى يەكىنى ئالدىنقىگە كوچىرىش توغرىسىدا چارا كورىلسۇن.

ئولەردەگى يازولاردا ياگلىش ھەم قوپال خەتالار بولماسلىغى
ئۈچۈن قومىتا ئالدىدا تەشكىل قىلىنغان عىلاھىدە ئەزالەت مۇئەسسە -
سەسى ئارقالىق ئوتكەزىش زەرور.

بوندان تاشقارى ئەزالەت مۇئەسسەسىلەرى ئەۋۋەلكى ۋاقتدا
يەكىنى ئالدىنقىدە يازىلادىغان ھەر خىل ئىدارە، ئىعلان، پلاكات ۋە
شۇعارلەرنىڭ لائىحالەرىنى كورىپ چىقىشلارى لازىمدىر.

بونلەرنى ۋەقەت توغرى يازىلىش جەھەتتىدىنكىنە ئېمەس، بەلكى
ئولەرنىڭ تاشقارى كورۈنۈشى ۋە كولەمىگە ھەم، ئېھتىبار قىلىش كېرەك.

مۇئەسسەسىلەر، ساۋدا ۋە سەناعەت خانىلەرىنىڭ نامى مەخەللى
تىلدە كورسەتىلىشى لازىم.

3 - ئەدەبىياتكە دائىر ئىشلەر

يەكىنى ئالدىنقىنى تەرتىپلى رەۋىشدە يوزەكە چىقارىشدا ئەدەبىيات
ئەشكىلاتلەرىنىڭ رولى كوچىش دەۋرىدە، مەتبەعەچىلىك بولومىلەرىنى
قايتادان ئەساسلى بولغا قويىش ئۈچۈن يېتارلىك مەقدارىدا يەكى شە -
رەئتلەر، يەكى لىناتىپلەر ۋە باشقا ئەسبابلەر ئالدىرىش ۋاقتدا ئاينوقسا
جودە ئاغىر مەسئۇلىيەتلەدىر.

شونىڭ كورە يەكىنى ئالدىنقىدە ئەدەبىيات ئىشلەرىنى ئەرتىپلى رە -
ۋىشدە يوزەكە چىقارىشداغى 1 نچى شارت زەرور بولادىغان مەتبەعەنىڭ
كۈچلى بولىشىدىر ۋە ئونى مەيدانغا كېلتىرىش ئۈچۈن مومكىن بولغان
چارالار كورىلىشى ھەم سەرمايە بېرىلىشى لازىمدىر.

ئەكەنچى شەرت ئەسكى ئەلىفبەدەكى ئەشرىيات سانىنى كامەيە- ئەشەر، كامەيتىش ئىشەنك ھارشى مونتەزەم ھز حالدە بوركۇزلەشى كەرەك. ھوندان كەيىن عەرەب ئەلىفبەسىدەكى كىتابلارنى جودە ئاز مىقداردا مەۋسىمى كېچكىن ئەتىياج كورىلگەندەكتە پاسەرەلسەن وە ھەر حالدە بر مونچە پللار مەارف قىلغارلىق ئېتىب كوپ ساندا پاسەرىلماسەن.

پىرىنچى نەۋبەتدە قايسى ئەدەبياتنى يەكى ئەلىفبەدە پاسەرىش مەسئەلەسى چەقادى. پىرىنچى نەۋبەتدە ئوقوش بورتلارىنىك ئەتىياجلەرى، يەعنى دەرسلىكلەر پىلەن ئەئسەن قىلىش زەرور كورىلگەن مەۋسىمى ئەدەبياتنى پاسەرىش ئەشىنى ئەماملەش كەرەك پولادى.

قومىتالار پروغرامەسە ئەشلاب چەققاندا ئوقوش بورتلارى ھەم ئەشرىياتلەرىنىك ئەھۋالىنى ئەزەردە تۇتۇشلارى لازىمدر. ھوندای پروغ- رامەسنى توزمگەندە مەئقەعەتدار پولغان ھەر ئەككى ئەرەقتىك ئەشتىراك قىلىشى كەرەك پولادى.

ئېكنچى نەۋبەتدە مۇمكن پولغاندچا يەكى ئەلىفبەكە كوچىرش كەرەك پولغانى كەششاف وە كامەمول ئەدەبياتدىر.

عامەۋى ئەشچى ھەم دەقتان ئەدەبياتى وە قىشلاق خوجالە- خەدان ئالنغان ئاسان تىلدە يەكل قىلەت يازىلغان كىتابچەلەر ئەشر- ىيات پروغرامەسىدە مۇھىم ئورۇن ئالشى لازىمدر.

ھوندان صوڭرا بەدىعى ئەقس ئەدەبيات، فرقە، شورا وە كەپە- رەتىف ئەدەبياتى مىللى ئەشرىياتلەرىنىك كەلىتەەرنى پىلانغا پىلگىلى بر مىقداردا كرگىزىلمشى كەرەك.

بو مەسئەلەنى حەل قىلىش چۇن ئوقوچىلارنىك جانلى سوراقلارىغا وە ئەشرىيات ئەشكىلاتلەرىنىك ئوتكەنەەكى ئىشلەرىگە ئەساسە- لەنمشى لازىمدر.

پاسەرىش ئۇچۇن ماتىريال ئانلاشدا ئەشرىيات ئىدارەلەرى ع- ومەن ئويلاب ئىش قىلا پىلىشلەرى، قاغازغا كېچكىن ئەتىياج پولغان حازىرگى ۋاقتدا ئاينۇقسا ئەدىبرلى پولىشلارى لازىمدر.

قاغازغا ھوندای ئەگلىك پولغاندا ھەر خىل حسابات وە ع- ومومەن ئىدارە ئەدەبياتدە كىك پول قويش مىج يەرەمەيدى.

پوقارىداغى ھەمە ئەھۋالنى ئەتىبارغا ئالىب يەكى ئەلىفبى قومىتالارى مىللى ئەشرىيات ئىدارەلەرى پىلەن بىرلەكدە يەكى ئەلىفبەدە كىتاب پاسەرىش توغرىسىدا چوقور ئويلاب ئەساسلى پىلان توزمشلەرى وە بىرىنچى نەۋبەتدە ھەمە ماكتابلەرنى زەرور پولغان دە- رسلىكلەر پىلەن ئەئسەن قىلىشلارى لازىمدر.

شۇنىك ئۇچۇن ئەشرىيات ئىدارەلەرى ئوزلەرىنىك رەسمى شۇ- بەلەرى، دوكانلەرى وە كېپوسكەلەرى پولىش كىنايە قىلمايدى، پەلكى ئايرم ساتوچىلارى، ئەعەلىيەتلى ئەگىتىلەرى پولىش، كېپىزئەتف، قولوب، قىراغەتخانا، پوچتا مۇئەسەسەسەلەرىنىك حزمەتلەرى، ياروغلى كەرتىنكە، كىنا ھەم رادىيو ياردەمىدەن فايدالانا پىلىشلەرى كېرەك.

4- ۋاقتلى مەتبوعاتنى يەكى ئەلىفبەگە كوچىرش

يەكى ئەلىفبەگە كوچەدىكەن گازىتەلەر ئۇچۇن قاندای پولسا بر قورلى ئوسولى پوللارغا رىعايە قىلىش جودە ئەساسى رول ئويناىدى، موناسىب پولغان ئوسوللەرنى سايلاش وە تەتبىق قىلىش گازىتەلەرگە تولا رەۋىشدە تىزراق موۋەففەقىيەتكە ئېرىشەدكنى تەمىن ئېتەدى.

ئوسوللەرنى موۋەففەقىيەتلى سايلاش قاندای ياخشى نەتىجەلەر بىركاننى بر جۇمھورىيەتنىك گازىتەلەرىدەكى موۋەففەقىيەتلەردە ئاچىق پاملىب تورغان ئەرقلەردە كورش مومكن.

ھەرخىل ئۇسوللار ھويونچا ئىشلەيدىكەن گازىتەلەر ئورتاسىداغى كەنتە ئەرقنى كورسەتىش ئۇچۇن بو بىر مىسال بولا ئالادى.

شورالار ئىتتىفاقىدا حازىرگى ۋاقتدا ئېچكى ئەلىفبەدە داۋام ئېتكەن گا[illegible]ەر كوپ. ئولەر حازىرگە يەكى ئەلىفبەگە ئاز ئورۇن بېرە- دىلەر وە بۇنىك ئۇچۇن ئوقوچىلارنىك دېققەتنى جالىب قىلماياندىغان ماتىريال سايلاياندىلار. ھوندای گازىتەلەر ئۇچۇن يەكى ئەلىفبەگە كوچىرش پىلانى وە پىروغرامەسەسى ئەشلاب چەقىش زەرور پولادى.

عەلاھىدە ئەشچىلەردە ئەملا مەسئەلەسىدە ئەختىلاف پولماسلەغى ئۇچۇن ئەملا مەسئەلەسىنى جۇمھورىيەت يەكى ئەلىفبى قومىتالارى ھەم خالق مەعارىف كامەسەرلىكى پىلەن موۋاپقلاشتىرىپ بىر خىل ئەملا بېلگىلەش كېرەك.

ئەشنىك بۇ قەسەنى شۇنچە دەققەتلىك پىلەن ئەشلاب چەقىش كېرەك پولادەكەن، گازىتەنىك ھەمە ھاجەتخانەرىدە ھەر بىر يازۇچىنىك (ئافتۇر) بىر ئۇرلى سوزى بىر خىل ئەملا پىلەن يازىلسەن.

پاقتن ئارادا گازىتەدە پولادىغان ئوزگەرىش پىلەن ئوقوچىلارنى ئوزلەشتىرىش پولسدا بو خىل ماقالا ھەم خەبەرلەر ئېچكى ئەلىفبەدە پاسەلسا ھەم مۇمكن. ناللاب ئالوب بىر سىستەمگە قويولغان بىر مونچە ماقالەلەر ئوزنىنك ئەشنى كورسەتەدىلەر وە ئوقوچىلارنى كۇتە- لەدىكەن ئوزگەرشكە حازىرلايدىلەر.

بەعزى گازىتەلەر يەكى ئەلىفبى ئورگەندگزە دىكەن شوعار پىلەن يەكى ئەلىفبى چەۋەلىنى ئورۇنلاشتىرىپ ئۇنىك ئاستىدا بىر مونچە ماقالە ھەم خەبەرلەر يازادىلار. ھوندای يول پىلەن قاندای پولسا بىر مۇۋەففەقىيەتكە ئېرىشمەك مومكن ئېمەس؛ چۇنكى ئېچكى ئوقوچىغا ئالدان يەكى ئەلىفبەگە ئورگەنىش ئەمكانىيەتى بېرىلمەدى. گازىتەنىك بۇ ئورنى ئەلبەتتە ئوقولمايدى.

باشقا گازىتەلەر يەكى ئەلىفبى ساباقلارى ساھەسەسى ئاچىپ، يونى ھىچ بىر مۇۋەففەقىيەتسىز وە ئەختىبارسىزلىق پىلەن ئېشلەيدىلەر. بۇ چاغدا ھەم ئالدا ئورغان مەقسەدكە ئېرىشەدى.

گازىتەلەردە ساباقلار كورسەتە بارىش كېرەك. بۇ ساباقلار ئوز ئوزىدەن يەكى ئەلىفبەگە ئورگەنوچى صوفەتىدە پولادى، شۇنىك ئۇچۇن ئولەرنى تۇزىشنى ئەلىفبى ئورگەنوچى بالالار پىلەن ئېشلەشنى پىلگەن تەجرىبەلى پىداغوغلا ناپشرىش كېرەك.

ساباقلار ببرىش يولى پىلەن ئېشنى پىلىب ئوتكەزىلگەن مەعرەكە يەكى ئەلىفبەگە كوچىشكە پول ئاچادى، بۇ ئېمە پروغرامەسىنىك صوڭغى دەۋرىدر.

گازىتە ئېدارەسى، ئوقوچىلار يەكى ئەلىفبى دە ئوقوش مەم يازىشغا حازىر ئېكەنلىكلەرىگە ئېشانسا، گازىتەنىك بىر قەسەنى يەكى ئەلىفبەگە كوچىرە باشلايدى وە ھوننى تەدرىجى رەۋىشدە ئاشرا بارىپ ئەخىرىدە 100 فائىزگە يەتكۈزەدى.

ئوقوچىلارنى كوپراق قىزىقتىرادىغان مەقالەلەرنى يەكى ئەلىفبەدە باسىش كېرەك. ئوقوچىلارنى ئەرسە قىزىقتىرغانلىغىنى ئەنكتە پىلەن، ئېشچى وە دەقان مۇخبىرلەرى ئارقالى جودە ئاسان بېلگىلەب بولا- دى؛ ئولەر بۇ مەسئەلەنى ئانداشدا فاعەالىيەت كورسەتەدىلەر.

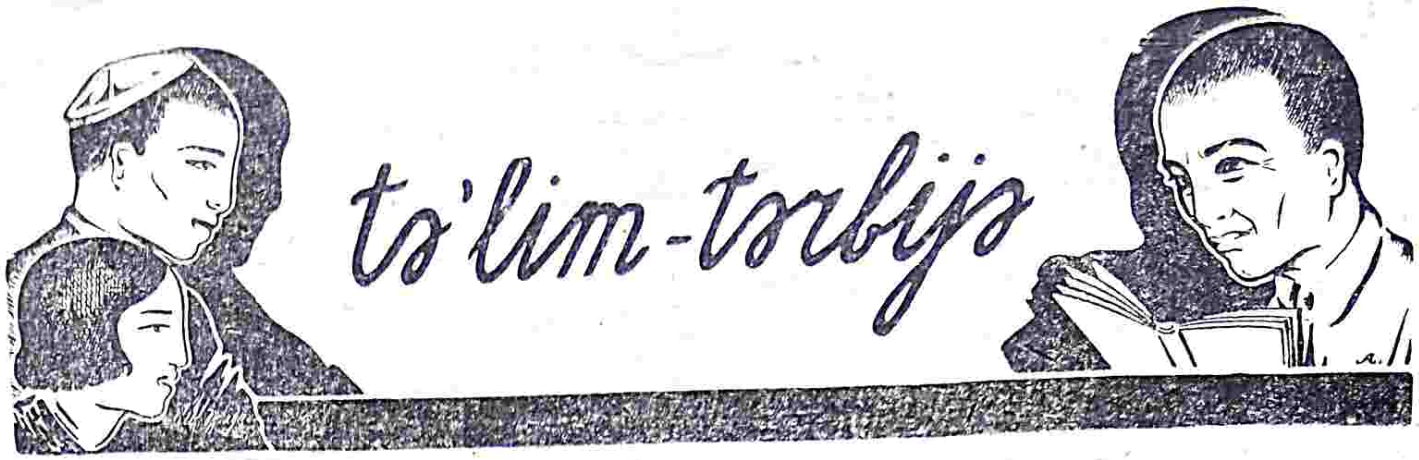
ئەلىفبەگە دائىر كامچىلىكلەرى توغرىسىدا خەبەرلەر پاسىب، شو سانلارنى ئىزاح سوراب ئوزلەرى توغرىسىدا يازىلغان كىشلەرگە ھەم مۇئەسەسەلەرگە يوپارىب تۇردى. بۇنىك ياخشى نەتىجە بىرگەنىگە كوپ ئوچرالدى.

بۇ ئۇسۇلنى ھەمە گازىتەلەرگە تەۋسىيە قىلىش مۇمكن. مەيدە مىللەت گازىتەلەرى ھەم بۇ مەسئەلەدە ئوزلەرىنى كورسەتە پىلىب شو جاينىك يەكى ئەلىفبەسى ۋە تىلگە عائىد بىر قانچا ساباقلارنى گازىتە صاھىفەلەرىدە پاسىشلارى كېرەك.

يەكى ئەلىفبەگە كوچىشنى پىلگىلەنگەن مۇددەتدە تامامەلاش ئۇ- چۇن ھەمە جۇمھورىيەت قومىتالارى توغرىدان توغرى، ياكى چەتدان تورىب باردام كورسەتىشدەكى چارالارنىك مومكەلەرى شۇنداقدر.

فەرھاد ئاغازادە.

باكو.

فەلسەفە ۋە فيزيكا.

ماتيريالىزم پارلاشى بۇرجۇئازيا كوز ئالدىدا جان ئالغوچى ئۇزرا - ئېلىنك ئويناشىغا ئوخشايدى. ئۇ بيلەدى ۋە ياخشى تۇشۇنەدىكەم، ماتىريالىزم پرالىتاريات كۇرەشىنىڭ، كامموئىزمنىك مەفكورەۋى نيگزى. ئاۋروپا ۋە ئامريكا بۇرجۇئازيەسىنىك ھەن دۇنياسى ئوزىنىك بار قورۇقچە ئورالالاب ماتيريالىزمغا قارشى كۇرەشەدى، پيرالىتاريات فەلسەفەسىگە مەغلۇبيەتنى ئوستەيدى.

ھەن عالەميەدىكى ئاغدارىش - توڭگەرشلەرگە كىشلىك جەمعيەتنىك ياقن عەسىر ۋە زامانلاردا زور ئوزگەرشلەرگە دۇچار بولىشى توغرىسىدا سوزلەيلەر. ئىدىيالوگيە مەيدانىداگى دەھشەتلى تولقون ۋە كۇچلى داۋۇرلار ياقتلاماقدا،بولغان بۇرجۇئازيەسىنىك ئېزىلزىلەنىك قەينا شىنى كورسەتەدى. بۇرجۇئازيا مەلاكەت دەقيقەسى ياقن قالدى. ئۇنىك مۇدەررىس وە فەيلەسوفلەرى ئەشلەرىنى قايراب ھەن ۋە فەلسەفە مەيدانىدە ئېنقلابى رروحگە قارشى كېسكىن رەۋشدە ئىشگە كرشىدىلەر. بو ئەھۋالدىلەرنىك عادەتتى عەشولەلەرى: ماتيريالىزم تار-مار ئېتىلدى، ماركسيزمنىك پيمريلىشى، ئىدىيالىزمنىك پارلاشى... بۇتۇن دۇنيا بۇرجۇئازيەسىنىك فەننى مەتبوعاتى شۇ كۇيدە سايرايدى. بۇ «مۇڭلى ئاھەڭ» بر خيل ماركسچىلەرنى ھەم كۇچلى رەۋشدە زەھەرلەگەنگە ئوخشايدى، مەسەلەن، مينين، باربۇسكى ۋە ئەستيپانوف ئورناقلار ماركسيزم فەلسەفەسينى ئېنكار ئېتەلەر. بۇلارچا «فەن - ئوز ئوزىگە فەلسەفە»، «ماركسچىلەر ئۇچۇن ماتيريالىزم ئەلسەفەسى - حازرغى زامان تەبيعى فەنلەرينىك عۇمۇمى نەتيجەلەريدۇر»؛ شۇنداى قىلىب فەلسەفە بەلەن XX نچى عەسر تەبيعى فەنلەرى ئاراسيغا مۇساۋات عەلامەتى قويۇلادى. ماركسيزمنى ۋە ئۇنىك فەلسەفە - سينى بوندای ئاياغينى ئاسماندان قىلب تۇشۇنش، ئەلبەتتە، ماركس، فينگيلەس، لينين ۋە پليخانوفلارنىك تۇشۇنچەلەرىگە قارشى كيتتش.

ئېنگيلەس ذكريچە ئېسكى فەلسەفە، ھەر خيل فەلسەفى سيستيمالار ئولدى، بتدى، ھەننى بلمنك ئېنكشافى، فەلسەفە تەرەققيسى، ئىشلەب چيقارش كۇچلەرى ۋە ئىجتيماعى نسبەتلەرنىك يۇكسەلىشى بەلەن بەرابەر ئىدىيالىزم ھەم ئۇنىك تۇرلى تارماقچالارى پاريسيدا ئورتادان ئاتلدى.

جەمعيەتنىك ماددى ۋە مەدەنى ئوسيشى بر ئاماندان فەلسەفى مەسەلەك - فەلسەفى ماتيريالىزم ۋە عۇمۇمى ئۇسۇل - ماددى دىيالكتيكەنى ئۇغدىرغان بولسا، ئىكىنچىدەن تەبيعى فەنلەرگە دۇنيانى كيك، ھەر ئاماللى ئورگەنەشنى تەشەردى. ماركسيزم فەلسەفەسى ئەساسەن علمى بەاسمنك مينادالوگيەسى. فەلسەفەگە ئۇلۇغ ئيجتيرام بەلەن قارايب، كارل ماركس يازادى: «پرالىتاريات فەلسەفەدە ئوزينىك مەعناۋى قۇرالينى تاپادى». بۇيۇك داغى لېنين: «ماركسيزمنك فەلسەفە نيگزى... مۇجادەلەۋى ماددىيۇنچىلىقدىر» ديدى.

ماركسيزم فەلسەفەسينى ئېنكار ئېتش تەبيعى فەنلەرگە ماركسچا ئەساس بيرىشدەن بۇز ئوگۇرۇشكە ئالب بارادى. قەتعى فەنلەر ماددەنك ھەر خيل شەكللەرينى ئورگەنەلەر، ماددەنك تۇزۇلىشينى تيكشىرەلەر.

ماددەنى فەلسەفى تۇشۇنش - بۇ دۇنيانك بارلىغينى تۇشۇنچەلەريمزنك ماددەگە نسبەتينى، سيزگيلەريمزنك ئاساس سەبەبلەرينى ئاگلاشدر. فەلسەفى ماتيريالىزم ۋە ماددەنى فەلسەفى تۇشۇنشنك ھيچ ئيسكريشى مۇمكن ئيمەس. چۇنكم زاھر دۇنيا مەنگگەدەن ياشايدى. بزنك بلم ۋە تەرەققيمز ئانچا ئوزگەرمەسەن، باربەر، ماددى دۇنيانك بارلىغى ئەنكار ئېتلمەيدى.

ھەر بر فەن دۇنيانى ھەر ئاماندان ئورگەنەدى. شۇ ئورگەنش ئارقاسيدا، فەنلەر دۇنيانك بارلىغىنى، ھەقيقەتلىگىنى، ماددىيلغىنى قەبۇل ئەتب ۋە شۇنگە ئيشانادىلار.

ماتيريالىست كم؟ فەلسەفى ماتيريالىزمنى، ماددەنى فەلسەفى ئگلاشنى قەبۇل ئيتكەنلەركنە ئوزلەرينى ماتيريالىستلار قاتاردا حيساب - لاى ئالادىلار.

فەلسەفى مەيداندا ئىكى مۇھەم فرقە بار: ماتيريالىزم ۋە ئىدىيالىزم. قالغان ھەر خيل فەلسەفى ئاقمچالار شۇ كورسەتلگەن فرقەلەرنك بريگە كىرەدى، يا ئورتالىقدا سارسان بولب يۇرەدى.

ھوگغى زامان فيزيكاسينك بۇحرانى ئوستيدەگى كۇرەش، ئەساسەن، ماتيريالىزم بەلەن ئىدىيالىزم ئورتاسىدا بارادى.

فيزيكە بۇحرانىنى ئىدىيالىستلار تويەندەگچە تۇشۇنەلەر: «ئېسكى ئەساسى قانۇنلارنك پايدبولارى بۇزۇلدى؛ ناشقى دۇنيا ئچكى دۇنيا (تۇشۇنچەلەر) نك يارانقنى؛ ماددە يوقالدى؛ ماتيريالىزمنى ئىدىيالىزم بەلەن ئالماشدرش مەتلوب».

«ماددە يوقالدى» دىگۇچى فيزيكلەردە ئاز ئەساس. ھەقيقەتەن «ماددە يوقالدى» دىگۇچى ھكەمەنچىلەر نەمە دىمەكچى بولادىلار؟ ئۇلار دىمەكچى بولادىلارىكم «تەبيعى فەنلەر شۇ كۇزكەچە دۇنيانى تيگشرشنى ئۇچ تۇشۇنچەگە باغلارىدى - ماددە، ئېليكتريك، ئەسير؛ حازردە ئېشە فەقەت سوگغى ئىككىسىدىنە قالدى، چۇنكم ماددە ئىلىكتىردەن مۇرەككەب...» (لېنين)؛ «ماددە يوقالدى» دىمەك ھزنك ماددەنى شۇ ۋاقتقاچا تۇشۇنمشمز يوقالدى، بلمەمز يەنەدە چۇقۇرلاشمادا. دىمەك؛ ماددەنك ئىلكارى مۇتلاق ئوزگەرمەس حسابلانغان (ماسسا، ئىنەرتسيە...) خصوصيەتلەرى يوقالمادا! بۇ خصوصيەتلەرنى ناموتلاق، ۋاقتدا، نسبەتدە ئاگلاش قەرز.

ماددەنك فەقەت برگنە ئەساس خصوصيەتى فەلسەفى ماتيريالىزم بەلەن باغلانغان: بزنك ئاگمزدان تاشقارى ئاپيكتەنى مەۋجۇدىيات بولىشى.

ماددە ئىلىكتركگە ئوخشاب ئوزۇلىشى نەمە دىمەك؟ ماددەنى فەلسەفى تۇشۇنسەك بۇ سەۋال عالى سۇمبۇردەن ياشقا بر نەرسە ئەمەس. ئەگەردە فيزيكلەرچە تۇشۇنسەك بۇ شۇ دىمەككى، بز ئوزمزگە قارانغى، ياخشى تيكشرلمەگەن ماددە ئچىدەن مەيدە زەررەچەلەر تاپدق: پراتون ۋە ئىلىكترون؛ شۇلارنك مەعاۋم بر بوللار بەلەن مەنەئوردەگى قۇياش سىستەماسىدگە ئوخشاب ئوزۇلىشى ئاتوملارنك قانداى قانۇنى

ۇشىدە حەرەكەتلەندۈرۈشىنى كۆرسەتەدى، كىمياۋى ئونسۇرلارنىڭ عادەتى شەكلىدىن مۇرەككەپ تۈزىلگەن كرب تۇزلۇق جىسملار تەشكىل تېپىشىنى بلدۈرەدى.

مۇجادىلەۋى ماددىيۇنچىلىق نۇقتىسىدىن ئەمەلىي تەلەپ ئېتەدى؟ ئەبەدىيەتكە دائىر بۇ ئۇزگىرىش، حەرەكەتنى ماددىنىڭ پروتسېسىدىكى باغلانىشنى يوقاتمايدۇ.

ماددە نېمە؟ ماددىنى تونۇشتىكى فەلسەفى بوياقلار مەلۇم دەرىجىدە تارىخ ئالاقىلار، «جورج بېركلى» توغرىسىدىكى «ماددە - مەۋجۇد ئېمەس نەرسە» ئۇزۇنچە دەسسەك، ماددە — ھېچ نەرسە. ماتېرىئالېستلارغا قارىتا بېركلى يازىدى.

«ئۆگەرگەن سىزلەر باشقا كىشىلەرنىڭ «ھېچ نەرسە» (بوشلۇق) تەئەبىرىگە ئۇزۇنگىچە «ماددە» تونۇشۇنچىسىنى بېرەلمەكنى جۇدەيدىم ئىستېرىكەنسىز ئىختىيارلىمىسىز». ھېچ ۋاقىتدا ماتېرىئالىستلار ماددىنى بېركلى دېگەنچە تونۇشۇنكەن ئېمەسلەر.

ماددە روح. شۇ ئىككى فەلسەفى تونۇشۇنچىلىرىنىڭ قايسى بىرى عالەمنىڭ، يارالمىشنىڭ باش، ئاساس مەنبەسى دېگەن سوراققا ماددە دېيە جاۋاب بېرەمدۇ ماتېرىئالىست بولامز، روح دېيەمدۇ ئىدىئالىست ھېسابلانامز. ماددە بىلەن روحنىڭ قايسى بىرىنى برنچىلىككە ئالىشىمىزغا قارىتا فەلسەفى ئىزدىمىز بلگىلەندى.

ماددەگە بولغان ئارتىق يەنىدە قانداق كېڭ تەبىر بېرىش مۇمكىن؟ تەبىر ئۇزى نېمە دېمەك؟ تەبىر — بىر تونۇشنى ئىكىنچى بىر تونۇشنىڭ ئىچىگە ئالىب كرىش دېمەك. فەلسەفىدە ماددە، روح، ئالەم مەۋجۇدىيات، ھېزىش — مەنە بولاردىن باشقا كېڭ تەبىرلەر، تونۇشچىلەر يوق.

ماددە — كىشىلىك ئاڭدىن تاشقارى مەۋجۇدىيات.

خۇدا — كىشىلىك ئاڭدىن تاشقارى مەۋجۇدىيات.

ئىدىئالىستلار شۇنداق قىياسلارنى ئالب كېلىپ ماتېرىئالىزمنىڭ كۆچسىزلىكىنى ۋە يارامسىلىغىنى كورسىتەمدەكچى بولالار. فەرق شۇندەكم «توغرى» بىزنىڭ شەيئەرنى كورب يېتىشىمىز ئېسكى مەكتەبكەگە قاراغاندە كوب ھالەتتە، بۇلار بارىسىدا **ئورۇن بىلەن ۋاقىت ئىچىدىكى ماددە ھەرەكەتىدە دۇر** (لېنىن)[1] **ماددە ئورۇن بىلەن ۋاقىت ئىچىدىكى مەۋجۇدىيات.** خۇدا ئېسە ئاڭمىزدان ھەم تاشقارى، ئورنىدان ھەم تاشقارى، ۋاقتىدان ھەم تاشقارى، ھەمۇمەن ماددى دۇنيادىن تاشقارى «مەۋجۇدىيات» يەنى قىسقاچا، ئەيتكەندە **خۇدا - ھچ نەرسە.**

كوب ئىزدىگەنلىرىنىڭ ئىدىئالىزمغا بېرىلىشلىرىنىڭ سەبەبى دىئالېكتىكانى بلمەسلىكلەردە، ئۇنى ئىشلەتە ئالماسلىقلاردا. تەبىئى فەنچىلەر ئۇز علمى دائىرىلەردىن تاشقارى چقمايلار، مۇجادىلەۋى ئۇسۇلىنى ئۇسۇلىنى تۇشۇنمەيلەر. ئۇزلىرى قەتئى، مۇجادىلەۋى حادىسە — حالىلەرنى ئورگەنەلەرە، يەنى ماددىنىڭ بر شەكلىدىن ئىكىنچى بر شەكلگە ئوتىشى ۋە حەرەكەتنى تېكشىرىلەر، براق شۇنداق بولسىدا كوز ئالدىلارىداغى ماددى ئۇزگىرىشنىڭ دىئالېكتىكا قانۇنلارىنى ھچ كورمەيلەر، ئۇلارنى ئۇشۇنب يەتمەيلەر.

تەبىئەتتە ھەر بر نەرسە مۇجادىلەۋى ئاقادى. عالملار مۇجادىلەۋى ھادىسلەر بلەن عامەل قىلالار، براق ئۇسۇللارى مېتافىزىكا خاتىرىسىدىن ئالىنغان.

ئىزدىگەلەرنىڭ علمى تېكشىرىشلەردىكى دىئالېكتىكا بلەن ئۇسۇللاردىكى مېتافىزىكا ئارىسىدا قارشىلىقلار زور. تەبىئى فەنلەردىكى ھەر خىل تونۇشنەسلىكلەر، يولدان ئاداشقىلار كوپنچە تەبىئەتچى عالملارنىڭ ئۇزلىرى ئاپتان سەمەرىلى، علمى نەتىجەلەرى بىلەن تونۇقان مېتافىزىكا ئۇسۇللارى ئارىسىداغى قارشىلىقلاردان كېلىب چقادى.

[1] كۆرسىن مېنىكى. ر. خ.

XX نچى عەسر فزىكا فەننىڭ عەينەن قزغن ئوسىپ نۇرغان زامانى. **گېيۇگېنسىزىك** زىيا توغرىسىداغى (زىيا حادىسىلەرنى عەسىر تولقۇنلارى بىلەن تونۇشۇرش) نازارىياسى ئىسحاق **نىيۇتۇننىڭ** (زىيا حادىسىلەرنى ماددى زەرىچىلەر حەرەكەتى بىلەن ئاڭلاتقىسى) قارازىياتىغا بولغان قارشى بر نازارىيات ئېدى. **ماكس پلانك** بۇلارنىڭ مەسئۇلىيتى ئېتىب حازردا حاكم بولب تۇرغان كۆنلار نازارىيا - سىنى تۇزدى. ئاستراتوسفېرا ۋە فىزىكا فەنلەردە كەتتە ئىنقلاب ياساغان XX نچى عەسر «نىيۇتون» يا كى «نىكەلى كاپېرنىك»ى بولب تانلغان مەشھۇر **ئەلبېرت - ئەينىشتەين** نازارىياسى ئورناغا ئانلدى. ئانۇملار تۇزۇلىشى نازارىياسى **بور** نامانىدان ئىنسانىيەتكە تەقدىم ئېتادى...

يەنگى فىزىكەدەگى ۋاقت ۋە ئورن تونۇشۇنچىلەرى ئېسكى، نلاسسىسچىسكى فىزىكەگە قارشى كېتەدى. ئېسكى فىزىكا ماسسانى ماددەنىڭ ئۇزگەرمەس خسۇسىيەتلەريدەن حېسابلار ئېدى، حالەنكم يەنگى فىزىكا يانتىلىق تېزلىگىگە باقن (بۇ تېزلىك 300.000 كىلومېتىرگە مۇساۋى) كەتتە، تېز حەرەكەتلەردە ماسسانىڭ ماددى شەيئەرگە قارىب ئۇزگەرىشىنى بىزگە سوزلەيدۇر. ئېسكى فىزىكا حادىسىلەرنى ۋاقت ۋە ئورنغا نسبەتەن برلكەدە ئېمەس ئايرى - ئايرى رەۋشدە تېكشىرەدى. يەنگى فىزىكا ۋاقت ۋە ئورننىڭ بر - بريدەن ئايرىلماسلىغىنى، برلكەدە بولۇشىنى بلدىرەدى ۋە دېدىكم، ماددى حادىسىلەرنى برلكەدە، مەكەم باغلانشدا كورش لازم.

ئورن بىلەن ۋاقتنىڭ ئۇزى نېمە؟

ئاشقى دۇنيانى ماددە حەرەكەتىنى ئىنكراف ئېتش بەرابەرىدە بز ئورن بىلەن ۋاقتنىڭ ھەم حەقىقەتەن مەۋجۇد ئېكەنلىكىنى، ئاشقى دۇنيادا پارلىغىنى ئىقرار ئېتەمز. كانتېزم ئورن بىلەن ۋاقتنى ئىدراكىمزنىڭ شەكللەرى دېب ئىعلان ئېتەدى. «كانت»گە قارشى لېنىنچە - ئەير باخ «ئورن بىلەن ۋاقت حادىسىلەرنىڭ عادەتى شەكللەرى ئېمەس، بەلكم مەۋجۇدىياتنىڭ ئاساس شارتلەرىدىر» دېدى.

دۇنيادا حەرەكەتسىزلىكى ماددەدەن باشقا ھېچ نەرسە يوق. حەرەكەتلى ماددە ھەقىقەت ئورن بىلەن ۋاقت ئارىسىدا ۋە شۇلارنىڭ برلك نسبەتىدە حەرەكەت ئېتەدىر.

ماددى حالەتلەرگە بزنىڭ قارىشلارىمز ۋە ئۇلەرنى تونۇشتىلەرىمز قانداق ئۇزگەرب كېلگەن بولسا، ئورن بىلەن ۋاقت مەسئەلىلەرگە قارىشلارىمزدا شۇنچىلك ئۇزگەرب كېلگەن. براق شۇنى مەكەم بىلش لازم، كى ئادام تونۇشۇنچەسىنىڭ ئۇزگەرىشنى ماددى دۇنيانىڭ پارلىغىنى، ئونىڭ حەقىقەتلىكىنى ھېچ ئۇزگەرتە ئالمايدى. تاشقى دۇنيا **ماخ ۋە ئاۋينا - رىيوس** دېگەنلەرىچە كىشىلىك سېزگەلەرىنىڭ توپلامى بولب، كىشى — سۇبېيكتتەن تەمەلاۋق بولب ياشايدى.

ۋاھالانكى، فەن دۇنياسىغا مەعلۇم: دۇنيا ئۇزۇق ماددە پەيدا بولماسىدان ئىلگەرى ھەم بار ئېدى. دۇنيا مەنگىدەن ياشايدى.

فيزيك **ئەلبېرت ئەينىشتەين** دېدى: ئورن بىلەن ۋاقت حەقىقى بارلىق؛ ئورن بىلەن ۋاقت توغرىسىداغى تونۇشۇنچىلەرىمز مۇناسىق ئېمەس، نسبەتى.

ئورن بىلەن ۋاقتنى تېكشىرىش شۇنى دېدىكم، حەقىقەتەن، **ۋاقت ۋە ئورن بارلىق**، حەقىقەت؛ چۇنكم فىزىكا — قەتئى ماددە ئۇغرىسىداغى علم، ئو بارلىق بىلەن شۇغۇللانىدىرگان فەن. كانت، ماخ، پېرسون قاتارلەرچە ۋاقت ۋە ئورن «عەقلىمزنىڭ شەكللەرى»، «سېزگەلەرىمزنىڭ مەعلۇم تەرتىبدە توپلانشى»، «نەرسىلەرنى ئورگانىش ئۇسۇللىرىمز» بولب چقادىر؛ بز ئورن بىلەن ۋاقت ئىچىدە ياشايمز، بەلكم ۋاقت ۋە ئورن بزنىڭ كەللەمزدە ياشايلار.

فەلسەفى ريۋيزيۇنىستلار، سابق ماركسىستلار فرىدرىخ ئېنگېلسنىڭ كۇپ قاراشلىرىنى، مەسىلەن ئورن بىلەن ۋاقت ئۆزگۈچىلەرنىڭ ئوبيېكت تاماندىن تەھلىل ئېتىلىشىنى ئېسكەردى دېلەر. بۇ مەسىلە بازاروف، زالىتىنوف ۋە شۇلارنىڭ مەغرەۋچىلىرى بىلەن لېنىن ۋە پلېخانوف تارالاردا كەتتە تارتىشىشلارغا سەۋەب بولدى. ئېنگېلس ئوزى دەيدىكى: «ماددىجۇدىيات ئاساس شەكلىدى ئورن بىلەن ۋاقتتۇر. ۋاقتتىن تاشقارى ماددىجۇدىيات قانداق مەغناسىزلىك بولسا؛ ئورنسىز (چايسىز) ماددىجۇدىيات مۇم شۇنداقتۇر».

ئورن بىلەن ۋاقت ماددى ھەرىكەتنىڭ باغلىق؛ كېمكى ماددى ھەرىكەتنى ئېنكار ئېتمەس ئېكەن، ئۇ ۋاقت بىلەن ئورننىڭ مۇم دۇنيادا بارلىقىنى قەبۇل ئېتەلمەس. مەشھۇر روس رىيازىيۇنلاردىن لاباچېۋسكى ۋاقتنا توۋەندەكىچە ئېيتقان بېرگەن ئېدى:

«بىر جىسىمنىڭ ئېكىنچى بىر جىسىمگە مەلۇم ھەرىكەتنىڭ قىلىشىنى ۋاقت دېيلەتۇر».

ھەقىقەتەن، ھەرىكەتسىز، ھەرىكەتتىن تاشقارى ۋاقت بولمايدى. ھەرىكەت دۇنيادا ھەرىكەت بۇتۇن توختاپ قالغان بولسا، ۋاقت مۇم بۇتۇن بوقلغان بولۇر ئېدى. ھەرىكەت — ۋاقت بىلەن ئورننىڭ مەھكۇم باغلانىشى. ۋاقت ۋە ئورن — ھەرىكەت پرۇتسېسىسلىرىنىڭ ئومۇمىيلىكى ئېكى تامانى. ئەگەردە ھەرىكەتنى كەللەشكەن ماسىنىلارنىڭ ئوزگىرىشى تاماندىن قاراساق — بۇ، ۋاقت بولادى؛ ئەگەردە شۇ ھەرىكەتنى جىسىمنىڭ ئوتكەن بولى تاماندىن تېكشىرسەك — بۇ، ئورن بولادى. دېمەك دۇنيادا مەر بىر ئوزگىرىش ۋاقت ۋە ئورننىڭ باغلانىشلاريدا بولۇپ ئوتەدى. ۋاقت ۋە ئورننى ئايرى تېكشىرش ۋە ئايرى قاراش — بىرلىك ھەرىكەتتىن ئالغان يابىستىراكسىيادۇر.

تەبىئى فەنلەردە تېكشىرلگەن ھادىسىلەرنى مەلۇم ئېمەس سەۋەبلەر بىلەن ئۆشۈنەلمەرش، يەنى كورلگەن ھادىسىلەردىن ياشرن سەۋەبلەرگە ئوتۇش كەتتە ئاھەمىيەتكە مالك. شۇ ئوسۇل ئارقاسىدا XX ئەسىر فىزىكاسى ئولۇغ نەتىجىلەرگە ئېگە بولدى. مەلۇمكم، پازىتىۋىزم ۋە ئۇنىڭ ھەرخىل تارماقلارى نەتىجىدىن سەۋەبگە كوچىشنى ئۆنۈملۈك ئېنكار ئېتەلمەيدۇ.

ئالۇم ئېچىدىكى ھادىسىلەرنى، ئوزگىرىشلەرنى تېكشىرىلەر، ئور-كانلەر، ۋاحالانكى ئالۇمنىڭ ئوزىنى ھېچ كىم كورگەن ئېمەس. بۇ قانداق قارشىلىق؟

بوق، تەھلىل ئاستىداغى ھادىسىلەرنىڭ ئوزاق نەتىجىلەرنى كورەمز، سېزەمز، توغرى ئولچەيمز. تەھلىلچى عالمنىڭ ۋەزىپىسى شۇ-دەكم تاپلغان، تېكشىرىلگەن نەتىجىدىن تېكشىرىلمەكچە بولغان ھادىسىنىڭ ئوزىنى ئىزلەپ تاپش كېرەك. مېتېرولوگ ئاستىداغى يالتلاشلار، ياغدى چۆللار ئالۇملارنىڭ يەمرىلىشلەرى توغرىسىدا سوزلەيلەر.

يەعنى ۋاقتلار فاناغرافيا پلاستىنقاسى ئوستىدەگى مەيدە تامغا-چالار بزگە ئىلەكترون ماسسالىسى، ئىلەكترون ھەرىكەتنىڭ تېزلىگى، ماسسانىڭ تېزلىكتىن تەمەللۇقلىغى ۋە كىسىياۋى ھۆنسۇرلەرنىڭ بولىنىپ ھۆزىلىشلەرى توغرىسىدا كېڭ مەلۇمات بېرەلەر. ئېسكى فىزىكادە ھا-دىسىلەرنىڭ سەۋەبلەرنى ئورگەنش ئاھەمىيەتكە ئۆنچەلىك ئېگە بولماسلىقى كېلىدى؛ ئۇنى قىزغىن رغان مەسىلە كورگەن — يېلكىنلەرنى ريازى ئىفادە شەكلىگە كىرگىزىپ تەسۋىر ئېتىش ئېدى. ھازىردە ئاھوال بۇتۇن باشقاچە ئۆنۈغرافيا پلاستىنقاسىنىڭ ئوستىدەگى تامغالارى ۋە ئېسپېكتر چىزغلارنىڭ ئىككى، تورت ۋە كوپ چىزغلارغا بولىنىپ كېتىشىنىڭ ئوز-ئوزىچە ئاھەمىيىتى بوق؛ مەسىلە ھادىسىلەرنىڭ ئوزلەرنى، ئولەرنىڭ سەۋەبلەرنى ئىزلەپ تاپىش دا.

بۇ ياشرن سەۋەبلەرنى، ھادىسىلەرنى قەدەت بر ئوسۇل بىلەن ئاچىش، بىلىش مۇمكىن: نەتىجىدىن نا مەعلۇم سەۋەبكە ئوتۇش ئوسۇلىنى مۇجادىلەۋى ئادىبىق ئېتىش لازم. بۇ ئوسۇلنى فىزىكادە قابۇل ئېتىش پازىتىۋىزم، ماخىيزملارغا قارشى ئوروب ماتېرىيالىزىم نىكزىگە مەھكم جايلانب ئالىش دېمەكدىر.

كوپ فىزىكلار (ئەنگلىز ئاسترونومى ئەددىينگتون ۋە باشقالار) تەبىئى سەۋەبلكنى رىيازى قونكسىيەلەر مەغناسى بىلەن ئالماشتىرماقچى بولالار. ئەگەردە مەسىلەدكە رىيازى قاراش بولسا، ئارلوف دېگەنچە، فارمالنى تۇقتىبى ئەزەردىن يۇلدۇزلارنىڭ ھەرەكەتىنى چونقەگمزدەگى يۇرۇپ ئور-غان ساھەتنىڭ قونكسىيەسى دېپ ھېسابلاسا بولادى.

براق بۇ رىيازى قۇنكسىيەچىلىك تەبىئەتدەگى سەۋەبلىك ھادىسە-لەرنىڭ ھەقىقى يۇزىنى بزگە كورسەتە ئالمايدى، بەلكم قارانغۇلايدى. فىزىكا ھېسۇل، ئېشارالار بىلەن شۇغۇللانمايدى. فىزىكا ماددە ئوزۇ-لىشىنى، ئۇنىڭ ھەرەكەت قانۇنلارىنى ئورگەنەدى، بارلىقداغى ھەقىقى تەبىئى باغلانىشلارنى، سەۋەب ئېلىدىزىنى قېدىرادى.

زامانامزنىڭ ئاناقلى فىزىكلاردىن ئەگەدىمىك ئابرام فېودور ئوغلى ئېيوففى لېنىنگرادداگى 1928 يلدىڭ سېنتابر ئايىداغى لېكسىيەلەرىنىڭ بىرىدە دېگەن ئېدى: «مەھرۇم ئېنىك: ماددە بر مۇرەككەب ماشىنە؛ ئۇنىڭ غىلدىرەكلەرى، ۋېنتلارى ۋە باشقا قىسىملارى بار. ئېسكى فىزىكا شۇ ماددە ماشىنەسىنىڭ ناشقى كورىنىشىنى تېكشىرش بىلەن قەناغەتلەنۇر ئېدى. يەنكى فىزىكا، يەعنى بز ئېسەك بۇزۇكى تېكشىرش بىلەن قەنا-غەتلەنمەيمز، بەلكم بۇ ماددە ماشىنەسىنىڭ ئېچىگە كىرەمز، تۇزۇلىشىنى تېكشىرەمز؛ مەعلۇم سەۋەب ۋە قانۇنلارغا مۇۋاپق رەۋشتە ئوزگەرب تۇر-غان ماددە ماشىنەسىنىڭ ھەرەكەتىنى، ھادىسىلەرىنى ئورگەنەمز. ماددەدە يەنكى خسۇسىيەت، يەنكى حالەتلەر ئېزلەيمز... يەنكى زامان فىزىكاسى بر تاماندان فەلسەفى ماتېرىيالىزىمغا زور نېگز بولسا، ئېكنچى تاماندان بۇكسىلمەكدە بولغان تېخنىكەنىڭ مەھكم پايەۋارى بولادى».

يەنكى ۋە ئېسكى كلاسسىچسكى فىزىكلار ئاراسىداغى كۇرەشدىن ئېيېنالمسلەر ۋە سارسان ھېكمەتچىلەر كوب بر «علامەت» نەتىجەلەر چىقارادىلار. مەسىلەن: «ماسسا ئوزگەرىشى ـ ھەرەكەت تېزلىگىگە باغلىق» ئېيقاردىسىدە ئېيېنالىستلار: «ماددە دۇنيادا ھېچ ئوزگەرمەسدەن ساقلانادى، ماددە پەيدا بول-مايدى، يوقالمايدى» قانۇنىنىڭ تار-مار كېلگەنىنى كورەلەر. شۇنىڭ ئۈچۈن، يەنىدە قايتارب ئوتەمز.

ماددىنى فەلسەفى ۋە فىزىكا مەغناسىدا ئاڭلاش مومكىن.

ۋاقت ۋە ئورن ئېچىدەگى مەۋجۇدىيات فەلسەفە تلىدە ماددە دېيلەدى. ماسسانى ئېلگەرى مۇتلاق ئوز-گەرمەس خسۇسىيەت دېپ ئېيلاغان بولساق، حازردا بۇ تۇشۇنچەدىن ۋاينشتا مەجبۇرمز، چۇنكم ماسسانىڭ ھەرەكەت تېزلىگىگە قارا-ب ئوزگەرىشى ئېليكترون حادىسەلەرىدە ئاچقدان — ئاچق كورىنەدى.

رىلەتىۋىست، ئاگنوستىك فىزىكلار تەبىئەت توغرىسىداغى تۇشۇنچە-لەرنىڭ ئوزگەرىشىدە تەبىئەت قانۇنلارىنىڭ ئوزگەرىشىنى، قەتىيراق ئېيتسەك، تەبىئەتتە قانۇنلارنىڭ يوقلىغىنى كورەلەر؛ ئولارچا قانۇن — قۇلاي بر ئوسۇل، سەۋەبلك — قۇلاي بر قارازىيات؛ ئولار دېلەرىكم تەبىئەتنى ۋە ئۇنىڭ حادىسەلەرىنى، بز تەجىربىدن بلەمز، مۇتلاق بىلش ھېچ مومكىن ئېمەس، چۇنكم دۇنيادا مۇتلاق حەقىقەتنىڭ، مۇتلاق قانۇنلارنىڭ ئوز-لەرى يوق.

ماددى دۇنيا ئۆمۇمەن دىنامىچسكى؛ كىشىلك بىلىمى مەغاۋم تەرىخى دەۋردە ئېستاتىچسكى دېسەك ياڭلىشامامز. چۇنكىمزكە قەتىى

دەلىل: ئېسكى ۋاقىتلاردا بىرنى تېكس ۋە قوزغالماس جىسىملاپ، ئاي، قۇياش ۋە يۇلدۇزلارنى ئاسمانغا مەخلەپ قويۇلغان ئالتۇن پارچىلارى دېگەنلەر؛ ھونان دەۋرىدىن تا ئورنا عەسىر ئاخىرىغىچا بىرنى يۇمىلاق جىسىملاپ قۇياش، ئاي ۋە يۇلدۇزلارنىڭ يەر ئەتراپىدا ئەيلەنىشىگە ئې- شانغانلار (ئەرىستوتېل — پتالەمەي كېبۇ سىستېمىسى)؛ 15 عەسىردىن باشلاپ قۇياش سىستېمىسىنىڭ مەركەزى ئېتىلىپ قۇياش ئالمدى (كوپېرنىك كېلىبۇ سىستېمىسى)؛ مەنە شۇ ئۇچ تېرشۇنچىلەر ئوز ئەۋرىمىدى دەۋرىنىڭ مۇساپقا مۇھتاج بولماغان، ئىستانچىسكى شەكل ئالغان روھى بېشىلە- رى ئېدى.

سۆز كۆچەدىن قايىدالانب مېخانىچىسكى ماشىنىلەر بۇرگۇزمەز، مېخانىچىسكى قۇۋەتنى ئېلېكترىك قۇۋەتىگە ئەيلەنتىرەمز؛ ئېلېكترىك بىلەن چىراغلار ياقب قارانغۇنى يارىتامز، سۆز قاپناتامز. شۇ سېسالدان كورىنە- دىكى، ئېنېرگىيە ھر شەكلەدىن ئېكىچى شەكلگە، سوغۇق شەكل ئوز گە- لىلە ياشقا شەكللەرگە ئوتەدى. ۋۇ ئوتىشلەردە، ئەلبەتتە، مەعلوم تەبىئى ياغلانشلار بار. ئولارنىڭ ئەساسىدا قانۇنلار ياتادى. **ماددى دۇنيا- داغى حادىسە، پەرەتسىسلەر ئاراسىدائى** مەعلوم ۋە **قەتئى ياغلانشلارنى بز قانۇن دېمز.** دۇنيادا ھېچ ئەرسانى مۇتلاق بلب ھولمايدر؛ ھەر ئەرسانى تەخمينەن بلش مومكن. ھراق شۇنداى تەخمينەن بلشلەر، **تەخمينەن حەقيقەتلەر ئار- قالى مۇتلاق حەقيقەتلەرگە ياقنلاشامز.** مۇتلاق ھ قيقەت ئاپېيكتيفنى بار. ئونك ئېكىگە ۋز **مۇتلاق** بيتە ئالمايمز. ئەكەردە مۇتلاق ھەقىقەت ناپلئون ھولسا كىشبلك تەرەققيانى ئېلكەرى باسشىدان ھوتون ئوقناغان ھولور ئېدى، چونكم تەرەققيات بلشنى، ئېجادنى ۋە يەنگىلكنى ئىستەيدر.

تەبىعەت حادىسەلەرى مەعلوم سەبەبلەر بىلەن، قانونى رەۋىشدە ئاقادى، ئوزگەرەدى. فزىكەدە مۇتلاقى قانۇنلار يوق. نيوتوننڭ تەرتش قۇۋەتى قانونى مۇتلاق توغرى حيسابلانار ئېدى؛ بۇ قانۇننڭ يەنەدە عمومى عيبارەسينى ئەينشتەين بېردى؛ ئەينشتەيننڭ نيېوتون قانونينى تۇزەتيب تولديريشينى ھەم مۇتلاقى قانۇننڭ ئاچىلىب بىلىنيشى ئېسەس، ھراق نيېوتون قانونيغا قاراغاندا ئەينشتەين قانونى حەقيقەتكە، تەبىعەت- دەكى قانونى مۇتلاققا كوب ياقن تۇرادى...

تەبىعەتتەكى قانونى ئوزگەرشنى، سەبەبلك ۋە زەرۇرىيەتنى ئېنكار ئېتشنى ل. ەبروياخ توغريدان — توغرى فيدەيزم دېب سانايدى، چونكم تەبىعەتتەكى بارچا ئوزگەرش — حادىكەتلەر ئادام كەللەسيدەن چققان قانونلار بىلەن قوللامادى (كانت، يۇم) دېيشلىك ئېنسان تەبىعەت قىسمى بولماسدان، بەلكم تەبىعەت ئاگېمزنڭ بر بولەگى دېب حيسابلاشدر. زيباء ماغنيت، ئېلېكترون حادىسەلەرينڭ مەعلوم قانۇنلار بىلەن ئاقيشى، كۆزدەن سوك قش ھولىشى، تۇننڭ كۇن بىلەن ئالماشيشنى ھېچ بر ەگەلەۋەدە شۇبھەتۇغدرمايدى،شونڭ ئۇچون، تەبىعەت حادىسەلەرينڭ قانونى، زەرۇرى سەبەبلەرگە بينائن ئوزگەرشلەرى — باريصيدا كەللەمزنڭ ئېجاد —

ئۇيۇنلەرى دېگۈچىلەرنڭ ئورنى فەن عالەمىدە ئېسەس، چېنىلەر كەسىل- خانەسيدەدر. ماتېرىئالىزم حېكمەتەمسى، رىيازىياتدامي باربېرئاپرو ۋە خسۇسى ەورزىيات ۋە ئەزەرىيەلەرگە ماناپولىيا بېرمەيدى. ئوز تەتقىقېرىنى ئولارغا باغلامايدى. «ماركسچى» مېخانېستلار ئاراسىدائى فيزيك ۋە رىيازىيۇن- لار (ئېسترىيۇزوف، ئارلوف ۋە باشقلار) ماتېرىئالىزمنڭ ئىستقبالينى كلاسسىچسكى فيزيكە بىلەن رىيازىياتدا ئېيكلىيگە باغلايلار. ئەلبەتتە، بۇ فەلسەفى ماتېرىئالىزمنڭ نيمەلىگىنى ئوشۇنمەسلكەدن عبارەت.

ماتېرىئالىزم ئوز زامانا سىنڭ ئىلىنغى سەۋىيە ئورغان ەەننى تا- زانشلاريغا سۇيەلەدى. توغرى، سوغۇق عەسر ەەننى يۇنۇقلارينى مۇجا- دەلەۋى ماددىيۇنچىلىق ئوز بارەمىيغا چاتىرشدان تېنمايدى، چونكم فەلسەفى ماتېرىئالىزىم ئوزى يۇتون قان نامرى بىلەن ەەننى مەسلەك. تەبىعى ەەنلەردە ھەر بر يەنگى ئوزگەرشلەر، قازانشلارە ئوغۇلىشى بىلەن بەراير ماتېرىئالىزم ئوزىنڭ شەكلىنى ئوزگەرتە بارادى، ھراق ئونك فەلسەفى مەفھومىنى ئوزگەرمەيدى.

يەنگى فيزيكە پارلاماقدا؛ ريمان، لاباچېۋسكىنڭ ھەندەسەلەرى يەشنەب يۇكسەلمەكەدلەر. كوب ياخشى. ئېنقيلابى سنف پرالېتاريات مەسلەكى ھولغان فەلسەفى ماتېرىئالىزم ھچ ۋاقت نيېۋتون، ئېنقليدلەرگە ناپېشب ئاسىلىب ئالمايدى. دۇنيا خادىسالارينى ماددىنڭ بر لك حەرە- كانى بىلەن ئوشۇندرش، بلىنى چۇقۇرلاتش، فەن تەرەققيياتينى تا - تريب قويماسدان ئىلگەرىلەتش — ماتېرىئالىزم شونى ئىستەيدى.

حەرەكەت شەكللەرينڭ بر — بريكە ئوتيشى ماددى حەرەكەتنڭ بر لىيكە ەەلىلەر. بر حەرەكەت، ئوزىنڭ تورلى شەكللەريكە قارامامسدان ەومومى قانۇنلارغا، حەرەكەت قانۇنلاريغا ئېگە. بۇ قانۇنلارنڭ قەتئى رەۋشلەرينى حەرەكەت شەكللەريدە كورەمز. مەنە شۇ قانۇنلار — مۇجا- دەلەۋى قانۇنلاردر.

فيزيكەلەرنڭ ماددى دۇنيا تېكشرشلەرى بىلەن مېتافيزيكە ئو- سوللەرى ئاراسيدا قارشيالار كوچلى. فيزيكەلەر تەبىعەتدەگى مەۋجود بولغان سەبەبلەرە زەرۇرىيەت، ۋاقت، ئورن ۋە قانونلارنى مۇجادەلەۋى ئوشۇنب يېتمەگەنلكلەرى ئوچون كوپنچە ئېدېئالىزم، ماخيزم ۋە باشقا رېئاكسىيەچى فەلسەفى ئاقيملارنڭ قۇربانى بولالار. ماددەنڭ فەلسەفى، ۋە ھكمەتى ئوشۇنچەلەرينى ئارالاشدرش نەتيجەسيدە كوب فيزيكەلەر ئوغرى بولدان ئاداشدىلار ۋە كوبلەرى فەن ھەقيقەتنى بولېدا ئاداش- ماقدالار. ئولارنى قونغاروچى فەقەت ماددى دېئەليكتيكە. مۇجادەلەۋى ماتېرىئالىزمنڭ فيزيكەدەگى ۋەزيفەسى شوكى، ئاداشماقدا بولغان، گەڭ- گيرەب قالغان فەننى يونەلشلەرگە ئوغرى يول كورسەتش؛ ھكمەتچىلەر كوز ئالدىگە قراۋ بولب ياپشقان ماخيزم، پارېتېۋيزم فەلسەفەلەريدەن فيزيكە فەنينڭ دۇنياسينى تازالاش؛ عمومەن، ماددى دۇنيا حادىسالا- رينى زەرۇرىيەت، سەبەبلەرگە ئەساسلانب ۋە شولار ئارقالى تەفسير ئېتيش ئوچون قەتئى كورەشش.

ر. خالمۇراد (مەللين).

لەنينگرەد.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

يەتتى يىللىقمى ياكى توققۇز يىللىقمى؟

(موباھەسە يولى بىلەن)

بۇ مەسىلە ياكى بىر مەسىلە ئېمەس. توققۇز يىللىقنى بەرھەم بېرىشكە كېرەك مەرتەبىلەر ئوروندىلار، ئەگەر 1921 نچى يىلدە ئورتاق لېنىن نىڭ خوسوسى قاتناشى بولماسا بەلكى ئونى بىترگەن ھەم بولار ئىدى.ەر.

بۇ مەسىلە خوسوسىدا ئورتاق لېنىن ئەيتكەن ئىدى:

«1920يىل دېكەبىردە خالق مەعارىفى مەسىلەلەرى‌توغرىسىدا فرقە كېڭەشى بولدى.... ئۇ خوسوسدا حسابەت ھەم كېڭەش قارارلاردان «بېللوتىنگە قوشمچا» برلىب يازىلغان ماقالالارنىڭ، ئورتاق لوناچارسكى‌نىڭ باش ماقالاسى ھەم ئورتاق گرېنكونىڭ ماقالاسىدان باشقا، ھەممىسىدە، پالىتخنىكە مەعارىفى [1] مەسىلەسىنىڭ قويىلىشى توغرى ئېمەسلىكى كورىنەدى. شو كەمچىلىكلەر كورسەتەدر كم، بونىڭ بىلەن كۆرەش ئۈچۈن، مەركەزقومىتىنىڭ دېرېكتىفلەرى خۇسوسان مەھوھومى شىعارلار بىلەن عوموھى موحاكەمەلەرگە «تېزىقدش» بولغانلىغىغا كەمىيسىر ھەم كەللىگىيەنىڭ «كوچلىك دىققەتى» نى جەلب قىلادى. پالىتخنىكە مەعارىفى مەسىلەلەسى ئەساسەن بزنىڭ فرقە پراغرممماسى بىلەن، پراغرممانىڭ خالق مەعارىفىگە دائىر بولىمىدە 1 نچى ھەم 8 نچى پاراگرافلاردا حەل ئېتىلگەن. مەركەز قومىتىنىڭ دېرېكتىفلەرى، پراغرمانىڭ خۇددى مەنە شو پونكتلەرىنى كورسەتەدى. 1 نچى پاراگراف 17 ياشقا قەدەرى بولغان پالىتخنىكە مەعارىفى خوسوسىدا؛ 8 نچى پاراگراف «17 ياشدان يوقارى بولغانلار ئۈچۈن عوموھى پالىتخنىكە مەعلوماتلارى بىلەن باغلانغان كەسىپچىلىك مەعارىفىنىڭ كېك سۈرەتتە يوكسەلىشى» توغرىسىدا ئەيتەدى.

شو تەرىقەدە، فرقە پرغرممماسىدا مەسىلە جودە ئاچىق قويىلغاندر. «پالىتخنىكە ياكى يالغرز تېخنىكە ماعارىفى،- خوسوسداغى موحاكەمەلەر ئەساسەن توغرى ئېمەس. كاممۇنىست ئۈچۈن توغرىدان - توغرى مومكىن ئېمەس بو حال پراغرممانى بىلمەسلىكنى ھەم مەھوھومى شىعارلارغا قورق «زقىش» نى كورسەتەدى. ئەگەر بىز ۋاقتلى رەۋشدە (عوموھى پالىتخنىكە مەعارىفىدەن ئىحتىساسى تېخنىكە مەعارىفىگە كوچىشكە) 17 دەن 15 ياشقا توشرىشگە مەجبور بولساق، ئو ۋاقت، ئوشبو ياش نورماسىنىڭ پەسەيىشىنى، فرقە فەقەت گىنە (مەركەزقوم دېرېكتىفىنىڭ I نچى پونكتى) عەمەلى زەرورىيەت ھەم ئەترافىدىڭ كەمبەغەللىك ۋە خەرابەلى حالىدەن كېلىب چققان واقتلى چارا كورىش، دېب قاراشى لازم. بوندای ئوقو ياشى پەسەيتىرىشنى زورلانىب «ئەساسلانتىرىش ئۈچۈن عوموھى موحاكەمە قىلىش قورۇق سەفسەتەلەردەن عبارەت.» [2] مەنە. بو فىكرلەر 1921 نچى يىلدا خەرابەلىك ۋەكەمموندىزم دەۋردە ئەيتلگەن ئىدى. ئۇشە قىيىنچىلىق ۋاقتلاردا ھەم بز توققوزيىللىقنى بترمەدك.فەقەت گىنە ئىحتىساسى-تېخنىكە بىلمى ئالىش ياشىنى 15 ياشقاچا پەسەيتىردىك. ئو ۋاقتدان بېرى 7 يىل ئوتدى. بز سىياسى ھەم ئىقتىسادى تاماندان موستەحكەملەندك. بىزجازردە 9 يىللىقنى يوق قىلىش مەلەسئەسىنى يەكىدەن موحاكەمەگە قويا ئالامزمى؟ بز شو تەرىقەدەئىحتىساسى-تېخنىكە مەعارىفىنىڭ ياشىنى مووەققەت بولماغان سورەتدە يەعنى‌دائىمى پەسەيتىرىشنى قانونلاشتۇرالامزمى؟

ئەگەر ئارقاغا قاراب كېتىشنى تىلەمەسەك، بز بۇنى بول- درا ئالماسمز، دېب ئويلامز.

نەمەگە كىم ۋ.ك.پ.(ب) پراگراممماسىدا ھەم ۋلادىمىر ئىلىچ تاماندان 17 ياشقاچا پالىتخنىكە مەعارىفى خوسوسىدا ئەيتلگەن سوزلەر تەسادوفى رەۋشدەئەيتلگەن بولىشدان ئۇزاقدىر. كىچىك ياشىنىڭ ئېمەس، بەلكى، ئوشبو (17 ياش) نىڭ ئەساسلانغان بولىشىغا ئىكى شەرائىت باردر. بىرنچىدە مىحنەتكەشلەرنىڭ بالالارى يېتەرلىك دەرەجەدە عوموھى ماعلومات ئالىشلارى لازىم. بونىڭ ئۈچۈن 9 - 10 يىلدا! كەم بولماغان واقت كېرەك. بورژۇازىيەنىڭ ئوز بالالارىغا 10 يل حەتتا 12 يل بوينچە عوموھى مەعلومەت بېرىشى بىچىز ئېمەسدر. مىحنەتكەشلەرنىڭ بالالارى يېتەرلىك دەرەجەدەعوموھى‌مەعلومات ئالىشقا تولا رەوشدەحەقلىدر.

بزدە ئو (عوموھى بىلىم) ئىجتماعى سىياسى بىلم ھەم يەكى ئادام تەربىيە قىلىش ئىشى بىلەن جودە مەحكەم باغلانغاندر. بو ئەحۋال ئوقوتۇش موددەتىنى تەعىنلاش ئۈچۈن يەنە كوبرەك ۋاقت، تەلەب قىلادى. پالىتخنىكە مەعلوماتى بېرىش ياشىنى بز 17 دەن پەسەيتىرە ئالمايمز. بز توققوز يىللىقنى يوق قىلىب فەقەت يېتى يىللىق مەكتەبلەر بىلەن‌گنە چېگەرەلەنە ئالمايمز.

ئىكنچىدەن - 17 ياشقا قەدەرى بولغان بالالارغا تېگىشنچە ئىحتىساسى كەسب قىلىشلارى قىين. بونى فەن ھەم تەجربە ئانق كورسەتەدى، دورست، كوب ۋاقتلاردا تورمۇش ياش ئوسمىرلەرنى ئالدانراق ئىحتىساسلىق سايلاۋلارغا مەجبور ئېتەدى. ئەممما بونىڭ‌نەتىجەسىدە ياش ئوسمىرلەربرقانچاۋاغرلقلارغا ئوچرەيدىلەر. بز ھېچ بر ۋاقتدا 15 ياشنى ئىحتىساسلىق بېلگىلەش ئۈچۈن تەبىعى ياش دېب قانونلاشترا ئالمايمز.

بز بو ئىكى فىكرنى ئىنكار قىلا ئالامزمى؟ - يوق. دېيشگە مەجبوربولامز ئەگەر ئارقاغا ئېمەس ئالدنغا قاراب بارشنى تىلەسەك، ئەگەر ئوز ئىشمزنى ياش ئوسمىرلەرىمزنى عوموھى مەعلومەت ھەم ئالزمى، كوبمى ئوزلەرىگە دورست (تەبىعى) رەۋشدە ھونەر سايلاش بىلەن تەئمىن ئېتش يولىدا يوكسەلترشنى ئىستەسەك ھېچ مومكىن ئېمەسدر.

1) پالىتخنىكە مەعارىفى - مەر تورلى تېخنىكە مەعارىفى.
2) لېنىن مەجموعەسى XVIII نچى جىلد 1نچى قسم.

مەكتەب مۇدىرلەرى ۋە ئوقۇتقوچىلار!

بالالار ئۈچۈن مەخسوس چەكتب تورغان

جورنالىنى سزنىڭ مەكتەب تەلەبەلەرى ئالدىرادىلارمنى؟

ئەگەر، توققۇز يىللىق مەكتەبنى يوق قىلساق ئەلبەتتە بو ئىكى فىكرنى ئۇنۇار قىلغان بولامز. 2 نچى باسقۇچنىڭ 2 نچى كانسىنترى جايىغا ئۇختاسى مەكتەب ياكى تۇختىكوم تەشكىل قىلغانمزدا بز ياش ئوسمىرلەرگە عومومى مەعلومەت بېرە تورغان فەقەت گىنە 7 يىللىق مەكتەب بىلەن قەناعەتلەنب، 15 - ياشدان ئۇختاسلىق تالاب ئالك، دىگەن بولامز.

ئۇختاسى مەكتەب ھەم تۇختىكومىلەر سىزنى كېگەيتىشكە حازردە بزگە كم مانىعلىق قىلادى؟ بو مەقسەد ئۇچۇن كرەكلىك مەبلەغ يېتىشمەسلىكدەن باشقا ھېچ كم مانىعلىق قىلمايدى. ئەگەر بز (گەرچە تەدرىجى رەۋشدە بولسا ھەم) 2 نچى باسقۇچ مەكتەبلەرنىڭ 2 نچى كانسىنترنى ياپىش يولىدا بارساق، شو 2 نچى باسقۇچ مەكتەبلەرنىڭ 2 نچىكانسىنترىدە ئوقوغان قەدەرى ساندا-غى ياش ئوسمىرلەرنى ئۇختاسى مەكتەب ھەم تۇختىكومىلەر بىلەن تەئمىن قىلا ئالار ئېدىكمى؟ ئەلبەتتە يوق، چۇنكى تۇختىكومنىڭ ئوقوتىش حاقى ھەم بر تەلەبەسى 2 نچى باسقۇچ مەكتەبنىڭ ئوقوتىش حەقى ھەم تەلەبەسگە قاراغاندا تەخمىنەن 5 - 6 مەرتەبە قىمەت توشەدى شو تەرىقەدە 9 يىللىق مەكتەبنى بترىش ئۇشىنىڭ عەمەلى تامانى ھەم! بوقارى نەۋع مەكتەبلەردە ئوقوبى-تورغان ياش ئوسمىرلەرنىڭ ساندنى ئازايترىش بىلەن ئاغر ھەم قوپال نەتىجەلەر بېر گوسىدر.

حازرغى II نچى باسقۇچ مەكتەبنىڭ ئاحوالى يامان بولىش-نى بز ئىنكار قىلمايمز. بونى ئىبات قىلىش ئۇچۇن، قانچا دەلىل كېرەك بولسا تاپا ئالامز. ئامما، بز، مەكتەبنى بترىش بىلەن ئونىڭ تورمىشىداغى تېشكەرى كورنىشلەرنى يوق قىلا ئالمايمز. ھەلى I نچى باسقۇچ مەكتەبلەر خوسوسان II نچى باسقۇچ مەكتەبلەرنىڭ I نچى كانسىنترى ھەم يىتەرلىك دەرەجەدە تەئمىن ئېتىلمەگەن. شونىڭ بىلەن برگە بز بو مەكتەبلەرنى بترىشكە حازرلانمايمزكو.

ھەلى كوبدەن ئېمەس II نچى باسقۇچ مەكتەبنىڭ I نچى كانسىنترىنى؛ دىھقان ياشلارى مەكتەبى ۋە فەبرىك - زاۋود 7 يىل-لىق مەكتەبى قىلىب قايتادان تەشكىل ئېتىش يولى بىلەن «سەلامەتلەنترە» ئالدق، بز فەبزەۋچىنىڭ ئۇختاسى مەكتەبنىڭ I نچى كانسىنترىنى قايتادان تەشكىل قىلمادق كو.

II نچى باسقۇچ مەكتەبنىڭ 2 نچى كانسىنترى مەسئەلەسى ھەم خوددى شوندای. ئونى بترىش ۋە تۇختىكوم بىلەن ئالماش-درىش مومكن ئېمەس. بەلكى، پالتۇختىكە مەعارفى سىستىمە-سىدە ئونى قايتادان تەشكىل قىلىش لازمدر.

قاندای ئەساسى سەبەبلەر II نچى باسقۇچ مەكتەبدەن خوسوسان ئونىڭ 2 نچى كانسىنتردەن قەناعەتلەنمەسلىك حالگە كېلتىردى؟ بز، بو يىردە ئوچ نەوعدەگى سەبەب تەئسىر قىلدى ھەم تەئسىر قىلماقدا دېب ئويلايمز:

برنچىسى - پرائىزۋودستۇاغا دائر - مەكتەب بىنىڭ پرائىزۋودستۇ بىلەن عەلاقەسى زەعىف.

ئىكنچىسى - سىنفى دائىرەدە - ئوقوتقۇچىلارنىڭ ئوقوتقۇچە-لارنىڭ ھەم 2 نچى باسقۇچ مەكتەبلەر تېۋرگىگە توپلانغان خالقنىڭ ئۇجتىماعى ئاحوالى قەناعەتلەنرلىك ئېمەس.

ئوچونچىسى - ماددى تەئمىنات دائىرەسىدە - ھەلى II نچى باسقۇچ مەكتەب كەمبەغەللىك تورمىشىدا سودرىلىب كېلمەك-دەدر. 2 نچى كانسىنترنى قايتادان تەشكىل قىلىش مەنە شو سەبەبلەرنى يوقاتىش يولىدا بارىشى لازم.

II نچى كانسىنترنىڭ پرائىزۋودستۇا بىلەن عەلاقەسى مەحكەم بولىشى كېرەك. 2 نچى كانسىنتر، پرائىزۋودستۇانىڭ ئايرم تەبە-قەلەرى ئۇچۇن، يىتەرلىك بىلىم ئالغان عاممەۋى ئىشچىلەر حازر-لەشى لازم. دۇرست، 2 يىلدا ئۇختاسلاشتىرىش يولىداغى جددى ئىشنى 2 نچى كانسىنتر حەل قىلائالماغانىنى تۇرموش كورسەتدى.

ر. س. ف. س. ر خالق مەعارىف كەمسىرلىگى ئىندى حازردا 3 يىل حوسوسدا قارار چقاردى. ئەلبەتتە، ئۇز. ئېه. ش. جومھو-رىيەتى ھەم شو يول بىلەن بارغوسىدر.

II نچى باسقۇچ مەكتەبلەرگە، ئوقوتغوچىلار كەتتە دىققەت بىلەن سايلانىب ئالىنىشى لازم. ئوقوچىلارنىڭ ئۇجتىماعى ئاحوال-لارى يۇزەسىدەن سايلانىشلارى بزنىڭ كېلگوسىدەگى ئىشلەرىمزدە جددى مەسئەلە بولىب سانالىشى لازم. ئوقوچىلارنىڭ ئىكنچى خىل ئۇجتىماعى ساستافلارى بىلەن ئىشچىلەر ھەم كەمبەغەل دىھقانلار ھەم باتراقلارنىڭ مەكتەبكە ياقىن كېلىشلەرگە ئىمكانىيەت بولغوسىدر.

نەھايەت، مەكتەبلەرنىڭ ماددى ئاحوالالرىنى ھەم ياخشى-لاتىش كېرەك. لەياقەتلى تەربىيە كورگەن ئىشچى حازرلاش ھەم ئىشچى، كەمبەغەل دىھقان وە باتراق بالاسىنى، مەكتەبنى تامام قىلغاندىغاچە ساقلاب قالىش، ماددى مەبلەغ بىلەن تەئمىن قىلماينچا مۇمكن ئېمەس.

بز ئىشانامزكم' II نچى باسقۇچ مەكتەبلەرنىڭ پرائىزۇ-دستۇا بىلەن عەلاقەدە بولىشى' 3 يىل ئوقوتىش بەرابەردە 2 نچى كانسىنترنى ئۇختاساسلاشترىشى ھەم ئوقوچىلار وە ئوقوت-غوچىلارنىڭ لەياقەتلى ساستافى تاپولىشى، ئىشچىلەر،باتراقلار وە كەمبەغەل دىھقانلار مەكتەبكە ياقىنراق بولىشى بىلەن مەكتەبكە جەمەعەتچىلىك دىققەتىنىڭ ئوسىشى ھەم ئونىڭ ماددى جەھەتدەن ياخشى تەئمىن بولىشى، مەكتەبنى شوندای ئوزگەرتىرش، ئونىڭ جەرەحەتلەرنى شۇندەی ياخشى توزەتىر، كى مەكتەبنى يوق قىلىش مەسئەلەسىنى ھېچ كم تىلىگە ھەم ئالماي قويار.

بز ئويلەيمز كم، بزنىڭ تەرەفدەن بېلگىلەگەن شەرتلەر مەوجود بولغاندا (بز مومكن بو ماماغانىنى بېلگىلەمەدىك) II نچى باسقۇچ مەكتەبنى بترگەنلەر ھەم عالى مەكتەبلەرگە ئېك ياخشى كەندىدەت يەنە ئىستەگمزگە مووافق پرئىزۇودستۇا ئىشچىلەرى بولا ئالارلار.

ئۇل ۋاقتدا مەكتەب بترگەنلەر ئىشسىزلەرگە كەندىدەت بولماس. بەلكى مەكتەب تامام قىلىشلارى بىلەن ئاق ئىشگە جايلاشرلار' ئوقۇرلار- ياكى ئىشلەرلەر دېب ئىشانامز.

حەقىقەتەن ھەم توققۇز يىللىق مەكتەبلەرنى بترىش مۇۋا-فىقمى؟ ياكى ئونىڭ ئىشنى "ياخشىلاتىش چاراسىنى كورىش قولايراقمى؟

نەرىيشكن.

II نچى باسقۇچ مەكتەبلەر توغرىسىدا [1])

- بۇتۇن ئىتتىفاق كامسامول مەركەزقومىتىنىڭ سوڭعى پىلىنومى II نچىباسقۇچ مەكتەبلەرگە جددى ئەھەمىيەت بېرىدى. مەركەزى قومىتە پىلىنومىنىڭ II نچى باسقۇچ مەكتەبلەرنى تېخنىكوم ۋە كەسەبە مەكتەبلەرگە ئەيلەنتىرىب باشقاتدان تۇزۇش' مەكتەبلەر-نى پىرولېتارلاشتىرىش ۋە مەفكورەۋى جەھەتدەن ساغلاملاشتىرىش مەسئەلەسىنى قەتعى قويدى.

مەركەزقوم پىلىنومى بو قىين ئەحۋالنى ئورتا روسىيەگە قارا ب بېلگىلەدى، بىراق بو ئەحۋال بزدە ئۇزبېكستان مەكتەبلەردە ئورتا روسىيەدەگىگە قاراغاندا ياخشراق مىكىن. ئېك مۇھىمى

[1]) مۇساحىدە تاردقدسىدە.

- بزنىڭ مەكتەبلەرىمزدە مېحنەت يوق. مەكتەبلەرىمز مېحنەت مەكتەبلەرى ئاتالسالار ھەم، حەقىقەتدە ئۇزداى ئېمەس. مەكتەب-لەرگە كەسەبەلەشتىرىش كىرگىزىلگەن چاقدا تېگىشلىك كەبىنە-تلەر ۋە لابوراتورىيالار بىلەن ئۇسكۇنەلەشتىرىلمەيدى، نەتىجەدە مۇندای كەسەبەلەشتىرىش بىرەر نەرسە بېرە ئالمايدى ھەم.

ئۇجتىماعى ئەركىيىنىڭ يامانلىغى بزدە ھەم تەئكىدلە-نەدى، مەسەلەن تاشكەندە «داستايېۋسكى» نامىغا ئاچىلغان II نچى باسقۇچدا ئوقوچى 488 دانە تەلەبەلەردەن ئىشچى بالا-لارى فەقەت 75 كىشى' خىزمەتچى بالالارى ئېسە 320 كىشى.

پىستالوتسى مەكتەبىدىكى 600 ئوقۇچىدىن 216 تەسى ئىشچى، بالالارى، بۇ بىر ئاز ياخشىراق لېكىن ھەر حالدە بىزنىڭ تەلەبنى قانەئەتلەندۈرمايدى. بۇ تاللاش ئالىنغان رەقەملەر 2 ـ 3 مەكتەب توغرىسىدا، باشقا مەكتەبلەردە رەقەملەر مۇندىن ياخشىراق بولالماس دەپ ئويلايمىز.

II نچى باسقۇچ مەكتەبلەر تۈرمۇشىدىغى كەمچىلىكلەر ئەنچە، ھەر حالدە باشقا ئوقۇ يۇرتلارىدىغىغا قارىغاندا كۆپرەك دەپ قارايمىز. قۇرۇق بولماسىن ئۈچۈن بىر قاتار فەكتلەرگە توختالايلى.

ئالدىنقى بۇتخانە خۇر ئەشۇللەسىدە كۆپچىلىك ئوشۇقلۇق شۇ ھەر- بىرىگە 9 يېللىق مەكتەب ئوقۇچىلارى بولىشى ئەڭ ئالىنك ياخشى- لىغىنى كۆرسەتمەيدى ئەلبەتتە. مەكتەبىدە ـ بۇلتۇر ئىجتىماعىيەتنى لەخمەيدىن مەنە شۇنداى ئوقۇتادىلارىكى، ئىستېپان رازىن ۋە پوگاچوف يولباسار، پادىشاھ ئېسە ياخشى ئادەم، بىراق ئۇنى مىسرە- ئەر ئالداغان كەبى بولىب چىقادى. تاشكەندىدىكى 24 نچى سان مەكتەبىنىڭ 8 نچى سىنىف ئوقۇچىلارى ئىش تاشلاش ئېلان قىلغانلار (بۇ ئوكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ 12 نچى يىلى شورا مەكتەبىدىكى ئەڭ ئال). مۇندان باشقا يەنە فەكتلەر كېلتىرىش، «يوقالسىن ئۇيات» توگەرەكلەر تەشكىل قىلىنىشى ۋە ھاكەزالەرنى كورسەتىش مۇمكىن ئىدى، بىراق يوقارىدا زىكر قىلىنغانلار ھەم، II نچى باسقۇچ مەكتەبلەرنىڭ بو توغرىدادا كەسەللىگىنى تەئكىد قىلا ئالار دەپ ئويلايمىز. دەرسلەرنى ئوزلەشتىرىش قالاى ئېكەن ساۋالىنىڭ چىقىشى جۇدە تەبىيعى. سەمەرقەندەگى 1 نچى نومىر مەكتەبىنىڭ چىقارغا- لا تۇرغان سىنىف ئوقۇچىسى ئجتىماعىيەت دەرسى ئىشلەرىدە مەنە مۇندای يازادى: «دېمەك، كاممونىستلار بىلەن سەرمايەدار- لەرنىڭ مەقسەدلەرى ئورتاسىدا فەرق يوق: ھەر ئېكەۋىنىڭ ھەم زىنەتگە بەرىلىب ياخشى ياشاغوسى كېلەدى، بىراق كاممونىست- لار كىشىنى ئېمەس، بەلكى تەبىيەت كۈچلەرىنى ئېكسپلاتات- سىيە قىلىشقا ئىتىلەدىلەر، كىشىلەر ئورتاسىدا «برادەرلىك» توغدۇرىشقا، ھېچ كىمگە يامانلىق قىلماسقا، ھېچ كىمگە ئىمتىياز بەرمەسكە خەرەكەت قىلادىلار» دىيدى (ئەسل خۇجەجتەدىن كوچۇر- لدى). مۇنى بىر نېچە ئايدان كېيىن تۈرمۇشقا چىقادۇرغان كىشى يازادى. سەمەرقەندەگى 1 نچى ۋە 6 نچى مەكتەبنىڭ 8،7 ۋە 9 نچى سىنىف ئوقۇچىلارى كاممونىستلارىدىنەلمىلەلى ئجراقومىنىڭ قايسى شەھەردە بولغانلىنى ئەيتىپ بېرە ئالمادىلار، بۇنۇن بىر سىنف فېۋرال ۋە ئوكتەبىر ئىنقىلابى ئورتاسىدىغى قەرقىنى ئاجراتىيا ئالمادى. مەنە شۇنىدى يامان حاللار، غەيرى تەبىيعى كورىنىشلەر II نچى باسقۇچ مەكتەبىنىڭ چىندىكەم ئەھۋالىنى تەعرىف قىلادى.

مۇنىڭ ھەممىسى نەمەدىن كېلىب چىققان: بىرىنچىدىن- مەكتەبنىڭ ئۇنىگە بولغان تەلەبنى حسابقا ئالماسدان تۈزىلىشى- دەن، مەعارىف شۇعبەسى تامانىدان يېتەرلىك يولباشچىلىق، ئاينىقسا مېتودىكا ئىشلەرىدە رەھبەرلىك سوست بولغان، كامسا- مولنىڭ ھەم II نچى باسقۇچ مەكتەبىدىكى ئوز تەشكىرىنى بوشا- شتىرغانلىغىنى ئعتىراف قىلىشى كېرەك ۋە بۇنۇن ئىتتىپاق كام- سامول مەركەزقومىنىڭ پىلىنومى مۇنى كورسەتىب ئوتتى. كام- سامولنىڭ ئەساسى عەيبى ـ II نچى باسقۇچ مەكتەبىدىكى بۇنۇن يامانلىقغا ئوز ۋاقتىدا دېققەت قىلا ئالماغانلىغىدادىر. II نچى باسقۇچ مەكتەبلەرنىڭ مادىدى زەمىنى جۇدە يامان، بىنالار يەتىش- مەيدى.

II نچى باسقۇچ مەكتەبلەرنى توزەتىش ئۈچۈن

بىرىنچى ۋە ئەساسىي ـ بۇ مەكتەبلەرنىڭ ئېكىنچى توپى ئورنىگە كەسىپ مەكتەبلەرى ۋە تېخنىكومىلار تورىش بىلەن باشقاتدان تەشكىل قىلىش. ئوقۇش مۇددەتىنى حازىرگى 2 يىل ئورنىگە تې- گىشلىك سوزەتتە 4 ـ 3 يىلغا چا ئۇزايتىرىش. مۇنداى بولغاندا ئوقو- چىلار ۋە مەملەكەت فائىدا قىلادىمى، بىرىنچىدە قىلادى. بىرىنچى- چىدىن تۈرمۇشقا ئەمەلەن بىلوچى (ئايرىم ئالغاند ھېچ نەمە بىلەمدۇچى) كىشىلەر ئېمەس، بەلكى مەعلوم بىر مەلەكەگە ئېگە بولغان كىشىلەر چىقادى، ئېكىنچىدىن دەۋلەت بىر قاتار ياخشى مۇتەخەسسىسلەرگە مالىيە بولادى، بۇ ئېسە بىزنىڭ خالق خوجالىغا- مىز ئىك تەرەققى سۈرعەتتىدە ھەر بىر ياخشى مۇتەخەسسىس حىسابدا بولغان بىر چاقدا يەنە يامان ئېمەس. ئېندى ئوقىش مۇددەتىنى ئۇزايتىرىشقا قارشى ئعتىراز بولىشى مۇمكىن، بۇ بۇنۇن- لدى قورقىنچ ئېمەس. بىزدە عادەتتە بالالار 7 ياشىدىن ئوقى باشلايدىلار، بىز 8 ياشىدىن دېب ئالايلىق، دېمەك ئوقوچى 7 يىل- لىق مەكتەبنى 15 ياشىدە، ئېخنىكومنى ئېسە 19 ياشىدە ئېلىك كېچ قالغاندا 20 ياشىدە تەمام قىلىب چىقادى، بۇ يامان ئېمەس. بۇ قايتادان تەشكىل قىلىش ئەلبەتتە مەعلوم بىر مىقدارىدە پۇل تەخسىس قىلىشنى تەلەب ئېتىدى، چونكى ئۇسكۇنەلەشتىرىش، لابوراتورىيالار تەشكىل قىلىش ۋە ئىشچى ھەم كەمبەغەللەرنىڭ بالالارى ئۈچۈن ئىستېپېندىيە بېلگىلەش ۋە ھاكەزالەر زورور بولار. ئەممما بۇ، II نچى باسقۇچقا پول سەرىق قىلىشقا قارىغاندا ياخشىراق، مۇندان ياخشى نەتىجەلەر ئالىش مۇمكىن.

ئېكىنچىسى يېتتى يىللىق مەكتەبلەرنىڭ ئوسۇشىنى خەرە كەتكەن كېلتىرىش، ئۇلارنى فابرىك ـ زاۋود يېتتى يىللىق مەكتە- بلەرى شەكلىدە تەشكىل قىلىش، ئىشچى ۋە شەھەر كەمبەغەل- لەرى بالالارىغا ئىستېپېندىيە ئۈچۈن مۇتالاقا سەرمايە ئاجراتىش.

بىز سەرمايە ئاجراتىش توغرىسىدىغى كېينگى تەكلىپىمىزنى عەلاخىدە تەئكىد قىلامىز، چونكى فەكت ۋە ردەقەملەر II نچى باسقۇچ مەكتەبلەر ئجتىماعى تەركىبىنىڭ يامانلىغىغا سەبەب كەمبەغەللەرنىڭ بالالارى ماددى ئەھۋاللەرى يامان بولغانلىغىدان سوڭغى ئوقوۋ يىللارىغاچا يېتە ئالماغانلىغى بولىشىنى كورسەتەدى. ئۇندان كېيىن، مەكتەبلەرىمىز بىلەن زاۋود ـ فابرىكلار ئورتاسىدا كۈندەلىك عەلاقە باغلانىشىغا عەلاخىدە دېققەت ئېتىشنى تەكلىپ قىلامىز. زاۋودۇە فابرىكلارنىڭ ئىشچىلەرى مەكتەبلەرگە حازىردە- گىگە قارىغاندا ياقىنراق بولىشلارى لازىم. ئۇندان سوڭ كەتتە ۋە جۇدە مۇھىم مەسئەلە ـ بۇ پېداغوگلار توغرىسىدا. مۇنداى ماركسىست پېداغوگلار توگەرەگى ۋە گروپپاسى تەشكىل قىلىش كېرەك، پېدا- غوگلار برلەشمەسىنى ۋوجودكە كېلتىرىش لازىم ـ پېداغوگلار ئال- دىغا ئېسكى مەكتەب قالدىقلارى بىلەن كۈرەشىش مەسئەلەسىنى قويىش كېرەك.

كاممولنىڭ مەعارىف ئىشچىلەرى سايوزىدا ئوقوتوچىلار ئورتاسىدا ئاينىقسا قىتىلاقدا ئىشلەشى توغرىسىداغى مەسئەلەلەرنى قويب چارە كورشى زورور.

II نچى باسقۇچ مەكتەبىدىكى كاممول يەچەكلەرى جۇدە بوش قويىلغان. كاممول قومىتەتلەرى مەكتەب يەچەكلەرنىڭ ئەكتىپلەرى كېڭەشمەسىنى ئوتكەزىشلەرى، مەكتەب يەچەكلە- رىنىڭ ئېسە بۇنۇن ئوقوچىلارنى ئانىق ئىشلەردە (قەدەن ۋە تېخنىكە، ھەز خىل توگەرەكلەردە) ئوز تېزەرەكلەرىگە جەلب قىلىشلارى لازىم.

كاممولنىڭ بۇ تەكلىپلەرى سەمەرقەندە II نچى باسقۇچ مەكتەب ئوقۇتوچىلارى، ئوقوچىلار ۋە مەعارىف كەمىسىرلىگىنىڭ ئىشچىلەرى كېڭەشمەسىدە مۇزاكەرە قىلىندى.

بۇ تەكلىپلەر خەلق مەعارىفى بوينچا فېۋرالدا ۋ ك پ (ب) مەركەز قومى قاشىدا ئوتكەزىلەتۇرغان فېرقە كېڭەشمەسىدە مۇزاكەر قىلىنغوسىدىر، ئۇل كېڭەشمەگەچە مەھەللەرنىڭ بۇ مەسئەلە توغرىسىداغى فېكرىنى بىلىش لازىم. شۇنىڭ ئۈچۈن حازىرمەتبوعاتدا يوقارىدا قوزغاتىلغان مەسئەلە توغرىسىدا فەكر ئالىشىمىزنىڭ زەرورلىگىنى ئېسىلەتتىب ئوتەمز.

پەخوروچ.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

برنچى باسقچ مەكتەبدەگى ئشنى حسابغا ئالدش.

I - حسابغا ئالشنڭ شەكل ۋە ئوسۇللارى.

مەكتەبدە — تەعليم — تەربيەنى ئشلەرى ۋە ئولەرنڭ نەتيجەلەرى حيساپقا ئلىنشى لازم. حيساپقا ئالش ئشلەرنڭ شەكللەرىنى تەخمينەن ۋۇجيداغى بويلكلەر بويىچا گروپلاشتىرىش مۇمكين:

1) مۇندەرىجە بويىچا — ئا) عيلمى — تەربيەۋى ئشلەرنى حيساپقا ئالش ۋە ب) بالالار تەشكيلاتىنڭ ئشلەرىنى حيساپقا ئالش.

2) سيفات بويىچا — ئا) سان جەھەتىدەن ۋە ب) سيفات جەھەتىدەن حسابغا ئالش.

3) ۋاقت بويىچا ئوتكەن ۋە كەلگوسىلەرنى حيساپغا ئالش.

4) كەللىكتيف ۋە يالغزلاب حيساپقا ئالش.

بۇ، حيساپقا ئالش شەكللەرىنڭ ھەممەسى بىر — بىرىگە جۇدە ياقن باغلىق بولىپ، حيساپقا ئالش ئشلەرىنڭ ھەممە فورما ۋە ئۇسوللارىدا بىر — بىرىگە قوشىلادىلار،

حسابقا ئالشنڭ ئۇشبو شەكللەرى ئوستىدە ئايرىم — ئايرىم توختاپ ئوتش مۇمكين — 1) ئالدىنغى، 2) ساناش حيساپقا ئالش، 3) كەللىكتيف (ئاقىم ۋە يەكون) خيسابنا ئالش، 4) يالغىز ھەممە 5) بالالار تەشكيلاتىنڭ ئشلەرى بويىچا خيساپقا ئالش.

1) **ئوتكەننى حيسابقا ئالش.** بۇنۇن بىر مەكتەب (ۋە ئايرىم ئالغاندا) ھەر بىر گروپپا، (سينف) ئوقولار پاشلاندىشدان ئىلگىرى بىر يل ياكى مەعلوم بىر ۋاقت ئچىدە باجارىلشى ئويلانما - تۇرغان ۋازيفانى بىلگىلەشلەرى لازم. ئالغا قويلغان ۋازيفانى باجارىشقا كىرىشمەسىدىن ئىلگەرى پيداغوغ ۋە بالالار ئۇشبونى بىلىشلەرى كېرەك. — بۇ ۋازيفانى باجارىش ئۇچۇن تەحەررۇفلەردە قاندای ۋەسايىتلەر بار: قوللاردا نىمە حازىر، نىمە يېتمەيدى، قاندای ئيبلىقلار ئۇچراشى مۇمكين، ئولارنى قاندای يېڭش كېرەك، ئش ئۇچۇن قانچا ۋاقت تەلەب قىلىندى ۋە حاقيقەتدە ئوز قوللاردا قانچا ۋاقت بار، ماتيريالارنى قايبىردەن قەدىرىش كېرەك، ئەشدە ئوزلەرىگە كىم ياردەم بېرە ئالادى ۋە ئەلخ. ئوندان تاشقارى، پيداغوع ئوز ئوقوچىلارىنڭ تۇرمۇش عالەلەرى ۋە شەرايىتلارىنى بىلش، ئولارنڭ ئالدىنغى تاپبار-لىقلارىنى ۋە بىلىم دەرىجەلەرىنى حيساپقا ئالشى ھەممە ئوتكەن ۋاقت ئچىدە ئوقوچىلارنڭ بۇ گروھى بىلەن نىمەلەر ئشلەپ ئوتكەرىلگەنىنى كوزدە توتىشى لازم.

مۇندە مەنە شۇ ماسينت (ئوقتا) لارنى مەعلوم قىلىشدان عيبارەت ئوتكەننى حيساپقا ئالش — بالالار بىلەن مۇساھەبە ئوتكەزىش شەكلىدە بولشى ۋە بۇ مۇساھەبەدە بالالار، ئش بېلگىلەش ئۇچۇن فايدا-لانىلشى مۇمكين ۋە كېرەك بولغانلارنى ئوقۇتوچى ياردەمى بىلەن مەعلوم قىلىشلارى، ئوقۇتوچىنڭ ئېسە ئوقوچىلار بىلىم دەرىجەسىنى بېلگىلەشى لازم.

بۇ حيساپقا ئالش، يازما شەكللەنە گروپپا (سينف) نىڭ كېلگوسى ۋاقت پىلانىغا ئاساس بولشى لازم.

2) **سان جەھەتىدەن حيسابقا ئالش** نىڭ مەقسەدى - ئوقوچىلارنڭ بۇ ئشكە قانچا ۋاقت سەرف قىلغانلىقلارىنى بىلش دىر.

مۇندە ھەممەدەن ئىلگەرى ئوقوچىنڭ مەكتەب مەشغولىيەتلەرىگە قانچا ئەرتىپلى دەۋام ئېتكەنلىگىنى مەعلوم قىلىشقا مۇمكينلىك بېرىش لازم.

بۇ، ئوقوچىنڭ قانچا ۋاقت ئشلەگەنىنى حيسابقا ئالش ئېمكا - نىنى بېرەدى.

بو حسابنڭ يوللارى جۇدە عاددى. مۇنىڭ ئۇچۇن مەكتەبدە ھەر كۇنى ئوقىشغا كېلمەگەن ئوقوچىلارنى يازا بارمش ۋە كېلمەسلىك سەبەبلەرى توغرىسىدا بېلگىلەر قويش لازم.

مەعلوم بىر دەۋىر (ئاي، تريمبەستر، يەرىم يل، بىر يل) ئوتكەن-دىن كېيىن ھەر بىر ئوقوچى ۋە عۇمومەن بۇتۇن بىر گىروپپانىڭ دەرسكە دەۋام ئېتىشلەرىنڭ يەكونى چىقارىلىشى كېرەك.

بۇ يەكونلەرنڭ نەتيجەلەرى دىئاغراما ياكى ئېگرى چىزىقلار شەكلىدە كورسەتىلەدى.

بۇ قەدەر ئشكە ئېك كچىك گروپپالاردان ياشلاب ئوقوچىلار-نىڭ ئوزلەرىنى جالب قىلش ھەم جۇدە مۇھىم. مەكتەبدە، ھەر بىر يالانڭ ئوزىنى ئوزى عۇمومى قەدەر ۋەرەقەسىدە قەدەر قىلش تەرتىبىنى عاسىلگە قويش ھەم فايدالى. قەدەر قىلش ۋە ئۇنڭ نەتيجەلەرىنى ئشلاب ئوتكەرىشكە ئوقوچىلارنى جالب ئېتش، ئوقوچىلاردا ھەر خىل فايدالى بىلىملەر (يازمش، حيسابلاش ۋە چىزىقلار چىزمش ھەم باشقالار) پەيدا بولىشغا كومەكلەشەدى ھەممە يالالارنڭ دەرسكە ياخشى دەۋام قىلشلارغا ياردەم ئېتەدى.

3) **بىرگەلىك حيسابقا ئالش** دەۋرى ۋە يەكونى حيسابقا ئالش چاغىدا ساعەت، كۇن ۋە كەنتە بىر دەۋىر ۋاقت ئچىدەگى ئشلەرنڭ مۇندەرىجەسى بېلگىلەنەدى.

ئا) **دەۋرى حيسابقا ئالش.** ئش مۇندەرىجەسىنى حيسابقا ئالش ئۇچۇن ھەر بىر گروپپا (سينف) ئوزىنڭ گروپپا كۇنە دەلىك دەفتەرىگە ئېكە بولشى لازم.

ئەگەر بىرىنچى گروپپا بىر ئوقۇتوچى قولىدا بىرلەشتىرىلسە بۇتۇن گروپپالار ئۇچۇن بەتتە كۇندەلىك دەفتەرى بولشى مۇمكىن، بۇ چاغدا ھەر بىر گروپپا، كۇندەلىك دەفتەرى سەحيفەلەرىدە ئوز جايىگە ئېكە بولشى لازم. كۇندەلىك دەفتەرى ئوقۇتوچى يا سينف باشى ئامانىدان يۇرگۇزىلەدى.

بۇتۇن گروپپالار ئېشتيراك ئېتە ئۇرغان ۋە دەرس چاغىدا باجارىلغان ھەممە ئشلار: سينف ئشلەرى، ئېكسكورسيەلەر، بالالار يضىلارى، بۇتۇن كوپچىلىك ئۇچۇن فايدالى بولغان مەجلەتلەر، كۇندەلىك دەفتەرىدە يازىلشى لازم. كۇندەلىك دەفتەرىگە يازمش تەخمينەن ۋە-يداغى فورمادا ئالتب بارىلادى:

بىر ئوقۇتوچى بىر گروپپا بىلەن مەشغول بولغان چاغدا:

ئاي، كۇن ۋە جەسلە	مەشغوليەت ساعەتلەرى	حازىر بولغان بالالارنىڭ سانى	ئش مۇندەرىجەسى	ئېسلاتمە
1 ىنچى ئوكتەبىر سېشەنبە كۇنى	9,45-9	26	باز كۇنى باغداغى حادىسەلەرنى كوزەتىش توغرىسىدا مۇساھبە ئوتكەزىلدى. كوزەتىش چاغىدا بالالارغا ئوچراغان ۋە ئولارغا تاڭ-لاشلماغان حادىسە ھەم ۋاقىعلەر ھەققىدە ئېزاح بېرىلدى.	

بىر ئوقۇتۇچى ئېكى گروپپا بىلەن ئىش ئالىب بارغان ۋاقتىدا.

ئاي، كۈن ۋە چېسلا	خىزمەت ساھەتلىرى	ئىش مۇنەۋۋەرچەسى II دىنچى گروپپادا	ئىش مۇنەۋۋەرچەسى IV دىنچى گروپپادا	ئېرىشىلمەيدۇ
2 دىنچى سېنتەبىر سېشەنبە كۈنى	II دىن 9,45-9 26 IV گىچە 14	ياز كۈنى باغدىغى حادىسىلەرنى كۆزەتىش ئوغرىسىدا مۇناسىۋەتلىك ئوقۇشلۇقلارغا ئاكلاشلىغان حادىسە ھەم ۋاقىعىلەر حەققىدە ئىزاھ بېرىلدى.	«كامىلغۇل دېھقان» گازىتىسىدە ياسىلغان، چاۋىرىكا بىلەن كۆرەش مەسىلىسى ئوغرىسىدا ئاخىرى مەقالە ئوقۇل رەۋىشىدە ئوقۇلدى.	
	9,55 10,45	بىلىم كىتابى بويىنچا ئوقۇتىلدى.	ئوزبېكىستان خەرىتىسى بويىنچا ئىش ئېلىپ بېرىلدى. پاختاچىلىق رايونلارى بېكىتىلدى.	
	10,50 11,25	ئوتتۇن گروپپا بالالارنىڭ ئومۇمىي يىغىنىدا مەكتەپ باغچىسىنى تازالاش پىلانى ئىشلەپ چىقارىلدى.		

كۈندىلىك دەپتەرىگە قىسقا ۋە مەنالىق يازىش لازىم. چىراق مەسىلىلەر يېشىلدى»، «بېكىسكورسىيە ئوتكەزىلدى»، «ئوقۇلدى» ۋە ھاكازالار كەبى قۇرۇق رەسمىيەتچىلىككە يول بېرمەسلىك كېرەك. قانداق مەسىلىلەر يېشىلمىگەنلىكى، بېكىسكورسىيە ئوتكەزىلگەن بولسا ئۇنىڭ مەقسەت ۋە مەزمۇنىنى كۆرسىتىش لازىم. ئوقۇتىلغان بولسا ئوقىلغان مەقالىنىڭ نامىنى كۆرسىتىش كېرەك.

كومپلېكسنى (ئەگەردە مەكتەبدە كومپلېكس ئۇسۇلى قوبۇل قىلىنغان بولسا) تەمامىدىن ئىشلەپ ئوتكەزگەندىن كېيىن، ياكى پېراگرافمانىڭ مەلۇم بىر بولىكىنى (ئەگەر ئەن ئۇسۇلى بولسا) ئوتكەندىن سوڭ يەكۈنلەش يازىش ئۈچۈن كۈندىلىك دەپتەرىدە 2—1 بەت جاي بېرىش ۋە ئۇندا ئۆشبولارنى كۆرسىتىش لازىم: ئا) بېلگىلەنگەن پىلان قانچىلىك دەرىجىدە ياجارلىدى؛ ب) بىلىم ۋە مەلىكە جەھەتتىدىن ئىش قانداق نەتىجىلەر بېرىدى؛ ۋ) مەكتەب ئىشلەرى ئۇسۇلىنى جانلاشتۇرۇش ئۈچۈن قانداق تەدبىرلەر كۆرىلدى؛ گ) ئىشدە ئوچراغان قېينىلىقلار؛ د) بالالار كوللېكتىۋى ۋە ئايرىم بالالارنىڭ ئەخلاقى تاماملىنىنى ئاندىق تەسۋىر قىلاشقا ئوتۇرغان ۋاقىعىلەر؛ ب) كېڭ گومىي كومپلېكس ياكى پراغرامما بولمىغانلىق پىلانىنى ئىشلەپ ئوتكەرىشكە قانداق ئوزگەرتىشلەر كىرگۈزۈش كېرەك.

ئوقۇتۇچىنى تاماملىغاندىن تولۇقلاشتۇرغان گروپپا كۈندىلىك دەپتەرى مەكتەبنىڭ ئاقىدىغا ئىش مۇنەۋۋەرچەسىنى حىسابقا ئالىشنىڭ ئەساسى شەكىللىرىدىن. مەنە شۇنداق حىسابقا ئالىش ئىشدە ئوقۇچىلارنىڭ (ئوزلەرىنىڭ) ھەم ئېشتىراك ئېتىشى مەقسەتكە مۇۋاپىق گروپپا (سىنىف-ماجموئە) دەپتەرى بولىشى لازىم. بۇ دەپتەرگە ئەۋەتە بىلەن ئوقۇچىلارنىڭ ئوزلەرى ۋە بالالارنىڭ بىرگەلەشىپ بېلگىلەگەن فورمالارى بويىنچا يازىلىدۇ. ئۇلار تاماملانغان يازمىلانغانلار بالالار يېغىنىنىڭ پىراكوتلىق، ئوقۇتۇچى ئىشلەرىنىڭ مۇنەۋۋەرچەسى ۋە قىسقاچا تەمرىفى، ئېكسكورسىيەلەر ھەم مەكتەپ تۇرمۇشىدىكى مۇھىم ۋاقىعىلەر، كوللېكتىپ ۋە ئايرىم ئىشلەرنىڭ ئەخلاقلىرى توغرىسىدىكى بېلگىلىرىدىن عىبارەت بولادى.

مۇنداق كوللېكتىپ ئۇسولى — كۈندىلىك دەپتەرى، حىسابقا ئالىش شەكلى بولىشى سەپەتتىكى، بىرىنچى يىل ئوقۇچىلار ئۈچۈن ھەم كۈچ يېتەرلىكتۇر. بالالار باشقا ئايرىم سوز ۋە سوروتقىلار بىلەن، ئوندىن كېيىن ئېھتىياجغا قاراپ شۇ ئوغرى ئىشلەنگەن بۇتۇن بىر فورما بويىنچا ئور ئىش ھەم مەنىۋى ئەھمىيەتلىرىنى بازىدىلار. بىرىنچى يىل ئوقۇچىلار ئۈچۈن دەپتەرلەردىكى خانىلار جۇدە ئادەتى بولىشى لازىم. ئېكى بوقارى گروپپا بويىنچا بو يازولارنى كوپرەك مۇكەممەل فورمالار بويىنچا ئالدىن ياردىش مۇمكىن.

بالالارنىڭ تەدرىجى رەۋىشىدە ئىش دەپتەرىگە يازا باشلارى ئۇلارنى ئۈيۈشقان ۋە ياخشى ئويلانغان ئىشكە ئورگەتەدى، ئۇلاردا ۋەقەت ئېك مۇھىم ۋە خاراكتېرلىك ۋاقىعىلەرنىڭ تەمرىف قىلاتۇرغان قىسقا ئىش ئىزلى ۋوجودكە كېلتىرەدى.

ھەرقى، گروپپا دەپتەرلەرى بويىنچا حىسابقا ئالىش ئىشلەرى ئالدىن ياردىشنىڭ قېينلىقلارنى ھەم كوزدە تۇتىش كېرەك. ئۇلارغا كىرگىزىلگەن ماتېرىياللارنىڭ ھەرخىللىلىكى ئارقاسىدا بۇ ماتېرىياللارنى يەكۈنلەش ۋە ئىشلەپ ئوتكەرىش قېين بولادى. شۇنىڭ ئۈچۈن گروپپا دەپتەرىدىن حىسابقا ئالىش فورماسىدا فايدالانش ۋەقەت شەرتلىگەندە تەۋسىيە قىلىنادى.

ب) يەكۈنى حىسابقا ئالىش. كوللېكتىپ ئىشنى يەكۈنى حىسابقا ئالىش ئۇسولى - بالالارنىڭ حىسابقا ئالىش يېغىنى، خىلىق ئالدىدا حىساب بېرىش ۋە كورگەزمىلەر تەشكىل قىلىشدىر.

بالالارنىڭ حىسابقا ئالىش يېغىنلارى. بۇلارنى تېرىمىستر يارىم يىل، ئوقۇ يىلى تەمام بولىپ، قانداى بولسا ھەم بىر كومپلېكسنى (ئەگەر مەكتەبدە بۇ ئۇسول قوبۇل قىلىنغان بولسا) ياكى پېراغرامىمانىڭ بىر بولىمىنى بتىرگەندىن كېيىن ئوتكەزىش مۇۋاپىقتۇر. بۇ يېغىنلاردا، ئوقۇتۇچىلار مەغروزە قىلادىلار، ئوزلەرىنىڭ يازو ئىشلەرىنى ئوقۇپ بېرەدىلەر، بۇ مەغروزە ۋە ئىشلەرنى مۇزاكىرە قىلادىلار.

بۇتۇن كومپلېكسلارنى حىسابقا ئالىش چاغدا، ئوقۇچىلار كومپلېكس مۇنەۋۋەرچەسىگە جاۋاب بېرەتۇرغان بىر قاتار قىسقا مەغروزەلەر قىلادىلار. ماتېرىياللار، قانى ئىشلەپ ئوتكەزىلگەن چاقدا ھەر بىر ئىشلەپ ئوتكەزىلگەن قانى بويىنچا مەغروزە حازىرلەيدىلەر. بالالارنىڭ مەغروزە ۋە يازو ئىشلەرى، ئوشبو ئىش بىلەن باغلىق بولغان بىلىم ھەم مەلەكەنىڭ بالالار تاماملىغان قانى دەرىجىدە ئوزلەشتۈرىلگەنلىگى ۋە ئىشلەپ ئوتكەزىلگەن ماتېريالنىڭ بالاغا قانى دەرىجىدە ئېگىلىشلىغانلىغىنى تەسۋىر قىلا ئالىشى كېرەك. حىسابقا ئالىش يېغىندا ئىش تېخنىكىسى — تاپشۇرىلغان ۋازىيانىڭ قانى دەرىجىدە ئاندىق ۋە توغرى ياجارلىغانلىگى ھەم مۇزاكىرە قىلىنادى.

ئوقۇتۇچى ئوز مەغروزەسىدە بۇتۇن گروپپانىڭ ئىشنى تەۋسىيە قىلىشى لازىم. ياجارىش ئوچۇق نەمە بىلگىلەنگەنى ۋە حەقىقەتەن نەمە ياجارىلغانلىغىنى كۆرسەتىشى كېرەك؛ گروپپانىڭ ئىشنى قانداى ئالىب بارغانلىغىنى ۋە گروپپا ئايرىم ئوقوچىلارنىڭ مەشغولىيەتلەرىدە قانداى كەمچىلىكلەر بولغانلىغىنى ئېيتىپ بېرىش ھەمدە كېلگوسى ئىشلەرگە قانداى تۈزەتمىشلەر كىرگىزىش كېرەكلىگىنى كۆرسەتىشى لازىم. عۇمومەن، حىسابقا ئالىش، ئىشدىن ئالدىنقى پىلانىنى تېكشۈرىش بىلەن باغلىق بولىشى ۋە

كېلگۈسى ۋازىفا (مەۋزوع، پىراكتىكا ساۋا بولۇمگى ۋە ھاكازا) نى باجارىش بولىداغى پىلانىنى ئىشلەپ ئوتكۈزۈش بولۇن بىرگە باردىشى لازىم.

حيساباتا ئالش يىغىلارى ئادەتتى مەشغۇلىيەت فورماسىدا ئوتكۈزۈلۈشى كېرەك. I نچى باسقۇچ مەكتەپنىڭ كىچىك گىروپپالاردا مۇنداق يىغىنلار ئوتكۈزىش مەجبورى ئەمەس. ئەگەر شوندای يىغىنلار تەشكىل قىلىنسا ئۇلار ئوقۇتوچى بولۇن ئوقوچىلار ئورتاسىدا مۇساھىبە (سائال-جاۋاب) فورماسىدا ئوتۈشى لازىم.

بۇ يىغىنلاردا پىراتاكول ئالىب بارىلىشى كېرەك. بۇ پىراتاكوللار كىچىك گىروپپالاردا ئوقۇتوچى تاماندان، يوقارى گىروپپالاردا ئەمەلى ئوقوچىلارنىڭ ئوزلەرى تەرەپتىن ئالىب بارىلادى. مەكتەپلەر يىلدا بىر مەرتىبە ئوز ئىشلەرى توغرىسىدا ئانا — ئانالارنىڭ ئىشتىراكى بولۇن خالق ھەم مەھەللى فىرقە ۋە كەسىپە تەشكىلاتلەرى ئالدىدا حساب بېرىش-لەرى لازىم. خالق ئالدىدا حساب بېرىشنى كەنسىرت — حيساپات فورماسىدا ئوتكەزىش كېرەك. بۇ حيساباتقا مەكتەپ مۇدىرى ۋە مۇئەللىملەرنىڭ، ئوقوچىلار تەشكىلاتى ۋە كەششافلەر ھەم كامسامول ئۇيۇشماسى ئەزالارنىڭ ۋە مەكتەپ ئىشلەرىدە ئىشتىراك ئېتكەن مېھنەتكەش ئەھالى ۋەكىللەرنىڭ مەعرۇزلەرى كىرىشى لازىم.

كەنسىرت قىسمى مۇمكىن قەدەر مەكتەپنىڭ حيساپات دوكلادىنى ئوقۇتقۇلارنى تەسۋىر قىلا ئالا ئوزغان بولۇشى كېرەك.

حيساباتنى كورگەزمەلەر تەشكىل ئېتىش بولۇن بىرلەشتىرىش لازىم، كورگەزمەنى شوندای تەشكىل قىلىش كېرەككى، ئوندا بالالارنىڭ يازو ۋە رەسم مەيدانىدا قاندای مۇۋەففەقىيەتلەرى بارلىقىنى كورۈش، ئولارنىڭ نىمە قىلىشقا ئېرىكەنلىكلەرىنى ۋە مەكتەپ ھەم عائىلىدە ماغلۇقنى شاقلاش يولىدا نىمەلەر قىلغانلىقلارىنى، قاندای بولۇم ۋە مەلەكە ئالغانلىقلارىنى ھەمدە قاندای ئوينلارغا ئورگەنگەنلىكلەرىنى ئانغلاش مۇمكىن بولسۇن.

يازو، حساب ۋە رەسم مەيدانىداغى يۇتۇقلارنى بولۇش ۋە پالالار ئېنىڭگەندە مەكتەپكە كېلگەن ۋاقىتلاردا نىمە قىلا ئالغانلىقلارىنى ھەم بىر يىل ئوتكەنەن كېيىن ئولارنىڭ نىمە قىلا بىلگەنلىكلەرىنى بېتەرلىك دەرىجىدە تاندق پىلگىلىش ئوچۇن يىل باشى، يىل ئورتاسى ۋە يىل ئاخىرىداغى ئەھۋالنى سالىشتۇرىپ كورۈش كېرەك.

كورگەزمەنىڭ ئېك بېرىنچى ئەھەمىيەتلى شوندای، ئەگەر ئول ياخشى تەشكىل قىلىنسا كەللېكتىۋنىڭ ئىشىنى تاندق ۋە ئاچىق ئەغرىق قىلا ئالادى.

حساب بېرىشنى (كەنسىرت ۋە كورگەزمەلى حساباتقا ياخشى تەشكىل ئېتىش ئوقۇمىدن جۇدە كەتتە ئىجتىماعى ۋە تەلىم — تەربىيەۋى ئەھەمىيەتكە ئېگە: ئەھالى مەكتەپ بىلەن مەشغول بولادى، مەكتەپ مەنپەئەتى تېۋەرەكىدە تارقىلادى؛ بالالار ئوزلەرىنىڭ تەشكىلى قابىلىيەت-لەرىنى، ئىجتىماعى مەل كەلەرىنى ۋە كەللېكتىۋلەشىپ ئىشلەى ئالغانلىقلارىنى كورسەتكىنى ئوچۇن كېك ئىسكاندىيەتكە مالىك بولادىلار.

4) ئايرىم ئوقوچىنىڭ ئىشىنى حسابقا ئالىش. ھەر بىر ئوقوچىنىڭ ئىشىنى حيساپقا ئالىش، ئوقوتوچى تاماندان ھەر بىر ئوقوچىنىڭ قاندای ئىشلەشىنى، نىمەدە قىنالغانلىغىنى ۋە قاندای خاتالار قىلغانلىغى ئىساسىدىگە قورولىشى لازىم. ھەر بىر ئوقوچى ئىشەنىك باردىشنى ئورگەنىش ئوسولى، ئېك ياشلاب ئوقوتوچىنىڭ ھەر بىر ئوقوچى بولۇن مۇجىدەللەشىشى، ئولارنىڭ يازو ئىشلەرى، يىغىنلاردا مەعرۇزە قىلىشلارى، ھەر خىل ئوقوچى ۋە بالالار تەشكىلاتىدە ئىشتىراك ئېتىشلەرىدىن عيبارەت بولىشى كېرەك. ئوقوچىلارنىڭ ئوز خۇسوسىيەت-لەرى ئولار تاماندان مەجمۇعە دەفتەرى يۈرگۈزلگەندە ياخشى ئەسۇدر ئېتىلەدى. بۇ ۋاقىتدا، ھەر بىر ئوقوچىنىڭ مەكتەپ تۇرمۇشى ۋە مەكتەپ مېھنەتىدە ئىشتىراكى، ئىش قابىلىيەتى ۋە بىلىم دەرىجەسى مەعلوم بولادور.

پېداغوگ، ھەر بىر ئوقوچىنىڭ ئىشىدە دىققەت قىلىپ، ئوندىڭ ئىشى نەتىجەلەرىگە باھا ھەم بېرىشى لازىم. ئوقوچى ئوز ئىشىنىڭ سىيەتى توغرىسىدا توغرى خاپەردار بولىشى كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىرابىر باھا بېرىش ھەچ بىر ۋاقت جازا بولىغا ئايلىنىپ قالغىنى ۋە ھەر بىر ئايرىم ۋاقىتدە، ئوقوچى ئالدىغا ئانىق مەقسەتلەر قويۇپ، ئوقوچى-نىڭ كېلگۈسىدە يەنە ھەم ئىلگىرىلەشىشىگە سەبەپ بولىشى لازىم. ھەر بىر ئوقوچىنىڭ يەكونى خاراكتېرىستىكىسىدە ئۇيۇشۇلارنىڭ ئانىقلانىشى كېرەك: ئا) بالانىڭ رەسمى يازو ۋە پىلانلار مەيدانىداغى يۇتۇقلارى، ب) ئوندىڭ ئېنتېزىملىغى، ۋ) ئىشكە مۇناسىبەتى، گ) ذاعەللىك ۋە ئىشكە قىزغىنلىق دەرىجەسى، د) ئىش قابىلىيەتى، ي) عۇمومى بىلىم دەرىجەسى.

مەكتەپ تاماندا ن ئوقوچىغا بېرىلەتۇرغان باھا عۇمۇمەن مۇمكىن قەدەر تولا بولىشى، ئۇ باھادا ئوقوچىنىڭ علمى ۋە ئىجتىماعى — سىياسى مەلەكەسى ئانىق كوگەزىلىشى لازىم.

ئوقوچىنى بىر گىروپپادان ئېكىنچى گىروپپاغا (بىر سىنىفدان ئېكىنچى سىنىفقا) كوچىرگەندە ۋە ئوندىڭ مەكتەپنى بىتىرىپ چىققان ۋاقىتدا ھەم ئوشەندەى خۇسوسى باھا بېرىلىشى كېرەك. مۇنداق ئوچۇن ئەلبەتتە پىداغوگ گىروپپانىڭ ئورتا دەرىجەسىنى ۋە ئوندان كېيىن ھەر بىر ئوقوچىنىڭ ئوشە ئورتا دەرىجەدەن ياخشى ياكى يامان تاماندا چىققىنىنى بىلىشى لازىم. ئوقوچىنىڭ دەرىجەسىگە باھا بېرىش ئوچۇن ھەلى بىزدە **بېتەرەف** بىر ئولچەك يوق. بۇ بېردە بىزگە ھەر بىر ئوقوچى توغرىسىدا بىر تەرەپلى فىكر بىلەن قوللانىش توغرى كېلەدى.

باھا، ئوقوتوچى ئوقوچىلار بىلەن ئوتكەزگەن مۇساھىبە چاغىدا ئالغان جاۋابلار ۋە ئولارنىڭ يازو ئىشلەرىنى كورىپ چىقىش ئاساسىدە بېرىلەدى. بېرىلەتۇرغان باھانىڭ توغرى بولىشى ئوچۇن ئوقوتوچى گىروپپانى ۋە ئايرىم ئوقوچىلارنى دىققەت بىلەن ئورگەنىشى، ئولارنىڭ قىينالغان جايلارى ۋە خاتالارنى ھەم ئول خاتالارنىڭ سەبەبلەرىنى بىلىشى لازىم. باھانىڭ يەنە ھەم بېتەرەفانە بولىشى ئوچۇن، حسابقا ئالىش يىغىنلاردا ئوقوچىلارنىڭ ئوزلەرى تاماندان ئوز ئورتاقلارى توغرىسىدا بېرىلىن فىكرلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك.

5) بالالار تەشكىلاتىنىڭ ئىشلەرىنى حسابقا ئالىش. شوندای تۇزىش كېرەككى، ئول بالالارنىڭ ئوز تەشكىلاتلا-رىنىڭ ئوسىش جەرەيانلىرىدە كورسەتە ئالسۇن. تۈگىرەكلەر، ئەرتىللەر ۋە ھاكازالەر ئوز ذاعەلىيەتلەرىدە ئىش مەقسەتلەرى ھەم شەرايىتلارىنى ھەمدە ئۇنىڭ سەرف قىلىنغان ۋاقتىنى ۋە ئىش فورمالارىنى ئانىق قايد قىلىشى لازىم. پىراتاكول، مەعرۇزەگە چىقىش ۋە ھاكازالەرنى مۇمكىن قەدەر دىققەت بىلەن ھەم ئۇيۇشۇپ قايد قىلىش كېرەك.

پىراتاكوللارنىڭ تەرتىپلى رەۋىشىدە ئالىب بارىلىشى ۋە مەعلوم بىر جايدە پاپكە (дело) دە ساقلانىشلارى لازىم.

پ. ئىۋانوف.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

مەكتەبدە دينگە قارشى تەربيە

مەركسىزم تەربيە غايەسىنى ئوز ئىچىگە ئالغان شورا مېجىنەت مەكتەبلەرى دين مەسئەلەسيدە بى تەرەپ تورە ئالمايدى. شورا مەكتەبى بالالارنى دينگە، ۋە ئوقۇمەن ئوراب ئالغان ئىچ. تىماغى شارايىتقا ئىلمى نۇقتادان قارايتۇرغان قىلىب تاييارلاش بىلەنگىنە كىفايەلەنە ئالمايدى. بەلكى، ئۇل بالانى كاممۇنيزم روھىدە تەربيەلەب بوتون بارلىغى بىلەن ئېسكى تۇرمۇشغا ۋە دينگە دوشمان دەھرى، ۋە ساتسيالىزم كورەشچىلەرى قىلىب يېتىشتىرىشنى ئاساسى ماقساد قىلىب ئالادىر.

دين - ئېكسپلاتەتىرلەر سىنفى تاماندان مېجىنەتكەشلەرنى ئېزىش ئۇچون قۇرال بولغاندان، پرولېتەرىيەت سىنىفىنىڭ سىنىفى مەكتەبى بولغان شورا مەكتەبى دينگە يۇقاريداغىچا تام دينگە قارشى ئاساسدا قاراغانى حالدا بورژۇئازىيا مەكتەبى ياش ئوسمىر - لەرنى دينى تەربيە بىلەن زەھەرلەشگە كەتتە ئەھەممىيەت بېرەدىر. سىنفى كۇرەش ھەممە تەرەپدە كېسكىنلەشكەن ۋە چۇقۇرلاشقان سەرى بورژۇئازىيا مېجىنەتكەشلەرنى دين بىلەن زەھەرلەمەك ئۇچون يەنە ھەم كوبرەك ئۇرۇنادىر. ۋە ئوز مەكتەبلەردە دين دەرسىگە كوب ئورون بېرەدىر. دينسىزلىك ۋە دۇنياغا ماددىيون - لىق نەزەرى بىلەن قاراشقا جۇدە قاتتىق قارشىلىق كورسەتەدى، ۋە ئۇنگە قارشى رەھىمسىز دەردجەدە كۇرەش ئاچادى.

ئوزىنى «ئالدىنغى بورژۇئازىيا دېمەكراتىيەسى» «تاراققى ۋە ئىنسانىيەت پەرۋەر» دېب يۇرتكەن ئامېريقا بورژۇئازىياسى ئوز مەكتەبلەردە مۇھەللىم ۋە تەلەبەلەرگە دەرۇس نەزەرىيەسىنى سۇزلەش ۋە ياقلاشنى مەنع قىلغان. 1925 - يىلچى يىللدا ئامېريقا مەكتەبىنىڭ بىر مۇھەللىمنى دەرۇس نەزەرىيەسى حاقىدا تاش - ۋقاتدا عەيىبلەب بورژۇئازىيا سودى ئۇنى تۇرمە جازاسىغا حۇ - كۇم قىلدى.

دارىلفۇنۇنلەردە مادىيون بولىش ئېڭ كەتتە گۇناھدىر. ئۇلارنىڭ قانۇنلارىدا، گەرچە رەسمىيەتدە دين مەكتەبدەن ئاجرالغان بولسا ھەم، ھەممە خالق مەكتەبلەردە دەرس باشلاش ئالدىد تاۋرات ئوقۇلىب فاتىحا قىلىنادى، ھەم شۇ بىلەن باشقا دەرسلەر باشلانادى. مۇھەللىم تاييارلاش سىستېمىسىدا تاۋراتنى قىرا - ئات بىلەن ئوقۇش، دين پسىخولوگىيەسى دين ئوقۇتىش مېتود - لارىنى ئورگەتىلەدىر. دارىلفۇنۇنىڭ تەعلىم - تەربيە فەكۇلتەسى يانىدا ئايرىم دينى بولىملەرى بار، مۇھەللىملەر عىبادات خانا - لارغا بارىب دينى ئەشولەلەر ۋە دينى تېمەلەردە نۇتۇقلار سوزلەيدى.

باشقا بورژۇا ئۇلكەلەرى ھەم ئامېريقادان قالىشمايدى. مەسەلەن: گېرمانىيە بورژۇئازىيا حۇكۇمەتى بۇلتۇر خالق مەكتەبلە - رىنى نېمىس پوپلارىنىڭ قولىغا بېرمەكچى بولدى. ھەم دين مەسئەلەلەرىنى مەكتەبدە ئالىب بارماق ئۇچون حۇكۇمەت سەر - مايەسىدەن ئاقچا بېرىلەدى.

چېچوسلاۋاكىيەدە مەكتەب مۇھەللىم ۋە تەلەبەلەرنى بوتۇن - خانادانغى عىبادات ۋاقتىدا بوتۇن عىبادات رەسمىيەتلەرنى قىلىشقا مەجبۇر قىلىنغان. مەكتەبنىڭ ئوقۇمۇمى قويىلىشىنى ۋە ئوقۇۋ كىتابلەرنىڭ مۇندەرىجەلەرىنى تەفتىش قىلىشنى رۇحانىلارغا تاپشۇرىلغان.

ئەنگلىيەدە سوڭغى ۋاقتدا مەكتەبلەردە دين دەرسلەرى بولىشى حاقىدا دين دەرسلەرىنى كەممۇنىزمگە قارشى كۇرەش ئۇچون كەتتە چارا دېب كەتتە تاشۇيقاتلار كېتەدى. بۇنداي مە - سالەرنى كوبرەك كورسەتىش ھەم مۇمكىندىر.

ياشلارنى دينى تەربيە بىلەن زەھەرلەشكە، فاقات، ئاۋروپا ۋە ئامېريقا بورژۇئازىياسىغىنا حەرەكەت كورسەتەيدى. بەلكى، يېرلىك بورژۇئازىيا ھەم بىزنىڭ مەكتەبلەرىمىزدە مېجىنەتكەش بالالارنى دينى ماۋھۇماتلاردان ساف، بورژۇئازىيانىڭ ئىغلاس مەقسۇرەسى ۋە مېجىنەتكەشلەرنى ئالداشلارغا قارشى، ھەم يەكى تۇرمۇش قۇرۇشقا فاعىال كۇرەشچى بولىب يېتىشىشلەرى ئۇچۇن ئۇلار ئەچىنەدىرلەر. (كۇرىنەدىرلەر).

چۇنكى، مېجىنەتكەشلەرنى ئېزىش، ئۇلارنىڭ كۇچىدەن فايدا - لانىش مەسئەلەسىدە ھەممە تەرەف بورژۇئازىيا دائىما ئىتتىپ - فاقدا ۋە ئوز ئارا بەينەلمىلەل بىرلىكدەدىر. ئۇلار ئوزلەرىنىڭ مىللى حۇسۇسىياتلارىغا قارامای، مېجىنەتكەشلەرنى غەفلەتدە قالدىرىش ۋە ئۇلەرنى ئېزىش ئۇچۇن بىر خىلدا ۋە بىر ئۇسۇل بىلەن كۇرەشەدىرلەر.

مىللى بورژۇئازىيا مۇھاجىرلەرى تارافىدان تۇركىيەدە چە - قارىلماقدا بولغان «يەكى تۇركستان» ژۇرنالىدا يازىلغان بىر نېچە سوزلەرنى كورسەتىش كىفايە قىلادىر: «ۋە تەن مىللەتىنى سۇيىب مەسكەۋگە ساتىلماغان تۇركستانلىلار، بالالارىغا ئېسكى مەكتەبلەردە تەربيە بېرەدىرلەر»، ئىكىنچى نەمۇنە: «مەسكەۋ ئوزىنىڭ مەكتەبدەن دين دەرسىنى چىقارىش قانۇنلارى بىلەن بىزنىڭ بىردەن - بىر بولغان مىللى تايانچىمىز، مىللى مەكتەب - مىزنى بۇزماقچىدىر».

بورژۇئازىيا ياش ئوسمىرلەرنى دينى تەربيە بىلەن زەھەر - لەش ئۇچۇن قىلغان چارالاردان يۇقاريداغى دەلىل ۋە فەكتلەر يېتەر.

رۇحانىلار ئېسە كېلگوسىنىڭ ئېگەسى ۋە ساتسيالىزم قۇرىلىشىنىڭ فاعىال كۇرەشچىلەرى بولوچى ياش ئوسمىرلەرنى دينى تەربيە بىلەن تەربيەلەشكە روحانىلەر بورژۇئازىيادان ھەم كوبرەك كۇچ بېرەدىر.

شۇ ماقساد بىلەن بالالارنى ھەر خىل دينى عاداتلارغا قىزىقتىرىش ۋە عاداتلاندىرىشقا حەرەكەتدە بولادىر. مەسەلەن: مۇسۇلمان رۇحانىلارى بالالارنى خۇدايدغا، زىكىرگە ھەم چىللە ياسىنلارغا (چىللە ياسىندا گەرچە بالا قۇرئان ئوقۇي بىلمەسە ھەم، قاتاردا ئولتۇرسا، ئوقۇغاندەك ساۋاب بولادىر، دېيدىرلەر) كىچىك 7-8 ياشداغى بالالارغا ئاتاسى ئارقاسىدا ناماز ئوقۇشنى تەرغىب قىلىش، ئورگەتىش ۋە شۇڭا ئوخشاش دينى مەراسىملەرگە ئىشتىراك ئېتىدىرىش ھەم بالانى ھەر خىل دينى عاداتلارغا عادات - لاندىرىش. مەسەلەن: ئاش يېگەندە بىسمىللا، سۇۋ ئىچكەندە خۇداغا شۇكۇر، تۇمار تاقىش، ئەۋلىيالەرگە ئەتەب گەكىل قويىش. بۇلار ئېسە ياشلارنى دينى عاداتلارغا سېكىن - سېكىن عاداتلان - دىرىب بارىش ۋە بالانىڭ تەعەسسۇبىنى كۇچەيتىرىش، ۋە عا - ئىلەنى روحانىلەر تاسىرىدە ساقلاش ئۇچۇندىر، بۇنداي حەرە - كەتلەر بەعزى ۋاقتلاردا بىزنىڭ بەعزى شورا مەكتەبلەرگە ھەم تەسىر بېرىب قالادى. رۇزە كۇنلەردە مەكتەبلەرگە بالالارنىڭ ئازراق كېلىشى، يەكى، كېچەرەك كېلىشلەرى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ياشلارنىڭ دينى تەربيەسىنى ئوز قولىلارىغا ئالىش ئۇچۇن رۇ - حانىلارنىڭ ئوز مۇئەسسەسەلەرى بولغان ئېسكى مەكتەبلەرنى دائىما ئوز قولىلاردا ساقلاب قالىش ئۇچۇن ھەممە چارالارنى كورەدىرلەر. حاتتا، بۇ مۇئەسسەسەلەرنى مۇستەحكەم ساقلاماق ئۇ - چۇن دۇنياۋى فەنلەر كىرتىب ئىسلاح قىلىش مەنبۇرلەرى ھەم قىلىب كورەدىلەر. ياشلارغا بىلىم ۋە تەربيە بېرىش سە - ياسى ئىجتىماعى جەھەتتەن بىر - بىرىگە قاتتىق باغلانغان مەسئەلە بولغاندان، پرولېتەرىيەت حاكىم سۇرگەن ئۇلكەدە ياش - لارغا ئىجتىماعى تەربيە بېرىش ئىشى مەنە شۇ پرولېتەرىيەت حۇكۇمەتى قولىدا بولادى.

يۇقاريداغى ئاساسغا بىنائەن ھەم ئېسكى مەكتەبلەر «ياش - لارنى جىسمانى ۋە رۇحانى تارافدان زەھەر كىشىلەر قىلىب يېتىشىرىشنى تۇشىنگەن مېجىنەتكەشلەرنىڭ تەلەبى بىلەن ئېسكى مەكتەبلەر بېركىتىلگەن ۋاقتدا رۇحانىلار ئوز مەكتەبلە - رىنى ئاچىب بېرىشلەرىنى سوراب مەركەزى ئىجراقۇمغا بېرگەن عەرىزىلەردەن بىر قىسمىنى كورسەتىش مۇمكىندىر. عەرىزىلە - رى: «بىزلەر ھەم قولىلارىمىزدان كېلگەن قادار حۇكۇمەتىمىزگە سا - داقاتمىزنى بىلدىرىب ھەممە بىر تەن ۋە بىر تىل بولىب ۋاتان - لارىمىزنى مۇحافازا قىلماق ئۇچۇن حەرەكەت قىلماقدامىز. ياخشى

مەكتەبلەر بەرپا ئەيلەپ بالالارنىمزنى ۋاتان مۇھافىزاسى ئۈچۈن ئوقۇتماقتا، ھۈنەر ۋە سەنائەت ئوگرەتمەكتەمىز. بىنابەرىن سىز- لەرگە مۇراجائەت قىلىپ ھەرز قىلىرمىز، كى بىزلەر ئىسلامىيون تائىفەسىگە ئەۋۋەل حالدا بالالارىمىزغا زەرۇرىيەتى دىنىيە بىل- دىرمەگىمىز لازىم».

بۇلار، بۇ جەرەكەتلەرى بىلەن مېھنەتكەشلەر ئالدىدا ئى- ئتىبارىنى بۇتۈن يوقاتقان ئېسكى مەكتەبلەرنىي يەنە تىرىلتىر- مەكچى، بۇ ئارقالىق ياشلار تەربىيەسىنى يەنە قولغا ئالماقچىلار.

بۇنداي حاللار، فاقات، مۇسۇلمان رۇحانىلارىداغىنا ئىمەس، بەلكى خرىستيان' باھايى ۋە يەھۇدى رۇحانىلارىدا ھەم كوبرەك ئۇچرەيدى. مەسىلەن: خرىستيان رۇحانىلارى بالالارنى ئىبادات خانادا' ئىبادات ۋاقتىدا شەم تۇتدىرىش ھەم ئىسا مەرىيەمنىك سۇۋرەتلەرىنى (ئىكون) كوتەرىش' رۇحانىلار تارافىدان بالالارغا دىنى ئېكسكورسىيەلەر قىلدىرىش، خەتتا بەزى بىر جايلاردا (ۋاھەدىمىر گۇبېرنەسىدە) رۇحانىلار بالالار ئاراسىدا ياش ئىساچىلار ۋە ياش مەرىيەمچىلەر تۈگەرەكلەرى تەشكىل ئېتكەنلەر.

باھايى رۇحانىلارى، ئۇلار ئۇزلەرىنىك دىنى مەجلىسلەرگە كىرگەن بالالارنى كەنفېت (شىرىنلىك) بېرىپ سىلەگەنلەر.

يېرلىك يەھۇدى رۇحانىلارى بالالار ئۈچۈن ئېسكى مەكتەب (حىدر)لەر تەشكىل ئېتىپ بۇنداق كەمبەغالراق بالالارغا ئاۋقات، كىيىم بېرگەنلەر.

يۇقارىداغى ھەممە فەكتلەر شۇنى كورسەتەدىر، كىم ياش ئوسمىرلەر تەربىيەسىنى بىزنىك سىنفى دۈشمانلارىمىز رۇحانىلار تۇرلى ئۇسۇللار ۋە يوللار بىلەن ئوز قولىلارىغا ئالماقچىلار.

بۇتۈن ئىتتىفاق مىقياسىدا شورا مەكتەبلەرىدە قانايىدىر فىكرلەر بىلەن «دىنسىز تەربىيە نەزەرىيەسى» حۆكم سۇرەر ئېدى. بۇ دىنسىز تەربىيە نەزەرىيەسى بىزنىك مەكتەبدە دىنگە قارشى تەربىيە ئىشلەرىنى كېڭەيتىرىشكە مانىع بولىب كېلدى.

بۇ كۈن دىنسىز تەربىيە مەسئەلەسىنى' يەعنى دىنگە حا- لسانا قاراشنى مەكتەبدە قويىلىشنى تۇرمۇش نا تۇغرى ئېكەن- لىگنى كېلتىرىب چىقاردى. بۇ حاقدا يالغىز ئوزبېكستاندەگىنە ئېمەس، باشقا جۇمھۇرىيەتلەردە ھەم مەكتەبدە دىنگە قارشى تەربىيە لازىملىغى حاقدا تاۋشلار ئېشتىلمەكدەدىر.

چۈنكى، بىزدە مېھنەتكەشلەر ئاراسىدا سىياسى، ئىجتىماعى فاەعالىيات كۈندەن- كۈن ئوسمەكدە' كەتتەلەر ئاراسىدا دىنگە قارشى تارغىبات ئىشلەرى كېسكىن سۇرەتدە قويىلماق‌دا. بۇ مەسئەلە مەكتەبدە ھەم دىنگە قارشى تەربىيە مەسئەلەسىنى كېسكىن ۋە چۇقۇر قويىلىشنى تەلەپ ئېتەدىر. ئىكىنچىدەن؛ بىزنىك مەكتەب تەلەبەلەرى فاقات، مەكتەبدە 4 - 5 ساعاتقىنا ئوقۇيدىرلار. قالغان ساعاتلارى ئۆيدە ئائىلالارى ئالدىدا ئوتە- دىر؛ ئائىلادا ياشايدىرلار. ئائىلانىك كوب قىسمى مەيدە بور- ژۇۋا مۇحىتىدا ياشايدىر. ئەلەلحۇسۇس بىزدەگى ئاتا ئانالارنىك كوبچىلىگى ئېسكى عۇرۇف عادات ۋە دىنى خۇرافاتلارنى ساق- لايدى. كاگاندا‌گى بىر مەكتەبنى تەكشىرگەندە (ئۇ مەكتەب ئىشچى رايۇنىدا) 333 بالادان 159 بالانىك ئائىلەسى دىنگە ئىشانۇچىلار بولغان. 130 نەفەر ياش كەششافدان 11نىك ئوزى دىنگە ئىشانوچى ئېكەنى بلنگەن، (بۇ ئىشچى رايۇنىدە بولغان مەكتەب شۇنداي بولغاندا شەھەر ئىچىدەگى باشقا چاراق شارايىتتىدا بولغان مەكتەبلەردە بۇندان ھەم كوب بولىشى مۇمكىندىر). رۇحانىلار ئائىلانى ئوز تەسىرلەرىگە ئالىشقا تۇرلى يوللار بىلەن چارا كورەدىرلەر.

مەنە شۇ شارايىت ئىچىدە ياشايتۇرغان بالاغا مەكتەبدە دىنگە بى تەرەف قاراش ئاساسىدا بېرىلگ ن مەتبرىيەللەر ھېچ بىر يېتەرلىك بولمايدىر. شۇنىك نەتىجەسىدە بالا ئۇل ئائىلانىك يامان تەسىرىگە يۇتىلادىر. شۇنىك ئۈچۈن مەكتەبدە، بۇ دىنسىز تەربىيەنىك قويىلىشىدا دۈشمانغا قارشى حەرەكەتسىزلىك دېب قىممات بېرىشكە توغرى كېلەدى.

بۇ- ئۇسۇل بىزنىك قاراشىمىزدا ياش ئوسمىرلەرنى دىنى تەربىيە بىلەن زەھەرلەشكە دائىم تاييارلانىب تۇرغان رۇحانى- لارنىك چەنگەلىگە بالانى ھېچ بىر يارامچىسىز تاشلاب بېرىشدىر.

ياقىندا قىرىمدا بولغان رۇحانىلار قۇرۇلتايى بىزنىك حۇ- كۈمەتىمىزدەن شورا مەكتەبدە دىنگە بى تەرەف قاراش بولسىن دېب سوراشقا قارار قىلغانلار. ئۇلار' بۇ قارارلارنى بېكەرگە قىل- مادىلار' چۈنكى، مەكتەبدە دىنسىز تەربىيە دىنگە قارشى فرونتدا بىزنى قۇرالسىزلاندىرىب دۈشمانىمىزنىك ھۇجۇمىگە يول ئاچادىر. بىزنىك مەكتەبدە دىنسىز تەربىيە ئېمەس' بەلكى' دىنگە قارشى تەربىيەنى مۇستەحكەم قويىلىشى لازىمدىر. چۈنكى، بىز بالانى دىنگە قارشى يولدا تەربىيەلەپ بالا ئارقالى ئائىلاسىنى تەرغىب- بات ئارقالى مەزكۇر رەيۇن ئاھالىسى ئاراسىدا دىنگە قارشى تەر- غىبات ئىشلەرىنى يۈرگۈزەيلىك.

شونىك ئۈچۈن بۇ يل دىنگە قارشى تەربىيە ئىشىنى مەك- تەبدە بىر سىستىمە بىلەن عەمەلگە قويىش لازىم تاپلدى. بۇ مەسئەلەنىك ئاساسى يولى - دىنگە قارشى تەربىيە ئىشلەرىنى مەكتەب پەرگەرەممەسى بىلەن باغلاشدىر. بىرىنچى باسقۇچ مەكتەب- لەرنىك پەرگەرەممەسىدە ھەر بىر كومپلېكس ماۋزۇعلارىدا دىنگە قارشى مەسئەلەگە توختالغان ۋە ئەھەمىيەت بېرىلگەن. شۇنىك كەبى ئىجتىماعىيات ۋە تەبىيعىيات دەرسلەرىدە يەم يېتەرلىك كور- سەتىلگەن. ئىكىنچى باسقۇچ مەكتەبنىك ئىكىنچى كەنسىنتر- رىدە (8-9 - سىنىچى سىنىفلەردە) ھەم تېخنىكومىلەردە ئوقۇۋ يىلىغا 30 ساعات ئايرىم دەرس كىرتىلگەن. بۇنىك پەرگەرەممەسى ئايرىم بولىب ئىجتىماعىيات دەرسى پەرگەرەممەسى بىلەن قوشۇلىب باسىلغان. بۇ پەرگەرەممەگە ئاساسان دىنگە قارشى دەرسكە ئو- قۇۋ كىتابى تۇزۇلىب، باسىلىب مەھەللەرگە تارقاتىلدى.

ماعارىف كەمىسەرلىگىنىك بىرلەشكەن مېھنەت مەكتەب پەرگەرەممەسى ئوراب ئالغان ئىجتىماعى تۇرمۇشنى ۋە بالالارنى مېھنەت فەعالىيەتىنى ئوزگەنىش يولى بىلەن بالالارنى دىنى زەھەرلىك تەسىرىدەن ساقلاش ۋە ئۇنگە قارشى كۈرەشنى ئوز ئالدىغا ماقساد قىلىب قويادىر.

كومپلېكس ماۋزۇعلاردان تاشقارى مەنە شۇ پەرگەرەممەنىك ئىجتىماعىيات، تەبىيعىيات دەرسلەرى حاقدا توختايمىز. ئەگەر، بىز ئىجتىماعىيات دەرسىنى ئالساق، ئىجتىماعىيات مۇعەللىمى ئوز دەرسىدە بالالارغا دىنىنىك سىنفى بەشەرەسىنى ئاچىش' دىنىنى ئېكسپىلەتەترلەر سىنفىگە مېھنەتكەشلەرنى ئېزىش ئۇ- چۇن قۇرال ئېكەنىنى كورسەتىش ۋە تۇشىنتىرىش ھەم دىنىنىك مېھنەتكەشلەرنىك مەدەنى ئوسىشلەرىگە مانىع بولىشىنى دەلىل بىلەن ئىسبات ئېتىش. ئەگەر، تەبىيعىيات دەرسىنى ئالساق، تەبىيعىيات دەرسىدە دىنىنىك ھېچ قانداي فەننى ئەساسىنىك يوقلىغى، ئۇل دۇنياغا- ئىجتىماعى تۇرمۇشقا بىر ۋەخشى قاراش- دان عىبارات ئېكەنى ئىسلام دىنىنى «فەنگە قارشى ئېمەس» دېيىشنى دىنى رۇحانىلارنىك عاممانى دىنى تەربىيە بىلەن زە- ھەرلەش ئۈچۈن بىر مەنبۇرەلەرى ئېكەنىنى ئاڭلاتىش لازىمدىر.

«تەبىيعىيات دەرسى، بارلىقنى (عالەمنى) ماددىيونلىق نۇقتايى نەزەرىدەن تۇشىنىش ئۈچۈن بىر ئەساسدىر». (پاكروۋسكى) تۇرلى تەەسسىبلەر ۋە دىنى خۇرافاتلار ۋە عۇمۇمەن دىندارلىق- نىڭ تامىرىغا بالتا ئۇرۇش ئۈچۈن ئېك ياخشى بىر قۇرال تۇر- مۇشداغى تەبىيعى ۋە ئىجتىماعى حادىسالارنىك سەبەبلەرىنى ئىلمى تېكشىرىشدىر. بۇ كەسەللەرنى يوقاتىش ئۈچۈن بۇندان باشقا داۋا يوقدىر. ئەگەر، بىز حاقىقاتان جىددى بىر سورەتدە دىنگە قارشى تاشۋىقات ئىشلەرىنى يۈرگۈزە تۇرغان بولساق، ھەممەدەن ئىلگەرى مەكتەبدە ئىجتىماعىيات ۋە تەبىيعىيات دەرسلەرىنى ياخشى يولغا سالمىشىمىز لازىمدىر.

حازىرغاچا بىزدە مەكتەبلەرىمىزدە دىنگە قارشى تەربىيە ئىشلەرى زەئىف حالدا كېلدى. مەكتەبدە دەرس ۋە قوللۇب كروژوك ئىشلەرىدە دىنگە قارشى ئىشلەر ئېگىشىچە قويىلماغان. مۇ- عەللىملەرىمىز بۇ مەسئەلەگە يېتەرلىك ئەھەمىيەت بېرمەيدىلەر. حالتا' بەزى مۇعەللىملەر بۇ مەسئەلەگە فاەعالىياتسىز ۋە

بېتەرەڧ قارايدىلار. يەنۇەر ئايىدا بۇتۇن ئوكرۇگلەردە بولىب ئوتكەن شەھەر ۋە رايۇن مۇئەللىملەرنىڭ مېتود كەنفېرېنسىيەلەردە بۇ مەسىئەلە كورىلىب، تېگىشلىك قارارلار چىقارىلغان بولسا ھەم، حازىرغاچا ئىشلەنگەن ئىشلەر ئاز. بەعزى مۇئەللىملەرىمىز مەك - تەبدەگى بار ئاحۋالنى بويياب حاقىقاتنى كورسەتمەيدىرلەر. ئەگەر سىز مۇئەللىمدەن، سىزنىڭ سىنىفىڭىزدەگى بالالارنىڭ قانچاسى دېنگە ئىشەنوچى، دېمەكچى، توغرىدان توغرى بىر - ئىكى % دېپ جاۋاب بېرەدى. ئامما، تېكشىرىلگەندە 30 - 40 % بولىب چىقادى. مەنە شۇنداي ۋاقىعا سامارقاندا بولدى. مەنە بۇ ئاحۋاللارنى يو - قاتىش بىزنىڭ ئالدىمىزدا يەنە كەتتە ئىشلەرنى ئىشلەشنى تەلەب قىلادىر. حازىردان باشلاب بىز بالالارنىڭ عائىلالارنى ۋە بالالارنىڭ ئوزلەرىنى ئورگەنىشىمىز لازىمدىر. مەكتەبدە دېنگە قارشى ئىشلەرنى مەكتەبدە سىنىفدەگى دەرسلەردەن تاشقارى قۇلوب، كروژوك ئىشلەردە يولغا قويىش لازىم. مەكتەبدە خۇ - داسىزلار توگەرەگى بۇرچەكلەرى تەشكىل ئېتىش، خۇداسىزلار يە - چىيكەسىنىڭ ئىشلەرىنى كېڭەيتىرىش، ماخسۇس دېۋارى گەزىتەلەر چىقارىش يەكى، چىقا تۇرغان دېۋارى گەزىتەلەردە ئايرىم بولىم - لەر ئاچىش، مەكتەبدەگى كوك كويلەك ۋە درام كۇرۇژوكلەردە مۇۋاپىقىياتلىق بىر نەچە دېنكە قارشى بولغان كورىنىش ۋە تىياتروىلار قويىش ھەم دېنى بايرام بولغان كۇنلەردە مەكتەبدە دېنگە قارشى كېچەلەر ياساش، مەكتەب تەرەپىدەن قىلىناتۇر - غان ئىشلەرگە مەكتەب ئاترافىداغى مېھنەتكەشلەرنى جەلب قىلىش، كەتتەلەر ئۇچۇن ماحسۇس دېنگە قارشى تاشۇقات ئىش - دە عىلمى سۇحبەتلەر تەشكىل ئېتىش لازىمدىر.

روزىدە مەكتەب ئىچىدە دېنگە قارشى تاشۇقات ئىشلە - رىنى كۇچەيتىرىشىمىز لازىم. بالالارنىڭ روزە تۇتماسلىقلارى ئۇچۇن تاشۇقات ۋە ئۇنىڭ ساغلىقىغا زەرەرلى ئېكەنىنى تۇشۇنتىرىش. مەحەللەردە بەعزى مەكتەبلەردە ھەم كۇندۇزلۇك چاي بېرىش تەش - كىل ئېتىلگەن. باشقا مەكتەبلەردە ھەم كۇندۇزگى چاي بېرىش چارالارىنى كورىش كېرەك. بۇ ئىشنىڭ كەمبەغالراق بالالار ئۇچۇن ئوكروگ بودجەتلەرى بويىنچا ئوتكەن كەمبەغاللەر فوندىدان فاي - دالانىش ھەم مۇمكىن بولادىر. دېنگە قارشى ئىشدە ياش كەمسە - مولەر ۋە ياش كەششافلەرنىڭ دېنگە قارشى تارغىبات ئىشلەرىگە مەكتەبنىڭ عىلمى كۇچلەرى، لەبەرەتورىيەلەرى ۋە باشقا يوللار بىلەن يارداىم بېرىشلەرى لازىمدىر. ئەلەلحاسىل ياش كەششافلەرنىڭ بۇ ساحاداغى ئىشلەردە تەشكىل ئېتىلمەگەن بالالار ئاراسىدا دېنگە قارشى تاشۇقات ئىشلەرىنى ئۇيۇشتۇرىش كەتتە ئەھەمىيەتلىك ئىشلەردەندىر.

دېنگە قارشى تاشۇقات ئىشدە مەكتەب مۇئەللىملەرى ئەنچە - ئەھەمىيەتلىك رولنى ئويناىدىرلار. بىنابەرىن ھەممە مۇ - عەللىملەرنىڭ دېنسىزگىنە بولىش ئېھمىس، بەلكى، دېنگە قارشى كۇرەش جەبھەسىدە فاععال كۇرەشچى بولسىنلار. دېنلىك، ياكى مۇراساچى مۇئەللىملەرگە شورا مەكتەبدە ئورىن بولماسلىغى لازىمدىر.

سوكغى ۋاقتدا دېنگە قارشى تەربىيە ئىشلەرىنى جددى سورەتدە قويىلىشى حوسۇسەن شەھەر ۋە رايۇن مېتود كەنفېرېن - سىيەلەردە بۇ مەسىئەلە قويىلغاندان كېيىن مۇئەللىملەر ئارا - سىدا بىر قانچا فاععالىيات ئوسدى. خۇداسىزلار سايۇزىغا ئەعزا بولىشلار كوپەيدى. مەحەللەردە ماعارىف ئۇيلەردە، تاياڭ مەك - تەبلەردە خۇداسىزلار كۇرۇژوكلارى تۇزىلدى. ئېندى بۇ كۇرۇژوك - لەرنىڭ ئىشلەرىنى كېڭەيتىرىش بۇ كۇرۇژوكلەر فاقات، ئىسمى خۇداسىزلار كۇرۇژوگى بولسا ھەم، بۇ تامامان دېنگە قارشى تار - غىبات ئىشلەرىنىڭ مەنبەعى ۋە مەركەزى بولىشى لازىمدىر. مۇ - عەللىملەرنىڭ كۇچلىك فاععالىياتلارى ۋە بۇ ئىشكە بېرىلىب ئىشلەشلەرى بۇ فرونتدا غالىبىياتسىزغا كەفىل بولادىر.

ن. عنايەتى.

مەكتەبگەچە تەربىيە ئويلەردە نەفىس تەربىيە

ياش بالالارغا جىسمانى ھەم زىھنى تەربىيە بېرىش بىلەن بىرگە بر ۋاقتدا نەفىس تەربىيە بېرىلە بارىشى زۇ وردىر. ئەمما، ھېچ بر ۋاقتدا نەفىس تەربىيە بالالار ئۇچۇن مەجبورى بولماسلىغى شەرت. چۇنكى بالانىڭ تىلەكىگە قارشى كورىلگەن چارالار ئۇنىڭ نەفىس تەربىيە ئالىشغا توسقۇنلۇق قىلادىر.

بالالار باقچاسىدا بالالارنىڭ رەسىم تۇشۇرىشلەرى، لايدان، ياغاچدان، كاغازدان ھەر خىل نەرسەلەر ياساشلارى، حىكەيە سوي - لەشلەرى ئەشولە ئەيتىشلەرى وە شۇنىڭ كەبى باشقا ئىشلەر بىلەن مەشغۇل بولىشلەرى ئۇچۇن، ئولارغا مومكىن قەدەر كوبرەك ئىمكا - نىيەت بېرىلىشى لازىم.

بالالارنىڭ تورمىشى شۇنداى توزىلسىن كىم، ئولار يوقارىدا ئەي - تلگەنلەرنى ئاسان قابول قىلغوچى، سېزگوچى بولسىنلار، ۋە بۇتۇن گۇزەللىك، نەفىسلىكلەرنىڭ قىممەتگە باھا بېرە بىلسىنلەر.

بالالارغا مۇۋاپىق دېۋارى رەسىملەر، كىتاب رەسىملەرى، تەئسىر بېرە تۇرغان ئەشولەلەر وە مەعناسى تۇشۇنتىرىلىب ئوقۇلغان ياكى سويلەنگەن حىكەيەلەر، تەبدىعەت گوزەللىكلەرى ۋە شونىڭ كەبىلەرگە بالالارنىڭ دىققەتىنى جەلب قىلىب قىلوب بۇلارنى سېزىكىن - سېزىكىن، ئەمما، جددىيەت بىلەن بالالارنىڭ كوڭلىگە سىڭدىرىش لازىم. بالالارنى ئەشولە ئەيتىشكە ئورگەتىش كېرەك، چۇنكى، عادەتتە بالالار ئەشولەگە جودە ھەۋەسكار بولادىلار. مۇزەبىيەلەر تەعىين قىلغان كونلەردەن باشقا واقتلاردا ھەم، بالالار ئىستەگەندە، ئاسان مېحنەت بىلەن مەشغول بولغانلاردا ئىشدەن بوشاغان ۋە تاماشاغا چىققان ۋاقتلاردا ئەشولە ئەيتىشلەرى مۇمكىن.

عوموملى مەقسەدلەرگە بىنائەن، ياش بالالارغا مەكتەبگە كىرىشدەن ئىلگەرى نەفىس تەربىيە بېرىشدە موۋافىق چارالارنىڭ بىرى موسىقادىر. موسىقا ئارقالى تەربىيە بېرىشدە ئالدىمىزغا قويىلاتۇرغان مەقسەدلەرگە بالالارنى مېحنەت تۇرمىشىنىڭ ھەر تامانى

ئەشولەلەر:

«كاسىب بالا»

مەن كاسىب ياش بالا
چەرچەگەننى بلمەيمەن.

يازىن، قشىن بەرابەر.
كاۋش مەحسى تيكەمەن.
ترنا- ترنا - ترنالار تۆرۈلشۈپ بارالار.
ئول كاۋشنى ئشچى كييەر.
ئشچىنى كاسىب سويەر.
دۇشمانلار ئشچينى كورب
چيدالماى يانب كويەر.
ترنا - ترنا - ترنالار تۆرۈلشۈپ بارالار.

8 نچى مارت.

بو كۈن بزنك كۈنيمز — ياروغلاندى تونيمز.
لينين بابا باشچيمز. — ئالب بيردى حەققيمز.
8 نچى مارت كۈنى. — سەكرەب - سەكرەب ئوينايلك.
سەككزنچى مارت كۈنى — خاتن- قزلار كۈنى
كوب ياشاسن شوراسى — يولباشچيمز فرقەمز.
سەككزنچى مارت كۈنى — سەكرەب- سەكرەب ئوينايلك

«لينين‌گە باغشلاب»

ئى لينين بابا ئولدكده كيتدك،
بز ياشلاركنى تاشلادك كيتدك.
بز ئوقۇر ئيدك گەزيتەلەركنى،
بز ئوكتەبرەتلەرنى تاشلادك كيتدك.
بز كوتەرەر ئيدك بايراقلاركنى،
بز كەششافلەركنى تاشلادك كيتدك.
بز كوتەرەر ئيدك تاۋودلاركنى.
بز ئشچى ديهقانلارنى تاشلادك كيتدك.

«گونەفشە»

ئى گونەفشە هەممەدەن ئالدن ئاچيلمش سەن‌نبگە
بارچا گۈللەر ئويقۇده ئالدن تۆربسەن سەن نبگە.
مای ئايى كيلمەى توروب يازدك قاناتك ئى گوزەل.
چاغى ئيرمەس گۈل ئاچيلماقنى ئاچيلدك ئى گوزەل.
— باغدا بر يالغز ئاچيلغان كمسەسز يەتىم گۈلمەن.
هەممه گۈللەردەن بويم ياش ئوكسز، كورۈمسز گۈلمەن
هەر ياغمنى قورشاب ئالسه كەتته ئوتلەر كوكەرۈب،
باشقا ئوتلەر هەر تاراف تورسا قاناتسنى يازوب.
مەن ئو چاقدا ئاياق ئاستيدا كورينمەى قالامەن.
شول سەبەبدەن مای ئايى كيلمەى تۆرۈب ئاچيلامەن.

«گونەفشە»

گونەفشە خان ئاچلدىيە — هيدلەب - ئوينايلك، كولەيلك.
كيلك ئورتاق ئوينايلۈك — سەكرەب - سەكرەب يۈرەيلك
گونەفشە خان ئاچلدىيە — هيدلەب - ئوينايلك، كولەيلك.
باهارنى كيلگەنينى — خوب كورك كۈلگەننى
گونەفشە خان ئاچلدىيە — هيدلەب- ئوينايلك - كولەيلك.

"كەپەلەك بيلەن بالا"

بالا — ئى نازك كەپەلەك،
سويلەشييك ئولتراب.
بو قەدەر كوب ئۈچۈب
چەرچەمەيسەن سەن نيچك
قاندايدر تۆرمۈشك
قاندای كۈن كورمۈشك
سويلەب بيرچى برمه بر،
ئومرك قاندای ئوتەدر.
كەپەلەك — مەن تورامەن قرلاردە،
باغ هەم باقچالاردە
ئوينايمەن، ئوچامدن، ياروغ كۈن بولغاندا
ئيركەلەب سيۈەدر
قوياشنك نورلەرى،
ئاش بولادر مينگه،
چەچدكلەر خوش ئيسى،
عومۇم ئاز قسقاچا
برگنده كۈننده،
بول ياخشى رەنجتمه
هەم تيگمەسين مينگه

«قش كيلدى»

مەنه ئيندى قش كيلدى. قار ياغدى ساوۈق بولدى
بير ئاپپاق كورپه بيلەن ئورالديده قاپلاندى.
ئادەم، حەيوان، قوش، قۇرتلار ئسسق جايگه قاچديلار،
كومكۈك بولغان دەرەختلەر ياب- ياالنغاچ قالديلار،
ساۋقنك زورليغيدان سولار قاتقان موزلانغان.
تاملارنى بوغاتيده سومەلدكلەر ئاسلغان.
ئى ئاقساقال قش بابا تيزراق بزدەن كيث يوقال،
باهار ئاپامز كيلگەچ سەنى دەرەخدەن قووار.

"ئوكتەبرەتلەر ئۇچۇن"

بر - ئيكى سۇل بر ئيكى سۇل،
قزل ئوكتەبر بزلەر ئالغا باسامز.
تيگز ئاتالاب روحلك ئەشولەلەر ئەيتەمز.
بر - ئيكى - سۇل بر - ئيكى - سۇل
ميحنەت جۇمهوريەتن ئاتالار تۆزديلەر.
هوشيار بولب تورايلدك ئيركنى ساقلايلك.
بر - ئيكى سۇل بر -ئيكى سۇل
بزلەر ميحنەت بالالار قاتعى سوزيمز دايم،
ئيركن ميحنەت كاممونانسى دايم ياشاسۇن.

"بالالار بەينەلميلەلى"

ئەيدەگز ئالغا ئورتاقلار،
ئالدا بەخت هەم ئيرك.
ئيرك ئۇچۇن چيق كۈرەشگه،
كوكرەكلەرنى بز كيروب
چقدق بز يوقسۇل خەلقدان
ئشچى باالالركز، برلك، تيگزلك ئورتاقلار.
مەنه بزنك سوزمر.

"كۇيلى ئويۇنلەر"

تاغنك باشده قمز پشردك چەپەك چالۇب - چەپەك چالۇب قمز پشردك.
شۇل قمزنك ئاچيغيدەن هەممەمز ئەيلەندك.
چەپەك چالۇب چەپەك چالۇب هەممەبز ئەيلەندك.
شۇل قمزنك ئاچيغيدان هەممه ئوينەدك.
چەپەك چالۇب چەپەك چالۇب هەممەمز ئوينەدك،
شول قمزنك ئاچيغدان هەممەمز ئوتوردك،
چەپەك چالۇب چەپەك چالۇب هەممەمز ئوتۇردك.
شول قمزنك ئاچيغيدان هەممەمز توروشدك،
چەپەك چالۇب چەپەك چالۇب هەممەمز تۇروشدك
شول قمزنك ئەچيغدان هەممەمز يغلشدك،
چەپەك چەلۇب چەپەك چەلۇب هەممەمز يغلشدك.
شۇل قمزنك ئاچيغيدەن هەممەمز تارقالشدك،
چەپەك چالۇب چەپەك چالۇب هەممەمز تارقالشدك.

"ماش"

گوزەل كومكوك ئى گوزەل ماش،
ئالتۇن باشلى بزنك ماش
كورەيلك بارچامز بردەن،

سورايلك ماش توغرسىدەن،
ئى بابا ئىرگەش قاندای ساچلۇر ماش.
مەنە شوندەی، ھەم شوندەی، شوندەی ساچلىر ماش،
گوزەل كومكوك ئى گوزەل ماش
ئالتۇن باشلى بزنك ماش.
تورايلك بارچامز بردەن
سورايلك ماش توغرسىدەن
ئى بابا ئىرگەش قاندای ئوزۇلور ماش
مەنە شوندای ھەم شوندای، شوندای ئوزۇلۇر ماش
گوزەل كومكوك ئى گوزەل ماش
ئالتون باشلى بزنك ماش
تۇرەيلك بارچامز بردەن
سۇرايلك ماش توغرسيدەن
ئى بابا ئىرگەش قاندای يغلور ماش
مەنە شوندای، ھەم شۇندای، شوندای يىغلور ماش
گوزەل كومكوك ئى گوزەل ماش
ئالتۇن باشلى بزنك ماش
كورەيلك بارچامز بردەن
سورايلك ماش توغرسيدەن
ئى بابا ئىرگەش قاندای يىنچلور ماش
مەنە شوندەی ھەم شوندەی يىنچلۇر ماش.

عەسكەرلەر

مەنە ئەسكەرلەر كيلور ئول كيلور - كيلور - كيلور،
ميلتق يلكەسيده ئالتوب كيلور - كيلور
تەرتتەتە - تەرتتەتە - تەرتتەتە
ئەسكەرلەر كيلور ئاتدا ئول ئاتدا - ئاتدا - ئاتدا
ئوشلاب قامچىسن قولدا ئول قولدا - قولدا.
شەرت - شەرت - شەرت.
مەنە ئاۋچى مەيداندا ئول كيلور - كيلور - كيلور.

قويانىنى تيزدان ئاتار ئول ئاتار - ئاتار
پيف، پيف پاف پيف پيف پاف
كوچەنى قاراۋل تورور، تورور، تورور
قاتتق ئەشوله ئەيتور، ئەيتور
ھەی لولی ھەی لولی ھەی لولی بەلولی.
قولیغا بالتا ئالدی ئول ئالدی - ئالدی - ئالدی.
كوب ئوتۇننى ئول چاپدی - چاپدی - چاپدی.
ھەرەس - ھەرەس، ھەرەس.
كيچەسی ئويىنی پايلار ئول پايلار - پايلار
تاختاسن شاقلداتۇر ئول شاقلداتۇر شاقلداتۇر.
توك، توك، توك، توك، توك.
حاولیگە دانچی كردی ئول كردی - كردی.
تاۋقا داننى سيپدی ئول سيبدی - سيبدی.
تو، تو، تو، تو، تو.

«گۇل باقچادا بولدق بز»

گول باقچادا بولدق بز — بر باقچادا بولدق بز
ئای دادا بولدق بز — ۋای دادا بولدق بز
چرايلك قز كوردك بز — چرايلك قز كوردك بز
ئای دادا كوردك بز — ۋای دادا كوردك بز
چرايلك قز غەيرەتلەن — چرايلك قز غەيرەتلەن
ئای دادا غەيرەتلەن — ۋای دادا غەيرەتلەن
چرايلك قز چەپەك چال — ۋای دادا چەپەك چال.
چرايلك قز ئويناب بير — چرايلك قز ئويناب بير
ئای ئورتاق ئويناب بير — ۋای ئورتاق ئويناب بير
چرايلك قز سەلەم بير — چرايلك قز سەلەم قيل
چرايلك قز سايلاب ئال — چرايلك قز سايلاب ئال

«كەللكتيف»

ياش بالالارنى قانداي تەربيەلەش كيرەك.

مەكتەبگە قەدەر تەربيە ياشدا بولغان بالالار كەتتە، كچك بولىشلارغا قاراب بىر نىچە گروپپالارغا بولىنەدىلەر. ھەم ئولار - نىك ياشلارغا قاراب ھەر بر گروپپالارداغى تەربيە ئىشلەرىنىك ئۇسۇل ۋە تەرتىبلەرىدە ئايروم خوسوسيەتلەر بولغانى مەعلوم نەرسەدىر.

شۇ سەبەبلىك، بىز حازرچا برنچى گروپپا (3 - 4 ياشلىق) بالالارنى تەربيە قىلىش مەسئەلەسىگە توختالامىز.

بو گروپپادغى بالالارنىك ياشلارى كچك بولىشى بىلەن برگە زىمنى تەرققيياتلارى ھەم ئېتىدائى بولغانى نەزەردە توتىلىپ، ئولارغا تەربيە بېرىش ئىشلەرى ئېك سادا بولغان مەلەكەلەر بىلەن باشلانىشى زەرۇردىر.

بو ياشداغى بالالار ئوزلەرىنىك ئىسىم فامىليەلەرىنى ئاتا - ئانالارنىك تەربيەچىلەرىنىك ئىسىملەرىنى ھەم عومۇمەن ئوز عائىلەلەرىدەگىلەرىنىك ئىسىملەرىنى بىلىشلەرى لازم. شوندك كەبى، ئوز ئەعزالارنىك (باش، بەين، قول، پەنجە كەبى) ئىسىملەرىنى بىلسىنلەر.

بالالار باقچاسداغى ئايروم خانەلەرنىك نامالرىنى، ئوز گروپ - پالارىدا ئىستعمال ئېتىلەتورغان ماتيريالالار، مىحنەت قورال - لارنىك نامالرىنى خوسوسان ساغلىقنى ساقلاش ئۇچۇن زەرۇر بولغان ئېتىدائى ئەسباب ۋە ئەشيالارنىك نامالرىنى بىلىشلەرى لازم.

يوقلاردا كورسەتىلگەن مەقسەدلەرنى بارلىققا چىقارش ئۇچۇن تەربيەچى شو خوسوسلاردا بالالار بىلەن مەساحەبەلەر ئوتكەزىشى ياكى ئولار بىلەن رەسىم ۋە دىياگراممالار حازرلەشى فائىدالى بولغوسىدر.

بالالارنىك سېزو قوۋەلەرىنى ئىشلەتىش يولىدا ئوزونلىق، قىسقالىق، يەلەندلىك، پەستلىك، قالىنلىق، ئېنكچكەلىك، توغرى ھەم ئېگىرباىكلەرنىك بردەن فەرقىنى تاپدىرىش؛ ھەم بۇندای نەرسەلەرنى كوز بىلەن كورمەسدەن قول بىلەن ئوشلاب تانىشىشغا عادەتلەندىرىش، ئوزاقدان كېلگەن تاۋشلارنى بريىردەن ئەجرەتە بىلدىرىش ئۇچۇن، تەربيەچىلەر عەمەلى دەرس ئەسبابلارى وە باشقالاردان فائىدالانىب ئىشلەشلەرى لازم.

ۋاقتنىك ئېرتە، كچ، ئىسسق - ساۋوق بولىشى ھەم يىلنىك فەسللەرى وە ئولارنىك ئانىق مەعلوم بولغان ف رقلەرى خۇسو - سىدا تەربيەچىلەر موساحەبە يولى بىلەن مەعلومەت بېرىشلەرى كېرەك.

4 - 5 ياشداغى بالالار بردەن تا 5 گەچە بولغان سانلارنى بىلىشلەرى كىفايە. بىراق ئولارغا سان ئورگەتكەندە، توغرى رەقەملەر كورسەتىش ئېمەس، بەلكى، بالالارنىك ئوزلەرىگە ياقن بولغان عەمەلى ئەسبابلاردان فائىدالانىش لازم. مەسەلەن:

— قولىڭدا نېچە قەلەم بار؟ دېگەن سوئالگە «بر قەلەم» دېگەن جاۋابدان سۇڭ، رەقەمنى يازىب كورسەتىش مۇمكىن بولادر.

بالالارنى جانلى تەبيعيەت بىلەن تانىشدىرىش، ئوي حەيۋانلارنىك ھەر كىم ئۇچۇن مەعلوم بولغانلارى، كوبراق تىلگە ئالىناتورغان ياۋاي حايۋانلار، ھەر خىل قۇش قۇرت، قىرمىسقالار توغرىسىدا فىكر بېرىش، ئۇچۇن تىرىكچىلىكلەرى بواغان جايلارغا ئېكسكورسيەلەرگە بارىش ياكى ئولارنىك رەسىملەرىگە قارات موساحەبەلەر ئوتكەزىش لازم. شوندك بەرابەرىدە يازدا گول باقچا - لارى، مېۋە باغلارغا بارووب ئوندا غى ئوسىملىكلەرنىك بر - بردەن فەرقى (مەسەلەن: بەرگلەرنىك تامرلاردان ئايرمالارى وە باشقالار)

خوسوسىدا موساھىبە قىلىش، مومكىن بولغان قەدەرى، كەللىك - سىيەلەر توپلاب ئالىب كېلىش كېرەك.

تۇرمۇشدا كېرەكلىك بولغان ۋە ھەر قاچان ئوچراشاتورغان تۇن، ئۇن، ياغ، ئايرىقسا سوۋۇنىك كېرەكلىگى، بۇتۇن حەياتىنىڭ سوۋۇ بىلەن‌گىزە ياشاغانى، ھاۋانىڭ ئەھمىيىتى جودە ساددە قىلىب توشىنتىرىلەدى ھەم ئاغاچ، تېمىر، قوم، بالچىق كەبى جانسىز تەبىئىيەت جىسىملەرنىڭ فەرقلەرى وە ئۇلارنىڭ ئىستېعمالىلارى توغرىسىدا بالالارنىڭ ئويونچىقلاردان فائىدالانسا مۇمكىن. بالا - لارنى ئىقتىسادى ۋە ئىجتىماعى تورمىش بىلەن تانىشدۇرش مەقسەدىدە ئولارنىڭ ئوزلەرىگە، ئېڭ ئانىق مەعلوم بولغان كار - خانە ئىشچىلەرى، كېيم تىكوچىلەر، ئوستەل ياساۋچىلار، ناۋايلار ۋە باشقالار خوسوسىدا مۇساھىبە ئوتكەزىش، ئولارنىڭ ئاتا - ئانا - لارى ئىشلەگەن ئىشلەرىنى، تانىش بولغان كارخانەلەردە ئىشلە - نىب چىققان قۇرالالارنى تېكشۇرش كېرەك.

بۇيرۇق ئوكتەبر، برنچى مای، 8نچى مارت كەبى ئىنقىلابى بەيرەم كۇنلەردە، ئولارنىڭ ئەھمىيىتىنى قىسقاچا قىلىب تو - شوندۇرش ۋە ئوشبو بەيرەم كۇنلەردە بالالارنى ئەفتاماپىللەردە يورگۈزىش زىيافەت قىلىش ئانالارى، كەشىشافلارى، ئوكتەب - رەتلەر وە مەكتەب تەلەبەلەرى بىلەن مەجلىسلەر ئوتكەزىش كېرەك. كىچىنە گروپپالارنىڭ بالالارغا بەدىنلەرنى تېكىز توتىشنى، بر جايدان ئىكنچى جايغا ھەكلەب ئوتىشنى، قول بىلدن ئوشلا - ماسدان باسقىچدان پەستكە توشىش ھەم يوقارى چىقىشنى ئەۋزەلدە موربىيەلەرى كورسەتىشلەرى، كېيىن بالالارنىڭ ئوزلەرى مەلەك، قىلىشلارى لازم.

سەكرەشكە، موسىقە بىلەن يورىشگە، ۋەزىنلى حەرەكەتلەرگە قاتار بولىب ريۇرىشگە بالالارنى ماخسوس ئويۇنلار بىلەن عادەت - لەندرىش زەرور.

بالالارنى توغرى گەپ تۇزىشكە ئورگەتىش ئۇچۇن، ئولارنىڭ ئېشىتكەن موساھىبە ۋە حىكەيەلەرنى سوزلەتىش موافىق ئىش. بەلكى، ئولار بەعزى بر سوزلەرنى (مەسەلەن «ر» «ل» حەرفلەرى بىلەن) دۇرست قىلىب ئەيتە بىلمەسەلەر ھەم بونى توغرى ئەيتدىرىش ئۇچون ئولارنى مەجبور قىلىش كېرەك ئېمەس.

حۇسوسان، ساغلىقنى ساقلاش يولىدا بالالاردا مەلەكە حاسىل قىلدىرىشغا ئەھمىيەت بېرىش زەرور. بالالار ئاۋقات يىيىش ئال - دىدان قۇم ۋە باشقا ئويونچىقلار بىلەن ئويناغاندان كېين قول - لارىنى ساۋۇلاب يۇۋا بىلىشلەرى، ئېرتە بىلەن ھەم كېچىسى ئويقو ئالدىدان ئول ھەم يۇزلەرىنى ياخشىلاب يوماقلا يەنە ئاۋقات ئالدىدان ھەم كېيىن پاراشوك ھەم ئىسچوتكە بىلەن ئاغزلارىنى چايقاشقا ئۇرگەنىشلەرى لازم. بالالار ئاۋقاتلارىنى كەتتەلەرنىڭ ياردامىلاردان باشقا يىيە بىلىشلەرى باشقا ئادامنىڭ تەرىلكە - سىدەن يەمەسلىكلەرى، نان ۋە باشقا ئاوقاتلارنى قول بىلەن توتماسدان، ئولار ئۇچۇن ماخسوس ئەسبابلاردان فائىدالانا ئا - لىشلارى كېرەك. مورەببيەلەر بالالارنىڭ ئاۋقات يىيىشلەرىنى قاراب تۇرۇب، بو خوسوسدا تەلەبەلەر بىلەن موساھىبە قىلىشلارى لازم.

تازالىق يولىدا بالالار ئوزلەرىنىڭ ئوست، باش ھەم ئاياق‌لارى - نى تازا توتا بىلىشلەرى، ئولارنى تازا قىلىشقا ئورگەنىشلەرى كېرەك.

بالالار ئويناغان ۋاقتلاردا ئويونچىقلار يېتىشمەگەندەن جەنجەل قىلماي ئوز - ئارا نەۋبەت بىلەن ئويونچىقلاردان فائىدا - لانىشقا ھەم ئويۇن ۋاقتلاردا بر برلەرىگە بەرابەر قاراشقا عادەت - لەندرىش لازم. ئولار ئويۇنلارنى يىغىشدۇرغانلاردا، ئويۇنچىقلارنى ۋە باشقا ئەسبابلارنى تەرتىب بىلەن بېلگىلى جايغا قويىب ئورگەنىشلەرى كېرەك.

بالالار كىچك ياشلاردان مەحنەت ئەساسىدا تەربىيەلەنىش - لەرى ئۇچۇن، ئويۇندان تاشقارى ھەر كۇنى مەعلوم پىلان بىلەن ئوزلەرىگە يەرەشە يېكل ئىشلەر بىلەن مەشغول بولىشلارى شۇبھە - سىز زەرۇردر. مەسەلەن: قىش كونلەردە، كورەكچىلەر بىلەن حەۋلى تەۋرەگىدەگى قارلارنى تازالاش، كۇز كۇنلەردە توكىلگەن ياپراقلارنى يىغىشدىرىش، خانەلەرنى تازالىغىنى‌رعايە قىلىش، ئاۋقات ئېدىش - لەرنى تاييارلاش ھەم ئاۋقاتدان كېيىن يىغىشدرىش، ئوستەل - لەرنى تازالاش، ئوي حايۋانلارى ۋە ئوسىملىكلەرنى باقىش ۋە باشقا، باشقالار. مەنە بو ئىشلەر ھەممەسى، مورەببيەلەرنىڭ تە - كلىفى - بويروغى بىلەن ئېمەس، بەلكى كىچك بالالارنىڭ ئوز تىلەكلەرى بىلەن ئىشلەنىشى زەرور. ۋە شونگە ئوستالىق بىلەن ئورگەتىش كېرەك. تەربىيەچىلەر فەقەت مۇساھىبە ھەم حىكە - يەلەر سويلەش تەرىقەسىدە بالالارنى جەلب قىلىشلارى ھەم ئو - لارنىڭ كەمچىلىكلەرىنى تولغازىش ئۇچۇن ئىش ۋاقتلاردا نە - زارەت قىلىب ياردامدا بولىشلارى تەلەب ئېتىلەدىر.

كەللىكتىف.

قىشلاق مەكتەبلەردە ھاۋانى تېكشۇرش

بۇكۇنگى ئىش مەكتەبلەرىمزنىڭ ئاساسى ماقسادلار - دان بىرتەسى ئوز تەۋرەگىنى ھەر تاماندان ئورگەنىش ۋە تېكشۇرشدىر. بۇل ئورگەنىش ۋە تېكشۇرىلەردە ئېھسە، ئوشا تېكشۇرىلەدىگەن جايىنڭ ئىقتىسادى جەھەتلەرىگە كوبرەك تەئسىر قىلادىغان نەرسەلەر بىرىنچى ئورۇنىنى ئالادىلار. شۇ سەبەبلەر ئورتاسىدا قىشلاق تۇرمۇشىدا ئاب - ھاۋا (погода) كەتتە ئورۇننى ئىشغال قىلادى. ھاۋا حادىسالارى (явление погода) قىشلاق خوجالىغى تۇرمۇشىدا بىرىنچى ماۋقەنى ئالب، قىشلاق تۇرمۇشىنىڭ تۇزىلىشى، دېھقانچىلىق ئىشلە - رىنىڭ يۇكسەلىشى، دېھقان ئۇچۇن ئىشلەش شەرائىتلەرى - نىڭ بارچاسى شۇ ھاۋا حادىسالارىغا باغلىقدىر. قىسقاسى قىشلاق خوجالىغىنىڭ بۇتۇن مۇقاددارات ئىقتىلمى شارا - ئىتلارغا باغلىقدىر، شۇڭا كوره - ئومۇمەن مەكتەبلەرىمزدە ئاينىقسا، قىشلاق مەكتەبلەردە بالالارنى ئاب - ھاۋا، يەعنى (метеорология) فەنى بىلەن تانىشتۇرش، ئەلبەتتە لازىم - دىر. خۇسۇسان ئوزبېكىستان كەبى خەلقىنىڭ 3/4 قىسمى دېھقانچىلىق بىلەن مەشغول بولغان بىر ئولكەدە بۇ فەن - نىڭ ئەھمىيەتى يەنە كەتتەدىر.

«گوس» پىراغراممالىرىنىڭ ئىسخىماسى بويىنچا يىلنىڭ مەۋسىملەرىگە قاراب توزلگەن كومپلىيكس مەۋزوعلەرىنى ئىش - لەگەندە، ھاۋا ئوزگەرىشلەرىنى تېكشۇرۇب يازا بارىشى ئە - شىنىڭ كېرەكلىگى ۋە بۇنىڭ مەجبورى ئىكەنلىگى مەعلوم - دىر. شۇلارغا ئاساسلانىب ئەيتە ئالمزكى، قىشلاق مەكتەبلە - رىدە ئاب - ھاۋانى ئورگەنىش، باشقا فەنلەر قاتارىدا بىرىنچى ئورۇندا تورىشى لازىم.

ھاۋانىڭ تۇرلى ئوزگەرىشلەرى بىلەن دېھقان خوجالىغىغا كەتتە زەرەرلەر كېلىشى ھەممەگە مەعلوم. مەسەلەن: ھاۋا - نىڭ قۇرىقلىغى بىلەن ئېكىنزارلەزنىڭ كويىب كېتىشى، كۇچلىك سىل بولىشى بىلەن ئېكىن - تىكىنلەرنىڭ يۇۋلىب كېتىشى، ياز كۇنلەردە سالقىن بولىب يەكىنە باش

ئوتەرگەن كوكەتلەرنىڭ ساۋۇق ئالىشى ۋە باشقالار كەبى تەبىيى ئافاتلار كېلگەنلىنى ھەر بىر قىشلاق ئوقۇتقۇچىسى ياخشى بىلەدى. مەنە شۇ تەبىيى ئافاتلارغا ئوز ۋاقتىدا چارا كورش؛ ئاب ھاۋانى ھەر ۋاقت مونتەزەم تەكشۈرۈپ تۇرىش بىلەن گىنە مۇمكىنلىدۇر.

قىشلاق ئوچۇن بىرىدەن — بىر مەدەنى مەركەز سانالغان قىشلاق مەكتەبلىنىڭ كەتتە ۋەزىفىلەرىدەن بىتتەسى شۇبھەسىز، دېھقان خوجالىغىغا كېلەدىگەن تەبىيى ئافاتلار بىلەن كۇرەشىش، دېھقان ئوچۇن ھەر ۋاقت ياردامدا بولۇپ، ھاۋانىڭ تۇرلۇك ئوزگەرىشلەرىدەن دېھقان خالقىنى ئاگاھلەنترب تۇرشىدۇر.

قىشلاق مەكتەبلەرىدە ئاب - ھاۋانى تەكشۈرب يارەن ۋاقىتدا ئومۇمەن رىعايە قىلىنىشى لازىم بولغان قاعىدالار شۇلاردىر:

1) تەكشۈرش، دائىمى، ئوزلۇكسز، موتتەسىل بولسۇن.

2) تەكشۈرش ۋاقىتدا، ... ھاۋانىڭ تۇرلى ئوزگەرشلەرىنى بىلگىلەش ئوچۇن، ئومۇمەن خالق ئوراتاسىداغى مەشھور بىلگىلەر بىلەن بالالارنى تانشتۇرش ۋە شۇلارنى تەجرىبە قىلىب كورش.

3) ھاۋا تەكشۈرىشىنىڭ، دېھقان خوجالىغى ئوچۇن كەتتە فايدالار بەرگۇسىنى بالالارغا تۇشۇنتۇرش.

ھاۋانى تەكشۈرىشنى شۇ تەرتىبدە باشلانسا مۇمكىندۇر.

1) بىر ئاي ئىچىدە يامغورلىق ۋە ئاچىق كونلەرنى ساناش.

2) بىر يىل ئاراسىدا تۇشەدىگەن قار كۇنلەرنى ساناش.

3) يەرگە تۇشە دىگەن يامغورنىڭ مىقدارىنى بىلگىلەش.

4) تۇشەدىگەن قار ۋە يامغورنىڭ يەرگە قانداي تەسىر قىلغانلىنى ئاڭلاش.

5) تۇرلى قۇشلارنىڭ كېلىشى - كېتىشلەرىنى بىلگىلەش.

ھاۋا كەلىندەرى

ھاۋا ئوزگەرشلەرىنى كېرەكلىك قۇرۇلاردان باشقا تەكشۈرش، ھاۋاداغى تۇرلى ئوزگەرشلەرنى يازا بارش بىلەنگىنە مومكىندۇر. مۇنداق كوز بىلەن بىلگىلەب، ھاۋاداغى كورىنىشلەرنىڭ داۋامى، باشلانىشى ۋە بىتىشى كورسەتىلەدى. كورىنىشلەرنى كۇچلى، زەعىف، ئورتاچا دەپ ئوچ خىلدا بىلگىلەش كېرەك. ھاۋا كورىنىشلەرىنى شۇ خىلدا كورسەتىب كېتىشكە «ھاۋا كەلىندەرى» دىيىلەدى. ھاۋا كەلىندەرى بىر ئاي ئىچىدە كوزەتىلگەن كورىنىشلەرنى كورسەتىشى لازىم. قىشلاق مەكتەبلەرىدە بۇ تەرىقە ھاۋانىڭ كەلىندەرىنى تۇزىش ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئىشلەش ئۇنچا ئاغىر ئىمەس. بۇ ئىشلەرنى 7 - 8 ياشار بالالار قولايلى بىلەن ئىپلەي ئالالىدلار.

ھاۋا تەكشۈرشلەرىنى يازا بارىشدا تۇرلى عاددى بىلەنگەلەرنى قوللانىش يارامايدى. بۇنىڭ ئوچۇن ئىك عاددى بىلەنگە فورمەسى مەنە شۇ توبانداغىچادر:

«ھاۋا كەلىندەرى»

كوزەتىش ئورنى . . . . . ئاي . . . يىل.

ئاي كۇنلەرى	كوزەتىلگەن كورىنىشلەر		
	ئىرتە بىلەن ساعەت . . . دە	كوندۇز ساعەت . . . دە	كەچ ساعەت . . . دە ئىپسلەتمە.
1 . . .			
2 . .			
3 . . .			
— . . .			
— . .			
— . . .			
— .			
— . . .			
.30 . .			
.31 . .			

كوزەتكوچىنىڭ ئىمزاسى:

كەلىنىدەرىدەگى ئىپسلەتمەدە كورىنىشنى تولاراق گورسەتەدىگەن ھەم ھەر ۋاقىت ئوچرەشەدىگەن فارقلار يازىلادى. كوب ۋاقت قىشلاقلاردا ساعەت بولماغانلىقدان ۋاقتنى بىلگىلەش قىيىن بولادى. بو قىينچىلىقدان قوتۇلىش ئوچۇن ھەر بىر كورىنىشنى كەچە — كۇندۇزنىڭ قايسى ۋاقىتدا بولغانلىنى بىلگىلەش يەتەدى. مەسەلەن: ئىرتە بىلەن، كۇندۇز ئورتاسىدا، تۇش ۋاقتى، كەچقۇرۇن كەبى.

كوزەتىشلەرنىڭ ۋاقتى

ئاب - ھاۋا كورىنىشلەرىنى ئومۇمەن ئىكى تۇركۇمدە بولىش مۇمكىن:

1) تەرتىبلىك كوزەتىشلەر. بۇ خىل كوزەتىشلەر ئولچاۋلىق بولىب ھەر كۇن مەعلوم بىر ۋاقىتدا ئىشلەتىلەدى. بۇنىڭ ئوچۇن س.س.س.ر. دە ئوچ ۋاقىت بىلگىلەنگەنلەر: ئىرتە بىلەن ساعات 7 دە، كۇندۇز ساعات بىردە، كەچقۇرۇن ساعات 9 دە (ئورتاچا قۇياش ۋاقتى بىلەن).

2) ئىتتىفاقى كوزەتىشلەر — ھاۋانىڭ ئاقىمداغى بارىشىدا) كۇتىلمەگەن ۋاقىتدا بولغان ئوزگەرشلەر، ياكى، ھاۋانى نەسىيمىدە قىنايدىر كېلىب چىققان حادىسالار.

مەكتەب تەجرىبەسىدە، يۇقارىدا كورسەتىلگەن تەرتىبلى كوزەتىشلەرنىڭ ۋاقتىنى، مەكتەب تۇرمۇشىنىڭ تۇزلىشىگە قارىب، بەعزەن ئوزگەرتىش توغرى كېلەدى، يەعنى، بوندا كوزەتىشلەر كوبرەك ئوقۇتقۇچىنىڭ ۋاقتىغا قارىب كېتەدى. شۇنىڭ ئوچۇن مەكتەب كوزەتىشلەرىنى ئىكى قاتلا: ئىرتە بىلەن ھەم كەچقۇرۇن بىر دەفعە (كەچقۇرۇن) قىلىنسا ھەم مۇمكىندىر.

كوزەتىشلەرنى يازا بارش

كوزەتىشلەرنى يازا بارش ئوچۇن بېتلەرى يۇقارىدا كورسەتىلگەن «ھاۋا كەلىندەرى» بىلەنگەسىنىڭ ئورنەگى بويىنچا چىزىلغان ھەم تىكىلگەن دەفتەر ھەر ۋاقت قولدا بولىشى لازىم. كوزەتىشلەرنى يازغاندا تۇبانداغى قاعىدالارغا ھەر ۋاقت رىعايە قىلىش كېرەك:

1) كۆزەتىشلەرنى توغرىدان — توغرى كۆرسەتكەن ھامان يارا بارىش لازىم. ئېھتىمالىي ساقلايمان، كېيىن يازمان، دېگەن قالدۇرۇش يارامايدۇ. شۇ تەرتىبتە يازغاندا دائىم ئوغرى — ئاچچىق ماھاۋاتلارغا ئۇچرايمىز.

2) كۆزەتكۈچىلەرنى شۇنچا ئاچچىق قىلىپ يازىش كېرەككىم، يازمىغان نەرسىنى يازغان كىشىنىڭ ئوزىگىنە ئېھتىياجلىق، باشقالار ھەم ئوقۇيالسۇنلار.

كۆزەتكۈچىلەرنىڭ ئومۇمى خولاسىسى

بىلگىلى سوراقلارنى يېشىش ئۈچۈن كۈنلەر، ھەپتىلەر، ئايلار ۋە يىللاردا كۆزەتكەن ھادىسىلارنىڭ ئومۇمى خۇلاسا (يەكۈنىنى) سىزنى توپلاش كېرەك. ئومۇمى نەتىجەنى توپلاغاندا شۇ تورت خىلدىن بىتتەسىگە يارارلىق بولسۇن.

1) ھەپتە، ئاي، يىل ئورتاسىدا كۆزەتكەن ھاۋا ھادىسىلارنىڭ يەكۈنى مەسىلەن: يامغۇرلۇق، قارلىق، شامالدىق، تومەنلىك، ماماقالدىراق، ئاچچىق، بۇلۇتسىز، بۇلۇتلاك كۈنلەر.

2) ئېنىك بىرىنچى ۋە ئېنىك سوڭغى ھادىسىلار، مەسىلەن: يىلنىڭ مەلۇم ۋاقتىدا بولۇپ ئوتكەن بىرىنچى قار، شامال، سازقىنى.

3) ھاۋا ھارارەتلىرىنىڭ ئېنىك يوقارىسى ۋە ئېنىك تۆۋىنى. مەسىلەن: يىلنىڭ مەلۇم ۋاقتىلىرىدا بولغان ئېنىك يوقارى ھارارەت، سۇۋقلىق، رۇتۇبەتلىك ۋە باشقالار.

4) ئوشا يىلدا، يەكى، ئايدا بولۇپ ئوتكەن ھاۋانىڭ ئومۇمى ئاھۋالى، مەسىلەن: شامالدىق قىش، ئىسسىق ياز، يامغۇرلۇق باھار، ئېھتىمالىكى كۈز ۋە باشقالار. يىللىق، ئايلىق ھاۋا ئوزگەرىشلەرنىڭ خۇلاسىسىنى تۈزۈشدە شۇ قۇيىداغى لايىھەنى قوللانىش مۇمكىن:

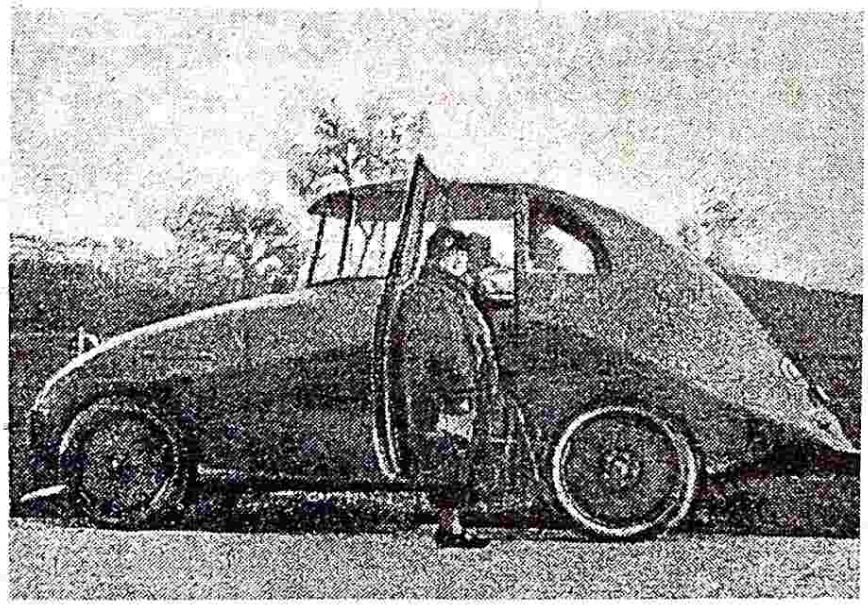
يىللىق كۆزەتىش يەكۈنى

كۆزەتكۈچى ئورۇن . . . . . يىل . . . . . .

ئايلار	كۆزەتكەن كۈنلەرنىڭ سانى					ئومۇمى ئاھۋال
	يامغۇر	قار	قارنىڭ قالىنلىقى	ھارارەتنىڭ تەسىرى	رۇزگار	كۈننىڭ ئاھۋالى
يانۋار . . . فېۋرال . . .						
نويابىر . . دېكابىر . .						
بىر يىل ئىچىدىكى كۈنلەرنىڭ سانى						
بىرىنچى كۆرۈنگەن ۋاقىتلار . . .						
شۇ يىلدا ئېنىك سوڭغى كۆرۈنگەن ۋاقىتلار . .						

يىللىق خولاسا توپلاشدىن بۇرۇن، ھەر بىر ئاي ئۈچۈن ئايرىم دېئاگرامما تۈزۈپ كېيىن شۇلارنىڭ خۇلاسالىرىدىن يىللىق نەتىجە چىقارىش جوندۇر. ن. رەجەبزادە.

سۇۋ ئايغىرى شەكلىدىكى ئافتاماپىل

ئافتاماپىللەرنىڭ شەكلى كۆندەن-كۈن تۈرلىنىپ بارادى. سوڭغى ۋاقىتلاردا ئافتاماپىللەرنىڭ تېز يۈرۈشىگە (قۇۋاتلىرىغان مەخسۇس ئافتاماپىللەر ئەمەس) ھاۋا قارشىلىغى توسقۇنلۇق قىلماسلىق ئۈچۈن، قۇۋاتلىرىغان ئافتاماپىللەرنى سۇۋ ئايغىرى شەكلىدە ئىشلەپ باشلىدىلار. شۇ رەسىم شەكلىدەكى ئافتاماپىللەگە شامالنىڭ قارشىلىغى سىرە زەرەر قىلا ئالمايدى. بۇ شەكلىدەكى ئافتاماپىل، تېكىس، توغرى يولدا ساھاتىگە 250 - 300 كىلومېتر يېرىنى باسىپ ئوتە ئالادى.

nəsriddin rəhimij şə'rləri

qьrƣaqlarda...

„sir" tьnc aqadьr, ajna kəbi
hər jaqda altьn gyllər—
cьraqlar.
bə'zən, məvçlərniŋ...
almas ipi
kəŋylni baƣlar!

aj qanat silkədir
ipək tor japьb.
kecə, şadlьƣьdan kymiş kyłədir
qajƣьlar ƣajьb.

ənəhyvvv...
uzaqda
çərəqul, məmət,
mədkərim, ni'mət,
— batraqlar:
syrməkdələr, jer
tilək kyjlərin bulbuldek sajrab,
aqьzmaqda ter
bahardek jajrab...

kecə səhifələridən...

aqşam, nazlь sykyt
solƣanda
kək etəgidə jaqut...
tolƣanda:
eliktirlər, acadь
almas bərg,
zylmət jьraq... qacadь
ƣamlar tərk,
ərəvələr jarьq jaŋlьƣ
juradь,
jollar, ojƣaq...
turadь!
cьraqlardan nur ipi
sacьlar,
kecə kymyş gyl kəbi
acьlar.
turmuş alƣalanadь,
qanadь,
kecə alƣalanadь,
janadь...

çьlvan *)

mazьda çьlvan
quvnaq yvə... miş,
qojnьda turmuş
qujaşdek xandan.
jərim əsr burun:
qumlar, qojun —
kəbi, jyrmişlər,
cadьr, qurmьşlar...
kəmylmiş artьq,
ujquda—tyşdek.
bьnalar jьqьq
məçryh quşdek!

hazьr u qumzar:
əzgə—bytynləj,
baharƣь bərgdəj
keŋəjib barar...
batraqlar, unda
emgəkdə—kyndə:
hajat quralar,
rahat turalar...

*) bir qьşlaq ismi.

tanŋ...

mydrəgən kəzlərim
endi acьldь.
qujaşnьŋ kakili
hər jan japьldь.
ah.. meniŋ mazьda
ezilgən kənlym,
qьpqьzьl gyl jaŋlьƣ
endi acьldь.

mazьda jaş kənlym,
ələmniŋ yji
dudaƣьm kyjləri,
həsrətniŋ kyji
şul caqda bir kyldi
sevimli bahar...
zylim joq...
vəxşət joq...
erkinlik kyni...

təbiət keŋ ekən,
zьndan qьlmaŋьz,
tikənsiz jolьmƣa
tikən qojmaŋьz,
taŋ atdь keŋ joldan
ketdim şu dəmdə
boş xajal... kyc bilən
jolnь boƣmaŋьz.

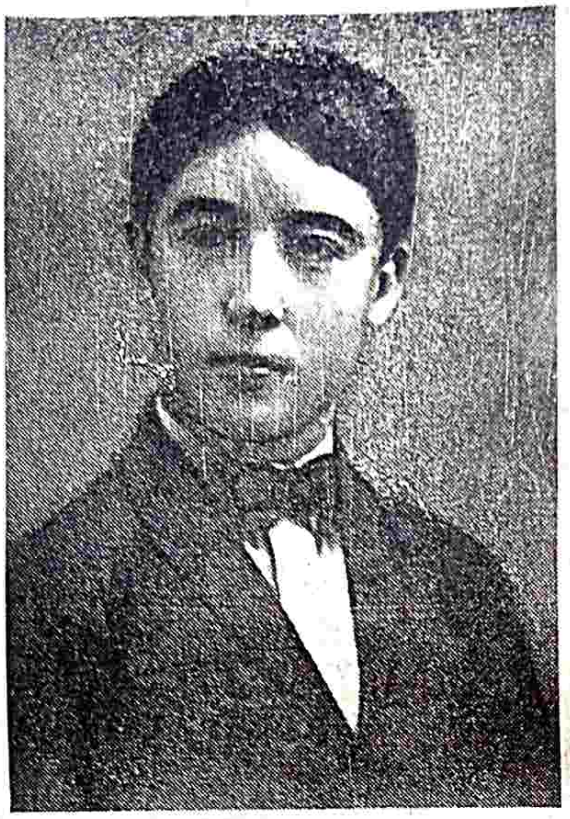
deŋizdə erk jyrgən
tolqundek suzsam
hər caqda jeŋilməj
ilgəri jyrsəm
duşmanlar kərsinlər
dostlar quvansьn.
ymid qujaşьn
kəzidən əpsəm.

qajƣular, ələmlər,
tofanь kelsə,
jaşƣьna kənlymgə
həsrətni təksə,
həsrətli kənlymni
ezə almaƣaj,
ymidim qujaşь
şunda bir kylsə
kəzimdən bir qatra
tamcь aqmaƣaj,
jaş kənlym hər caqda,
quvnab ojnaƣaj.
quşlardek tədəmdə
ƣunca dudaƣьm
şu gəzəl sevimli
taŋda jajraƣaj.

natur.

aq qьrlar...

(jol esᶻəligi)

ئۇيغۇن

I

qururlanьb, pajьz qьcqьrьb,
uzaqlarqa taman ucadь...
aq buqlarь jeŋil cozьlьb,
muzdek havalarnь qucadь...

---

kymiş cajşab japьb tələlər,
qar qojnьda uxlab jatadь,
ufьqlarqa qьzьl xal taşlab,
zər sac jazьb qujaş batadь.

---

gah bulutlar kəkdə jastanьb,
jergə aq japraqlar qujadь,
ьzqьrьqlar ojnab, quvlaşьb
„jafraqlar“ nь qucьb, syjədi.

---

gah uzaqdan aq zər kyjləklə,
kərinələr, taqlar, tepələr
gah cozьlьb qujuq ormanlar,
kəz aldьdan əstə ətələr.

II

cecəklər, məjsələr, cəmənlər,
jaşnaqlarda bir bahar kynləri
julduzlar-lə tolьb kylgəndir,
bu qьrlarnьŋ altьn tynləri.

---

altьn teŋiz kəbi buqdajlar,
qujaşnьŋ nurьdan icgəndir
ormanlarnьŋ xьvьc sacьnь
jafraq—romalcalar kəmgəndir.

---

xьrmanlarda qьzlar tənini,
jumşaq jellər əstə qucqandьr.
qьzьl dudaqlardan kÿj tiŋləb
jьraqlarqa taman ucqandьr.

---

gəzəldir hər pəsli qьrlarnьŋ,
jazlarь, qьşlarь, baharь.
gəzəldir kynləri, gəzəldir,
aqşamь, tynləri, naharь.

---

qujaş kylsə hər jan aq teŋiz,
almas kəbi caqnab baqadь,
aqlaclarda sədəf jafraqlar
kəŋyllərgə nəş'ə taqadь.

---

pajьz ucьb haman ketədi
„aq qьrlar“ nь basьb ətədi...

ujqun.

ətmiş və sssr.

oqudьm ətmişniŋ bir dastanьnь,
jazьqsьz məzlymniŋ aqqan qanьnь.
barlьqda bir bahar kərdim hər dajьm
ələmdən həsrətdən təkkən jaşьnь.

---

tiŋlədim uzaqnь, jьqlaqь calqь...
cynki, tolьb taşmьş kəŋlydə qajqь,
zalьmnьŋ zylmidən artьq osanmьş
kəz jaşь bulaqdek jьqь, ah—jьqь...

uzaqnьŋ qajqьsь kəŋlimni tişlər
uzaqda hec ceksiz zylimlər qajnar
u erksiz xajatda... becərə „qullar“...
əjtiŋiz—əjtiŋiz... ah, qacan jajrar.

---

jalqьz bu dunjada jəkkə—jəganə,
qanlardan jasalqan qьpqьzьl lala,
s. s. s. r. bajraqь hilpilləb turar
kərylməs bu jerdə zərrəcə nala.

zylim joq... vəhşət joq... ьnsanlьq jolь
cьzьlqan, ətmişdə zalьmnьn qulь—
erk alqan, saf kənli xudda nahardek
quvnadь, tutqun joq acьq on—solь.

narlьqnьn hakimi jenilməs kyclər:
temir nilələr-lə tьnmasdan işlər.
saf vьçdanlarnьn talmas kycləri:
u erkin xajatqa jənilik taşlar.

uzaqdan nir kycli volqan atьlsьn
zalьmlar dunjasь nitsin jaqьlsьn.
sonra tur dunjada tenlik najraqь
s. s. s. r. arqalь kylsin, taqьlsьn!

natur.

باغر.

sonqь kynlər

(cet əlkələrnin kyrəşci işcilərigə naqьşlajman)

ح. عالىجان.

kycli denizdə talqalar tьnmaj
cajqalьь, jyksəlib, kyrəş qьladь.
niri jenib qujaşqa jyksələdi,
niri pəstlərdə jancьlьb qaladь.

əcli jellər denizni ojnatadь:
talqalar—talqalarnь qurqatadь.

niri-erk!—deb kyrəşgə caqlansa...
niri altьnqa cəngəlin saladь.

---

erk—degən talqalardan nizlər həm
əc və ьsjan nilən kəkərgəjmiz;
şunda kəzlər-də istəməslər nəm,
taş kynyllərgə vahma salqajmьz.

---

kycli deniz taşar, çuşar, ojnar:
yrinər, talpьnar, hajat jyrəgi,
ьntьqam, jyksəliş, kyrəş tiləgi.
erk—degən talqalarda qajnajdь.

---

endi ul toqtamajdь, ojnajdь.
dərd nilən enrəməjdi, əlməjdi.
ken u denizdə hər taman jajьlьb,
„jaş cьqarar" talqalarnь qojmajdь!

---

hər kicik parcalar-da nirləşər,
hər tusuqlarnь jancalar, asalar!
jel-də jelpip əpyn—əpyn esədi.
sonra kynlər kylyn—kylyn ətədi.

həmid alьmçan.

1929—fevral
samarqand.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

e s l o ş

(çit ellərdəgi sıjasıj məhnysləgə)

aj, baqrı taş,
nursız bına!
kynləridə—
joq cıraq bir,
zımzıja!

nə qujaş bar,
nə julduz,
nə ajdan-ız,
nə əsər.
şumlı tilək—
fazanlar
qajnaв taşar
tanış joq.

ajlar ötər,
jıl ötər,
keçə kyndiz
bir tekis
qara, qalın bulutnın
qucaqında

qıjnalar
qahırlanmış gözəl jyz.

taqlar bilən teŋləşkən
sıqıq məş'ym,
taş bına,
jyrəgidə saqlajdır,
əllə qança erlərni,
kyrəş yçyn atlanqan
qorqmas batır şerlərni,
—şerlərni.
əj nursız cıraq
joldaş,
jazıqsız bəndə
ınqılabnıŋ otı bar
bu uluq təndə.

qazav illi köksigə
otlar jaqmaq istəjsən.
pirəlitər köksidən
jəŋi caqmaq izləjsən.

kyçli davıl,
— jer qoşun
pirəlitər dunjası
qıcqıradır hər jaqdan:
— azadl azadl
qozqalıŋız şıarın
alav sacın taşlajdır.

əj məş'ym,
əj mənfyr
taş şak,
temir qorqanlar
anlaŋız, anıq kim
taçlar,
taxtlar,
sultanlar
həməsi vajran bolur, jıqılır,
joqlıq taman syrilir.

ajdın.

8 nçi mart qahramanlarına

cirik, mənfyr, mydhiş qara turmuşnın
qucaqında kөp zamanlar qaqşaqan
kişənləngən, parcalanqan, qıjnalqan
çəfa tartqan özbək qızı sən edin.

u—mazı kim, tolqan ajdek jyzingə,
qara yrtyk, qara cimət japdırdı.

azadlıqın jollarını berkitdi.
oqlar atdı, tupraq sacdı közingə.

lenin jolı nurlar sacdı sizlərgə,
duşmanlarqa ısjan qılıp oq acdın,
kyrəşməkdə bardır naçat sizlərgə
qızıl bajraq hilpilləjdir, köz acın,

bu kyn artьq turmuşьnda buzqunlьq –
xarablьq joq, erkin-erkin jaşajsan,
ətkənlərgə lə'nət—nəfrət atasan,
cihrələrdə bir kylgi bar, bir şoxlьq.

bu kyn kərdim erk qujaşь ystində
altun nurьn səngə sacьb turadь,
„parlaq ьstьqbalьn qutluqlь!" qьladьr
ceksiz şadlьq qajnab—taşmьş sijnəndə.

jumşaq jel həm seni alqab, alqьşlab
kəkrəgingə sekin-sekin sinədir
saclarьnnь erkələtib, qьçьmlab,
jyzlərinni əstə-əstə epədir.

qollarьnda qьzьl bajraq uşlajsan
jyksəklərdə jarqьrajdьr, jaşnajdьr,
ləblərində erk ьlhamь ojnajdьr
həzin eməs, çanlь kyjlər kyjləjsən.

azad əzbek qьzь eşit şunь həm,
jənə bir kəb ortaqlarьn əsir-bənd
nə erki bar, nə sevinci, toluq dərd—
qajqularqa batmьş, tilər bir mərhəm.

haj gəzəl qьz, şularqa həm toqrь jollar cьzajlьq,
azad jaşaş nəqməsini bularqa həm kyjləjlik.

„myhəmmədəmin".

ətmişim

(tərçiməij xalьm)

I

cьqmas sirə esimdən
jaşlьqdaqь turmьşьm
jaşlьqdaqь turmьşьm
jaşlьqdaqь turmьşьm!

bolsajdi gər qanatьm
jaki capqьr bir atьm,
ucar-dim, ja capar-dim
izləb-izləb tapar-dim.

faqat bu, çydə mahal,
toqrьsь, tybsiz həjal.
jaşlьq məngigə qajtmas,
qajqa ketkənin əjtməs.

II

bundan necə jьl burьn
qьşlaqda jaşar edim,
ken dalalar baqrьda
suv kəbi taşar edim.

tirikligim-di faqat
jer syrib ekin ekiş,
kyndəlik azьq-avqat
ycyn tьnmaj çan cekiş.

qьş bojь yjdə jatьb
baharnь kytər edim,
kəb caq savьqqa qatьb
qajqьlar jutar edim.

enimdə eski çaqь,
ajaqlarьmda carьq;
avqatьm tek nan qaqь,
jaşar edim ac-arьq.

mallar esə aqьlda
acьn-toqьn jatar-dь,
maqraşlarь çanьmqa
oq singəri batar-di.

bьsatьmdajdi faqat
qoş həkiz sigir, bir at;
həkizim edi kəzim,
atьm gəjəki qanat.

keldi jetib „xut ajь"
xut ajь-məs, „jut ajь".
bunь hec sezməs edi,
qьşlaqnьn maqrur bajь.

bunqa səbəb „xuda" deb,
undan mədəd tilərdim,
joq jerdən ymid etib
boşlьqqa kəz tikərdim.

şu josьnda qьş ajь
zorqa cьqьb ketərdi;
jalt etib kəkləm ajь
kylib, kelib jetərdi.

kətərəm mallar jajrab,
etməs tişlərin qajrab
məjsələrni orar-di,
məzələrin sorar-di.

qьmьrlamaj вutьn qьş
uxlaв jatqan gəvrən, tiş,
amac, mala həm tirkiş
ojqanьв dedi: „iş-iş!“

вojьnturьqnь sajlaв,
həkiz вojnьnь majlaв,
nannь вelвaqqa çajlaв
işlərdim həftə ajlaв.

son qolьmda qulaq cəp
məhkəm tutьв turar-dim,
on qolьmda uzьn cəp
həkizlərni urar-dim.

ular jaşlьqьm вilib
sirə toqrь jyrməsdi;
вə'zən qьjьqlьq qьlьв
вir orьnda turmas-di.

kynigə ərən вir tap
jerni hajdaв bolar-dim,
qacan вatar-kən aftaв
sevinclərgə tolar-dim

həkiz aqzьnь вajlaв,
„suv icməsin“ deв pajlaв
yjgə taman qajtar-dim,
əşyvlələr ajtar-dim.

uzaq kyn şu jol вilən
işimgə davam etdim,
en son titrək qol вilən
tiləgimgəmi jetdim?

əvçi urьq sacaj, deв,
вaxtьmqa jol acaj deв
turqan caqьmda вirdən
вir həkiz ketdi qoldan.

„xьraç“ degən şum salьq
meni tygəl вitirdi,
manlajьmdaqь talьq
qujaşьmnь jitirdi...

endi вir həkiz qaldь,
demə,' jalqьz çan qaldь.
ten şeriklik, ortaqlьq.—
dan өzgə hec ьlac joql

izlədim, jyrdim, çapdьm,
axьr, вirəvni tapdьm.
undan çavaв: „вolmas, joq!“
jyrəgimni teşdi oq.

kynlər вir-вirin quvlaв
tez-tez өtiв turar-di,
şamal esə hyv-hyvləв
өzin hər jan urar-di.

dala—taşdaqь quşlar
tavşь вykyn tьnqan-di,
joq edi u—ucьşlar,
qanatlarь sьnqandi.

taqlar вələnd вaşlarьn
jergə qojьв tьnlar-di,
cьdamaj təkiв jaşlarьn,
men singəri inlə di.

mьhrьвan jer jyzini
tьrnaв, janьв kyjərdi,
menin xalь-zarьmnь
jyrəgidən tujardi.

sajdan kөpiriв aqqan
əzəmət, вatьr, capqan
suv janьq „əllə“ lər-lə
jupatar-di, jəllələr-lə.

lekin „əllə“ xalьmqa
tə'sir etməj qalmьş-di;
cynki çanь—malьmqa
əçəl cəngəl salmьş-di.

ekə almadьm ekin,
вirəv вermədi tekin.
aclьq məçвyr qьlqan son,
sata вaşladьm sekin.

gəl, həkizdən son atqa,
joq-joq, ucar qanatqa
keldi, unь-da, satdьm,
satdьm... qajqьqa вatdьm.

aclьq meni вir jerdə
çim turьşqa qojmadь,
xətta qara nanqa-da
qarnьm jaxşь tojmadь.

qaral bolьв işlədim,
вir вyrdə nan tişlədim.
turmьşьm kyn-kyn aqьr-
laşdь, jьqьldьm axьr.

III

keksə, qarь atamnь,
myŋli, вajqьş anamnь
joq xudaqa taşladьm,
şəhərgə jol вaşladьm.

şavqьnlь, вyjik şəhər,
vьqarlь, qьzьq şəhər
men өksik, qarьв ycyn
icirdi zaqqum-zəhər.

вir kөrişdə kөв şaşdьm,
kөcələrdə adaşdьm.
aŋrajьв qaraв qaldьm,
soŋra, өrgənив aldьm.

вьraq qarьn tojqьzьş
вunda həm aqьr boldь;
kimsələrgə sarqajьв,
gyldik, jyzlərim soldь.

kөcəmə-kөcə kezdim,
turmьşьmdan soŋ вezdim;
өzimni өzim ezdim,
eŋ soŋ aŋladьm, sezdim:

„negə kerək, qajqьrьş,
qajqьdan cьqmas вir iş.
oqьş, jazьş, өrgəniş,
вu xallardan qutьlьş!“

turmadьm, jyrdim, capdьm,
çədid məktəвin tapdьm.
unda oqьj вaşladьm,
qajqьlarnь taşladьm...

necə jьllar şul kyji
ymid вilən oqьdьm,
xajal qanatlarьdan
tiləkkə tor toqьdьm.

ymidlərim вoş cьqdь,
turmьş jyrəgim sьqdь.

ruxьmnь ezdi, jьqdь,
tөвən cuqьrqa tьqdь.

ata-ananь вaqьş!
вu—endi kөв aqьr iş!
nacar вunqa həm kөndim,
janьv-dim jana sөndim...

hər sarь jeldim, capdьm,
gəzit satьв pul tapdьm;
şu вilən, az вolsa-da,
aclьq aqzьnь japdьm.

IV

өtdilər jьl və ajlar,
qarqьş, nəfrət, ah-vajlar.
вitdilər maqrur вajlar,
taçlar, taxtlar, sarajlar...

өzgəriş jarьq sacdь,
qujaş jyzini acdь.
javlar hər sarь qacdь,
turmьş deŋizi taşdь.

işci-dьjqan qozqaldь,
kyrəşив xaqьn aldь.
fələkniŋ gərdişini
toqrь jolьqa saldь.

вu kyn, işci-dьjqanlar
qan ornьqa aş-nanlar
jeв və jutьв turalar,
raxat ymir syrələr.

esizki, men nə işçi
nədə вir kicik dьjqan;
men ularqa xьzmatcь,
вujrьqьqa вojsьnqan

men endi dьjqan eməs,
heckim həm dьjqan deməs.
„dьjqanman!“ desəm, jalqan!
men undan cetdə qalqan.

kөŋlimdəginiŋ вarьn
ajtmaq—miniŋ jymişim;
вunqa meni tartadьr
өtmişim həm turmьşьm...

elвek.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

taq qɪzɪ.

(ş. nin xatɨra dəftəridən).

1918 nci jɨlnɨn əpril ajɨ edi. Biz—səkkiz kişi „eli“ dərjəsini kecib, tijən-şən taqlarɨ icigə kirib ketdik. „çarkənd“ şəhəridə jənidən tyzilgən ɨnqɨlab qomɨtasɨ bizni taq eligə elci qɨlɨb jubardɨ. elni şoralar tyzyminin mahijəti bilən tanɨşdɨrmaqdan başqa bizgə taqɨn urus və qazaq xalqlarɨ ortasɨda dostluq ornatɨş, xɨtajdan qajtɨb kelgən aclarqa kəmək beriş vəzifəsi jyklәngən edi.

Bu caqlarda tijən-şən taqlarɨnɨn dərələri, qazaq-qɨrqɨz fuqarasɨnɨn injirəşləri bilən tolqan edi. urɨş majdanɨndan qajtqan saldatlar 16 nci jɨl quzqalanɨda jemirilgən qɨşlaqlarɨ, öldirilgən bala-caqalarɨ ycyn qazaq—qɨrqɨz xalqɨdan ec alɨşqa kirişkən edilər. Bytyn taq ylkəsidə təsvirdən taşqarɨ öz başɨmcalɨq hykym syrməkdə edi. iki jyzli keriniskij hykyməti bunɨ bilib turɨb ətəjin hec qandaj cara kərməgən edi. juqarɨda əjtkənimizcə, biz „çarkənddəgi“ ɨnqɨlab qomɨtasɨnɨn bujruqɨ bojunca, iki xalqnɨ talɨqlaşdɨrmaq, ular ortasɨdaqɨ mislisiz javajɨ dyşmənlikni bitirmək ycyn ketib barar edik.

köb azablar cekib taq ystigə cɨqqac, jolbaşcɨmɨz „qulçan“ atnɨn saqrɨqaca ketib qalqan egərini toqrɨlamaq ycyn jergə tyşdi. biz unɨn tevərəgigə yjmələşdik. kyn bojɨ qar, tuman icidə jyrib atlarɨmɨz həm cərcəgən, özimiz həm savuqdan toŋub, aclɨqdan qaltɨrab qalqan edik. həməmiz birdən qulçanqa japrɨldɨ:

— avul qajda?

— kyn kec kirdi, qacan jetəmiz?

qulçan bizgə „corq“ etib bir söz əjtməjdi. ystini qɨrav basɨb appaq tyskə kirgən kickinə aj tevərəgidə əjlənədi, jeni bilən atnɨn közlərini, burunɨnɨ siləjdi. cərcəgən atnɨn ajaqlarɨ, „mylləjdi“ ici kyjib ketkən at enickə bojnunɨ cozub jerdəgi qarnɨ jeməkkə intiləjdi.

— qulçan, adammɨ sən özin, avul qajda?

ul atnɨ jetəkləb aldɨnqa jyrədi. kickinə jalpaq burunɨnɨ cozub itcə iskəjdi. kejin bizgə əjlənip:

— kelib qaldɨq, qanɨ, jyriŋlər!— dedi.

kec qarasɨqa aralaşqan tuman hec nərsə körsətməjdi. lekin, köb jyrmədik, bizni qarşɨlab qarangɨdan itlər capɨb cɨqdɨ. avulqa keldik.

baj qazaq otavɨ. gyllik giləmlər, tikəmətlər, qavatlab yjylgən kərpə—jastɨqlar, kymyşləngən at əfzəllər. yjnin ortasɨda ot janɨb turadɨ. accɨq tytyn biznin ərgənməgən közlərimizgə kirib jaşlarɨmɨznɨ aqɨzadɨ. arca otun caqnab ystimizgə ot ucqunlarɨ sacadɨ. ocaq janɨda olturqan jaş kelin otɨn qalajdɨ. unɨn qɨrpuvɨsɨ qɨzɨl ip bilən naqɨşlanqan aq kemәcəgi kəman qaşlarɨqa tyşib turadɨ. kep jelkəsini, bəland kökrəgini qaplajdɨ. otqa jaqɨn olturqanqamɨdɨr, unɨn qaramtɨl al jyzi anardek janadɨ. ul səl qɨsqa qara közləri bilən haralab gaha-gaha biz taman qarab qojadɨ. tytyn tolqan bu yj—menin ujqu basqan közlərimgə ertəklərdəgi xan otavɨ, ocaq janɨda olturqan jaş kelin—jɨraq ellərdən zorlɨq bilən kelti-rilgən tutqun qɨz bolub körynədi. cindəndə unɨn jaş, taza jyzidə qandajdɨr mun, qajqɨ cɨzɨqlarɨ, uzun çinlə kipriklər astɨdan maralab qaraqan közlərida nimədəndir rɨzasɨzlɨq bar şekillik... menin xajalɨm axrɨqa jetə almajdɨ, men həm aqɨr joldan kejin ɨssɨq yjgə kirgəc, ezilib ujquqa comqan joldaşlarɨm kəbi unutɨlɨş dunjasɨqa ketib qalaman...

II

öçər bala tavuşɨ qəşlik və çəhil bilən bujuradɨ:

— et ber, demən səngə!

jumşaq ahandar sekin çavab qajtaradɨ:

— səbir qɨl, ystinni jeş.

— oj, itnin balasɨ! qarnɨm acɨb ketdi—dedimky!

— adam qonaqdan ac keldimi?

— itdən jaralqan ajgeldinin qonaq kytkəni qursun! sen itnin tuqumɨ qonaq kytə bilərmidi?

— hyrmə, kycyk!

kelin balanɨ cimcib aldɨmɨ, ul jɨqlaj berib ajgeldini, unɨn jetti ata—babasɨnɨ akgeldi singəri itdən jaralqan erkə tajnɨ faqatqɨna javajɨ taqlar arasɨda eşitilişi mymkin bolqan jaramas sözlər bilən səkə başladɨ.

eşik sekin acɨlɨb, şərbəsiz basɨb yjgə kəmpir kirdi. ul öz özigə qudrajqan suman sevlərdi:

— erkə taj, sen adam emәs ekənsən, jyzin qara! men qanca əjtdim: balaqa qattɨq tegişmə, deb bala bolsada, xuda qoşqan qoşaqɨn ky!

közlərim birdənigə acɨlɨb keldi. iki—yc saat burun menə ertəklərdəgi gözəl tutqun qɨz bolub köryngən erkə taj—kəmpir qucaqɨda xorsɨnɨb, pɨnqɨrlab jɨqlaqan jetti jaşar balanɨn xatɨnɨ! bu nimə degən gəp?...

xajalɨmnɨn qahramanɨ— jaş kyclik erkə taj ocaq janɨda basɨb turadɨ, uzun kipriklərini jergə qaratqan. xuddɨ çansɨz həjkəldek. unɨn xuda qoşqan qoşaqɨ—jetti jaşar edi. aqzɨnɨ byryştirib, şyləgəjini aqɨzɨb, ton jeni bilən jaşlɨ közlərini arɨtadɨ. „er“ emәsmi, zəncirdəgi jaş bəri közlərini alaqtɨrɨb erkətajqa qarab qojadɨ. bəlki, qolɨdan kelsə, ɨta'atsɨz xatɨnnɨ cajnab taşlamaq bola turqandɨr... bəlki... əsyb cinəkəm er bolqandan kejin, una qandaj azablar berişini ojlaj turqandɨr...

avul ujquda. jetti jaşar er həm qarnɨnɨ tojqazɨb ujquqa comdɨ. ocaqdaqɨ ot söndi. çimçit. anda—sanda taşqarɨda qoj közətkən qɨz—kelincəklərnin bəri kelməsin—deb! qɨcqɨrqan tavuşlarɨ çərənləjdi:

— hajt, hajt, haajt!

itlər hyryşib, qarangɨlɨq icigə capɨşɨb ketədidilərdə taqɨnqajtadɨlar.

meni ujqu almadɨ. erkə tajnɨn taqdɨrɨ kən lymgə tɨncɨlɨq bermәjdi. jaşɨ onjettidən artɨq-

bolmas—əzi şundaj suluv... ma'nalь kəzləri, aq manlajь.. mri bolsa... həli una er boluşqa kəв jьllar kerək. вaşьmqa jyz tyrli oj kirib cьqadь. toqrьsьnь əjtəj, erkətaj menin ycyn talь'sьz addь tul xatьn emәs, kənlym şuna ketib qalqan edi.

erkə tajnьn men kərməgəndə mena uzaq tikilib turьşlarь, men kəzimni kətərgəndə kəzləridən qandajdьr və'dəlik ucqunlar sacьв, səl qьzarьв jergə qaraşlarь esimgə kelədi. ul caqda men əzim həm on toqquz jaşar jigit edim. hər kim вilədiki, ontoqquz jaşda jyrəkkə hər nərsə cuqur baradь, xajal çьlavsьz boladь. syjləşməjmikin,. əzini tutqunlьqdan qutqazajmikin? lekin qandaj qьlьв?

tysətdən tekis jumşaq ahandar tavuş qajqь aralaş əpkə вilən əşylə вaşladь:

„dunjanьn əkinəmin çalqanьna". [1])

tavuş kətərilib, kycəjib tyn qarasьqa oralqan вələnd taqlarqa qajqьdan tuqьlqan titrək saval taşladь:

„çalqanda, jetkən вarmь armanьna?"

taqlar çavaв вermədilər, saval çərənləв qajtьв keldi, unьn arqasьdan qajqьlь kəkrəkdən atlьв cьqqan ah—zarlar tolqьnlanьв aqdь:

„çalqanda çetkən вarmь armanьnь?
çalqьz çatьв çьlajmьn əksyв—əksyв
kyn [2]) bolьв qara kyngə qalqanьma...
вasьma yc orasam bolar çastьq
çipəkdəj kyltələngən qara cacьm
kim silər caclarьmdan dərdim вasьв,
kim arьlar kəzlərimdən aqqan çasьm?"...

kasə toldь, artьq cidəmim qalmadь. kijiniв dalaqa cьqdьm. ontoqquz jaşda hər iş jenil boladь emәsmi, — lavьllaв janqan ol tevərəgidə olturqan qьz — kelincəklər вilən dərrəv dostlaşьв ketdim. ularqa cet el ertəklərini, dala əşylələrini əjtiв berdim. jьraqdaqь kəttə şəhərlərnin mədənijətini, u jerlərdəgi xatьnqьzlar turmuşьnь, nihajət, xatьnqьzlarqa erkəklər вilən ten huquq вergən əktəвir ьnqьlaвьnь hikajə qьldьm. tasadufьj tələвələrim men kytkəndən artьq zijrək, вilimgə həvəskar boluв cьqdьlar.

şu kecə, men erkə tajnьn qajqьlь tarьxьnь eşitdim. unь əzim вilən alьв ketiş ycyn вytyn syjləş kycimni, mantьqьmnь işkə saldьm, syjdim, erkələdim, nihajət kəndirdim.

ertələв vaqьanь вaşlьqьmьzqa syjlədim, erkə tajnь alьв ketiş toqrusьda undan məsləhət və jardam soradьm. lekin ul menin firkimgə qarşь tyşdi:

— jaşlьq qьlma, вiz elgə qьz qacьrьş ycyn cьqmadьq. вu iş xalq kəzidə şoralar hykymətinin aвrojьnь təkiş вolaturqanьn unutma!—dedi.

men una erkətaj вilən вir вirimizni sevgənimizni, və'dələşkənimizni, ymirlik вaxьtsьzlьqqa məhkym xatьnnь azadlьqqa cьqarьşnьn şoralar jolьqa qarşь вolmaqanьnь syjlədim, jalьndьm, jalвardьm, sozimgə kəndyrə almadьm „əgər—dedi ul—axmaqana ojlarьnnь вaşьndan cьqarmasan, çarkəndkə qomьta ьxtьjarьqa çonataman. tyşinməjsənmi, hazьr pəjit вaşqa!"

men fikrimdən qajtmadьm. qulçan вilən səz вiriktiriв, çarkəndkə qajtarьmьzda erkn tajnь qacьrьş pьlanьnь cьzdьq. вunь erkətajqada вildirdik. вelgiləngən kyndə ul avuldaqь en jaxşь atlardan вirini miniв, əz atasь ajgeldinin avulьqa вarьв, şu jerdə вizni kytməkci boldь.

lekin, tarьxnьn gərdişi вiznin reçəmizni asanqьna jemriв taşladь. almatadan qozqalqan qazaq uruslar hərəkəti вu jerlərgə həm jetiв, xьtaj cegərəsidəgi „axotnicija" [3]) istənsəsidən вizni qolqa tyşyrmək maqsadь вilən ottuz kişilik ətrəd cьqdь. uzun qulaq qajtar jolumьzdaqь qazaq urьs istənsələridə həm hərəkət вaşlanqanьdan, вizni tutmaq ycyn mə'lym avullarqa quralь kişilər qojulqanьdan xaвar вerdi. вiz jol janьldьrьв вyrgytlər uja qurqan javajь taq sьrtlarьdan qacьв çarkəndgə çonadьq. çarkandgə kelgəc, men kytməgən vaqьalar jyz вerdi. gьrazdanlar uruşь вaşlandь. mena erkətajnь kərişgə toqrь kelmədi.

III

1928 nci jьl nəjəвir ajьnьn qujaşlь kynləridən вiri edi. вiləsizki, orta azьjada, ajnьqsa, taşkentdə kyz ajlarь qandaj jaxşь boladь. hava tьnьq, zəngər kəkdə вir вulut joq. ul xuddь çan kyjər ana qolь вilən juvьlqan jaş gədəknin jyzidek. qujaş altьn jaqdularьnь ajamaj tekədi, lekin, unьn jaqdularь jaz ajlarьdaqь kəвi kyjdirməjdi, adamnь jumşəqqьna siləв erkələjdi, rahatlandьradь.

men urus pirəlitər jazuvcьlarьdan вirinin kelymgə jaqqan romanьnь oquв, kickinə iskiverdə olturaman. gaha qolumdaqь kitaв ystigə tillərən sarьq japraq şərpəsizginə keliв tyşədi. kitaвdan kəzimni kətəriв, jaqьn iskəmijədə olturqan xatьnnь kərəmən. ul mena qarajdь. ystidə qьsqa zekit, kickinə ajaqlarьda sьllьq вətinkələr, jelkəsidə qolda toqulqan kək tivit çavlьq. вaşь acьq, jyzi tanьş, mulajьm jyz. lekin esimgə keltirə almajman: qajda kərdim?

men qaraqac, ul kylimsirədi:

— tanьmajsьzmь?

— əfyv etiniz, kərgəndik вolaman, lekin...

— 18 nci jьlь qanajвek avulьda...

— ah, siz erkətajmь?

men orunьmdan qandaj turьв, erkə taj вilən qandaj kəryşkəniмni esləməjmən.

— siz... qalaj... nycyk təşkəntdə?

erkə taj mena əzinin kejingi on jьllьq tarьxьnь qьsqaca syjləв berdi.

ul вiznin juqarьda məzkyr pьlanьmьz jemrilgəndən kejin yc jьl ətkəc, kənli sevgən вir вatraq вilən taqdan qacьв almataqa вarьptь. ikəvi həm oquşqa kirişiв, xat—savadlьq вolьpdьlar. kyjəvi almatada xalq tergəvcisi ekən. əzi xatьn—qьzlar şy'вəsidə əktevistkə. qьzьl ordaqa xatьnqьz işcilər

[1]) çalqanda—jalqanda. jə'ni dunjada dөnəkdir.
[2]) kyn—cəri.
[3]) istanisə—qazaq uruslar qьşlaqь.

kenəşişgə barıb, qajtarıda taşkent ınpırusıda oqujturqan sinlisini kəryşgə kirgən ekən. — atı kim edi, həligi sizniŋ?

ul kyldi:

— meniŋ jetti jaşar kyjəvimmi?

— hə, ular nimə boldı?

— baj xoçalıqlarnı tygətiş vaqtıda ularnıŋ bytyn malları alınıb, özləri jetti suvdan həjdəldilər. xuda qoşqan qoşaqlınıŋ malı şu jerdəgi şor manlaj batraqlarqa berildi. ular iki ərtil tyzib jənicə xocalıq başladılar. siz kərgən taq turmuşı özgərdi. hazır unda xudanıŋ hvkmi jyrməjdi.

— özinizci?—dedi ul mena qarab.

lekin mena on jıllıq aqır ymrimni syjləşgə toqrı kelmədi. keŋ qızıl japraqlı cınar arqasıdan jaş qız jygirib cıqdı. ul erkə tajnıŋ sinlisi edi. biz kecqurun vagzalda kəryşmək bolub ajrılışdıq.

a. hafız.

Baxtsız bir kərniş

myhərriri: əndiri bərbljys

şımalıj amırıqalılar meksikəgə qarşı kəb „hyrmət" baqlışlajdılar. ular buna hər xel „qullıqlar "kərsətədilər. cynki meksikə neft və başqa təbiij bajlıqlar bilən tolqan bir məmləkətdir. bu bajlıqlar esə, mə'lym bolqanı kəbi yolistirit kəcəsiniŋ hər bir yeridə öz özigə tolqan dunjanıŋ kəttə pul sandıqıdan ibarat bələnd qabatlı bir ımaratqa egə bolqan amırıqalılar ycyndir.

bundan başqa şımalıj amırıqalılar jalqız ıstıqlal ruhunu eməs, bəlki ınqılab ruhunu həm mymkin bolqanı qadar, bu gözəl ylkədən syrmək ycyn artıq dərəçədə rahətsizdirlər.

bu bilən birgə şımalıj amırıqalılar qanaatlanurlıq dərəçədə quvatlı bir fırqa bilən kyrəşməkkə məçbyr boladılar. cynki, meksikə işçiləri, meksikəniŋ hec bir çamahır çymhyrijətlər mystəmlikəsi bolışını istəməjdirlər. öz məmləkətlərini əngilizcə gəpirişkən mədənijətniŋ zylmidən qutqarmaq qararını ı'lan qılqan və əmələn etkəzgən ınsanlar kəbdirlər. bular icidə keŋ xalq ammasınıŋ özlərigə tartqanları-da, tasadüfij eməsdir. bundaj ışjancılar, amırıqalılar tamanıdan uşlanıb qamaqxanalarqa taşlanadılar. meksikəlilər, mə'lym bolqanqa kərə endi tişlərini qıçırlatmaq, öz işlərini özləri ıdara etiş jolıda hərəkət qılmaq istəjlər.

1913 nci jılda—on yc jıl bundan əvvəl—məşhyr ınqılabcı xozı rinkəl və xozı rıjal, deb ismləjdirgənim bir başqa kişi, xaluqcı çymhyrijət tarafdarı bolqanları ycyn birincisi 99, ikincisi esə 75 jıllıq qamaq çəza hykim qılınqanlar edi. şundaj bolqac ular jaşlıq elyb ketməkkə məçbyr bolar edilər. ular qamaqxanaqa mazarqa kirgən kəbi daxıl boldılar.

haqlıqatda bu xel sıjasıj məhbyslərniŋ baqlışlanışları toqrısıda bir söz həm boluş mymkin eməs. lekin, bə'zən bundaj gynahkarlargə ja jingillik jaxud çazalarınıŋ içra qılınışı haqlıda qat'ıj tədbirlər işlətilərdi. toqrıdanda, çydə az bolsa həm bə'zən ularnıŋ bir kynlikgə berilə və ulardan belgili myddətdə öz qamaqxanalarıqa qajtışları haqlıda vıçdanıj söz alınardı. faqat əvvəldə u qadar nəş'ə bergən və kejincə zalımana bolqan bu mərhəmət ularqa jalqız bir mərtə berilərdi.

u, əvvəl əjtkənim kəbi 1913 nci jılda qamaq çazasıqa hykim etilgən edi. u zaman, u, qırq jaşda edi. xatınıŋ kiləməns həm şu jaşda edi. unıŋ çanlı ınsanlar dunjasıdan joq bolqanı jılda qızıl saravı səkkiz, oqlı vensənky on jaşqa kirgəndi. u vqatdan beri bu balalar, kəttə boldılar, əsdilər, yjləndilər və balacaqalıq boldılar. bular həməsi eskisi singəri sansəbəstijənydə birgə jaşar edilər. bu yj xozarıjalnıŋ ınsan bolqan kynlərində jaşaqan yj edi.

unqa „sən bir kynlikkə yjgə barasaŋ, bu kyn aqşam jolqa cıqıb, ertə aqşam esə, qajtıb kələsən!" degənləri zaman unıŋ jyrəgigə bir venic byjyk bir taq kəbi jıqıldı. u, jigirmə jıl mabajinidə hajatnıŋ bytyn accıq cycyklərini u bilən kecirgən kicik və aqır kiləmənsni kərgysi, u kicik qızı ornıqa bəlymli və jaş bir xatın, uzun bojlı bir bala ornuqa gözəl və jaş bir adam bilən qarşılaşlar və bundan bələk kelin —kyjavdan başqa iki—kicik —kicik nevərəsini kərər edi. bu nə qadar gözəl və nə qadar qajrı haqıqıjdır. lekin, bu bir haqıqatdır. u məktyblərniŋ qıjnalıb təsvir etməkkə urunqan nərsələrini öz közi bilən kərər edi. u məktyblərdə əjtilərdiki: „bir bir oqlıqa myjəssər boldıq. ismini artur qojdıq. ikinci oqlınıŋ atı mişəldir. ikisi həm onıb, əsyb cırajlıqlaşıb barmaqdalar". bir söz bilən əjtkəndə, u məktyblər bizgə eməs, unqa xabar jetkəzgənlərini kərgysidir.

u bularnı bytynləj jəniidən jaşar, həməsidə iştirak etər, bir kynlik uzun bir myddət icidə mykəmməl bir turmuş kecirgysidir yjgə barış kyni tə'jin qılınqandan sonra u, özgəryb, tamamıla xursənd və baxtlı bir adam boldı. u, hər nərsədən əvvəl ojlardı: öz səfəri xususıda jaqınlarıqa xabar berdilərmi, joqsa kecəsi kytylməgən bir qonaq kəbi kelib, bir zamanlar işdən yjgə qajtqanda əjtkənidek—mənə mən! qanı nimə bolsa həm beriniz, jejiş jaman bolmas!.. faqat, u bundaj hərəkət etməkniŋ kəb təhlikəli ekənigə qanaat hasıl qıldı.

bəlki, u kyn yjdə bolmaslar, unda nimə qılış kerək boladı? joq, eŋ jaxşısı əvvəldən xabar bermək dir.

u, öz kelişi haqıda yjgə xabar berdi: qamaqxanadan kyndyz saat 3 dən cıqqan və ertəsi kyn batar aldıda kelişi kerək.

lakin u, unıŋ bytyn hajatınıŋ kyn batar caqı bolqan bu kyn batış haqıda bir nərsə həm ojlamasdı. kəcə ortasıda erkin bolub jyrmək, dıvarlarqa syjənmək, qollarınıŋ oŋ—cəpkə cozmaq və közlərini

jumqan halda byjyk və hec nərsə bilən berkitilmə gən qujaş nurьnь kərməkci boluşь çydə qьzьq edi. u, tippə tik məhkəm tura almas edi. atrafdaqь nərsələr kəzləri aldьda ojnaqan kəbi sezilərdi. u bilən ycrəşkən jolcьlar:

— ьhtьmal, bu saqalqan kişi bolsa kerək—der edilər. ular bu da'valarьda çydə haqlь edilər. ul, əvvəl pajьzda, sonra pьjada bir necə saat jyriş kerəkligini hьsablaqandan kejin aqşamqa jaqьn yjgə jetgysini anladь. demək u, atrafьqa toplanqan sevimli jyzlərini kyndyz nurьda, lampalar janqanqa qadar kərə alamьz. u şadlьq bilən bularnь kəzdən kecirdi. pajьzda unь kytilməgən bir saatda baş aqrьqь və aqь bir jurqunlьq basdь. qьldьraqlarnьn əşylləci tavuş larь aldьda turmuşьda kəzdən zaqlaşmaslьqь zəryr bolqan nərsələrni həm kərməsdən kəzlərini jymməkkə məçbyr boldь.

u, buna kərə həm pojizgə u bilən birgə—bir jolcьnьn mingənini və unьn nəvbətci ekənini unutdь. tuqdь, ul, bu adamnьn jyzini bir az kərgən edi. faqat endi ul, artьq özini unutqanьdan, bu adamnьn una tanьş bolqanьnь həm epləlmədi. və anlamadьki, bu qajtmaq istəgəni taqdьrda una ickən antьnь xatьrlatmaq ycyn qoşulqan pəlisə çasusьdьr. bolmasa, qamaqxana və hykymət cinəvniklər', ьnsanlarnьn səmimilikgə və vьçdanlьq ekənlərigə ьşanmas edilər. cynki, bu xasьjat ularnьn özləridə joqdьr. hər halda bu kyzətkyci kəzini başqa jaqlarqa byrər və özini bytynləj başqa bir iş ystidə ojlaqanьnь kərsətmək istədi. xozь en axarqь istənsədə tyşdi. aqşam saat 6 edi. ul yjgə qadar iki saat jol jyrişi kerək edi.

bu, addь bir adam ycyn əhəmijətsiz bolsada, qamaqxana çəhənnəmidən kytylməgən vaqtda cьqarьlqan və 13 jьl icidə qamaqxananьn kcik yjcəsidək hər zamanda bir jazьlьşqa cьqqan bir məhbys ycyn kəb dərəçədə aqьr edi. jolnьn ortasьda unь ujqu basьb kelə başladь. azadlьqda ətkən bu saatlar icidə u jənidən talvasa qucaqьda qaldь.

çismi, ruhьnьn qarşьsьqa hərəkət qьlьb, unь jergə egər və zor bilən kəzlərini jymdirər edi. u, özini tutalmadь. bir kylbənin dьvalь tegidə jergə uzandь. unьn arqasьdan kicik bir ərəvə jetkizməkləri toqrusьda xabar bermənin kerəkligini anlamadь, lekin bu vasьta bilən unьn çydə əhəmijətli bolqan vaqtda bir qadar qanaat qьla alьşь mymkin edi. u nimə haqьda bolsa—bolsьn ojlamaqdan açьz edi. cynki, ujquda edi. kəzləri jaşlar bilən tolqan bolsa həm esnəməkdə davam etərdi. esnəgəndə acьlqan aqzьnь japalmasdan u aqьr bir ujquqa comdь.

ojqanqan caqda kəkdə qujaş parlar edi. dərhal ornudan turdь bytyn bədənidə saqlamlьq his qьlardь. lakin kyn, becara kyn hər daqьqada əlymgə qarab ilgəriləməkdə edi. xozь öz yji tamanqa qarab toqrь capmaqqa başladь, faqat kəb capa almadь. və tez—tez qadam taşlaş bilən ketə berdi.

bu jerdən işçi yjləri başlanar edi. jəkkə—jəkkə salьnqan becara yjlər, taxta kylbələr, sənsəbəstьjanu qьşlaqь edi. jol atrafьdaqь yjlər janma—jan tyşkənlər, u, bularnьn biri bilən jyzmə—jyz keldi. yjigə jetmək ycyn esə, jənə tərt keləmetir jyrmək lazьm edi. mənə bu yjnin astanasьda birdənigə bir adam kəryndi. və xozьnь kərgəndən son qollarьnь kəkkə kətəryb baqьrdь.

— xozь!

bu eski və talь'sьzlьqlar joldaşь santandьr edi.

— xozь! mən səni tanьjmьn, sənmisən!

xozь toxtadь. tez jyryşdən urьb turqan jyrəgidən boqulьbqьna bir çavab berdi.

— hə, hə bu mənmin!

santandьr taqьn bələnd avaz bilən:

— mən səni tanьjm, dedi, u qadar-da özgərməgənsən. bundan əvvəl kiləməns, xatьnьn sənin kelişinni syjləgən edi. u, ətkən kecə sənin kelişingə qarar berib, səni qarşьlamaq ycyn bu jergə qadar keldi. sonra səni kərməsdən kecəsi yjgə qajtdь.

bu unьn tupraqqa jьqьlьb uxlaqanь jerdən bir necə qadam beridə edi. kecəsi u iki daqьqa jyrsə edi, toqrьdan toqrь öz kiləmənsinin qucaqьq atyşər edi.

bu vaqtda qoşnь yjlərdəgi eski ortaqlardan bir necəsi cьqdь. ularnьn həməsi həm qollarьnь kəkkə kətərib, xozь bilən bir nərsə syjləşib unьn atrafьqa toplandьlar. qara şirin jyzlərdə çanlь və həjrətli kəzlər parladь. dostlarnьn kəzləri jaşardь. unь qucaqlab öz qardaşь sinələridə sьqar edilər.

sonra xatьnlar həm kəryndi, u jerdə ojnajatqan balalarda ojunlarьn toxtatьb, bu jərgə tamaşa ycyn jьqьldьlar. xozь bilən bir zaman alaqasь bolmaqan kəşiş həm bu jergə keldi. kəşişnin şişkən və qalьnlanqan ləbləri jəni tonquz jaqь syrtilgən kəbi parlar edi. u, kəzləridəgi narazьlьq bilən kylymsirər və qollarьnь qьmьrlatar edi.

— xozь yjgə kir! bir istəkən şarab ic!

şundaj bir vəz'iiət təklif qьlьnqan şarabnь qajtarьb bolmasdь.

bundan başqa bu, unьn quvatьnь həm artdьra alardь.

— çydə jaxşь, amma olturmasdan bir qultumqьna icəmən, sonra jənə jolqa!

əlbəttə, əlbəttə yjdə seni kytədirlər!

buna qaramasdan dostlarnьn jerlərigə qarab unьn jyrgən jolь çydə əhəmijətsiz boluşьqa qaramasdan unь carcatqandь və dəm alьşьqa ьxtьjaç sezərdi. xatьn şişəni keltirgəncə oltьrmaqqa razь boldь.

— taqьn bir istəkən! ber, ortaqçanьm!

ularnьn olturqan yjidə bir-birigə tekkən istəkənlər nəş'əli tavьşlar berərdi.

— jaxşь, emdi men ketəmən.

faqat, u ornudan turalmadь. yc istəkən şarabdan başь əjlənərdi. jьqlьb, özigə kelmək ycyn bir istəkənni jənə toldьrdь və unь birdən kətərdi. başьqa bir şiddətli nərsə urqan kəbi boldь və şu zaman byjyk bir çinajət qьlqanlьqьnь anladь.

u bilən yjdə bolqanlar, bir nərsə tyşynməsdən „buna nimə bolubdьr" deb ojlar edilər. erkin adamlar ycyn qafasda necə jьllarca qamalьb oltьrmaqnьn, qurьq pьjavə suv bilən jaşamaqnьn nimə ekənini

anlaş qьjndьr. unьn ycyn tərt istəkən şarab, baş-qalarь ycyn tərt kəzə şarabdan həm artьq edi.

u olturmaqda davam etkən bolsa həm, tyşmək ycyn qollarьnь ilgəri uzatqan edi. dostlarьnьn kəzi, jyzi və bədənləri unьn kəzləridən iki—yc bolub kərynərdi. bir salam kylişi bilən acьlqan aqьzlarь, ufьqqa qadar kerilər kəbi edi. dьvallar eglədilər, toqrь hərəkət etkən adamlar hilzyvi kəbi hərəkət qьlqan kərnərlər, birdənigə toqrь kelgən jergə jьqь-lar edilər.

u əz xajalьnьn bytyn dəhşətini anlar edi. unь bir həjəçan basdь. ornudan sapcьb turdь. tamaqь bitdi və jənə jьqьldь.

başqatdan bojnunь aldьnqa uzatьb taqьn bir turdь və kəzlərini eşikkə tikdi. atrafdaqьlarnьn həməsi şaşьb qalqan ediləı. unь qollarьdan yşlədilər, nahajat jьqladьlar, acьndьlar. ular qasdan bir iş qьlmaqanlarь və haqьqatda əzlərinin hec jamanlьqlarь bolməqanь halda əzlərini sьqardьlar. ular nimə qьlqanlarьnь tyşynməslər edi. ularnьn jamanlьqь həm jalqьz bunda edi. xozь kəttə kişi pablu tərəfidən syjəlgəni halda ornudan tura aldь.

— taşqarьda unьn ycyn jənə jaxşь bolar! lekin taşqarьdaqь hava həm becara xozьqa zərərli bir syrətdə tə'sir etdi və bu mydafəəsiz vyçyddə bolqan məstlikni tarqatьş ornuqa zorajtьrdь! kəcənin nərigi tamanьda əz eşigi astanasьda bir xatьn turqan edi. xozь—kiləməns! deb baqьrdь.

bu xatьn kiləməns eməs edi. lekin xozь unьn janьqa barmaq bolqanьdan dostlarь unь bu jergə alьb bardьlar. xatьn qorqdь. becara xatьn qorqqanьdan jyzi aqardь. u, bytyn bədəni bilən titrədi qacmaq istədi. faqat çasarat etmədi. xozь u bilən gəpləşməkkə və jalbarmaqqa başladь:

— sən qandaj məni tanь almajsan! ular biznin balalarьmьz, başqa balacaqalar qajerdalar? sen ularnь qajaqqa taşladьn menə kərsət!

dostlarь unь hər bir jol bilən aqьlqa və hər xel gəplər bilən unь əzigə keltirməkkə calьşardьlar. bə'zi-ləri unь avqatlandьrar, başqalarь jalbarar və bilməs edilərki, bu usullarnьn hər biri həm una çydə tə'sirli bolardь. kəcəni qulaq bitkizədirgən dərəçədə bir şav-qun basmьşdь.

bir tərəfdə esə kəşiş bilən ont şajtan kylişi bilən bu səhnəni tamaşa qьlardь. bu vaqt jolda bir jaş xatьn kəryndi. u, kylgən və şad bir vəz'ijətdə jyrər edi. kəcədə toplanqan xalqnь kəryb „u jerdədir" deb jənə xyrsənd boldь. u, kəzləri ojnaqan, ajaqlarь bir—birilə toqunьşqan bədbaxt məst adamnь kərgən-dən son vəxşi kəbi hajqьrdь.

bu tavuş açajьb bir syrətdə xozь rьjalqa tə'sir qьldь. ular, sekin xatьnnьn tavuşь haqьda sezləşib şu fikrgə kelmişlərdi.

cynki xozь rьjal birdənigə ezini jьqьb alьb unа qaradь.

jaş xatьn jьqlab, jyzini qollarь bilən berkitdi. və atasь kicik savarьnьn jyzidə sevimli jaşlьq belgilə-ridən nimələr qalqanьnь kərə almadь. u, u bilən birgə kelgən jaş balanь həm kərmədi. bala anasьnьn kək jəpkəsidən tutqan və unьn arqasьda qorqub turardь.

xozьnь dəhşətli bir xajal qapladь. una şundaj tujь-ladьki, aldьda turqan eşikni acmaq istəmejdilər, ul ьbadat etkən kəbi qollarьnь kəksigə qarab baqьrdь

— „ac, mənmən sevimlilərim, bu mənmən, mən-: lmən!"

atrafdaqь adamlar nimə qьlьşlarьnь bilməs edi-tər. unьn jьqьlmaslьqьnь və əzilməsligi ycyn tutьb urardьlar. unьn janьda qalqan başqa bir necə kişi-lər işkə ketmək ycyn undan ajrьlqan edilər. nəcə saat icidə unь bu haldan qutqara almadьlar.

axьrda şundaj bir dəqьqa keldiki, una qoşьlqan və unь ta'qьb etkən adam qamaqxanaqa qajtmaq vaqtь kelgənni bildirdi. istənsəgəcə unь ərəvədə alьb bardьlar. istənsədən pajьz unь qamaqxanaqaca alьb ketər edi. qamaqxanadan u, firənsyz işcilərinin əjtkəni kəbi jalqьz „ajaqlarь ilgəri" də bolub cьqar edi.

u vagannьn bir bəlimigə tyşib jatdь. ujqu zamanь jyzi acьlmaqqa başladь.

əz baxtsьz kyni joldaşlarьnьn qopal və jaramas dostlьqlarь və əz badbaxtlьqьnьn qurbanь bolqan xozь ycyn bundan son şad bolmaqqa hec bir orun qalmadь.

mytərçim: **uoqun.**

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

ئەدەبىيات

ئىنقىلاب ھەم تاتار گۈزەل ئەدەبىياتى [1]

ئوكتەبىر كۈچلەرى.

ئوكتەبىر ئىنقىلابى بولۇپ، ئۇز ئارا ئۇرۇشلارنىڭ باشلانىشى بىلەن، بىرياقدان ئېھسكى ئەدەبىياتدان كوتەرىلىپ پىرەلىتەرىيەت مەدەنىيەتكە كوچكەن عالىمجان ئىبراھىموف، كەرىم ئەمىرى، ئىسھاقبەت، شەرىف كەمال، سەئىد سۇنچەلەي، فاتىح سەيفى، م. عەلى، سەدرى جەلال كەبى يازۇچىلار ئۇز ئىجادى كۈچلەرىنى ئىشلەتىپ باردىلار. بۇلار، كۈرەش مارشلارىنى، غەلەبە كۈيلەرىنى، دەھشەتلى كورەشلەرنى گەۋدەلەندىردىلەر، ھەمدە قىلىچ — نەيزەدەن عىبارەت بولۇپ كۈرەشكەن ئىشچى - دىيقان عاممالىسىنىڭ كۈندەلىك روحى تەربىيەچىلەرى بولۇپ كەلدىلەر.

ئىككىنچى ياقدان - ئىنقىلابنىڭ ئوزى ھەم ئوز ئەدەبىيات مايدانىغا ئوز يەڭى كۈچلەرىنى چىقارىپ تاشلادى؛ بۇلارنىڭ كوبلەرى، شۇل كۈرەشچى عاممانىڭ يەڭى تىپىدەگى زىيالى ياشلارى ئارىسىدان چىقىپ، بۇلار كۈرەش جەبھەلەرگە ئوزلەرىنىڭ بۇتۇن ئىجادى كۈچلىرىنى بىلەن بىرگە پىرىلىپ كىرىشتىلەر.

بۇلاردان **شامىل عوسمانوف** ئوزىنىڭ ئىشچى - دىيقان ياشلارى، قىزىل گۋەردىيەچىلەر ۋە قىزىل عەسكەرلەر كۈرەشىدىن بىر - بىرىدىن گوزەل حىكەيەلەر، كۈرەش روحى بىلەن سۇغارىلغان سەھنە ئەسەرلەرى بەرە باشلادى. بۇنىڭ «بىرىنچى ئادۇم»، «قانلى كۇنلەردە» كەبى كۈرەش رامانتىزمىنى كوپىرتتىرگەن پىيەسىلەرى ھەر بىر قىسقا قىسقا، ھەر بىر زامانىدا ھەر بىر پولك ۋە ئەترەدلەردە جۇدە سەھنىلەر قارالاتۇرغان ئەسەرلەر بولۇپ كەتتى.

بۇنىڭ ئەسەرلەرى، حاتتا ئوزلەرىنىڭ تاشقى كورىنىشلەردە ھەم ئوز ئارا ئۇرۇشلار دەۋرىنىڭ خەرەكتىرلى تامالارىنى ساقلاپ كەلدىلەر. ئۇلار، كوپىنچە ئۇشال دەۋرنىڭ ۋاقىعالارى سىنگەرى ئاق - قەھمىدەن كوبرەك سېزگىگە ئەساسلانغان، كۈرەش كورىنىشلەرنىڭ ئۇندان بىر پارچاسىنى، بۇندان بىرلەۋحەسىنى ئىلىندىرىپ ئالغان، ئوزلەرىنىڭ بۇتۇن

عالىمجان ئىبراھىموف.

بارلىقلارى، تۇزىلىشلەرى بىلەن حەرەكەت، شاشىلىشلىق كورسەتىپ تۇرغان ئەسەرلەر ئىدى.

سوۋگى كۇنلەرگەچە بۇ ئەدىپ، ئوز قالامىنى ئىشچى-دىيقان عاممالىسىنىڭ قانلى سەپلەردە ئوتكەزگەن كۇنلەرىنى تەسۋىر ئېتىشگە باغىشلاپ كەلدى.

ھادى تاقتاش ئىنقىلاب باشلاردائوروتاتاسىياتامانلاردا ئىشلەپ 20 - 21 ىنچى يىللاردا قازانغا بارىپ، شۇندا ئىشلەي باشلادى. ئۇل، ئوزىنىڭ ئىجادىنى سەمۇۋللىك - ئىندىۋىدۇئالىست ئەساسىدا قۇرۇپ كوتەرىلدى. ئۇنىڭ شىغىرىيەتىدە دەردەمەند، سەئىد رەمىيف كەبى بۇرۇنغى شاعىرلارنىڭ تەئسىرلەرى قاتتىق سېزىلىپ، ئۇلار ئوز ئارا ئۇرۇشلارنىڭ، كۈرەش دەۋرىنىڭ بوتاقلارى بىلەن بېزەنگەن، يېڭىل تىل ۋە ئۇسلوب قالىبىغا كىرىپ گوزەللەشگەن ئىدىلەر.

ئۇل، ئوزىنىڭ كۈرەشچى دەۋرىدىگى شىعرىيەتىنىڭ كوپ قىسمىنى ئۇزۇن كۈرەش مايدانلارى بىلەن باغلاشغا، ئۇنىڭ ياخشى — يامان كورىنىشلەرىنى كورسەتىشگە، ئاچچىق-شىرىن ئىدىيەلەرگە ياقىنلاشىدىرىشغا تىرىشىش بىلەن بېزەدى.

ئۇ، ئوز شىعرلەردە قىشلاقلارغا، ئانا يۇرتلارغا، ئۇنىڭ ياقىملى كورىنىشلەرىگە قايتىپ شۇ مايدانغا قارار تاپىشغا ئىنتىلدى. يەنەكېتتى، يەنەقايتتى يەنە شەھەر ھەم تۇزمۇشى ۋە ئىنقىلاب ھاۋاسىغا قايتىپ كەتتە، «ئوزلەشگەن» توپراق ئىزلەدى. شۇنداي قىلىپ ئۇ، سوۋگى دەۋرلەرگەچە ئوزىنىڭ مەنەشۇ تۇپ خۇسۇسىيەتىنى يوقاتماسلىقان، كەتتە «ئوزلىكنى» ساقلاغان زىيالىلارنىڭ، پىرەلىتەرىيەت كۈرەش مايدانىدا ھەدسىز-حىسابسىز تېكشۈرۈش پىرەسىپلەرىنى ئالىپ بارغان خەرەكتىرلى، بىرۇەكىلى بولۇپ كېتتى.

ئۇنىڭ ئۇستا تېخنىكەسى، ئەدەبىيات مايدانىدا كەتتە ئورۇن توتتى. ئۇنىڭ شەكىللەرگە ۋە نەقىشلەرگە باي بولغان ئىجادى، ئوزىگە جۇدە كوپ ياشلارنىڭ تەقلىد قىلىشلارىغا ھەم سەبەپ بولدى. ئۇنىڭ بۇ تاماندان كورسەتگەن خىزمەتلەرى، شۇبھەسىز، كەتتە دەپ سانالىشقا ئەرزىيدى.

قەۋى نەجمى ھەم ئىنقىلاب باشلاردا دەردەمەند، توقاي كەبى شاعىرلارنىڭ ئىزلىرىدەن بارىپ كوتەرىلدى. ھادى تاقتاشنىڭ ئىجادى 21 - 23ىنچى يىللاردا كۈچەيىپ

[1] باشى ئوتكەن ساندا.

كېتكەن پەيتلەردە، قەۋى نەجمىنىڭ ئۆنكە جۇدە ھەم يا- قىنلاشقانلىغى، ئۇنىڭ سەنئەت يۇزەسىدەن ئەشالەشكەنلىكى ئەنچەگىنە ئوزمچەلىكلەرنى ئوزلەشتۈرۈپ ئالغانلىغى سە- زىلدى. ئوزىدە سىمۇلىزىم كەيفىيەتى قاتتىق تويولدى. 23 - 24 يىللاردا ئىمارئىنىست ۋە فوتۇرىستلارقامەيل كورسەتتى، كېيىنچە بۇ يولدان قايتتى.

ئوز ئارا گراجدانلار ئۇرۇشى كورىنىشلەرىدەن رامانتىزىم ھەم ليرىكە بىلەن بەزەنگەن بىر تالاي شىعرلەر، داستانلار، حىكەيەلەر يازدى.

كۇرەش مەفكورەلەرىنى قابول قىلىشدا، تاقتاشدان كورە- بۇ شاعىر - ئىخچەمرەك، قەتئىرەك بولىپ چىقدى.

كېيىنگى يىللاردا باشلىچا رىئەلىزىم ئاساسىدا حىكە- يەلەر، تىزمىلەر يازىشقا بېرىلىپ قالدى. ئۇنىڭ يازغان نەرسىلەرى خۇددى شامىل عۇسمانوفداغىداي 99 فائىز دىيەر- لىك ئوز ئارا ئۇرۇش كورىنىشلەرىنى، تىپلەرىنى تەسۋىر قىلىشقا باغلانىپ قالغانلار. مەنە شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ سوۋگىي مەجموعەسى تاتارستان نەشرىياتى تامانىدان باسە- دىرىلغاندا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ كوپلەرى نەشرىيات باشىدا تۇر- غانلارغا:

— نېمگە شۇنداي قاغاز كەمچىلىگى ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئەللە قاچان باشقا مەجموعەلەردە باسىلىپ چىققان حىكەيەلەرىنى يەگىدەن ئايرىم مەجموعە رەۋىشىدە باسىدىرىپ چىقاراسىز؟ دەپ نارازىلىق كورسەتكەنلەر.

لېكىن، ۋاقىعدا ئۇلار حەقلى ئەمەسلەر. چۈنكىم، بۇ سوۋگىي مەجموعەكە ئۇنىڭ، ۋاقات، كېيىنگى حىكەيەلەرى، ئىلگەرىكى مەجموعەلەردە باسىلمالغان حىكەيەلەرىگىنە كىر- كەنلەر. بۇ حال، ئوز ئارا كۇرەشلەرنى كورسەتىشدە ئۇنىڭ تەكرارغا بېرىلىپ كېتكەنلىنى، بىر تونىنىڭ گاھ يۇزىنى، گاھ ئاستارىنى ئەيلەندىرىپ كېيىش كەبى بىر تۇرالىلىك كەسەلى بىلەن ئاغرىغانلىنى كورسەتەدى.

ھەر حالدا قەۋى نەجمى ئوز ئىجادىدا جۇدە كوپ زىنەلەرنى باسىپ، جۇدە كوپ ئوزگەرىش ۋە ئالماشىنىشلارنى ئوتكەزىپ بولسا ھەم، ئور ئارا ئۇرۇشلارنىڭ كورىنىشلەرىنى كورسەتىش يولىدا كوپ نەرسەلەر بېردى.

ع. **قۇتۇي** تاتار ئەدەبىياتىدا 1921 نچى يىللارد ئوزىنى ئاچقدان - ئاچىق فوتۇرىست ئېتىب ئېلان قىلغۇ- چى ھەم تاتار ئەدەبىياتىغا ئوز شىعرلەرى بىلەن يەگى بىر ئاغمنى كىرگىزگۈچى كىشى بولدى.

فوتۇرىزمنىڭ تارىخى مەۋقىعى، ئىجتىماعى ئورنى توغرىسىدا سوز قوزغالىپ ئولتورىش، بۇ ماقالانىڭ مەۋزوعىگە سىغمايدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ۋاقات، ئۇنىڭ تاتار ئەدەبىياتىغا ھەم يات بىر كورىنىش بولىپ كىرىشىنى ئەيتىب ئوتىش توغرى كەلەدى. قۇتۇينىڭ فوتۇرىستلىغى باشلىچا قۇيىداغى، جېھەتلەر بىلەن باھالانغان بولىپ كورىندى:

1 - تىلدە يەگى سوزلەر ياساش.

2 - ئەدەبىياتداغى تىل، ئۇسلۇب، ۋەزن ھەم باشقا تامانلاردان بولغان مۇۋازىنەلەردەن قول سىلتەش.

3 - ئەدەبى فورمالارنى ماشىنا، تېخنىكە سىيما- لارىغا ئويلەندىرىپ يۇباريش.

4 - سوزدە، تەبىئەت كورىنىشلەرىدە ۋە ماشىنا حەرە- كەتلەرىدەكى تۇيغۇلارنى، ئىجاد ئىشىدە ئايرىم ئۇنسۇر ئېتىب كىرگىزىش.

قۇتۇينىڭ شىعرلەرى كوبچىلىك تامانىدان تانىلمادى، ئوقۇلمادى. ئۇل، كوبىنچە «ئەركىنەللەشمەك»، «زەۋقلەنىش» گەكوبرەك بېرىلىپ ئوزلەرىنى عامىمادان «يوقارى» تۇتقان يەگى تىپىدەگى، زىيالى ياشلار قاباتلاردىغىنا ئوزى ئۈچۈن ئورۇن ھەم تەرەفدارلار تاپا ئالدى.

سوۋگى ۋاقتلاردا قۇتۇي، شىعردەن كوبرەك دىرەمە- تورگىيەگە بېرىلدى. ئۇنىڭ تامانىدان «بالدىزقى قىزى»، «دىرىكتور جەمىلف» كەبى دىراممالار، «بالدىزقاي» «قالپاق- لىلار» كەبى كەمىدىيەلەر، «ئەنكە جان» كەبى رامانتىزىم ھەم سىنتىمىنتالىزمگە بېرىلگەن پىيەسسەلەر يازىلدى.

لېكىن، ع. قۇتۇي، ئوزىنىڭ شىعرى فورمالاردا ھەر قانچا سول كورىنسە ھەم، دىراممالاردا ئۇشانچادا ئوك ئاغمغا بېرىلدى.

حەتتا ئۇنىڭ «بالدىزقاي»ى، كوبرەك سوۋگى «قالپاق- لىلار» كەبى موزىكەلى كەمىدىيەسى، چىرىپ كېتكەن بۇرژۇئا ئەپىرىتتەلەرىگە ياقتن فورماداغى ئەسەرلەر بولىپ قابول ئېتىلدى.

حازىر ئۇ - چىن رىئەلىزىم ئەساسىدا جىددى سەحنە ئەسەرلەرى يازىش بىلەن مەشغۇل بولغانى كەبى، شۇ يولغا بېرىلىپ كېتە ئالمىشنى ئۇمىد قىلادى.

ع. **تولىمبايىسكى** ھەم شۇ قۇتۇيلار بىلەن بىرگە ئاتىلىپ چىققان ھەم ئوزىنىڭ ئىجادى بىلەن خەرەكتىرلى بولغان يازۇچىلاردان سانالادى. ئۇل — ھەلىگەچە بىر تالاي حىكەيەلەر بېردى.

ئۇل ئوزىنىڭ تاشقى يازۇ فورماسى بىلەن، ئۇنىڭ ئىچكى مۇندەرىجەسى ۋە سەنئەتچە گەۋدەلەندىرىشى بىلەن ھەم پىرەلىتەرىيەتمەفكورەسىگە ماس بولىپ ئوسگەن «موزىك شىعرىيەتى» تۇغدىرادى.

ئۇنىڭ قاھرامانلارى ئىنقىلابنىڭ رامانتىك پافوسلارى بىلەن ئاداشتىرىلىپ قالمايدىلار؛ ئۇلار نازىك حىسلەر بىلەن باش ئاغرىتىپ ئوتۇرمايدىلار؛ ئۇلار ئۇچۇن تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكلەرى، يازنىڭ گۈلستانلارى، گۈللەرنىڭ ياخشى ھىدلەرى يات نەرسەلەردىر؛ ئۇلار كۇرەش، ئىنقىلاب ئىدىيەلەرىنى ھېچ بىر بويالمسىز، ئاچىق ۋە يالانچاچ بىر حالدا قەبول قىلادىلار.

بۇ يازۇچىنىڭ تىلى، ئۇسلۇبى ھەم عاددى، حاتتا؛ بەعزى ۋاقتلاردا قوپال بولىپ تۇيۇلادى. ئۇنىڭ بەعزى حىكە- يەلەرى ئوزلەرىنىڭ تاشقى ۋە ئىچكى تۇزىلىشلەرى، ھەمدە ئوز خۇسۇسىيەتلەرى بىلەن خۇددى موزىك تۇرمۇشنىڭ ئوزىنى ئېسلەتەدىلەر.

لېكىن، بۇ شاعىر، ئوزىنىڭ پسخولوگىيەسى، تېخنىكە ھەم يازۇ رەۋىشلەرى ئارقالى موزىكىنىڭ ئىنقىلابنى توپپا- توغرى ۋە ھېچ بىر شەرتسىز قابول قىلغوچى، كۇرەشدە پىرەلىتەرىيەت بىلەن بىر قاتاردا قولىدان كېلگەن بۇتۇن كۇچلەرنى سەرف ئېتكۇچى تىپلەرنى، قاتلاۋلارنى ئېسكە تۇشىرىپ تۇرادى.

حازىرغى ۋاقتلاردا ئۇل، ئاز يازادى، كوب ۋاقتنى مەتبوعات ھەم جەماعەت ئىشلىرىگە بېرگەندىر.

م. **مەقسود** ئوزىنىڭ بەدىيعى تىلىم ھەم ساچمالارى بىلەن ياخشىغىنا تانىلغان بىر قالام ئىگەسىدىر. ئۇنىڭ يازغان نەرسىلەرىدە گۈزەل تىل، ئوتكور ۋە ئاچچىق سېزگى ھەم بىر-بىرىدىن گۈزەل سېمالار ئۇچرەيدى. ليرىك ئەسەرلەرىدە رامانتىزىم مەيللەرى جۇدە ئاز كورىنەدى.

مەزكورە جەھەتتىدىن باشدايىاق فىرقا ھەم شورا يولىدىن بارغان، ئاساسىدا ئۇنىڭ ماقسادلارىغا دوست بولىب قالغان كىشىدىر.

توفان سول ئاقىم يازۇچىلاردىن ئىگ كوب ھەم ئىگ فايدالى (ئوز يولىدا) يازۇچى ۋە شاعىرلاردانىدىر.

ع. قۇتۇيدان كوره كېيىنرەك ئاتىلىب چىققان بولسا ھەم، ئۇنگا قاراغاندا ئوتكۇررەك ۋە كېڭرەك بىر يول ئالدى.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ كوبچىلىگى بۇ شاعىرنى ھەم خۇددى قۇتۇيندك شىعىرلەرىنى قابول قىلغانداي قابول ئىتتى.

بۇ كىشى ئوزىنىڭ شىعىرلەرىدە كوپىنچە ئىشچىلەر پىسخالوگىيەسىنى، فەبرىك-زاۋود ھەم ماشىنالارنىڭ كۇيلەرىنى كۇيلەيدى.

بەزمەن، ئۇنىڭ شىعىرىيەتىدە كىشىلىكنى تېخنىكە-ماشىنانىڭ سوزىسىز قورالى، ئۇنىڭسىز قىلى، كۇچسىز يار-دامچىسى رەۋىشىدە كورش توغرى كېلەدى.

بۇ جەھەتىدىن ئۇل—ئەلبەتتە، پىرەلىتەرىيەتمەدەنىيەتى ئالدىدا تۇرغان تۇپ ماقسادلاردان چېتىدە تۇرادى. چۇنكىم، بۇ مەدەنىيەت، كېلگۇسىدە كىشىلىكنى تېخنىكەنىڭ قۇلى ئېمەس، بەلكىم، بۇنىڭ تىسكەرىسىچە تېخنىكەنىڭ ئوزىنى كىشىلىكنىڭ خىزمەتچىسى ئېتىب ئالدىنى ئالغا قويادى

توفان شىعىرلەرىدە، سوز ياساش ئىشى كەتتە ئورۇن تۇتادى. بۇ سوز ياساش ئەدەبى ئوسىشىدە يەكى ياسالغان سوزلەرنىڭ تەبىعى رەۋىشدە تۇغلىب تۇرمۇشغا كىرىب كېتىشلەرى يوسۇندىدا بىر خەرەكەت ئېمەسدىر. بۇ، كوپىنچە توفانىنىڭ ئوزى ھەم بىر نەچە يولداشلارنىڭ يازمالاردان نەرىگە ئوتەئالماغان ياسامالىقدان ئىنا عىبارەت بولىب قالادى.

كېيىنكى ۋاقتلاردا بۇ شاعىرنىڭ ئوز تۇرمۇشىدا ئاداش-قانلىغى كورىندى ۋە بۇ حالى، ئۇنىڭ شىعىرلەرىگە ھەم تەئسىر ئېتمەسدەن قالمادى.

داۋۇد يولتى ئىنقىلابدان كېيىن چىقىب ئوز ئارا ئۇرۇشلارھەم ساتسىيالىزىم يولىدا ئىشچى-دىيقان مەفكورەسى رۇحىدە ئەنچەگىنە شىعىرلەر ۋە سەھنە ئەسەرلەرى يېزدى.

ئەفزەل تاھىروف ھەم شۇ دەۋردە چىقىب كوپىنچە ئىشچى-دىيقان تۇرمۇشىدان ئالىنغان سەھنە ئەسەرلەرى يېزىب كېلدى.

موسا جەلىل باشدا دەردمەند تەئسىردە مايدانغا چىقىب ئىنقىلاب رامانتىزمى بىلەن سۇغارىلغان مەۋزۇلەردە گۈزەل، ليرىك پارچالار يېزدى. لېكىن سوڭغى يىللاردا گۈزەل ئەدەبىيات مايدانىداغى خىزمەتلەرىنى كەمەيتىرىب قويدى، ئوقۇش ۋە تەكشۈرۈش ئىشلەرىگە بېرىلدى.

حال بۇكىم، ئۇ—ياشلار ئاراسىداغى ئومىدلىك كوچ-لەردەن بىرسى ئېدى.

مەنسۇر قىرىمۇف فەبرىك-زاۋود ئىشچىلەرى ئاراسىدان چىققان ياش شاعىر بولىب، ئوزىنىڭ شىعىرلەردە ۋە باشقا ئەدەبى پارچالاردا عادەتى خالق تىلى، خالققا ياقىن تۇرغان فورمالار بىلەن پىرەلىتەرىيەتمەدەنىيەتىگە ماس بولىب كېلدى.

باتتال ھەم مىنسكى تاتار ئەدەبىياتىغا ئىگ سوڭغى ۋاقتلاردا مايدانغا چىقىب بىرىنچىسى ئوزىنىڭ شىعىرلەرى، ئىكىنچىسى حىكەيە ھەم سەھنە ئەسەرلەرى بىلەن تېز ۋاقتدا تانىلدىلار ھەم كېلگۇسىدەگى ئىجادلارغا ئومىد باغلاتدىلار.

مەنسۇر بۇلار ئاراسىدا سوڭ ۋاقتلاردا ئىگ كوب سوز-لەرگە سەبەب بولغان بىر شاعىردىر.

بۇ كىشى ئىندىگىنە مايدانغا چىقىب «بىزنىڭ يول» ژۇرنالى بېتىدە ئوزىنىڭ گۈزەل شىعىرلەرى بىلەن كورىنە-مەكدەدىر.

بىراق، ئۇنىڭ شىعىرلەرى-كۇچلى رامانتىزىم ھەم چوقىر بىر پسىمىزىم بىلەن سوغارىلغانلار. تاشقى كورىنىشلەرى بىلەن ھەم، ئۇلار توقاي ۋە رەمىيىلەردەگى كەبى سىللىق-لىقلارى ۋە ئىچكىملىكلەرى بىلەن ئايرىلادىلار.

بۇ شاعىر، ئازغىنا شىعىرلەرى بىلەن، ئەنچەگىنە ھۇجۇم ھەم سەرزىنىشلەرگە ئۇچرەدى لېكىن، بىزنىڭچە، ئىندىگىنە يۇزەگە چىققان، شۇنىڭ بەرەۋەردە ئوزىگە زوز ئومىدلەر باغلاتقان ياش بىر ئىستىعداد (تالانت)نى بۇ رەۋىشدە قار-شىلاش ئورۇنسىزدىر.

چونكىم، بىزنىڭ ھېچ بىرىمىز ئىنكار قىلمايمىزكىم، كەپتەلىزىمدەن ساتسىيالىزىمغا كوچىش دەۋرى كەبى، جۇدە كوب قارشىلىقلارغا، جۇدە كوب ئاغىرلىقلارغا توقناش كېلگەن بىر دەۋردە ياشلار ئاراسىدا شۇنداي تەئسىرلەرگە توقناش كېلىشنىڭ ئوزى فەۋقۇلعاددا بىر نەرسە ئېمەس.

بۇنداي تەئسىرلەنىشلەرنىڭ بىزدە مايدانغا چىقىشلارىنى دەررەۋ ئۇركەلتەك-سۇركەلتەك بىلەن قارشىلاشمىز يارا-مايدى. بەلكىم، بۇنداي كۇچلەرنى ياخشىلاب تەربىيەلەش، ئۇلارنىڭ ئوتكور تالانتلارىنى (ئىستىعدادلارىنى) ئىشچى-دىيقان عاممىسى مەنفەعەتى يولىدا خىزمەت كۇرسەتە ئالارلىق شەرتلەر ئىچىگە سىغدىرىب ئالدىن چارالارىنى كو-رش كېرەك.

كېلگۇسىدە بۇ شاعىرنىڭ ھەم، ئەلبەتتە، شۇ بىز تىلەگەنچە بولىشىغا ئىشەنەمىز ۋە بۇ ئىشەنچىمىزدە ئالداـ-ماغانلىغىمىزنى كورىش ئۇمىدىدەمىز.

تۇپ سەبەبلەر.

ئىنقىلابدان كېيىنگى تاتار ئەدەبىياتىداغى سەبەبلەرنىڭ كوبلەرى، ئەدىب-شاعىرلارنىڭ جىسلەرىنى، فىكىرلەرىنى توقتاتقان نۇقتالارنىڭ كوبى قۇيىداغىچا بولدى:

1 — ئىنقىلابنىڭ دەستلەبكى يىللاردا، ئوز ئارا ئۇ-رۇشلار داۋام ئېتكەن دەۋردە، ئۇلار، باشلىچا كۇرەش يالقىنلارى بىلەن ياندىلار، ئۇنىڭ دەھشەتلى كورىنىشلەرىنى، ۋاقىعالارىنى، ئۇنىڭ قاھرامانلارىنى، ئۇلارنىڭ روحى حالەتىدەن كورە-تويغۇ حالەتلەرىنى، كويلەش بىلەن ئاۋارە بولدىلەر. بۇ دەۋردە ياش ھەم قارى ئەدىب-شاعىرلارنىڭ ھەممەسى قالام كۇچلەرى بىلەن قىزىل فىرونتلارغا، ئۇنىڭ باتىر عەس-كەرلەرىگە قول ئوزاتدىش، ئۇلارغا ئاغىر كۇرەشنىڭ كۇندەلىك روحى يولداشى بولىشنى ئوزلەرىگە ۋەزىفە ئېتىب قويدىلار.

بۇ دەۋرنىڭ فەۋقۇلئاددا ۋاقىعالارغا، كۆرەش يالقۇنلىرىغا، غەلەبە دەھشەتلىرىگە جۇدە باي بولىشى - ئىنقىلابى رامان - تىزمىنىڭ مايدانىدا كېلىك رەۋىشدە ئوسىشىگە، تارماقلانىپ كۆللەنىشىگە سەبەپ بولدى.

بۇ دەۋردە ئىسكى ئەدەبىياتدان كوچكەن. **مەجىد غەفۇرى، ع. ئىبراھىمۇف، ئىسەنبەت، ك. ئەمىرى، سەئىد سۇنچەلەي، بوراناش، فاتىح سەيفى،** ھەم باشقالار ئۇزلەرىنىڭ بۇتۇن ئىجادلارى ئەساسلىرىغا مەنە شۇ تۇپ ماقسادلارنى ئورناشتۇرۇپ قويدىلار. شۇنىڭ بىرلەن بىرگە كۆرەش دەۋرىدە چىققان **شامىل ئوسمانى، داۋۇد يولتى، قەۋى نەجمى** كەبى ياش يازۇچىلار ھەم شۇ غايالارنى ئۇزلىرىگە تۇپ ماتىق ئېتىپ كوتەرىدىلەر.

بۇ خىلداغى ئەدەبىيات شۇنچا كېلىك ھەم تارماقلى ئىدى، ئىككىنچى تۇرلى ئەيتكەندە - بو دەۋر تاتار ئەدەبىياتىنىڭ ئوسىشىگە شۇنداي تەسىرلى ئېتىدى كىم، بىز كۆرەشىدەن كېيىنگى تۇرۇش دەۋرىدە ھەم، حاتتا ئېلىك سوڭغى ۋاقىتلارغاچا بۇ حاللارنىڭ قانتىق ساقلانىپ كېلگەنىنى كوردىك. ش. ئوسمانىف، ق. نەجمى كەبى يازۇچىلارنىڭ سوك ۋاقىتلارغاچا ئوز يازۇلىرىدا كۆرەش يىللارنىڭ كورىنىشلەرىنى، تىپلارىنى تۇپ مەۋزۇع ئېتىپ ئالدىلارى، بۇكا گۇۋاھ بولا ئالورلىق حۇججەتلەردەندىر.

توغرى، بۇ دەۋرنىڭ ئەدەبىياتى، ئوزىنىڭ سەنئەت يۇزەسىدەن ئىشلەنىشىدە كەتتە ئۇستالىق، ئىجادچىلىق بىلەن ئېرىلمادى. ئۇلارنىڭ كوبى، كۆرەش ئىچىدەن چىققان شا - شىلىشلى، زاھىرى حالارى بىلەن كوزگە كەرىنەدىلەر، ئىچكى مۇنەدەرىجە لەرى بىلەن تەشۇيقات ھەم فىكر تارقاتىش ماقسادلارىنى ئالغا قويار ئېدىلەر.

شۇنداي بولسا ھەم، بۇ دەۋر ئەدەبىياتى زامانىنىڭ تەلەپلەرىگە تولا رەۋشدە جاۋاب بېرە ئالدى، ئۇنىڭ ئىچكى مۇنەدەرىجەسى، تاشقى شەكلى ھەمكۆرەش تۇلقۇنلارىنىڭ تۇپ خەرەكتېرى، تۇپ مەنفەعەتلەرى بىلەن قوشىلىپ ئوسە ئالدى.

ئەدەبىيات تارىخى ئۇچۇن بۇ دەۋر ئەدەبىياتى، ما - تېرىيالغا باي بولغان مۇھىم بىر بوغۇن بولىپ قالغوسىدىر.

2 — ئوز ئارا ئۇرۇشلارنىڭ سوڭغى يوللارى، جۇمھۇ - رىيەتنىڭ ئورتا ئۇلكە ويلايەتلەردە كېلىك ئاچلىق فەلاكەت - لەرنىڭ يۇز بېرىشى بىلەن ئۇچرەيدى.

جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىقتىسادى تۇرمۇشى ئۇچۇن كەتتە زەربەلەر ياساغان بۇ فەلاكەتلەر، تاتار خالقىنىڭ ئېلىك كېلىك كوبچىلىگىنى ئوز ئىچىگە ئالىپ، ئەلبەتتە، ئۇلارنىڭ كۆكۇل - لەرىدە چوقىر ئۇمىدسىزلىك ئىزلەرى چىزىپ قالدردى. بۇ حاللار جەمئىيەتنىڭ بۇتۇن تارماقلارىنى ئاچلىققا قارشى كۆرەشىش ئۇچۇن سەپەرىلىك حالىغا ئەيلەندىرىپ يۇبارىدى. ئەدەبىيات ھەم، ئەلبەتتە بۇ تەسىردەن، بۇ حاللاردان تاش - قاريدا قالا ئالمايدى. بىز 20 — 22 نچى يىللار ئاراسىدا تاتار كۇزەل ئەدەبىياتى تارىخىدا «ئاچلىق زارلارى» دەپ ئاتالىشى مۇمكىن بولماق بەرەۋەردە كۇچلى رامانتىك سىموولىك كورىنىشلەر بىلەن بېزەلگەن بىر سەھىفەنىك ئاچىلغانىنى كورەمىز.

بۇ دەۋردەگى تاتار ئەدەبىيات - شاعىرلارىنىڭ ھەممەسىدە دېيەرلىك بۇ خىل شەعرىيەتنىڭ ئورنەكلەرىنى تاپىش مۇمكىن. ئەدىب ع. **ئىبراھىمۇف** بۇ توغرىدا «ئادەملار» ئىسىمىدە كەتتە بىر حىكەيە يازدى. باشقا كوب ئەدىب - شاعىرلارنىڭ يازۇلاردا بىز ئاچلىق فاجىعالارىنى، ئولىم زار - لارىنى ئىختىيارسىز ئاچ قاھرامانلارنىڭ فىغانلارىنى كۆيلەگەن بىر تالاي شەعر ۋە داستانلارغا ئۇچرەيمىز.

بۇ خىل ئەدەبىيات ئېسە، تىل، ئۇسلۇب، مۇنەدەرىجە، سەنئەتچە ئىشلەنىش جەھەتتىدەن ئېندىگىنە كوزگە كورىنە ھەم ئوسە باشلاغان ئورنەكلەردەن عىبارەت ئېدى.

بۇ يېرىدە شۇنى ھەم ئەيتىب ئوتىش كېرەكدىركىم، شورالار قۇرىلىشىدا جۇدە مۇھىم ئورۇن تۇتقان بۇ ئاچلىق فاجىعالارى، ئۇلارنىڭ شەفقەتسىز كورىنىشلەرى، ئاچىنىشلى نەتىجەلەرى ئەدەبىياتدا ئوزلەرى بىلەن مۇتەناسىب رەۋىشدە يېتەرلىك دەرەجەدە گەۋدەلەنتىرىلگەن ئېمەسلەر.

بۇ حالنى بەلكىم، حازىرغى كۆرەشچىلەرنىڭ ئوكتەبىر ياشىدان بۇياق جۇدە كوب فەۋقولعاددا ۋاقىعالارنىڭ گۇۋاھى؛ جۇدە كوب تەرەن تەسىرلى حاللارنىڭ كېتمە - كېت ۋاقىع بولا بېرىشلەرى ئارقاسىدا كۆرەش يولىدا ئۇچرەگەن ئاغىر ماندىلارنى سالقىن قانلىق بىلەن قارشى ئالىشقا ئورگەنىپ كېتىشلەردە ئىزلەشگە توغرى كېلەدى.

زاتەن، ئاچلىق زارلارنىڭ ئەساسىغا «دېيقان زارى» ئورناشقان ئېدى. شۇنىڭ ئۇچۇن، حەدسز - حسابسىز دە - رەجەدە كوب ھەم تۇرلى يەڭگى مەسىلەلەرنى ئورتاغا قويغان پرولىتەرىيەت عاممىسىغا ئۇ حاللارنىڭ تولا رەۋشدە تەسىر ياساماسدان قالمىشى ھەم تارىخى جەھەتتەن مۇم - كىن ئەرسەدىر.

3 - تۇرمۇشدا، مەدەنى باريشدا ئىنقىلاب ياساش، يەڭگى تۇرمۇشنى ۋە ئۇنىڭ يەڭگى كىشىلەرىنى تۇغدۇرىش ۋە شۇنىڭ ئۇچۇن كەمسەموللەرنى، ياش ئەسىللىنى تەربە - يەلەش مەۋزۇعلەرى سوڭغى قۇرىلىش دەۋردە ئېلىك كەتتە ئورۇن قازانغان، ئېلىك كوب ئۇچرەگەن ئەدەبى مەۋزۇعلاردر.

تاتار ئەدىب - شاعىرلارنىڭ سوك زاماندىغى ئەسەرلەرىنى قاراب چىقساڭز، بۇ كۆيلەرنىڭ جۇدە كوب شاعىرلاردا ئەنچە ئورناشىب قالغانلىنى كورەسىز.

ئوز ئارا ئۇرۇشلار دەۋرى ئۇزاقلاشىب، خوجالىق قۇرۇ - لىشى ئىشلەردەگى جۇدە كوب ئەساسى، مەسىلەلەر يولغا سالىنىب، مايدانغا تۇرموش ۋە كۇن كورىش ھەم مەدەنى ئوسىش يوللاردا كۆرەش شەعارلارىنى ئورتاغا تاشلاشغا ۋاقت يېتكەن بىر دەۋردە بۇ شەعارلارنىڭ تاتار عامماسى كەبى ئوزىنىڭ ئىقتىسادىيات ھەم خوجالىغىدان كورە - مە - دەنى بايلىقلارى بىلەن ئەيلەنىشكەن، شۇلارنىڭ ئوسىشى يولىدا كېلىك رەۋشدە ئىش ئالىب بارغان بىر خالق ئى - چىدە بۇ شەعارلارنىڭ تېز ۋاقىتدا ئاڭلاشلىشى، تېز كۇندە عاممالاشىب كېتىشى عەجەبگە قالۇرلىق بىر ئىش بولىب قالماسلىغى تۇرغان گەپ.

4 - ئىقتساد ھەم خوجالىق تۇزىلىشى كۆيلەرى، بۇ يولداغى چۇقۇر غايالار، كەتتە ئىجادى خزمەتلەرگە كېلسەك، بۇلار تاتار ئەدەبىياتىدا يوق دەرەجەدە ئاز گەۋدەلەنىدىلەر. مەنە شۇنىڭ ئۇچۇن بىز، بىلە تۇرىب بۇ خىل كۆيلەر ئوسىتىدە ئېلىك ئاخىردا توقتالىشنى ئويلادىق.

تاتار ياش ئەدەبىياتىدا يۇ كۆيلەرگە ئوزىنىڭ بۇتۇن ئىجادى كۈچلىرىنى سەرف ئەتكەن ئەدىب، يەكتەم، شاعىرلار بۇتۇنلەي يوق دىيەرلىك دەرەجەدىدۇر. توفان، قۇتۇي كەبى شاعىرلاردا بىز بۇنداق ئوچقۇنلارنى كورسەك ھەم، تاتار گوزەل ئەدەبىياتىدا، خوجالىق تۇزىلىشى مەسئەلەلىرىنىڭ شورا عاممالىسى ئاراسىدا تۇتقان ئورنىدا قارالماندا، بۇلار دېگەندەك، بىر تامچى دەپ حسابلانارلىقتۇر.

بۇنىڭ سەبەبى نەمە؟

بىزنىڭچە بۇنىڭ سەبەبلەرى مەنە شۇلاردىر:

ا) خوجالىق قۇرىلىشى رولىدا مۇھىم ئورۇن ۋە ئىقتىدار قازانغان ئاغىر ھەم يېڭىل سەناعەت ئورۇنلاردان تاتار عاممالىسىنىڭ چېتدە تۇرىشى؛

ب) تاتارلارنىڭ سەناعەت ئىشچىلەرى تەبەقەسى جۇدە پۇيقا بولىپ، ئۇلارنىڭ تاتار شورا عاممالىسىنى ئىتەرىپ بارىش بولىداغى تەئسىرلەرنىڭ ئاز بولىشى، شۇنىڭ بەرابەردە ئۇلار ئىجتەدەن چىققان جەماعەت خادىملارنىڭ ھەمدە مەتبۇعات - ئەدەبىيات مايدانىدا ئىشلەگۈچىلەرنىڭ دە يوق دەرەجەسىدە كەم بولىشى.

حازىرغى ئەدەبىياتدا ئىشلەگۈچى بۇرۇنغى ۋاقتدان قالماھەم ئىنقىلاب دەۋردە يېتىشىپ چىققان كۈچلەرنىڭ ئېك كەتتە كوبچىلىكىنى تاتارلارنىڭ مەيدە بۇرژۇۋا، دىنىن تەبەقەلاردان ئاتىلىپ چىققان كۈچلەر تەشكىل ئېتەدى. شۇنىڭ ئۇچۇن، ئەگەر، ئۇلارنىڭ شىعرىيەتتىدە ساتسىيالىزىم قۇرىش عاممالارى يېتەرلىك دەرەجەدە ئايدىنلاشمىرىلماي تۇرغان ئېسە، بۇ يۇقاردا ئەيتىلگەن حالالارنى ھەم كوز ئالدىدا توتقاندا، ئاڭلاشىلىشى قىيىن بولماغان مەسئەلەلەر- دەن حسابلانسا مۇمكىن.

مەسئەلەنى قىسقارتىپ نەتىجە چىقارماقچى بولساق، ئەيتىپ بولادى كىم، **ئىنقىلابدان كېيىنگى تاتار ئەدەبىياتىداغى تۇب كۆيلەردەن ئېتىپ ئوز ئارا ئۇرۇش دەھشەتلەرىنى، تۇرمۇش ھەم مەدەنى حەياتداغى ئىنقىلاب مەۋزۇعلەرىنى ئالىشىمىز توغرى كېلەدى.**

تاتار ئەدەبىياتىدا تۇرغۇنلىق.

سوڭغى يىللدا تاتار مەتبوعاتى بېتلەردە، تاتار ئەدەبىياتىنىڭ تۇرغۇنلىقتا ئۇچرەگەنلىگى توغرىسىدا بەعزى سوزلەر بولىپ ئوتتى. مەنە بۇ مەسئەلەنىڭ ئوزى، چىنىدەن - دە ئەدەبىيات ھەۋەسكارلارنىڭ دىققەتىنى ئوزىگە تارتاتۇرغان بىر مەسئەلەدىر.

تاتار ئەدەبىياتىدا حازىر راستدان تۇرغۇنلىق - كرىزىس بارمى ئېكەن؟

ئەگەر، بىز تاتار گوزەل ئەدەبىياتىدا سوڭ يىللاردا بولغان كورىنىشلەرگە بىر يول كوز سالىپ ئوتسەك، چىنىدەن - دە شۇنداي بىر حالنىڭ بارلىغىنى ئىقرار قىلىشقا مەجبور بولامىز.

بۇنىڭ ئۇچۇن، ئىنقىلابدان كېيىن ئىشلەپ كېلگەن ياش ھەم قارى يازۇچىلاردان كوزگە كورىنەرلىك بولغان كۈچلەرنىڭ سوڭ ۋاقتلاردا قاندای ئاحۋالدا بولغانلىقلارىنى كوزدەن ئوتكەزىشكە توغرى كېلەدى.

فاتىح ئەمىرخان، دەردمەند، سەعىد رەمىيەلەر ئىنقىلابدان كېيىن جۇدە ئاز، جۇزئى نەرسەلەر قالدىرىپ ئوچۇي ھەم ئولىدىلەر.

عالمجان ئىبراھىمف سوڭ يىللاردا جۇدە جىددى رەۋىشدە ئاغرىپ قالغاندىر. بۇرۇنغىداي خىزمەت مايدانىغا قايتارا بىلمىش ئۇچۇن، بىزنىڭ ئالدىمىزدا، ئۇنى بىر نېچە يىللاب داۋالاشغا توغرى كېلەدى.

ع. رەحىم، ع. عەزىزلەرگە كېلىسەك، گوزەل ئەدەبىياتنى ئۇلار كوبدەن تاشلاب عىلمى تەكشرش ئىشلەرىگە بېرىلگەنلەر.

ك. ئەمىرى، س. جەلال، م. عەلى، ع. كەمال، س. سۇنچەلەرى كېيىنگى يىللاردا ھېچ بىر نەرسە بېرمەدىلەر دېسەك مۇمكىن.

فاتىح سەيفى ئەدەبى خىزمەتلەرنى بۇتۇنلەي تاشلاب ئىدارەۋى ۋە ئىجتىماعى ئىشلەرگە بېرىلدى.

كەرىم تىنچورىن بۇندان 3يىل ئىلگەرى يازىلغان «جىلكەنسىزلەر»دەن كېيىن ھېچ بىر نەرسە بېرگەنى يوق.

مەجىد غەفورى ھەم زەرىف **بەشىرى** ئاغالار بولسا، سوڭغى يىللاردا ئەدەبىياتغا ئۇستەمە بولا ئالارلىق ئىجادلار كورسەتمەدىلەر.

م. فەيزى ئولدى.

ئىسمەنبەت ھەلى ھەم ئىشلەپ كېلەدى. شۇنداي بولسا ھەم كېيىنگى يىللاردا ئۇنىڭ جىددى خىزمەتلەر قىلغانى كورىنمەدى.

شەرىف كەمال ئوز جىكەيە ھەم رومانلارىنى بېرىشدە داۋام قىلادى. بىراق، بىز يۇقاردا، ئۇنىڭ ئىجادا بۇرۇنغى سىللىقلىق، بۇرۇنغى زەۋق، بۇرۇنغى گۈزەللىك، بۇرۇنغى ئىخچەملىكنىڭ جۇدە ھەم كوب دەرەجەدە كەمەيىپ كېتكەنىنى ئەيتىپ ئوتتىك.

بۇ سەترلەرنى يازغان كىشى ھەم سوڭ يىللاردا شىعر، داستان يازىشدان توقتالىپ، ھەر زامانداىبىر، سەحنە ئەسەرلەرى يازىش بىلەن مەشغۇلدىر.

مەنە بۇ سانالغانلارنىڭ بارچاسى ھەم ئېسكى ئەدەبىياتدان شورا ئەدەبىياتىغا كوچىپ، ئايىنىقسا، ئوز ئارا ئۇرۇشلار دەۋردە ئىجادى ئىشلەرنى فاعالىيەت بىلەن ئالىپ بارغان ئەدىب شاعىرلاردىر.

بۇ گۇرۇھنىڭ سوڭغى ۋاقتلاردا بىر تاماندان سەلەرى سىرە كەلەشگەنلىگى (ئولىپ ياكىم مەعنەن ئولىپ)، ئىكىنچى تاماندان ئىجاد دائىرەلەرنىڭ تارايغان ۋە كەمەيگەنلىگى ئوز - ئوزىدەن كورىنىپ تۇرادى.

بۇ حال، ئەلبەتتە، تاتار ئەدەبىياتىنىڭ ئېك سوڭغى حالىغا تەئسىر ئېتمەسدەن قالا بىلمەيدى.

ئىندى ياش كۈچلەرگە، ئوكتەبىر مەۋەلەرىگە كەلىلىك.

شامىل عۇسمانف ھەم قەۋى نەجمى ھەلى ھەم جىكەيەلەر بەرىشدە داۋام قىلىپ كېلەدىلەر. بىراق، يۇقاردا ئەيتكەنىمىز كەبى، ئولارنىڭ، ئوزئارا ئۇرۇش كورىنىشلەرىنى، تىپلەرىنى گەۋدەلەندىرگەن بۇ ئەسەرلەرى بىر تونىنىڭ، باشقا تۇرلەرىنى كورسەتىشدەن گىنە عىبارەت بولىپ قالغانلار.

تەبىئى ھازىرغى ئىقتىسادى، مەدەنى قۇرۇلۇشدا بىر تونۇش ئوزى بىلەن ئۇزاققا بارىب بولمايدى. ھازىرغى كۇننىڭ ئالدىمىزغا كوندەلەڭ قىلىب قويغان مەسئەلەلەرى جۇدە كوب ھەم تۇرلى - تۇرلىدىر. شۇنىڭ ئۇچۇن ھازىرغى زامان، ھېچ كىمنىڭ ئوز ئارا ئۇرۇشلار دەۋرىدە توقتالىب قالىشىنى ئەقۇ قىلا ئالمايدى.

ئۇلاردا بولغان بۇ ھالنى چاراسىزلىقدان باشقا بىر نەرسەنىڭ قاتارىغا كىرگۈزىب بولمايدى.

ھادى تاقتاش سوڭ يىللاردا ئوزىنى («ئوز» دىنى!) جۇدە كوب ھەم تۇرلى حىسلەر بىلەن چۇۋالىشىدىرىشقا جۇدە كوب مەسئەلەلەرگە ياقىنلاشدىرىشقا تىرىشدى.

نەھايەت ئۇل، شەھەردەن، شەھەرنىڭ تالا - توپىدان ئوزىنى ئالىب قىشلاق ئەشۇلەلەرىنى ئەيتىب، شوخ خوراز - لارنىڭ، تازغىن‌لەرى غازلارنىڭ كۇيلەرىنى كۇيلەب كوردى. يەنە قايتىدى. ئىنقىلابنىڭ دەسلەبكى كۇنلەرىنى ساغىنىب ئۇنىڭ شەكىلچىلەرىگە ئەيلەندى - «كومىلگەن قورالار» ئىسملى پىيەسەسىنى يازدى - قەناعەتلەنە ئالمادى، مۇۋەففەقىيەت ھەم قازانمادى.

ھازىر ئۇل - جورنال بەتلەرىدەگىنە، ئوزىنى قايبىرگە قويىشىنى بىلمەگەن «سەرگەردان» بىر حالدا يۇرەدى.

بۇ حال - تىل ۋە ئۇسلىب جەھەتىدەن باي بولغان تالانتلى (ئىستىعدادلى) بىر زىيالى شاعىرنىڭ ھازىرغى قۇرۇلۇش مايدانىدا قونغالى شاخ تاپا ئالماي يۇرىشىدەن — مەۋزۇع تىلى بىلەن ئەيتگەندە — تۇرغۇنلىقدان باشقا بىر نەرسە ئىمەس.

ع. قۇتۇى فوتۇرىزىمگە سەجدە قىلىب يىللارچا كېزگەندەن كېيىن «بالدىز قاي»، «قالپاقلىلار» كەبى ئەسەرلەرى بىلەن مەفكورەنىڭ ئېڭ «ئاست» قاباتلارغا بارىب يەتتى.

بۇلار - ئۇنىڭ جىددى، ئوتكۇر بىر بۇرۇلۇش ۋە ئىنتىلىش كېرەك ئىكەنلىگىنى بىلدىرەتۇرغان ھامىللاردان باشقا نەرسە ئىمەسلەر.

تۇفان — ئوز تۇرمىشىدا ۋە بىر دەرەجەگەچە ئىجادىدا ھەم «زىمەگورلىك» نەشئەسى پەيدا بولغانلىغىنى، ئۇنىڭ ھەم جىددى ئوزگەرشلەرگە مۇحتاج بولغانلىغىنى بىز ئەيتىب ئوتكەن ئىدىك.

م. مەقسود جۇدە ئاز ئەدەبى ئەسەرلەر يازادى، ۋاقتىنىڭ كوبىنى باشقا خىزمەتلەرگە بولىب قويادى.

ئەفزەل ناھىرف سەھنە ئەسەرلەرى يازدى، يازىدا ھازىر توقتالىب قالدى.

داۋۇد يولتى، چىنەكەيلەر ھەلى ھەم يازىب كېلەدىلەر. بىراق جىددى ئەسەرلەر بېرگەنلەرى يوق.

تۇرمبايىسكى نىڭ حىكەيەلەرى ئۇستىدەن يىللارچا ۋاقىت ئوتە باشلادى.

بۇلاردان باشقا، ئىھتىياجىنە يازا باشلاغان ئەنچەگىنە ياش شاعىرلار باردىركىم، ئۇلار ھەنى ئوز ئورۇنلارىنى بىلگىلەي ئالغانلارى يوق. شۇنىڭ بەرابەردە ئۇلار - نىڭ بۇ مەسئەلەگە كەتتە تەئسىر ئېتىشلەرى ھەم مۇمكىن ئىمەس.

شۇنداي قىلىب، ياش يازۇچىلار ئاراسىداھەم تىنتىرەش، قارار تاپا ئالماسلىق، توقتالىش، ئاز خىزمەت كورسەتىش، بر نۇقتادا توقتاب قالىش، ياكلىش ئىزدەن بارىش كەبى حاللارنىڭ تولىب ياتقانىنى كورىب تۇرامىز. بۇلارنىڭ بارچاسى - دا تاتار گۇزەل ئەدەبىياتىدا تۇرغۇنلىق بولىشىنى تۇغدۇرغان عامىللاردىر.

بۇنىڭ سەبەبلەرىنى قايبىردەن ئىزلەشىمىز كېرەك؟

1 - ئىنقىلاب باشلاردا ئەدەبى ئىجاد ئىشلەرىگە ئەساس ئېتىب باشلىچا حىس، راماندكە، پافوس ئالىنار ھەمدە دەۋرىنىڭ خەرەكتىرى ئۇلارنى ئاسانلىق بىلەن قابول ئېتەر ئىدى.

ئۇ ۋاقىتلاردا يزىنىڭ ئەدىب - شاعىرلارىمىز «يېڭىل ماتېرىيە»لەر توغرىسىدا ھەم كۇيلەب ئالدىلار.

ھازىرغى قۇرۇلۇش دەۋرى حىس، يۇرەك مېۋەلەرى بىلەن قەناعەتلەنە ئالمايدى. ئۇنگا قەتعى فىكر، ئەساسلى مەفكورە ۋە ئويلانغان ئولچەۋلەر دائېرەسىدە مايدانغا چىققان ئەسەرلەر كېرەك. بىزنىڭ كوب يازۇچىلارىمىزدا بۇ كۇچ يوق. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇلار، جەبھەنى تاشلاب قاچادىلار، يەكىم، كېتىدەگى سەپلەردە تۇرىب شۇ جايلاردا توقتالىب قالا بېرەدىلەر.

2 - بىز بىر نەچە يىللىق كۇچمىزنى ئىشچى - دىيقان ھامماسى ئاراسىدان ياش يازۇچىلار يېتىشدىرىش غايالارغا سەرف ئېتىدىك. ئۇلار يېتىشدىلەر، قەررى يازۇچىلارنىڭ كوبلەرى ئوز ئورۇنلارىنى بۇتۇنلەي، يەكىم، قىسمەن ئۇلارغا قالدىرىدىلار. ياش يازۇچىلارنىڭ يەكى يېتىشگەن دەۋرلەردە عاممە ھەم ئۇلارنىڭ ئىجادىدا ئوچرەگەن ھەر قانداي عۇنسۇرلارنى ئاسانلىق بىلەن ۋە ھېچ بىر سوز ئەيتمەسدەن قابول ئېتەر ئىدى. ھازىر، ئۇ، دەۋر ئوتدى. ھازىر ئوقۇغۇچى عاممە - ھەر ئەدىب، ھەر شاعىردان ئۇنىڭ ئەدەبى «بەلا - غەتگە»، مەحكەم ئەساسغا ئېگە بولىشىنى ۋە شۇنىڭ بە - رابەرىدە ئوزىدە «ئىستەبلىزەتسىيە» پەيدا قىلىشىنى تەلەب ئېتە باشلادى.

بۇ تەلەبلەرگە جاۋاب بېرە ئالمىش ئۇچۇن، عۇمۇمى بىلىملەرى، يازۇۇ تېخنىكەلەرى، قول ھەم فىكر ۋاسىتالارىنىڭ مەحكەم ئىشلەنگەن بولىشى كېرەك. بىزدەگى يازۇچىلارنىڭ كوبلەرى بۇگا ئېگە ئىمەسلەر. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇلار ئاراسىدا ئونۇمسىز ئۇرۇنىشلەر، عاجىزلىق ھەم تارتىنىشلار سېزىلەدى.

3 - بىزدەگى ئەدىب - شاعىرلارنىڭ كوبرەگى يازۇۇ ئىشىدەن باشقا شورا، فىرقا، جەمعىيەت ئىشلەرىنى ھەم كوتەرىب بارادىلار. كوپىنچە بۇ خىزمەتلەر شۇنداي ئارتىب كېتەدىكىم، ئۇلار يازۇۇ ئىشىگە بۇنىڭ ئارقاسىدا جۇدە ئاز ۋاقىتلارىنى ھىنا ئايرىب قويا ئالادىلار.

4 - بىزنىڭ يازۇچىلارىمىز جۇدە ياماق تەئمىن ئېتىلمەگەنلەر. ئۇلارنىڭ خىزمەتلەرى جۇدە ھەم يوقارى كوتە - رىلگەندە ھەر بىر باسما تاختا ئۇچۇن مەكسىموم 100 - 120 سوم قالام حاقى ئالا بىلەدىلەر.

مۇۋەففەقىيەتلى، جىددى ئەسەرلەر بىرە ئالمىش ئۇچۇن، كوب ۋاقت ھەم ياخشى تۇرمۇش شەرتلەرى كېرەك. بىر ئەدىب بىر يىل ئىچىدە 5 - 10 باسما تاختا چاماسىدا نەرسە بېرىب بۇنىڭ ئۇچۇن 1.000 سوم قالام حەققى ئالسا، شۇب - ھەسىز، ئۇ ئەسەرلەرنىگە سەرف ئېتىلگەن كۇچ (ئىنېرگىيە)نىڭ جۇدە ئازنى قايتارا ئالادى.

5 - تاتار يازۇچىلارنىڭ ئوز ئۇيۇشمەنەرى ھەلى جددى رەۋىشدە ئاياققا باسا ئالغانى يوق. 24 نچى يىللاردا «ئوكتەبىر»، ئۇندان كېيىن يەنە باشقا بىر ئۇيۇشمە تۇزىلگەن بولسا ھەم، ئۇلار جددى ئۇيۇشدىرىش ھەم تەربىيە ئىشىدەن كوبرەك موباھەسە، مونازىرە، ئاقىم كۇرەشلەرى بىلەن ئاۋارە بولب قالدىلار، نەتيجەدە ئونوملى خزمەت كورسەتە ئالماديلار.

بۇ يىل يەكىدەن تۇزىلگەن «تاتار يازۇچىلارى جەمعىيەتى» ھەم ئوزىنىڭ مەحكەم ئىش ئاساسىغا كوچگەننى ھەلى كورسەتە ئالغان ئەمەس.

مەندەچە تۇرغۇنلىقنىڭ باش سەبەبلەرى، مەنەشۇلاردىر. تاتارستان فىرقا - شورا ماعارىف مۇئەسسەسەلەرى بۇ حاللارغا، بۇلارنى تۇغدىرغان سەبەبلەرگە ۋە شۇنىڭ بەرەۋەردە بۇلارنى تەزدەن بىر ياغلىق قىلىب تاتار مەتبوعاتىنى ماددى - مەعنەۋى تامانلاردان مەحكەم ئەساسلارغا قۇرىب ئالىشغا جددى ئەھەمىيەت بېرىش كەبى تارىخى ۋەزيفە ئالدىدا تۇرادىلار.

فەتحى بورناش.

ئىدارەدەن:

تاتار ئەدىب شاعرلارينى ئوقوچىلارىمزغا تانىشدىرىب ئوتىش ئۇچۇن بو مەقالەنى باسدىق.

يازوچىنىڭ قولىدا يەتەرلىك ماتىريال بولماغانلىغدان مەقالە تولا چىقماغان. بو مەسئە ئۇستىدا كەرەكلى فىكر يورگۈزىب تولدروچى ئورتاقلارغا (تاتار يازوچىلارىغا) جورنالىمىزنىڭ سەحىفەسى ئاچىقدىر.

قوقاندا غى «قىزىل قالام» جەمعىيەتى

1-شاكر سۇلەيمان، 2-شەرىف رىزايف، 3-لۇتفۇللە عالىمى، 4-موختار موحامەدى، 5-مەلىك رەحمان، 6-ف. رەحمان، 7-جەلال جەمانى، 8 - داۋران - ئوشە ۋەتەدەن سولدا 9 - سابر عەبدوللە، 10- شەرعەلى روزى، 11 - عەسكەر حامىدوف، 12- كاملجان قاسم، 13- ناسىر ئىبرن، 14- عەبدولحاق سامەدوف.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

ئادام تەنەسىنىڭ ئوسىش ۋە تەرەققىياتى (1)

ئوسىشنىڭ ئومۇمى قانۇنىيتى.

ئەگەردە بىزنى ئوزۇنلۇقى ئىچىگە ھەر خىل تېمىر، ياغاچ ۋە باشقا ماددالارنى يۇتقۇزۇپ كىچىكەيتسەك، كەتتە ۋە تەشلى غىلىدىرەكلەرنى سېكىن ـــ سېكىن ئوسىدىغان تۇرغان بىر زاۋۇتنىڭ ئىچىگە ئالدۇرۇپ كىرسەك، بۇ زاۋۇتتا چۈدە كىچىكتە ماشىنىلار سېكىنلىك بىلەن تېمىر ۋە ياغاچ ماددالارنى يەپ بىزنىڭ كوز ئالدىمىزدا ئوسە تۇرغان بولسا، ئەلبەتتە، بىز مۇنىڭ ھايران قالار ئىدۇك. حالبوكم، بىزنىڭ تېۋەرەكسىز-دە بولغان بۇيۇك تەبىئەت ئۇستاخانىسىدا ـــ ئوسۇملۇك ھەم ھايۋانلار دۇنياسىدا شۇ حال ۋاقىع بولىپ تۇرىدۇ.

سوئت ياشىل ئوسۇملۇكلەر، ئۇرۇقلار ئاققا، ھايۋانلارنىڭ قانداغا، توخۇمىغا ئولارنىڭ بالاسىغا ئەيلەنىپ ئۆزگىرىدۇ. ھەر بىر ھايۋاننىڭ بالاسى شۇ ئەۋلىگە ماسىرس بولغان ئەسلىي سۈپەتلەرگە ئىگە بولادۇ. ھەممە ۋاقت سۈپەكلەر، گۈشتلەر قان بوللارى ئوزلەرنىڭ ئىشلەرنى بەجارىپ تۇرۇپ توختاماسدان حەجىم جەھەتتىن ئوسىتىدۇ داۋام قىلىدىرلار. ھەر مىنوتتە بىزنىڭ تېۋەرەكسىزدە بولىپ تۇرغان شۇ مىڭ خىل ئوزگىرىشلەرگە ھايران قالمىغا شۇ ئۇرمۇشنا بىزنىڭ ئوزگەنىپ قالىشىمىزغىنا بىر ئاز توسقۇنلۇق قىلادۇ.

ھەر بىر ئەركەنىزم بىر حۇجەيرەدىن ئوسە باشلاپ، ئاۋقاتلانىش، شۇ ئاۋقاتنى ئوزلەشتۈرىش، سىرگەرىش ئارقاسىدا ئوز ئەۋلىگىنىڭ ھۇ-كەسەل شەخسىغا ئەيلەنەدۇ. ھەر بىر ئەركەنىزمنىڭ كەتتەلىك جەھە-تتىن ئوسىشى ئېكى خىل بولىشى مۇمكىن: 1) حۇجەيرەلەرنىڭ بو-لۇنۇش يولى بىلەن كوپەيىشلەرى 2) بۇ حۇجەيرەلەرنىڭ حەجىم جەھە-تتىن كېڭەيىشلەرى.

شەخسىلەر ئوزلەرىنىڭ ئوخوملارى ئىچىدە، يەكى ئانانىڭ ئۇخ-مىدە ئوسكەن ۋاقتىدا ئولارنىڭ حۇجەيرەلەرى بولۇنۇش يولى بىلەن كو-پەيىپ ئوغۇلخانىدان كېيىن بۇ حۇجەيرەلەر كېڭەيىش يولى بىلەن ئوسەيدۇ-لار. كىچىكىنە بالا (گودەك) نىڭ تەنىسىدە، كەتتە ئادامنىڭ تەنىسىدە بول-خان قادار خۇجەيرەلەر بولادۇ. كىچىكىنە بالالارنىڭ ئوسىشى مانا شۇ حۇجەيرەلەرنىڭ كېڭەيىشى حسابىغادۇر. ئىچكى ئىنتىلىشلارنىڭ ئەھمىيىتە-لىك سەۋەبى تەنەنىڭ ئوسىشى ھەم تەرەققىسى بىلەن باغلىقدۇر. شۇنە-داي بولسا ھەم، تەنەنىڭ ئوسىشىنى ھەرەكەت قانونى بىلەن باغلاپ بولمايدۇ.

مەسىلەن: ھەرەكەت قانونى بويىچا بىر ھەرەكەتكە كېلگەن نەرسە باشقا بىر كوچ تاماندان ئۇستۇنلۇققا ئوچرەگۈچە بىر تېكىز تېزلىك بىلەن ھەرەكەت قىلىشى كېرەك. ئەمما، ئەركەنىزم ئوسە باشلاغاندان كېيىن ئو ھېچ ئوزگەرمەسەدىن بىر تارافقا قاراب ئوغرى بارمايدۇ، ئەركەنىزم ئوسىشى داۋۇرىدە ھەر تارافقا ئوسىپ ئوز ئەۋلىگە (ئۇرىكە) ئائىد بولغان كەتتەلىككە قادار ئوسەدۇ - دە سوكرا توقتاپ قالادۇ. ئادام تەنەسىنىڭ ئوسىشىنى ئوزگەرتىرىش ئۈچۈن ئۇنىڭ شەرايىتىنى ھەم ئاۋقاتىنى ئوز-گەرتىرىدىك، بىر ئاز تەمسىر قىلادۇ، دېمەك، ھەر بىر ئەۋلىنىڭ (ئۇر-نىك) تەشكىلاتى ئۇنىڭ مەلوم داۋۇرىدە ئوسىشى ھەم ياشاشىغا موا-ئىق بولادى. كوب ۋاقتلارا حەيۋانلارنىڭ كەتتەلىكى زەرورىش حۇجەيرەلە-رىنىڭ ئىچىدىكى ئونسىرلارنىڭ مىقدارىغا قاراب يۇرەدى، مەسىلەن: ياقتىدا ياسالىغان تەجرىبەلەردىن قۇرباقالارنىڭ توخۇملارىنى ئۇچكە ـــ تورتكە بولىنسە، ئولاردان بۇتۇن عومرى بوينچا كىچىكىنە بولىپ قالا-دىغان قۇرباقالارنىڭ چىقىشى مەلوم بولادى.

بالالارنىڭ ئوسىشى حاقىدا ئومۇمى قاعىدە.

ئوسىشنىڭ ئېك تېز بارغان ۋاقتى بالانىڭ، ئانا رۇحىدە بولغان ۋاقتىلادۇر. مەسىلەن: بالا توغولغان ۋاقتىدا بىرنچى زارورىش حۇ-جەيرەسىدىن بېش مىليون مەرتىبە كەتتە بولادى. توغولغاندان كېيىن ئېك تېز ئوسكەن ۋاقتى بىرنچى يىلدا بولادىركەن، بالا بۇ يىل ئىچىدە توغولغان ۋاقتىداغىسىدان ئۈچ مەرتىبە كەتتەرەك بولىپ ئوسەدى. بۇ ۋاقتىدان كېيىن بالانىڭ ئوسىشى سېكىنلەيدى. ئول سېكىنلىك بىلەن تا ئون-بىر ياشقاچا شوندای كەمەيىپ كېلەدى.

ئون بىر ياشىدان كېيىن بالانىڭ ئوسىشى يەنە تېزلەيدىركەن، بالا بۇ ۋاقتىدا ياشىدا بويىغا ئوسىپ ئوندان كېيىن ئاغىرلىققا ئوسە باشلايدى. قىز بالالاردا ئوسە باشلاش ئېر بالالارغا كورە ئىلگىرەك باشلانىپ، ئەۋۋەلدەك تامام بولادى. ئېركەكلەردە بولسا، ئوسىش كې-يىنەك باشلانىپ ئۇزاغراق داۋام قىلادى. ھەر ئىككىسىدە ئوسمىرنىڭ تېز ئوسىپ كېتىشى سېكىن ئوسىش بىلەن ئالماشمايدۇ؛ ھەر ئىككىسىدە ئۇزۇنلۇققا ئوسىش، ئاغىرلىققا ئوسىشتىن ئىلگىرى كېلەدۇر. ئەگەردە، قىز بالالار تېز ئوسىپ كېتكەن ۋاقتىدا ئېركەك بالالار سېكىن ئوسىش داۋرىدە بولسالار، قىز بالالار ئېركەكلەرگە قاراغاندا بىر - ئىكى يىللىق ئۇزۇن ھەم ئاغىرراق بولادىلار. بۇ حال كوپەرەك قىز بالالاردا ئون ئېكى ياشلاردا ئوچرەيدۇ. لېكىن، ئۇرلى قاراغلاردا قىز بالالارنىڭ ئېركەكلەردىن كەتتەلىكى بىر يىللىق بىلەن ئىكى يىل ئورتاسىدا بولادى. كوب ۋاقتىدا ئاغىرلىققا ئوسىش 20 ياشقا يەتكەندە بىتەدۇر. ئايرم بالالارنى ئولچاشتىن ئىلغان نەتىجىلەر، بىزگە ئۇزۇنلۇققا ئوسىش داۋ-رىدە تەنەدە بولغان ئايرم مۇچەلەرنىڭ يوغانلىقلارىنىڭ ئوسىشى سېكىن-لەيدىب يوغانلىققا ئوسىش داۋرىدە ئۇزۇنلۇققا ئوسىش سېكىنلەيدىگەندىن كورسەتەدى. ساغلام بالانىڭ مۇتلاق ئاغىرلىقلارى، مۇتلاق ئۇزۇنلىقلارى بىر نېچە خىل بولىشى مۇمكىن. ئەمما، ئاغىرلىقنىڭ ئۇزۇنلىققا مۇناسا-باتى بىر ياشداغى بالالار ئورتاسىدا بىر خىل دېپ ئېيتىلسە بولادى، بۇ، ئاقات ئوزىنىڭ مىقدارى تاماندان - غىنا ئوزگەرە ئالادى.

(1) كىرگۈزىلىك دەن.

ئاغرىلىقنى ئۈزۈنلىقىغا تەقسىم قىلىشىدىن حاسىل بولغان ئوسۇش كەيپىيتىسىپىتى 5,5 ياشىداغى بالىلارنىڭى 0,95 بولۇپ، 17 ياشقاچا بولغانلارنىڭى 1,9 چامىسىدا بولۇدى. ئۇكىنچى خىل ئەيتكەن ۋاقىتتىدا 5 ياشلىق ئېركەك بالانىڭ بىر دۈيىم ئۈزۈنلىقىغا بىر قاداق ئاغرىلىق توغرى كېلىدىغانلىقى حالدا 17 ياشلىق يىگىتنىڭ بىر دۈيىم ئۈزۈنلىقىغا تەخمىنەن 2 قاداق ئاغرىلىق توغرى كېلىدۇ. بالانىڭ ئوسۇشى توغرى يول بىلەن بارغانلىقىنى باشقا ھەر خىل مۇنلاق ھالاردان كۆرە — ئاغرىلىقنى، ئۈزۈنلىقىغا سالىشتۇرۇش ياخشىراق كۆرسەتىدۇ.

ياشى تېكىس بولغان بالالار ئورتاسىدا تېزرەك ئوسىدىغانلار- نىڭ ئوسۇش كەيپىيتىسىپىتى سېكىن ئوسىدىغانلارغا قارىغاندا يوقارىراق بولۇدى. بۇ ئىسە ئۇلارنىڭ تېزرەك پېتىشكەنلىكىنى ئىسپات قىلىدى.

ئوپكىنىڭ كۆچى ھەم ئوپكىنىڭ كەتتەلىكى بۇتۇن تەنە تېزلىشىدا كەتتە ئەھمىيەتكە مالىك بولغانلىقتىن ھەر بىر ياشىنىڭ ئوپكە كۆچى ۋە كەتتەلىكى بىلەن ئۇنىڭ ئۈزۈنلىقى ئورتاسىدا مەلوم بىر نىسبەت بو- لادى. 5,5 ياشلىق ئوپكە كۆچىنىڭ مۇكەممەل دۈيەمسىن، ئۈزۈنلىق دۈيەمسىگە سالىشتۇرغان ۋاقىتدا 1,16 كەيپىيتىسىپىتى حاسىل بولسا، 17 ياشلىق يىگىتنىڭ بۇ كەيپىيسىپىتى 3,5گە قەدەر كۆتەرىلەدى. شۇ- نىڭ بىلەن بىرابەر، بىز ئۈزۈنلىقىغا ئوسۇش كەيپىيسىپىتى بىلەن كەمالگە يېتىش كەيپىيسىپىتى ئورتاسىدا ھەم ياقىن ياغلانىش بارلىغىنى بىلەمىز. ئوپكەسىنىڭ كۆچىنى ۋە كەتتەلىكىنى ئۈزۈنلىقىغا سالىشتۇرغاندا پاشقا- لاردان يۇقارى تۇرغان بالا بۇ جەھەتتىن پەستە تۇرانۇرغان ئوزمنىڭ پاشقالىشىدان ئوسكەنرەك حساب قىلىنادىر.

پاشقالارغا سالىشتۇرغاندا ئېرتەرەك بالاغەتكە ئېرىشەتۇرغان بالالار ھەم كېيىن بالاغەتكە ئېرىشەتۇرغانلارغا كۆرە — يوقارى كەيپە- سېنتكە ئېگە بولسالار كېرەك.

ئاممىا، ئىش مۇناقا بولغاندا بالالارنىڭ رۇحى جەھەتتىدىن تەرەق- قىسى ھەم ئولارنىڭ تەنە جەھەتتىدىن تەرەققى قىلىش بىلەن ياغلانغان دەپ ئويلاشقا ئەساس بار. ئوپكەلەرنىڭ كەتتەلىكى ھەم ئوسۇش كەيپە- سىپىتى بىلەن پاشقالاردان يوقارىدا تۇرادىغان بالالار بۇ جەھەتلەر- دەن پەستە تۇرادىغانلاردان روحى جەھەتتىدىن ھەم يوقارىدا تۇرادىلار. لېكىن ئۇلارنىڭ رۇحى تۇرمۇشلارى سېكىن ئوسىپ، سېكىن يېتىلەدىغان بالالارنىڭدان كېيىن بولىشى لازىم ئېمەس. بالانىڭ ساغلاملىقىغا ھەم ئۇنىڭ رۇحى تۇرمۇشىغا پاسا بېرىگەن ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئوپكە كۆچى ھەم ئوسۇش كەيپىيسىپىتى پاشقالارغا كۆرە — ئەھمىيەتلىك ئورىندا تۇرىشى لازىم.

ئوسۇشىگە تەسىر قىلادىغان سەبەبلەر.

يۇقارىدا ئەيتىلگەن ئوسۇش ھادىسىغا تەجرىبىلەر بىرگەن مەل- لەتكە، يەكى، بىر خىل عورف — عاداتلارغا ئېگە بولغان مىللەتلەرگە- گەنە خاس بولغان تەجرىبىلەر بولماسىدان بۇ كۆزگەچە حسابى مەد- گەنە خاس بولغان تەجرىبىلەر بولماسىدان بۇ كۆزگەچە حسابى مەد- لومالار ئالىش مۇمكىن بولغان بۇتۇن خالقلارغا خاس بولغان ماعلومالاردىر. دېمەك، بىز ھېچ شۇبھىلەنمەسىدىن بۇ ئوسۇش ھادىسىنى بۇتۇن ئىنسانغا خاس بولغان بىر ئىنتىلىش دەپ تەرىف قىلا ئالامىز.

بۇ ئىنتىلىش شۇنچالىق قاتتىق بىر رول ئويناپدىركىم، يېر دۇما- لاغدا ياشاغان ئادىملارنىڭ جۈدە كەملەرىگەگەنە 5 فوتتان قىسقا 6 فوتتان ئاشىق ئۈزۈنلىقتا ئېگە بولادىر. ئاممىا، مىراس بوينچا كوچەدىغان ھۆسرىسىيەتلەردە بۇ ئىنتىلىش يەنەدە تارراق دائىرىدە بولادى. بىزگە بەزى بىر مىللەتلەرنىڭ، ياكى، بەزى بىر ئائىلىلەرنىڭ ئەزالارى ياشقالارغا كۆرە — تېزرەك ئوسىپ بالاغەتكە يېتكەنلىكىنى مەلوم، قايسى بىر ئايرىم شەخسلەردە ھەم شونداي تېز ئوسىپ كېتىش ۋاقە- ھالارنىنى ئۇچرەتتىش مۇمكىن، مەسىلەن: بىرئاق ئائىلىدە ئوسكەن بالالار مەلوم ياشلاردا ھەممىسى بىر تېكىس كەتتەلىكتە بولمايدىلار. شونداي بولسا ھەم ئوسىشىنىڭ تېزلىكى ھەم كەتتەلىكى ئۇچكى ئىنتىلىش بىلەن مەھكەم باغلىق بولادى. ئاممىا، تاشقارىغى ئەئىسىرلەر، مەسىلەن: ئوقلىم، مەلەكەلەنىش، ئازقلانىش كەبىلەرنى ھەم ئوسىشكە ئەئسىر قىلە- شى مۇمكىن. ئەقلىم، ئايىنەقساء يىلانىڭ تۇرلى ۋاقىتلاردا ئىسسىغلىق، ساۋغلىقتىنىڭ ئوزگەرىشى شونداي - ئوق ئوسىش ھەكتۇرلەرىدەن حساب قىلىنادى. بالالارنىڭ ئۈزۈنلىقىغا تېز ئوسىپ كېتىشلەرى كوبرەك باھار ھەم ئېرتە ياز ئايلارىغا توغرى كېلىپ، ئولارنىڭ ئاغرىلىقتا ئوسىشلەرى كوبرەك قىش ئايلارىغا توغرى كېلەدى. بۇ ۋاقىتدا بالالارنىڭ ئوسىشىگە ئۇچكى ئىنتىلىشىنىڭ، يەكى، ئىسسىغلىق، ساۋغلىقتىنىڭ ئەئسىرى بولغان- لىقىن ئىسپات قىلادىر. ئىسسىق تارافدا ياشايدىغان ئادىملار ساۋق تارافلاردا ياشايدىغان ئادىملارغا كورە — تېزرەك ئوسىدىرلەر شونداي بولسا ھەم، ئۈزلەرىنىڭ ئۈزۈنلىقلارى بىلەن ساۋۇق تارافلاردا ياشاغو- چىلاردان پالەتتە بولمايدىلار. شىمالدا — ساۋۇق تارافلاردا ھەم ئىسسىق تارافلاردا ياشاغوچى ئادىملارنىڭ بالەتتىنىڭ جەھەتتىدىن ئاشقاچا ئوسىپ كېتىشلىكى ئادىمنىڭ تەنەسى ياخشى تەرەققى قىلسىن ئۈچۈندىر، ئا- شقاچا ئىسسىغلىق ھەم قاتتىق ساۋۇغلىق بولماغانلىقىن كورسەتىدى. ئاممىا، بىز ئورتاچا ئەقلىمدا ياشاغوچىلارنىڭ بالەتتىلىكلەرى باشقالارغا كورە بوقارىراق بولغانلىقىنى ئىعتىبارغا ئالىپ، ئورتاچا ئەقلىمنىڭ ئا- دام تەنەسىنىڭ تەرەققىسى ئۈچۈن ئېڭ مۇۋاپىق بولغان بىر ئەقلىم بولىشىنى ئاڭلايمىز.

مەلەكەلەنىش ئادامنىڭ تەنەسىگە مەلوم دەرىجىدىكى تەئسىر قى- لادىر. ئۇل كوبرەك ياغ قاتلامىنىڭ بۇتۇن تەنەگە تېكىس رەۋشىدە تارقا- لىشىغا يارىدام قىلىپ، ئۈزۈنلىقنى ئاشقاچا ئوزگەرتىرمەيدىر. قول ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بالالارنىڭ تەنە ئوسىشىن تېكشۈرۈلەر ئارقاسىدا ئولارنىڭ تەنەسىدە يىلانىڭ ۋاقتلارى ئوزگەرىش بىلەن باغلانغان ئوزگەرىشلەرنىڭ بولغانلىقىنى ئىسپات قىلادىغان ھېچ بىر بېلگىنىڭ بوقلىقى مەلۇم بولغانلىقىدىر.

شوندای بولسا ھەم بالانىڭ تەنە ئوسىشىدە ئىسسىغلىق قىنا ئۇچكى ئىنتىلىشقىنا ئەئسىر قىلماسىدان، بەلكى، خىزمەت ھەم ئەئسىر قىلار ئېكەن. نېگەكم، دائىمى رەۋشىدە ئىشلەپ ئوزغان بالالارنىڭ تەنە ئوسىشلەرى دائىمى رەۋشىدە سېكىنلىك بىلەن ئوزگەرىپ كېلىپ قول ئىشى بىلەن شۇغۇل- لىنىدىغان بالالارنىڭ تېز ئوسىش ۋاقتى باھارغا توغرى كېلەر ئېكەن.

ياخشىراق ئاۋقاتلانىپ ياشايدىغان، كۆن كورىشى ياخشىراق عا- ئىلىلەرنىڭ بالالارى، كەمبەغەل ئائىلىلەرنىڭ بالالاردان كەتتەرەك بولىپ ئوسىشلەرى بىزگە ئاۋقاتلانىشنىڭ جۈدە ئەھمىيەتلىك سەبەبلەردىن بولىشىنى ئىسپات قىلادى. ئەنگلىيەدە بۇ مىراس بوينچا كوچەدىغان بىر سوۋەتكە ئەيلەنىپ كېتىشە ھەم، مۇنى ئەمرىكە شارايىتىغا ئەتبىق قىلىپ بولمايدى. ھەرئىكى مەملەكەتتە مەكتەپ ياشىداغى (6 دىن 18 گىچە) باي ئائىلىلەرنىڭ بالالارى شۇ ۋاقت ئىچىدە كەمبەغەل ئائىلىلەرگى بالالار قاتارىنى ئالمايدىلار. بۇۋاقىتا بىزگە خاس ياخشى ئاۋقاتنىڭ خاس يامان ئاۋقاتنىڭ مەكتەپكە قاتار ياشداغى بالالارغا ئاشۇغراق ئەئسىر قىلغانلىقىنى كورسەتەدى. شۇنىڭ بىلەن بەرابەر، ئاۋقاتنىڭ بالاغا ئانانىڭ رۇحىدە بولغان ۋاقتىدا ھەم توغۇلغان- دان كېيىن ئونكەزگان ئىكى يىل ئىچىدە قانتغراق ئەئسىر قىلىشى ئورغان گەپ.

چۈنكى بۇ ۋاقتدا بالا جۈدە تېز ئوسەدى، مۇندان شۇ مەلوم بولادركم، كەمبەغەل ئائىلىدە ئوسكەن خاس كەتتە ئادىملار خاس كىچكە بالالار باي ئائىلىدە ئوسكەنلەرگە كورە — كىچكەرەك بولىپ، كەمبەغەل

عائىلىدە ئوسكەن بالالار 6 — 18 ياش ئاراسىدا باي عائىلىدە ئوسكەنلەردەن بالىلىرىك بويلى بولادىلار. مۇنداي بولسا، بۇ ئادەمنىك ئەڭ چېھرىتىدەن ئوسىشى ئۈنىك عائىلە تۇرمۇشىنى سۈرئەتلى تۆرغان بىر ھۆججەت دېپ قارايدۇ ئالمىز. ھالبۇكى بالالارنىك ئۆزۈنلىقىغا ئوسىشلەرى بالالارنىك تۇرادىغان ئويلىرىدە ياشاغوچى ئادەملارنىك مىقدارىغا قارايدۇ ئۆزگىرىدىغانلىقىنى بىزگە ھىسابات علمى ھەم ئىسپات قىلادى. بەزى بىر عالىملار مۇنداق دەيدۇ: كىشىلىك ئوسىشىنى ۋاقتىچا توختاتىپ، قويىشى، يەكى سېكىنلەتىشى مۇمكىن ئەما، ئاساسىي سەۋەبلەرنى يوقىتىپ كېيىن ئادەم بىرەدىن ئوسىپ كېتىپ كىشىل ۋاقىتلىرا ئوسمەيدىغان ئالىغان ئۆزۈنلەتىنى تولدۇرادى. دېمەك، ئوسىش ۋاقتى ئۇزۇرسە ھەم ئۈنىك ئاقىبات نەتىجىسى بەرىۋەر بولادى.

ئامىلار، ئۇزاق كىشىل بولىشلار ۋە ياشقا ئوڭغايسىز شارائىلار جۈملە كوپەيىپ كېتىكەن ۋاقىتلارغىنا بوشارئىلارنىك ئادەمنىك ئەڭ ئوسىشىگە قانىتى ئەئسىر قىلىشى مۇمكىن.

ئايىرىم مۇچەلەرنىك ئوسىشى

يوقارىدا كۆرسىتىلگەن بالالار بىلەن كەنتە ئادەملارنىك ئەڭ تۆۋەنلىشىدە بولغان فارق ھەم ئولارنىك بىرىبىرىگە نىسبەتى ئۆمۈمى قائىدىلەر بىر قىسىم غىنا بولىپ ئەڭ ھەر بىر بولەكى ئوسىشىدە ئۆزىگە مەخسۇس بولغان ئۆچكى قانۇنغا بويسۇنادى.

مەسىلەن: ياش سىياسى توغۇلخانداغىدەك تۆرت مەرتىبە، يۇرەك ئون ئۈچ مەرتىبە، ئوپكىلەر 20 مەرتىبە كەتتۈرەك بولىپ ئوسەيدىلەر.

يەڭگى توغۇلغان ئوغۇل بالالارنىك باش سىياسى ئوز ئاغرىلىخىنىڭ 12،29% ئەتىكىل قىلغانى چاغدا 25 ياشقا كەلگەن ئادەملارنىك باش سىياسى ئوز ئاغرىلىخىنىڭ ئاتا 2،16% ئەتىكىل قىلادى. شۇنداي - ئوق ياشقا مۇچەلەردە ھەم ئوزگىرىش بولادى.

يۇرەك 0،96% دان 0،49% كەچە ئوك باق ئوپكە 0،94% دان 0،77% كەچە، قاراجىگەر 4،6% دان 2،8% كەچە بۇبرەكلەر 0،75% دان 0،46% كەچە ئوزگىرەدى. شۇنداي ئېنىپ مۇچەلەرنىك شەكللەرى ياش بىلەن بىرگە ئوزگىرۇپ بارادى. مەسىلەن:

بۇرۇندان قىلانى بوشاشقا باراخان ئىگىچكە بىر پول كەنتە ئادەملارنىڭدان قىسقاغىنا ئېسىس كېلىك ھەم بولادى. شوندايلىق كىچىك بالانىك قارنى كەنتە ئادەملارنىكىگە كورە ئوزۇنچاقراق بولىپ تىك حالدا تۇرادى. ئەلبەتتە، ھەر بىر مۇچەنىك ئوسىشىن ئىدارە قىلادىغان قانۇننىك بولۇن تەنە ئوسىشىن ئىدارە قىلادىغان قانون بىلەن مۇۋاپىقلەتتى كېرەكىكىم، ھەكس حالدا ئايرىم مۇچەلەر ئامامان تارتىپسىز رەۋىشدە ئوزگىرىپ ئولارنىك ساغلىقىنى ساقلاش بۇنۇنلاي مۇمكىن بولماس ئېدى. مۇنداق ياشقا بىز تەنە ئوسىشىگە بىزنىك تەنەمىزدەكى بەزلەرنىك دارى (گارمون) ئايارلاش فەعالىيەتنى ئۆنچەگىنە ئەئسىر قىلغانلىقتىن بىلەمىز. ئايۇقسا، بۇ توغرىدا قالغان سىنىقلار بىزنىك ئەھمىيەتى كەنتە بولىپ ئادەمنىك ئوسىشىدەكى ھەم ئۈنىك عاقىلانەغى زەھمەتلىك كوبرەك ۋاقىتدا شۇ بەزلەرنىك توغرى ئىشلەمەسلىكىدەن توغولادى.

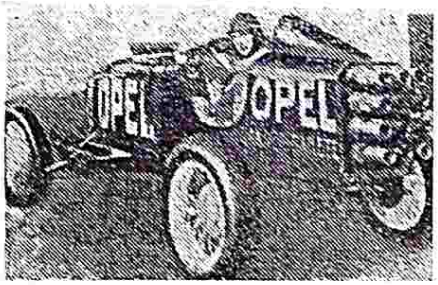
(ئاخرى بار)

عنايت سدعيد.

فەن - تېخنىكە يەڭگىلگەلەرى

ئافتامابىل - راكىت

ۋالىر، ساندىر، ئاپېل - ئىسمىلى ئۈچتە نەپس مۇھەندىسى تەرەپتىن «ئافتامابىل - راكىت» نامىدا ئەپپەرەتسىز ئافتامابىل

ئختيراغ قىلىنغان. راكىت - ئافتامابىل، ئوزىنىڭ تۈزىلىشى بىلەن جۈدە ئاددى بولغانلىقى سەۋەبلى ئۈنچە قىممەت

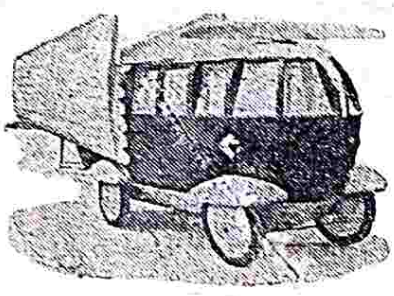
ئافتامابىل — راكىت يۇرگەن چاغدا

ئېمەسدىر. ئۈنىك ئالدىدا، بىرتە رولى (شوفېر تۇتۇپ يۇرەتۇرغان تۈتقاسى) ۋە ئارقا تەرەپتىن غازچىقاراتۇرغان 12 تە تېشىگى ۋە شۇنىڭ بىلەن بەرابەر تىز يۇرگەن ۋاقتىدا يېقىلىپ گىتىشىدەن ساقلاي تۇرغان ئېكىتە قاناتى باردىر

راكىت - ئافتامابىلىنى تەجرىبە قىلغان ۋاقىتدا تاماشا قىلىپ، قاراپ تۇرغانلار: «ماشىناسى حەرەكەتكە كېلىتىرلگەچ، ئۈنىڭ ئارقا تەرەپتىن چىقىۋاتقان گازلار تاۋۇشى، ھاۋانى تولقۇنلاتىپ قولاقلارنى گەرەك قىلارلىق كۈچلى ئېدى ۋە تېشىكلەرىدەن ستۇن كەبى قالىن ئاق تۈتۈن چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ماشىنانىڭ حەرەكەتلەنىشى بىلەنلا ئافتامابىل جۈدە تېزلىك بىلەن ئىلگەرى يۇرۇپ كېتىدى...» دېدىلەر. ئۈنىڭ يۇرۇش تېزلىگى، ساغاتىغا 300 - 400 كىلومېتىرگە يېتەدى. دېمەك، مەزكور ئافتامابىل، مەسكەۋ بىلەن لېنىنگرەد ئاراسىنى بىر ساعات ئىچىدە باسىپ ئوتەردى. لېكىن، خازىرچا ھەلى بۇ راكىت - ئافتامابىل تامام مۇكەممەل بولىپ يېتكەن ئېمەس. يەنە كوپگىنە تەكامۇللەشتىرىشكە تېغرى كېلەدى.

يېر، سۇ، ھاۋا ئافتامابىلى

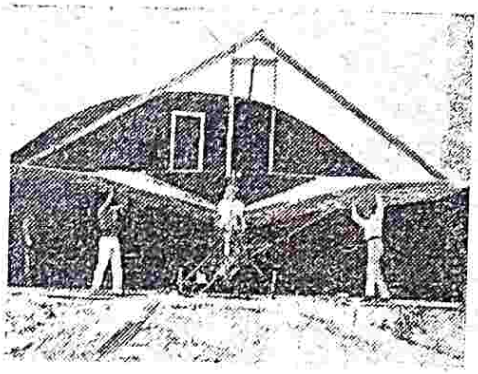
سۇڭگى ۋاقىتلاردا بۇيوك بېرىتانىيە مەملەكەتىدە: يېردە يۇرە، سۇدا يۇزە، ھاۋادا ئۇچاتۇرغان ئافتامابىل ئختيراغ قىلغانلار. بۇ ئافتامابىل، تەجرىبە ۋاقتىدا قۇرۇق يېردە، ئاداتداغى ئافتامابىللەر سىنگەرى يۇرگەن، سۇدا يۇزلارنى يۇزىپ ئوتكەن، يولسىز، چۇقۇر جايلاردان ئوچپ ئوتكەن. ئافتامابىل

نىڭ ئالدىدا ئېكىتە پروپېللىرى (شامالاتقىچى) ۋە ئېكىتە قاناتى ھەمدە سۇدا يۇرۇش ئۈچۈن ئېكىتە كۆرەگى باردىر

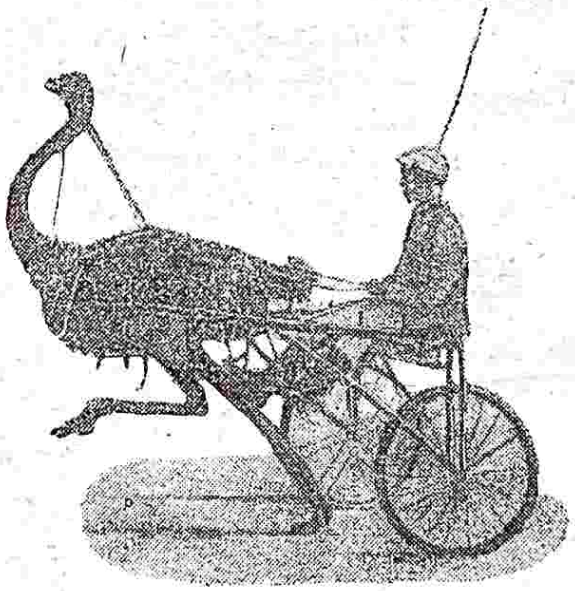
ئايراپلانمى - قۇشمى؟

ميليارديرلار مەملەكەتى-شىمالى ئامريقا، ھەر خىل يەڭگى ئۇسول ماشينالار ۋە عاقىللارنى حايران قالدىراتۇرغان تۆرلى نەرسىلەر ئختيراغ قىلىشدا، يېڭ يۇزدەگى بۇتۇن مەملەكەتلەردەن يوقارى تۇرادى. ئامريقادا ئافتامابيللەرنىڭ نەۋعى قانچا كوب بولسا، ئايراپلانلارنىڭ شەكلى نەۋعى ھەم شۇنچە كوبدىر. مەسىلەن، ئامريقادا، مەنە شۇ رەسىمدە كورنگەن شەكىلدە، يەعنى «قۇش-ئايراپلان» دېگەن ئېسىمدە، يەنگى بر ئايراپلان ئختيراغ قىلنغان. دۇرۇست، ئايراپلانلارنى قۇشلارغا ئوخشاتىب ئىشلەش فىكرى جۇدە ئېسكى فىكىردىر لېكىن، بۇ مەقسەدكە يەنگى‌گىنە يېتۇشىدىلەر ئۇنىڭ فقات جسمى، قاناتلارى ۋە قۇيرۇغى ھەم خۇددى قۇشغا ئوخشايدى. ئاياقلارىغنا - قۇش ئاياقلارىغا ئوخشاماغان. ئاياقلار ئورنىدا ئېكىتە تېپكى ئەرەۋە غلدىراقلارى قويلغان. مەزكور ئايراپلان، يوقارىدان ئۇچىب بارغان ۋاقتدا، خۇددى قۇشغا ئوخشايدى.

تۆيە قۇشى مۇسابەقەسى

شىمالى ئامريقادا تۆيە قۇشلارى فېرمەسى، ھەر يىلدە تۆيە قۇشلارنىڭ مۇسابەقەسىنى ئوتكەزەدى. بۇ قۇشلارنىڭ

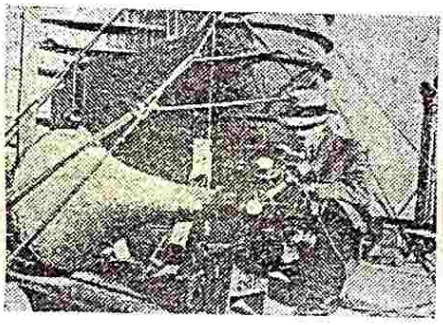

ئوزلەرىگە مەخسوس، ئېكى غلدىرەكلى يېڭىل ۋە كىچك ئەرەۋە ئىشلەنىب، تۆيە قۇشنى شۇل ئەرەۋەگە قوشادىلار ۋە ئۇنگە بىر كىشى ئولتىرادى ئوتكەن يىلدە، مۇسابەقە ۋاقتدا بىر تۆيە قۇشى 8 مينوتدا 15 كىلومېتر يوگىرىب، مۇكافات ئالغان. قۇشلار ئاراسىدا ئېك تېز يۇگىرەتۇرغان قۇش - ئەلبەتتە تۆيە قۇشى، ئۇل بىر ئاتلاغاندا 4 مېتر ئۇزۇنلىغدا سەكرب ئاتلايدى. ئۇلەر باشدا سيكىنگەنە يۇگىرىب، سۇڭرا ئۇزۇن قاناتلارىنى يايىب يوبارىب، يۇگەردىلەر. تۆيە قۇشنىڭ تېز يۇگىرگەن ۋاقتدا، ئاياغىدان ئاتىلغان تاش، كىشگە تېگسە، كىشنى ئولدىرەدى. چۇنكى، ئۇنىڭ بۇتۇن قۇۋۋەتى ئاياغىدادىر.

تۆيە قۇشى تېز يۇگىرگەندە، ئورتاچا تېزلىكدە ئېسەتۇرغان شامال تېزلىگدە يۇگىرەدى. ئورتاچا شامالنىڭ حەرەكەت تېزلىگى سيكونتگە 6 - 8 مېتردىر. شۇندەى قىلىب، تۆيە قۇشى ساغاتدا 120-130، حەتتا 150 كىلومېتر يېرنى باسىب ئوتەدى.

بىر ناتىقنىڭ سوزنى ميليون كىشى ئېشتەدى

شىمالى ئامريقا قوشما جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ مەركەزى بولغان نيو-يورۇق شەھەردەگى تېلىگراف كەمپەنيەسى، دېگز ليماندغا، ناتىقنىڭ سوزنى - 1½ كيلامېتر دائىرە

توگەرەكدەگى ميليونلارچا خالىققا بىر ۋاقتدا ئېشتدىرەتۇرغان ئەپچەرەت (گرومكە گاۋاريتىل-بەلەند ئاۋاز بىلەن سوزلەگوچى) ئىشلەب قويغان. بۇندەى ئۇسول كەتتە ئاپپەرەتنىڭ بتتە - سىنى گىنە سەمەرقەندگە قويغان تەقدىردە، شورا بەيرەملەرى كۇندە، ياخود ئىسيزد ۋاقتلاردا سوزلەگوچى ناتىقنىڭ سوزنى بۇتۇن سەمەرقەند ئېشتىب تۇرا ئالۇر ئېدى

سىنمايتۇرغان ئاينە ئېدىشلەر

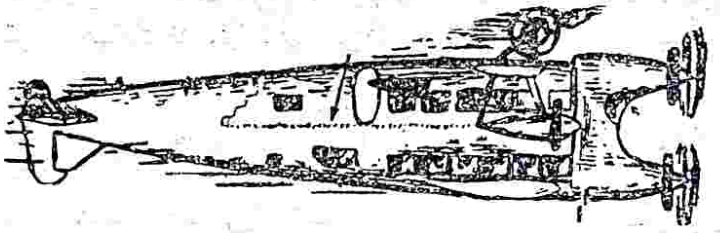
گېرمانىيەدە، سىنمايتۇرغان ئاينەدەن ئاشخانە ئېدىشلەرى ياسايتۇرغان كەتتە بر زاۋود تۇزلگەن. ئوندە ئىشلەنىب چىققان ئاينە ئېدىشلەر، ساۋىقدان ئالىب ئىسسىق ئوتغا قويغاندا ۋە ئوتدان ئالىب موزغا قويغاندا ھەم سىرە زەرەرلەنمەيدى ۋە 0 گىرادىسدان 160 گىرەدىستكەچە ئىسسىقلىقدا پارتلامايدى، ھەم يارىلمايدى. ئەگەردە مەزكور ئاينە سىناعەتى كېك رەۋىشدە تەرەققى قىلىب كېتسە، خېجالىق ئۇچۇن جۇدە فايدالى بولغوسىدىر.

ئاۋچىلار ئۇچۇن تېلېسكوب

ئامريقادا ھازر ئاۋچىلارنىڭ مىلتقلارىغا كىچك تېلېسكوب (دوربين) قويىش ئۇسۇلىنى كەشى قىلغانلار. ئاۋچىلار، قۇش قۇرت ۋە باشقا حايۋانلارنى ئاۋلاش ئۇچۇن دالاغا چىققاندا، مىلتقلارىغا مەزكور تېلېسكوبنى بىركىتىب قويادىلار، بۇ تېلېسكوب ياردامى بىلەن جۇدە ئۇزاقدا تۇرغان كىچكنە قۇشنى ھەم ئاتىب ئالىب بولادى. چۇنكى تېلېسكوب، يىراقدا تۇرغان نەرسەنى ئاۋچىنىڭ ياقىنىغا كېلتىرىب قويىب، ياخشى توغرى ئاتىشغا ياردام بېرەدى.

ئېكى قاباتلى ئايراپلان

ئايراپلان ۋە باشقا ئىسسمدەگى ئۇچقۇچلار بولسىن، ئۇندەن - كۈن تۇرلىلەنە، مۇكەممەلەشە بارادى. خازىردا غەربى ئاۋروپادا، تېخنىكەنىڭ ئېڭ سۇڭغى ئۇسولى بىلەن ئېكى قاباتلى ئايراپلان لايحەسى ئىشلەنگەن بو ئايراپلان، ھەر بىرسى 405 ئات كۇچىگ، مالك ئېكتە ماتور بىلەن تەئمىن قىلىنغوسىدىر؛ ئول، 35 يولچى ۋە 8 تونىا يۈك ئالىب، ساعاتىغا 250 كىلومېتر تېزلىكدە ئۇچىب،

يېرگە تۇشمەسىدەن 1.500 كىلومېتر مەسافەنى ئۇچا ئالغوسىدىر. مەزكور ئايراپلاندا، پاپروس چىكەتۇرغان بتتە بولمە، يەنە بتتە يۈك (ياغاز) بولمەسى، بتتە بوفيت ۋە كىشىلەر ئۇخلەيتۇرغان بىر نېچە مەحسوس بولمەلەر بولغوسىدىر. پەستكى قاباتداغى يولچىلار يوقارغى قاباتغا، يوقارىداغىلار پەستكى قاباتغ شاتى - نەربان بىلەن يۇرەدىلەر.

ئالېكتىر قۇۋۇەتى بىلەن بالدق ئۇشلاش

فەن - تېخنىكە كەتتە قەدەملەر بىلەن ئىلگەرى قاراب بارماقدا. خازىردا سۇۋگە ئالېكتىر سىملارى يوبارىب، ئالېكتىر قۇۋۇەتى بىلەن بالدق ئاۋلاش ئوسولىنى تاپتىلار. بالدقلار ھەر ۋاقىت ئالېكتىرلى سىمغا قاراب يۇزەدىلەر. ۋە سىمغ كېلىب يېتكەچ ئولىب، سۇۋ ئۇستىگە چىقادىلار. لېكىن، بالدقلار 200 دەن 380 ۋولت كۇچكە مالىك بولغان ئالېكتىر قۇۋۇەتىدەن سىرە زەرەلەنمەيدىلەر. بەلكى مەزكور كۇچلى ئالېكتىر ئاقمىغا ئېگە بولغان سم يانىدان باخوزور ئوتىب يۇرە بېرەدىلەر. ئەگەردە ئالېكتىرنىڭ كۇچىنى 500 - 600 ۋولتكە يېتكزسەك، بالدق ئولەدى، ھەم ئۇستكە كوتەرىلەدى. شۇندەن كېيىن، سۇۋ ئۇستدەگى ئولگەن بالدقلارنى كىمەلەر بىلەن يۇرىب يىغادىلار.

كەنا - كەرتىنكەنىڭ مۇۋەففەقىيەتى

ياپونىيادا شىبا دىگەن بر مۇھەندىس، ھەر سېكونتدە 20،000 سورەت ئالاتۇرغان يەنگى بىر ئەپپەرەت ئختىراغ قىلغان. بۇندەي ئەپپەرەت فەن دۇنياسى ئۇچۇن، يەعنى تېزجەرەكەتلەنەتۇرغان حادىسەلەرنىڭ حەرەكەتلەرىنى ئورگەنش ئۇچۇن نىھايەت دەرەجەدە زەرۇر نەرسەدر. شىبا ئوزىنىڭ شۇل ئەپپەرەتى بىلەن نيويورۇقدا قتتىق ئېسكەن شامالنى ۋە مىلتىقدان چىقىب ئۇچقان ئوقنىڭ حەرەكەتىنى سورەتكە ئالغان. سۇڭرا، ئالتى ئاتاردان بتتە ئالېكتىر لەمپەسگە ئاتىب، ئوق ئالېكتىر لەمپەگە بارىب يېتگونچە قاندای حەرەكەت ياسىغان ۋە ئالېكتىر لەمپەنى سىندىرىب يوبارغاچ، لەمپەنىڭ سىندقلارى قاندای تارقالىب كېتكەن، مەزكور كىنا ئەپپەرەت شۇلەرنىڭ جۇدە ياخشى قىلىب سورەتەرىنى ئالغان.

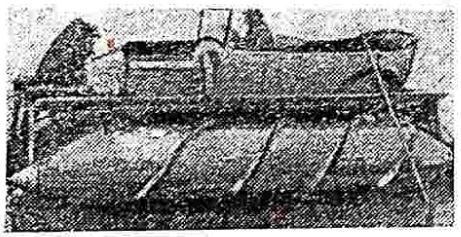
ياغاچلارنىڭ ئوسىش - ئوزگەرىشلەرى ھاۋائى نەسىمگە باغلىق

دوگلاس دېگەن پىرافيسورنىڭ ئۇزاق يىللار تەجرىبە ۋە تەشرىشگە قاراغاندا، ياغاچلارنىڭ ئوسىشلەرى، ھاۋائى نەسىمنىڭ ئوزگەرىشگە قاراب تۇرلى تۇس ئالادى. دوگلاس، بىر جايدا ئوسكەن بىر نېچە يۇز ياغاچنىڭ يىللىق ئوسىش - لەرىنى (خەلقەلەرىنى) تېكشىرگەن. نەتيجەدە، يامغور كوب ياققان يىللەردەگى ياغاچ خەلقەلەرى بالەن، ياغمورسز يىللەردەگى ياغاچ خەلقەلەرى ئاراسيدا جۇدە كەتتە فەرق تاپقان ۋە شونىڭ بىلەن بەرابەر، يامغور كوب ياققان يىل - لەردەگى ھەممە ياغاچنىڭ خەلقە قالىنلىغى تېكس بولغانىنى بىلگەن. شۇندەي قىلىب، نېچە عەسىرلار ۋە بىر نېچە ئون عاسىرلاردان بېرلى ئوسىب ئولتىرغان ياغاچلارنىڭ خەلقە - لەرىگە قاراب، قايسى يىلدە قانداي ھاۋا (ياغمور، قار، ياخود قۇرۇق ھاۋا) بولغانلىغىنى ئاجراتىب، شۇل حەقدە، تەخمىنەن توغرى جاۋاب بېرىش مۇمكىن - دىيدى.

دوگلاسنىڭ كەشفىدەن فايدالانىب، ئىئىل (شاگردى) 450 تە ياغاچنىڭ خەلقەلەرىنى تېكشىرگەن. شۇلەردەن يۇز - تەسى - 2،000 ياشدا، 3 تەسى - 3،000 ياشدا ۋە بتتەسى 3،210 ياشدا ئېكەنىنى بىلگەن؛ ئىئىل ياغاچنىڭ خەلقەلەرىنى تېكشىرىب، 3،000 يىل داۋامىدا (مەزكور قىتعەدە) ھاۋائى نەسىمدە قاندای ئوزگەرىشلەر بولغانلىغى حەقدە مۇفەسسەل مەعلومات بېرەتۇرغان قىشىق چىزىقلى بىر جەدۋەل تۇزگەن. ئۇنىڭ بۇ جەدۋەلى، يېر ھاۋاسىنى ۋە ئۇنىڭ تەرىخى ئوز - گەرىشلەرىنى تېكشىرگوچىلەر ئۇچۇن جۇدەكەتتە يارداىم بېرەدى.

سۇۋدا يۇزىب يۇرەتۇرغان تراكتىر

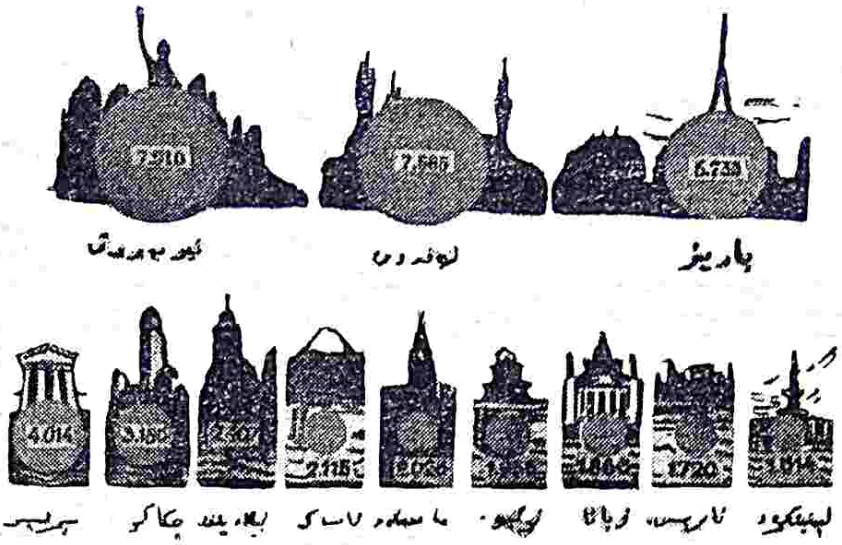
سۇڭغى ۋاقتلاردا سۇۋدا يۇزەتۇرغان تىرەكتىرلار ۋۇجودكە چىقدى. تىراكتىرنىڭ ئېكى يانىدا، ئېكتە سىلىندىر بولىب، ماتور ئىشلەى باشلاغاچ، ئولەر ئەيلەنىب، سۇۋنى چېتكە ئىتەرەدىلەر ۋە شۇلتەرىقە تىراكتىر يۇزىب كېتەدى. ئۇنىڭ سۇۋدا يۇزىش تېزلىگى ساعاتىغا 12 ميادىر

يېر يۇزىدە ئېڭ كەتتە شەھەرلەر

خازىردا يېر يۇزىدە - خەلقى 1½ ميليوندەن ئاشىق بولغان 12 تە كەتتە شەھەر بار. ئۇلەرنىڭ 4 تەسى ئامىريقادا، 2 تەسى غەربى ئاۋروپادا، 2 تەسى ئاسيادا، 2 تەسى س. س. س. ر. نىڭ ئاۋروپا قىسمىدەدىر. مەسكەۋ، خەلقىنىڭ كوبلىگى جيھەتىدەن، دۇنياداغى كەتتە شەھەرلەرنىڭ 8 نچى ئورنىدا تۇرادى. لەنينگرەد ئېسە، 12 نچى ئورنىدادىر

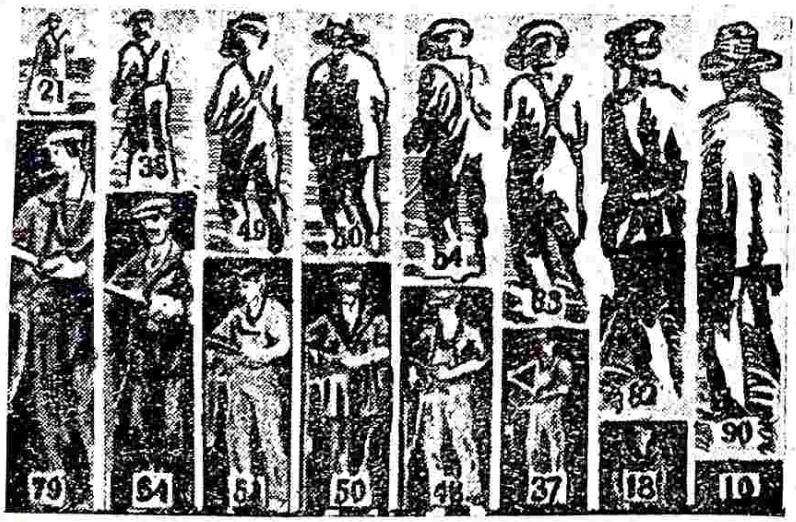
گېرمانىيەدە 250.000 دەن ئاشىق خەلقنى ئېچگە ئالغان 12 شەھەر بار (بېرلىندەن باشقا)؛ ئەنگلىيەدە

لوندۇن باشقا) 11 تە، فىرەنسىيەدە (پارىژدان باشقا) 3 تە شەھەر باردىر. كەتتە شەھەرلەرنىڭ تىز فۇرسەتتە كوپەيىشى جيھەتتەدەن، شىمالى ئامىرىقا جەماھىر مۇتتەفىقەسى، بۇتۇن مەملەكەتلەردەن ئالدا تۇرادى. مەسەلەن ئۇندە، 1880 ىنچى يىلدە-25000 دەن ئاشىق خەلقنى ئىچگە ئالاتۇرغان فاقات 9 تەگنە شەھەر بار ئىدى، 1920 ىنچى يىلدە ئىسە، 25 مىڭ خەلقنى ئىچگە ئالغان شەھەرلەرنىڭ سانى 25 كە باردى.

س. س. س. ر. دە (مەركەزلەردەن باشقا) ساۋدا— سەناە مەركەزلەرى بولغان (خەلقى 250.000 دەن ئاشىق) ۋە خەل جۇدە تىز ئوسىب تۇراتۇرغان 7 شەھەر بار: كىيف— 789 3 باكو— 452.808، ئەدىسس— 420.888، خاركف— 186 417، تا كەنت— 323.613، راستوف (نادانو) 308.284، تىفلىس— 2 973 (بۇ رەقەملەر 1926 ىنچى يىل حىسابى بوينچا).

س. س. س. ر. دە ۋە باشقا بۇيۇك دەۋلەتلەردە شەھەر ۋە قىشلاق ئەھالىسىنى چاغىشتۇرىش،

س. س. س. ر. دېھقانچىلىق مەملەكەتى دېپ حىسابلانادى. ئۇنىڭ— بۇتۇن ئەھالىسىنىڭ $^4/_5$ قىسمى دېھقانچىلىق بىلەن مەشغول بولۇپ، قىشلاقلاردا ياشايدى. ئەنگلىيەدە ئىسە، تەخمىنەن خەلقنىڭ $^4/_5$ قىسمى شەھەرلەردە ئولتاقلاشقان قىلادى. س. س. س. ر. نىڭ ئاساسىي قىسمىنى ئالغانلىقتىن، قافقازئارقاسى جۇمھۇرىيەتلەردىكى خەلقنىڭ فاقات 24 پرەسەنتىگىنە شەھەرلەردە ياشايدى، قالغان— 76 پرەسەنتى قىشلاقلاردا، ئوزبېكستاندا ئىسە، خەلقنىڭ 21 پرەسەنتى شەھەرلەردە بولۇپ، قالغان— 79 پرەسەنتى قىشلاقلاردا— دېھقانچىلىق بىلەن مەشغولدۇرلەر.

س. س. س. ر. دە ۋە باشقا بۇيۇك دەۋلەتلەردە ئەركەكلەر سانىغا، خاتتن-قىزلار سانىنى چاغىشتۇرۇش

غەربىي ئاۋروپا مەملەكەتلەردە، ئەركەكلەرنىڭ سانىغا قاراغاندا، خاتتن - قىزلارنىڭ سانى كوپرەك بولۇپ. دۇنيانىڭ باشقا جايلاردا، خاتتن - قىزلارغا كورە ئەركەكلەر كوپرەكدىر. ئۇنىڭ شۇندەي فەرق قىلىشى، ئەلبەتتە ئۇزدەن ئۇزى مەعلوم نەرسە. دۇنيانىڭ ئاۋروپا قىسمىدە، ئەركەكلەرگە نسبەتەن، خاتتن - قىزلارنىڭ كوپرەك پىرەسەنت تەشكىل قىلىشىنىڭ سەبەبى — بىرنچىدەن جەنگ ئۇرۇشى، ئىكىنچىدەن يوقارى مەدەنىيەت باسقىچىدا تۇرغان خاتتنلارنىڭ بالا توغماي ئابارت قىلدىرىشىدىر. شەرق مەملەكەتلەردە، خاتتن - قىزلارنىڭ ئەركەكلەرگە نسبەتەن، ئازراق سانى بولۇشىنىڭ سەبەبى — خاتتن - قىزلارنىڭ ئەركەكلەرتەرەپىدە ئەزىلىشىدەرى، حۇقۇقسىزلىقلارى ۋە خاتتن ئالدىش ئۇچۇن كوپ مال (قالىن) ئالدىش كەبى دىنى مەجبۇرىيەت ۋە ئەرسكى عۇرف - عاداتلاردىر. شۇنىڭ ئۇچۇن مىڭلەرچە باتراق، كەمبەغەل ئەرلەر، «خاتتن ساتىب ئالىشقا» كۇچلەرىدەن كېلەمەي كەنلىكىدەن عۇمرلەرىنى خاتتنسز ئوتكەزەدىلەر.

زىيا عوسمانى.

kəsəbəcilik

مەعارىف ئىشچىلەرىنىڭ ئىش ھەقلارىنى دەۋلەت نورماسىغا كىرگۈزۈش

پەستكى كەسەبە ئىشچىسىنىڭ ھەم، دەۋلەت نورمالاش نىمە ئىكەنىنى بىلمەگەنلەرى ئاز ئىمەسدىر.

ئىش ھەقلارىنى سېتكە ۋە دەرەجىلەر ئۇسۇلى بىلەن، كەللىكتىف مۇئاھىدىلەرى ۋە باھا-كېلىشۇلەرى بىلەن ئىنتىزاملەشتۈرىلگەن كوب ۋاقىت ئوتكەن ئىمەس. ئىش ھەقلارىنى كەللىكتىف مۇئاھىدىلەرى بىلەن ئىنتىزاملەشتۈرىلىدە، فەقەت، بىرنچى دەرەجە (رەزەد) مەئاشىنى سېتكەدەگى دەرەجىلەرنىڭ سانىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئورتاسىدەگى تەناسىب، تەرىپ دەرەجىلەرنىڭ ئورتاچا حسابلارىنى ئاساس قىلىپ ئالىنار ئىدى. ئىش ھەقلارىنى موندىن ئۇسول بىلەن ئىنتىزاملەشتۈرىلىدە - بىر ئوكروگ، شەھەردەگىنە ئىمەس، ھەتتا، بىر مۇئەسسەسەنىڭ ئوزىدەگى بىر ۋەزىفە ئۈچۈن بولغان ئىش ھەقلارى نىھايەت تورلىچە بولور ئىدى، چۈنكى، بىر ۋەزىفەنى سېتكەنىڭ قايسى بولسا بىر دەرەجەسىگە بىلگىلەش ئىشنى مەئمۇرىيەت تامانداىن ئوتكەزىلىپ باھا-نىزاع كەمسىيەسى (ر. ك. ك.) تامانداىن تەسدىق ئىتىلىشى لازم ئىدى.

مىسال: ئوز. ئ. ش. ج. نىڭ ئوكروگلەردەگى I- نچى باسقۇچ مەكتەب ئوقىتقۇچىلارىنىڭ 27/26 نچى يىل مەحەللى رويخەت (حازرگى ۋاقىتدا I نچى پايەسكە كرگۈزىلگەن) ئىستاتىستىكەرى - 48 سومدان ئالىب 65 سومگەچە بولغان قەرىب 10 تورلى مەعاشلەردەن عىبارەت بولور ئىدى، II - نچى باسقۇچ مەكتەب ئوقۇتقۇچىلارىنىڭ 55 سومدان 75 سوم 2 تىنىگەچە ۋە تېخنىكى (قارا) خزمەتچىلەرنىڭ 19 سوم 80 تىنىدەن باشلاب 30 سوم 25 تىنىگەچە بولور ئىدى ۋە ھاكەزا.

ئىشلەرنىڭ موندىن يولغا قويىلىشى - قاتتىق ئىشتات ساقلاش ئەساسلەرىنى، بودجەت ئىنتىزامىنى بۇزار ئىدى. دەۋلەت ئاپپاراتلەرىنى ياخشىلاش ۋە ساددالەشتۈرىلگە ئاغىرلىق قىلار ئىدى، ئىش ھەقلارىنى تەرتىبلەش ئۈچۈن بولغان ئىشتات، فوند ۋەمەعاشلەر بىلگىلەنگە كەسەبە تەشكىلاتلەرنىڭ تەسىرى كەم بولار ئىدى.

ئىش ھەقلارىنى مۇئاھىدە تەرىقەسىدەن دەۋلەت نورمالاش ئۈسۇلدىگە ئوتىشنىڭ زەرورلىگى قويىداغىلاردان بىلىنەدى:

1. بىر خىل ئىحتىساسدەگى خزمەتچىلەرنىڭ مېھنەت ھەقلارىداغى تۇرلىكلەرنى يوقاتىش ۋە ھەر خىل ئىحتىساسلىك ئىشچىلەرنىڭ ئىش ھەقلارى ئورتاسىدا توغرى تەناسىب ئورناشدرش (ئىش ھەقلارىنى تېكسلەش)در؛
2. توغرى ئىشات تۇزىلىشلەرنى ئىشلەب تاپىيارلاش، بوجەتنى تۇزىش ۋە ئىستىفادە قىلىش ئىشلەرنى ئاسانلاشتىرش؛
3. مۇئەسسەسەلەردەقاتتىق بودجەت ئىنتىزامىنى ئورناشدرش؛
4. ئىشات، فوند ۋە مەعاشلەر بىلگىلەش ئىشدە ھەمدە ئىش ھەقلارىنى ئىنتىزاملەشدە ئىلگەردەگى كەبى ئىكى تامانىنىڭ كېلىشىشلەردە قاتناشىشلاردان كورە كوپرەك تەسىر بېرەرلىك قىلىب كەسەبە سايوزلەرنى كوب قاتناشدرش.

ئىش ھەقلارىنى دەۋلەت نورمالاشنىڭ سۇئغى مەقسەدى - دەۋلەت ئاپپاراتىنى ياخشىلاش ۋە ساددالاشتىرشدىر. (ئىدارەلەرنى تەرتىبلەشدە مۇھىم تەدبىرلەر ئورنىدا).

ئوزبېكستان مەعارىف ئىشچىلەرىنىڭ ئىش ھەقلارىنى دەۋلەت نورمالانىشى بىرنچى نەۋبەتدە 27/26 نچى بودجەت يىلىدە خەلق مەعارف كەمسەرلكنىڭ دەۋلەت بودجەتىدە تۇرغان مۇئەسسەسەلەرىگە تېككەندىر.

ئىش ھەقلارىنىڭ تۇزىلىشى ۋە دەۋلەت نورمالاش نەتىجەسىنى تەعرىف قىلىش ئۈچۈن قويىداغى جەدۋەلچەنى كېلتىرەمىز:

پايەسلەر	I نچى باسقۇچ ئوقۇتقۇچىلارى			II نچى باسقۇچ ئوقۇتقۇچىلارى			تېخنىكە خزمەتچىلەرى		
	26/25 نچى يىل	27/26 يىل دەۋلەت نورماسى	29/28 يىل دەۋلەت نورماسى	26/25	27/26 يىل دەۋلەت نورماسى	29/28 يىل دەۋلەت نورماسى	26/25	27/26 يىل دەۋلەت نورماسى	29/28 يىل دەۋلەت نورماسى
1 نچى پايەسى	50	60	70	65	70	90	19-80	30	38
2 » »	63	70	77	77	88	100	21	35	43
3 » »	70	80	85	88	104	100	24	45	48

ئىش ھەقلارىنىڭ سوك دەرەجەھەرخىل بولغانلىغى ئايىندقسا 2 نچى ھەدۋەلدە كورىلەدى. مىسال ئۈچۈن ئالامز: تېخنىكى

ئىسلەتمە: 1 نچى پايەسكە: تاشكەنت، خوجەند، فەرغانە، ئەندىجان ۋە سەمەرقەند ئوكروگلەرى كىرەدى.
2 نچى پايەسكە: زەرەفشان، بوخارا ۋە قاشقا دەريا ئوكروگلەرى كىرەدى.
3 نچى پايەسكە: سۇرخان دەريا، خارازم ۋە تاجىكستان كىرەدى.

مەحەللى بودجەت

پايەسلەر	I نچى باسقۇچ ئوقۇتقۇچىلارى			II نچى باسقۇچ ئوقۇتقۇچىلارى			تېخنىكە خزمەتچىلەر		
	26/25	27/26 يىل دەۋلەت نورماسى	29/28 نچى يىل دەۋلەت نورماسى	26/25	27/26 نچى يىل دەۋلەت نورماسى	29/28 نچى يىل دەۋلەت نورماسى	26/25	27/26 نچى يىل دەۋلەت نورماسى	29/28 نچى يىل دەۋلەت نورماسى
1 نچى پايەسى	55/60	60/65	65/70	60/68/71	66/71/75	80/85	19/23/24	26/28/30	38/40
» 2	80/92	80/88/92	80/90/95	88	88	100/105	28/40	35/38/40	45
» 3	80	96	105/110	—	—	140	20	40	48

خزمەتچىلەرنىڭ ئىش حەقى 26/25 نىچى يىلدە 1 نىچى پايەس بويىنچا 19 سوم 80 تىيىندەن 24 سوم 20 تىينگەچە ۋە 2 نىچى پايەسىدە 28 سوم 80 تىين‌دەن 40 سوم 48 تىينگەچە بولغان بولسا، كۇن كورش ئەشيالارنىڭ نەرخلەرى ئەۋۋەلگى ئىكى پايەسكە قاراغاندا ئەنچە قىممەتلەرك بولغان 3 نچى پايەسدەگى تېخنىكى خزمەتچىلەرنىڭ ئىستافكەلەرى، فەقەت، 20 سوم بولغاندىر. ۋە فەقەت دەۋلەت نورمالاش يولى بىلەنگىنە ئىش حەقلارىداغى تورلىكلەرنى (ئايلىق مەعاش پۇللەرىنى) تۇزەتىشگە، ئايرىم كەتيگورىيەلەرنىڭ ئىش حەقلارىنى تېكسلەشگە يەعنى، قاتتىق دەۋلەت تەرتيباتىنى ئورناشدىرشقا مۇۋەففەق بولىنغاندىر.

ئىش حەقلارىنىڭ قاتتىق مىقدارلەرگە قاتتىق ئىش حەقى فوندىگە ئېگە بولۇشى بىلەن ئىشتاتلەر توغرىسىداغى مەسئەلە كوپرەك ئانىقلاشدى ۋە شۇنىڭ ئارقاسىدا ئەپپەرەتلەرنى تەرتىب‌لەش، سياسى مەعارف مۇئەسسەسە شەھابچەلەرنى كېڭەيتىرش ئىشلەرى ئاسانلاشقاندىر. مالىيە ئىنتىزامىگە رىعايە قىلىنىش ۋە مالىيە كەنترولىنى ساقلاشترش - حۇقوقى مەسئەلەلەرنى (ئەساسى ۋەزىفەدەن تاشقارى ئىش. سىنەش ۋاقتى ئۇچۇن تولا بولماغان مىقدارىدە مەعاش بىلگىلەش، مۇۋەققەت نائېبلىرنىڭ ئىش حەقى، ئىش ۋاقتلارى نورمالانماغان ئىشچىلەر توغرىسىدا، شەخسى مەعاشلەر، مۇۋۇققەت ئىشچىلەرگە مۇكافات بېرش، مۇكافاتلەر مىقدارى توغرىسىداغى نىزاملەر ۋە باشقارنى) كوپرەك ئانىقلاشتىرىلار.

مۇعاھىدە ئۇسۇلىدەگى ئىش حەقلارىدان دەۋلەت نورمالاش يولى بىلەن قاتتىق مەعاشلەر بىلگىلەشكە ئوتىش ئىشى كەسەبە سايوزلەرنىڭ ئىشلەرىنى سۈستەلەنترمەسلىگى لازمدىر. دەۋلەت نورمالاشنى كەسەبە سايوز تەشكىلاتلەرنىڭ توغرىدان - ئىشتىراكلەرى بىلەن ئوتكەزىش لازمدىر. كەسەبە تەشكىلاتلەرى دەۋلەت نورمالاش بويىنچا بولغان بۇتۇن ئىشلەرگە ئوز دىققەتلەرىنى ھەر تاماندان كۇچەيتىرشلەرى، بۇ ئىشدە تەشەببوس كورسەتىشلەرى لازمدىر. سايوز تەشكىلاتلەرنىڭ ئىشلەرىدەگى ئاغىر مەركەزنى مۇعاھىدە ئىشىدەن دەۋلەت نورمالاشگە تاييارلىق كورسىشگەكوچرش لازمدىر.

مەعارف ئىشچىلەرنىڭ ئىش حەقلارىنى دەۋلەت نورماشنى توغرى تەتبىق قىلىش ئوستىدەن كوندەلىك كەنترول ۋەكۇزەتىب تۇرىلسىن.

دەۋلەت نورمالاشى بويىنچا بولغان بۇتۇن ئىشلەرنى سايوز تەشكىلاتلەرى شۇنداي تۇزىشلەرى لازمدىركم، بۇ ئىشگە بۇتۇن سايوز ئاممالسىنى تارتىلسىن. دەۋلەت نورمالاشنىڭ زەرورلىكىنى گىنە ئېمەس، بەلكى، ئىش حەقلارىنى بۇ ئۇسۇل بىلەن ئىنتىزام‌لەشنىڭ حەقىقى فايداسىنى عاممەگە كورسەتىب بېرىلسىن.

(كوزاۋينكو).
(موئمىنف).

ئوز. ئ. ش. ج. خەلق كەمىسەرلەرى شوراسىنىڭ قەرارى

28 نچى ئىيول 1927 نچى يىل، سان 35. شەھەرسەمەرقەندە.

«ئوز. ئ. ش. ج. نىڭ دەۋلەت بودجەت مۇئەسسەسەلەرى تامانىدان مەجبورى بەجەرىلىشى ئۈچۈن 1927 نچى يىلنىڭ 1 نچى ئوكتەبىردەن باشلاب ئوز. ئ. ش. ج. نىڭ بۇتۇن دەۋلەت ئىدارەلەرى تامانىدان 1 نچى مادىدەدە كورسەتىلەگەن ۋەزىفەلەر رويخەتى وە قاتتىق مەعاشلەر دەرەجەسىگە مۇوافق قىلنب تولەنىشى لازمدىر.

2. ئىش حەقلارىنى 1927 نچى يىلنىڭ 1 نچى ئوكتەبىردەن باشلاب ئوز. ئ. ش. ج. نىڭ بۇتۇن دەۋلەت ئىدارەلەرى تامانىدان 1 نچى مادىدەدە كورسەتىلەگەن ۋەزىفەلەر رويخەتى وە قاتتىق مەعاشلەر دەرەجەسىگە مۇوافق قىلنب تولەنىشى لازمدىر.

3. ئىش حەقلارى ئۇچۇن بولغان بودجەتنى دەۋلەت بودجەت مۇئەسسەسەلەرى تامانىدان ئۇلەر ئۇچۇن ئىشچى - دىھقان نەزارەتى خەلق كەمىسەرلىكى تامانىدان تەسدىق ئېتولگەن ئىش-تاتلەرگە توغرى، مۇوافق قىلۇب وە تەسدىق ئېتولگەن ۋەزىفەلەر رويخەتىدەگى مەعاشلەر دەرەجەسىنىڭ دائىرەسىدە تۇزىلەدى. مەعاشلەرنى ۋەزىفەلەر بويىنچا تەقسىم قىلىشنى دەۋلەت نورمالاش كەمىسىيەسى تامانىدان ئوتكەزىلەدى. بو كەمىسىيە، دەۋلەت بودجەت ئىدارەلەرىنىڭ ئىش حەقلارىنى بىلگىلەش ئۇچۇن خەلق مالىيە كەمىسەرلىكىگە قانونى عنوان بولادى.

ئېسلەتمە: مۇۋەققەت حزمەتچىنەرگە زەرورىيەت بولغان جايلەردە، بۇلەرگە تولەنەدۇرغان كرىدىتلەرنى ئوز. ئ. ش. ج. خەلق محنەت كەمىسەرلىگى تامانىدان نەشر ئېتولگەن قاعىدەلەر بويىنچا خەلق مالىيە كەمىسەرلىگى، ئىشچى - دىھقان نەزارەتى خەلق كەمىسەرلىگى وە ئوزبېكستان كەسەبەلەر شوراسى بىلەن كېلىشتروب حسابلانادى.

4. 27-28 نچى حوجالق يىلگە ئىش حەقلارى ئىسمىتەسىنى تۇزىشدە مۇئەسسەسەلەر قويىدەگىلەرنى ئىسمىتەگە كرگزىشلەرى لازمدر: ئا) ئىش واقتىدان تاشقارى ئىشلەر ئۇچۇن وە ئوتپوسكەگە كېتكەنلەرنىڭ ئورنباسارلارگە تولەش ئۇچۇن عۇمومى سوممىگە 2% قويىش؛ ب) دەوالانىش مۇئەسسەسەلەردەگى ئىش وە يار-دەمچى حزمەتچىلەرنىڭ نەوبەتلىك ئوتپوسكەدە واقتلاريدا بۇلەرنىڭ ئورن باسارلارغا حەق تولەش ئۇچۇن پۇل قويىش، مۇتتەسىل ئىشلەيدۇرغان ياتاقلىك دەوالانىش مۇئەسسەسەلەردەگى بەيرەم وە كېچەدە دىجورلىك ئىشلەرگە تولەش ئۇچۇن پۇل قويىش وە ۋ) حازرگى واقىتدا قويىدەگى زەرەرلىك كارخانەلەردە ئىشلەگوچى ئىشچىلەرگە تولەش ئۇچۇن: روحى كەسەللەرنى دەوالاش مۇئەسسەسەلەرى، روحەن زەعىف بالالار كالونىيەسى، بەلاعەتكە ئىرشمەگەن بالالارنىڭ ئەخلاقىنى تۇزەتىش يورتلارى (رىفارماتورىئوم)دە ئىشلەگوچى بۇتۇن حزمەتچىلەر، ئىستمە كەسەلى ئىستانسەلەردەگى دوختور نائېبلەرى وە سەنتەرلەر، رىنتگىن نورىنىڭ حەرەكەت قىلىش شەرائىتدە تولا سوتكە دەوامىدە ئىشلەگوچى ساغلىقنى ساقلاش حادىملەرى ئۇچۇن (رىنتگىن تېخنىكومىنىڭ مەحسوس ئىستافكە ئالادۇرغان دوختورلارى مۇنگە كرمەيدى) 25% مقداردە وە ماخاۋلار كالونىيەسىدەگى بۇتۇن حزمەتچىلەرگە 50% مقداردە ئۇل قويىش.

5. مەعاشلەر رويخەتىگە كرگزىلمەگەن، مەركەز ۋە 1 نچى پايىاس ئۇچۇن ئىر ئايگە 350 سومدان ئاشوق تەعىيناتلەرگە - خەلق محنەت كەمىسەرلىكى قاشىدەگى دەۋلەت نورمالاش كەمىسىيەسىنىڭ بىرن-بىرن كورب چقىش تەرتىبىدەگى تەسدىقى بىلەن وە فەقەت ئايرىم بىلمدار علمى ئىحتىساسلىك ھەم كەتتە ئىستاج بىلەن مۇئەسسەلەرد، شو ئىحتىساسلەرگە يەرەشە ۋەزىفە ئالب بارغان ئىشچىلەر ئۇچۇنگىنە پول قويىلادى.

6. ئىش حەقلارىنى مۇئەسسەسەلەرنىڭ قايسى ئىعتىبارىدە بولىشىگە - جۇمھورىيەت ئىعتىبارىدەمى، ياكى ئوكروغ ئىعتىبارىدەمى ئىكانىگە قاراماسدان، مەركەزى ئىستافكە بىلەن تولەنەدۇرغان سەمەرقەندەگى خەلق كەمىسەرلىكلەرىنىڭ ئىشچىلەرنى ئىستىسنا قىلۇب، ئىش حەقلارىنى مۇئەسسەسەلەرنىڭ تورغان جايلەردەگى پايەسلەرگە قاراب تولەشنى مەعاشلەر رويخەتىدە كورسەتىلگەن بۇتۇن مۇئەسسەسەلەرگە مەجبورى قىلوب يوكلەتىلسۇن.

7. خەلق مەخپەت كەمبەغەللىكى قاشىدەگى دەۋلەت نورمالاش كەمبەغەللىكى. خەلق مەخپەت كەمبەغەللىكى خەلق مالىيە كەمبەغەللىكى، ئىشچى - دېھقان نەزارەتى خەلق كەمبەغەللىكى ۋە كەسىپەلەر شوراسىنىڭ ۋەكىللەرىدىن ئىبارەت قىلۇب، ۋە مەنپەئەتدار ئىدارە ۋە ساياۋزلەرنى جەلب قىلۇب، بۇ كەمبەغەللىكنىڭ ۋەزىپىلىرىنى دەۋام قىلدۇرىسۇن.

8. ئۇشبۇ قارارنىڭ بەجەرىلىشى ئۈستىدىن كۆزەتچىلىك تۇرغۇزۇش خەلق مەخپەت كەمبەغەللىكى، خەلق مالىيە كەمبەغەللىكى ۋە ئىشچى-دېھقان نەزارەتى خەلق كەمبەغەللىكلەرگە ۋەكىللىسۇن ۋە ئىش ھ. قالارى كېرىشتىدىن تونۇغرى ئۇرنىغا خەزىنجەت قىلىنماسلىقى قالغان بۇيۇن پۇللارنى مەر ئايدا خۇكۇمەت خەزىنەسىگە تاپشۇرۇشنى مۇئەسسەسەلەرگە مەجبۇرى قىلىنسۇن.

9. خەلق مەخپەت كەمبەغەللىكىگە ۋەزىپىلەر رويخەتىنى خەلق مالىيە كەمبەغەللىكى بىلەن بىرلىكتە ئىئلان قىلىشنى رويخەت ۋە مەئاشلار دەرىجەسىنى مەخسۇس بەلگىلەپ تەتبىق قىلىش تەرتىبى توغرىسىدا تەلىماتنامە نەشر قىلىشنى تاپشۇرۇلسۇن.

ئۇز. ئ. ش. ج. خەلق كەمبەغەللەرى

شوراسىنىڭ رەئىسى: (ناسىربايف).

خەلق كەمبەغەللەرى شوراسىنىڭ مۇۋەققەت ئىشلەر مۇدىرى: (پېتروف).

خەلق كەمبەغەللەرى شوراسىنىڭ كاتىبى: (زىيايتدىنف)

ئۇزبېكستان ئىجتىماعى شوراللار جۇمھۇرىيەتى شوراللار مەركەزى ئىجرائىيە قومىتەتىسى ۋە خەلق كەمىسەرلەر شوراسىنىڭ قەرارى.

2 نچى ئوكتەبىر 28 نچى يىل، شەھەر سەمەرقەند. سان 159.

«ئوز. ئ. ش. ج. مەخسۇس بودجەت مۇئەسسەسە - لەرنىڭ ئىش حەقلارىنى دەۋلەت نورمالانتىرىشنى ھەمەلگە كىرگۈزۈش تەرتىبىدىنى ئوزگەرتىش توغرىسىدا»

ئوز. ئ. ش. ج. شوراللار مەركەزى ئىجراقومى ۋە خەلق كەمبەغەللەر شوراسىنىڭ 1927 نچى يىل 26 - 27 نچى نويابىر تەرىخلى ئوز. ئ. ش. ج. دەگى مەخسۇس بودجەت مۇئەسسەسەلەرنىڭ ۋە ۋاقىف دەستىيارلىرىنى تەئمىناتىدەگى مۇئەسسەسەلەردەگى ئىش حەقلارىنى دەۋلەت نورمالاشنى ھەمەلگە كىرگۈزۈش توغرىسىدا 41 نچى سان قەرارىنى (ئوز. ئ. ش. ج. نىڭ 27 نچى يىل 41 نچى سان قانۇنلار توپلامىنىڭ 260 نچى بابىنى) ئوزگەرتىپ، ئوز - بېكستان ئىجتىماعى شوراللار جۇمھۇرىيەتى شوراللار مەركەزى ئىجرائىيە قومىتاسى ۋەخەلق كەمبەغەللەرى شوراسى قەرار قىلدىلار:

1. 1928 نچى يىلنىڭ 1 نچى ئوكتەبىردىن باشلاپ، ئۇشبۇ قارارغا قوشۇپ يۇبارىلغان ۋەزىپىلەرنى رويخەتى ۋە قاتتىق ۋەزىپە مەئاشلەرنىڭ دەرىجەسىگە مۇۋاپىق مەخسۇللى بودجەت مۇئەسسەسەلەرىدەگى ئىش حاقلارىنى دەۋلەت نورمالانتىرىشنى ھەمەلگە كىرگۈزلسۇن.

2. ئوز. ئ. ش. ج. ئىشچى-دېھقان نەزارەتى خەلق كەمبەغەللىكىگە قاراشلىق ئىدارەلەر تامانىدان تەسدىق ئېتىلگەن ئىشتاتلەرگە ئاساسەن ئوز. ئ. ش. ج. خەلق مەخپەت كەمبەغەللىكى تامانىدان بېلگىلەنگەن ئىش حەقلارىنى ئاساسى فوندىگە - قوشىمچا ئىش حەقلارى (ئىش ۋاقتىدىن تاشقارى ئىشلەر، چېقىش ۋە ئوتپوسكە مۇكاپاتلەرى ۋە باشقالار) ئۈچۈن قويىما پۇل مىقدارلەرنىى بىل - گىلەنسۇن.

3. 1 نچى باسقۇچ مەكتەبى، ساۋادسىزلىقنى تۈگەتىش مەكتەب ئوقۇتقۇچىلارى ۋە بالالار باقچالارى، بالالار ئويلەرنىڭ تەربىيە چىلەرنىڭ كەمچىلىك ئىستافكەلەرنىى ئايىغا 70 سوم قىلىپ بېلگىلەشكە - ئىش حەقلارىنى شۇنداي كۆتەرىشنى ئۇمۇمى ئىش حەقلارى سوممىسىنىڭ داۋېرىسىدەعەمەلگە قويۇش مۇمكىن بولغان ئەھۋالدەردە يول قويىلسۇن.

4. ئوز. ئ. ش. ج. خەلق مەخپەت كەمبەغەللىكى ئوز. ئ. ش. ج. خەلق مالىيە كەمبەغەللىكى بىلەن بىرلىكتە ئۇشبۇ قارارنى ئوتكەزىش تەرتىبى تۇغرىسىدا تەلىماتنامە ئىشلەپ چىقىسۇن.

ئوز. ئ. ش. ج. شوراللار مەركەزى ئىجراقومىنىڭ رەئىسى: (ئاخونبابايف).

ئوز. ئ. ش. ج. خەلق كەمبەغەللەرى شوراسىنىڭ رەئىسى: (فەيزوللا خوجەيف).

ئوز. ئ. ش. ج. شوراللار مەركەزى ئىجراقومىنىڭ كاتىبى: (ئىبراھىموف).

ئۇزبېكستان ئىجتىماعى شوراللار جۇمھۇرىيەتى ئىشچى ۋە دېھقان خۇكۇمەتىنىڭ قانون ۋە بويروقلار يەغىندىسىنىڭ 1928 يىل 20 نويابىر تەرىخلى 22 نچى سانىدان.

ئىبتىدائى مەكتەبلەر ۋە يوقارى تىپەگى ھەممە ئىجتىماعى تەربىيە مەكتەب مۇئەللىملەرىگە خىزمەت ھەققىنى زەم - بەدەم ئارتىدىرىپ تۇرۇش، يەعنى ئۇستەمەلەر بېلگىلەش ھەققىدە:

ئۇزبېكستان ئىجتىماعى شورا جۇمھۇرىيەتى شوراللار مەركەزى ئىجرائىيە قۇمىتەسى ۋە خەلق كەمبەغەللەرى شوراسى قارار قىلادى:

29-1928 نچى يىلدان باشلاپ، ئىبتىدائى مەكتەبلەر ۋە يوقارى تىپەگى ھەمە ئىجتىماعى تەربىيە مەكتەب مۇئەللىملەرىنىڭ ئاساسى خىزمەت ھەققىگە زەم - بەدەم ئۇستەمەلەر بېلگىلەش ئوسۇلىنى قويىداغى ئاساسلەردە يوزەگە چىقارىشغا كىرىشلسۇن:

1) ئاساسى خىزمەت ھەققىدە زەم - بەدەم ئارتىدىرىلادىغان ئوستەمەلەر ئوقوش مۇئەسسەسەلەرىدە ھەر بر بېش يىل تولا خىزمەت ئېتكەن ئۇچۇن تولەنەدى ۋە ھەر حالدە بو ئارتىدىرىشلارنىڭ مىقدارى ئالادىغان ئايلىغدان تورت مەرتەبەدەن ھەم زىيادە بولماسلىغى لازىمدىر.

2) ھەممە مۇئەللىملەر، ئىستاجلەرنىڭ كەتتەلىگىگ يەرەشە تورت گروھغا بولىنەدىلەر: برنچى گروھگە، بېش يىل تولا خىزمەت قىلغان ۋە ئۇندان يوقارى 10 يىلغاچا ئىستەجلىك مۇئەللىملەر كىرەدى. ئىككىنچى گروھغا 10 يىللىق ۋە ئوندەن يوقارى ئون بېش يىلغاچا ئىستەجلىك مۇئەللىملەر كىرەدى، ئوچىنچى گروھغا تولا ئون بش ۋە ئوندان يوقارى يگرمە يىلغاچا ئىستەجلىك؛ تورتىنچى گروھغا يىگرمە يىل ۋە ئوندان يوقارى ئىستەجلىك مۇئەللىملەر كىرەدى.

ئىسلەتمە: تولا خىزمەت يىللارىنى حسابلاغاندا، ھەر بر ئوقۇش يىلى ئوكتەبىر ئايىنىڭ برنچى كۈنى تەقتىش پەيتى دېپ بېلگىلەنەدى.

3) ئېلىك كەمى بېش يىل مۇددەت شورا حوكومەتى دەۋرىدە ئىشلەگەن مۇئەللىملەرگىنە زەم - بەدەم ئوستەمە ئالىش ئىستاجىغا ئىگە بولغان بەر گروھغا حسابلاش حۇقۇقىدان فايدالانادىلار.

4) تەدرىجى رەۋشدە زەم - بەدەم ئارتا تۇرغان ئوستە - مەلەرنىڭ تولەنش تەرتىبى (5 نچى ماددە) قويىداغىچا بېلگە - لەنەدى:

29-1928 نچى يىلدا - تورتىنچى گروھداغى ئىستەج ئىگە - لەرگە تولەش باشلانادى، 29/1928 نچى يىلدا ئىستاجلارى ئۇچۇنچى گروھدا كورگەزىلگەنلەرگە، 31-1930 نچى يىلدا، ئىككىنچى گروھدا كورگەزىلگەنلەرگە 32/1931 نچى يىلدا - برنچى گروھداغى ئىستاج ئىگەلەرگە تولەش باشلانادى.

5) ئۇشبۇ قارارنىڭ 1 نچى ماددەسىدە كورگەزىلگەن، دەم - بەدەم بېلەن تولەنەدىگەن ھەر بر يەنگى ئوستەمەنى مۇئەدل - لەملەر ئىلگەرىگى ئوستەمەنى ئالغان ۋاقتىدان ئوچ يىل مۇددەت ئوتكەندەن سوڭرا ئالادىلار.

6) دەم - بەدەم تولانا تۇرغان ئوستەمەلەر قويىداغى مىقدارلاردا بېلگىلەنەدى:

ئا) عالى مەكتەبنى توگەتكەن ياخود مەخسوس ئوتتا دارولمۇعەللىمىن لەردە تولا بىلىم ئالغان، ئىبتىدائى مەكتەب مۇ- عەللىملەرى ئۈچۈن 14 پرەسەنت مىقداردا، ئىبتىدائى مەكتەبلەر - نىڭ بوندان قالا مۇعەللىملەرىگە 12 پرەسەنت مىقداردا ئۈستەمە بېلگىلەنەدى.

ب) يوقارى تېپىلەگى مەكتەبلەرنىڭ تولا عالى مەلومات ئالغان مۇعەللىملەرى ئۈچۈن 18 پرەسەنت مىقداردا، يوقارى تېپىلەگى مەكتەبلەرنىڭ بوندەن باشقا مۇعەللىملەرگە 15 پرەسەنت مىقداردا ئۈستەمە بېلگىلەنەدى.

ئىسلاھتەمە: قىشلاق جايلاردىغى مۇعللىم - لەر ئۈچۈن دەم - بەدەم ئۈستەمەلەر (1927 نچى يل قانونلار توپلامى سان 35، ماددە 112، بەند 5) بو قارارنىڭ جارى بولىشىغا قاراماسدان ئەۋۈەل- گىچە قالادىلار.

7) دەم — بەدەم تولانا تۇرغان ئۈستەمەلەر ئۈچۈن لازىم بولغان مەبلەغلەرنى خەمەت حەققىنىڭ عۇمومى فوندى بىلەن بىرگە مەحەللى بودجەتكە خەلق مەعارىف بولمىنىڭ ئىسمېتەسى بويىنچا ۋە دەۋلەت بودجەتىگە خەلق مەعارىف كەمسەرلىگىنىڭ ئىسمېتەسى بويىنچا كىرگۈزۈش لازىمدىر.

8) ئۇشبۇ قارارنى تۇرمۇشغا ئوتكەزۈش توغرىسىداغى قوللانمانى خالق مالىيە كەمسەرلىگى، خالق مەحكىمە كەمسەر- لىگى ھەمدە ئۇزۇبىك كەسەبە سايوزلارى شوراسى بىلەن مۇۋاپىق - لاشتۇرغاندان كېيىن، ئىككى ھەپتە مۇددەت ئىچىدە نەشر قىلىش حالق مەعارىف كەمسەرلىگىگە تاپشۇرىلادى.

ئوز. ئ. ش. ج. شورالار، مەركەزى ئىجراقومىنىڭ رەئىس ئورىنباسارى: **قاسىم خوجايف**

ئوز. ئ. ش. ج. خەلق كەمسەرلەرى شوراسىنىڭ رەئىس ئورۇنباسارى. **مارتىنىف.**

ئوز. ئ. ش. ج. شورالار مەركەزى ئىجراقومىنىڭ سەركاتىبى: **ئىبراھىمۇف.**

1928 نچى يل 11 - ئاۋغوست. سان 129 - ش. سەمەرقەند.

ئوز. ئ. ش. ج. مەحەللى بودجەت مۇئەسسەسلەرىدە كى 1928/29 نچى بودجەت يىلى ئۈچۈن بولغان ۋەزىيفەلەر رويخەتى ۋە دەۋلەت نورمالانغان مەعاشلەرنىڭ دەرەجەسى.

№№ ۋەزىفەلەرنىڭ نامىلەرى	برنچى پايىاس				ئىكىنچى پايىاس				ئۈچىنچى پايىاس			
	ئوكۇر. مۇئ.	ش. مۇئ.	راي. مۇئ.	قشلاق. مۇئ.	ئوكۇر. مۇئ.	ش. مۇئ.	راي. مۇئ.	قشلاق. مۇئ.	ئوكۇر. مۇئ.	ش. مۇئ.	راي. مۇئ.	قشلاق. مۇئ.
1. I-II نچى باسقۇچ مەكتەبلەرى/س ب مەكتەبلەرى ۋە ئۇلەرگە بەرابەر مەكتەب بلەرنىڭ ئوقوتقۇچىلارى ۋە باالار ئۇيلەرى باالار باقچالارنىڭ تەربىيەچىلەرى	—	100	100	105	—	110	110	115	—	125	125	130
	—	80	80	100	—	100	100	105	—	105	105	125
	—	70	70	80	—	95	95	95	—	100	100	105
	—	65	65	70	—	90	85	90	—	—	—	100
	—	—	—	65	—	80	80	80	—	—	—	—
	—	50	50	50	—	55	55	55	—	65	65	65
	—	140	135	125	—	150	150	150	—	165	165	165
	—	135	115	115	—	120	115	125	—	155	—	150
2. تەجرىبەئوقتوغوچىلارى، 2 نچى باسقۇچۇە يەتتى يىللىق ۋە تولۇق يىللىق مەكتەب ۋە دېھقان ياشلارى مەكتەبلەرنىڭ مۇدىرلەرى	—	115	105	105	—	120	110	115	—	—	—	—
	—	105	95	95	—	115	—	110	—	—	—	—
	—	100	90	90	—	110	—	—	—	—	—	—
	—	95	85	85	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	90	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	125	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	115	—	—	—	—	—	—	—	—
3. باالار ئۇيلەرى باالار باقچالارى، يەسلەلەر، دېھقانلار ئۇيلەرى ۋە باشقالارنىڭ مۇدىرلەرى	—	125	125	90	—	135	135	135	—	150	150	150
	—	115	115	80	—	100	100	120	—	125	125	125
	—	105	90	70	—	80	80	110	—	120	120	120
	—	100	80	—	—	—	—	100	—	110	110	110
	—	90	70	—	—	—	—	—	—	105	—	100
4. كۇتۇبخانەچىلەر	70	70	—	—	90	70	—	—	105	100	—	—
5. باالار ئۇيلەرى، باالار باقچالارى، قۇلۇب ۋە باشقالاردا غى تۇگەرەك باشلىقلارى	65	65	65	—	80	80	—	—	85	85	85	—
	75	60	—	—	75	75	—	—	—	—	—	—
	100	100	65	—	110	110	—	95	130	130	105	
6. قۇلۇب، كۇتۇبخانە، قزل چايخانە، خەلق ئۇيلەرى ۋە باشقالارنىڭ مۇدىرلەرى	90	90	—	—	95	95	—	90	120	120	100	—
	75	65	—	—	90	90	—	80	110	110	—	—
	65	—	—	—	80	80	—	—	105	105	—	—
7. حەولى باقار، قاراۋل، قەررەش، خەدمەت تاشوچى ۋە قارا ئىشچىلەر	40	40	40	—	50	50	40	—	60	60	50	—
	38	38	38	—	45	45	40	—	50	50	45	—
	35	35	35	—	40	40	—	—	45	45	—	—

ئىسلاھتەمە: 1 نچى باسقۇچ ۋە بۇلەرگە بەرابەر مەكتەبلەرنىڭ ئوقوتقۇچىلارىغا مۇدىرلىك ئۈچۈن ئاساسى دەۋلەت نورما- مەعاشلەرنىڭ ئۇستىگە بر گروھ بولغاندا 15 سرم، ئىكى گروھ بولغاندا 20 سوم، ئۈچ گروھ بولغاندا 25 سوم، تورت گروھ بولغاندا 30 سوم قوشۇب تولەنەدى.

1928/29 نچى يىل بودجەتنى تۈزىشدەگى ئۇزگەرىشلەر.

ئۇز. ئ. ش. ج. نىڭ دەۋلەت بودجەت مۇئەسسەسىلەرىدەگى ۋەزىپەلەر رويخەتى ۋە قاتتىق مەعاشلەر دەرەجەسى.

ۋەزىپەلەرنىڭ ناملەرى	مەركەزى جۇمھۇرىيەت مۇئەسسەسىلەرىدەگى شتاتلار	ئوكروگلاردەگى شتاتلار			ۋەزىپەلەرنىڭ ناملەرى	مەركەزى جۇمھۇرىيەت مۇئەسسەسىلەرىدەگى شتاتلار	ئوكروگلاردەگى شتاتلار		
		1 نچى پايەس	2 نچى پايەس	3 نچى پايەس			1 نچى پايەس	2 نچى پايەس	3 نچى پايەس
		سەمەرقەند، فەرغانە، تاشكەنت، خوجەند، ئەندىجان	بۇخارا، زەرەفشان، قاشقا- دەريا، كاسپىيچ رايونى	خارازم ۋە سورخان — دەريا			سەمەرقەند، فەرغانە، تاشكەنت، خوجەند، ئەندىجان	بۇخارا، زەرەفشان، قاشقا- دەريا، كاسپىيچ رايونى	خارازم ۋە سورخان — دەريا
1. ئەسسىسىنت (مۇئاۋىن)لەر — ئىستاج ۋە عىلمى ئىحتىساسلەرگە يەرەشە	—	150	165	195	12. ئوكروگ شورا — فىرقە مەك - تەبلەرىنىڭ مۇدىرلەرى، ئوكورگ شورا - فىرقە مەكتەبلەرىنىڭ عىلمى مۇ- دىرلەرى، كورگەزمە - تەجرىبە مەكتەب- لەرى، 2 نچى باسقۇچ مەكتەبلەرى، كەر ۋە تىلسىزلەرنىڭ مەكتەبلەرى، بەلاغەتكە ئېرشمەگەن بالالارنىڭ ئەخلاقىنى تۈزەتىش مەكتەبلەرى ۋە تەربىيەسى ئاغىر بالالار يۇرتلەرىنىڭ مۇدىرلەرى				
2. كىچىك ئەسسىسىنتلەر ئىلمى ئىحتىساس ئىستاج ۋە ئىشلەرىنىڭ مىعيارىغە يەرەشە	—	100	125	140			150	165	195
3. ھەيئەت عالىملەرى ئىستاج ۋە ئىش مىعيارىغە يەرەشە	—	90	110	130			125	150	175
4. ھاۋالارنى كوزەتىش ۋە حساب- الاغۇچىلار	—	75	90	10			100	125	140
5. ھەيئەت حسابچىلارى	—	175	200	220			90	110	130
6. كۇتۇبخانەچىلەر كەتتەلەرى ۋە كىتابلەر تېكشروچىلەر	—	150	165	195			150	165	195
	—	125	150	175			125	150	175
	—	100	125	140			100	125	140
7. كۇتۇبخانەچىلەر	—	90	110	130			75	90	10
8. فەننى مۇئەسسەسە (بىلىم يۇرت- لەرى، تېخنىكوم، ئاسترانومىيە، رە- سەدخانەلەرى، موزەخانە، كۇتىبخانە ۋە باشقالارنىڭ دېرېكتىرلەرى) (جۇم- ھۇرىيەت مىقياسىدە)	—	175	200	220			150	165	195
9. دېرېكتۇرلەرنىڭ ئورنباسارلارى دېرېكتۇرلەرنىڭ ئىستافكەلە رىدەن بىر — ئىكى دەرەجەدەن پەستراق قىلىنماسدان ماعاش ئالادىرلار	—	200	225	250			175	200	220
10 ئىسسىقلىق دەرەجەسىنى ئۆل- چەش، باكتېرىئالوگىيە، ئانا - بالالىق جىسمانى ئۇسۇلىدە دەۋالانىش ۋە شۇنلەرگە ئوخشاش ئېنستېتوت دې- رېكتۇرلەرى ئىستاج ۋە مۇئەسسە- دەگى ئىشلەرنىڭ مىقياسىگەيە- رەشە	—	125	—	—			200	225	250
11. دېرېكتۇر ئورنباسارلارى دې- رېكتۇرلەرنىڭ ئىستافكەلەرىدەن بىر — ئىكى دەرەجە پەستراق قىلىنە- ماسدان مەعاش ئالادىرلار	—	300	—	—			225	250	300
	—	250	300	320			200	225	250
	—	200	225	250			175	200	220
	—						150	165	195
	—						125	—	—
	—								
	—								
	—							

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياشلىرى بويىچە تەقسىماتى			مەركىزى جۇمھۇرىيەت ماتېرىيالى لەرنىڭ تەقسىماتى	ئۆزبېكچىلەشتۈرۈلگەن نامايەرى	ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تەقسىماتى			ئۆزبېكچىلەشتۈرۈلمىگەن نامايەرى
3 نچى ياش	2 نچى ياش	1 نچى ياش			3 نچى ياش	2 نچى ياش	1 نچى ياش	
خارازم ۋە سورغان — دەريا	بۇخارا، زەرەشان، قەشقا - دەريا، كىسىق راھىنى	سەمەرقەند، فەرغانە، تاشكەنت، خوجەند، ئەندىجان			خارازم ۋە سورغان — دەريا	بۇخارا، زەرەشان، قەشقا - دەريا، كىسىق راھىنى	سەمەرقەند، فەرغانە، تاشكەنت، خوجەند، ئەندىجان	
			—	18. تاشكەنتدەگى حۆكۈمەت كۇ - تۇبخانەسىنىڭ شۇئبە مۇدىرلەرى			150	—
			—	19. بۇخارادەگى حۆكومەت كو - تۇبخانەسىنىڭ شۇئبە مۇدىرلەرى			—	—
			—	20. ئوقۇتغوچىلارنى تاييارلاش ۋە قايتادان تاييارلاش ۋورسلارنىڭ مو - دىرلەرى تەلەبەلەرنىڭ سانىگە يەرەشە			165	162
110	100	90	—				137	—
			—	21. عالى تەعلىم — تەربىيە ئېـ - زىستېتوت مۇدىر مۇئاۋىنى			—	—
100	90	88	—	22. عالى تەعلىم - تەربىيە ئېـ - زىستېتوت پرافېسسۇرلەرى			—	—
			—	23. عالى ئوقۇ يۇرتلەرنىڭ ئو - قۇتغوچىلارى			—	—
85	77	70	—				—	—
			—	24. پرافېسسور بولىب تەسدىق ئېتىلمەگەن ئوقۇتغوچىلار			—	—
110	100	90	—				—	—
			—	25. پرافېسسورلار ئۈچۈن بولغان مەخسوس جاي ۋە ئۇنىڭ ئالدىدەغى كەبىنەت مۇدىرلەرى			—	—
85	77	70	—				—	—
			—	26. كەبىنەتسىز مەخسوس جاي ۋە عالى تەعلىم — تەربىيە ئېنىـ - تېتوتىنىڭ مۇزاخانە مۇدىرلەرى			—	—
			—	27. فەننى ئىشلەرگە تاييارلاغو - غوچىلار (ئاسپىرات)			120	—
			—	28. عەلمى كۇتۇبخانەچى			150	—
			—	29. تېخنىكوم — بىلىم يۇرتى ۋە شورا — فىرقە مەكتەبلەرنىڭ ئو - قۇتغوچىلارى ۋە عەمەلى يولباش - چىلارى				
110	100	90	—					
			—	ئوقۇتغوچىلارنى تاييارلاش ۋەقاي - تادان تاييارلاش تەجرىبە ۋە كورگەز - مە قورسلارى				
100	90	88	—					
			—	كەر ۋە تىلسىزلەر مەكتەبلەرى، تەربىيەسى ئاغىر بالالار يۇرتى ۋە بەلاعەتكە ئېرىشمەگەن بالالارنىڭ ئەخلاقىنى تۈزەتىش يۇرتى				
85	77	70	—					
110	100	90	—	مەحسوس قورسلار				
			—	1 نچى باسقۇچ مەكتەبلەرى بە - دەن تەربىيە نەمونە مەكتەبلەرى				
85	77	70	—					
			—	30. قاراۋل، حەولى باقار، فەررا - شلەر ۋە باشقالار				
48	48	38	38					

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

«قزىل قالام» جەمئىيىتى

نەھايەت «قزىل قالام» جەمئىيىتى 28 نچى يىلنىڭ ئورتالىرىدان باشلاپ قەتئى قادىملار بىلەن ئالغا باسا باشلادى.

مەنبوعاتىمىزدا «قزىل قالام» توغرىسىدا ۋەقتى بىلەن كەتتە شاۋ ـ شولار كوتارىلدى.

ئونىڭ ئاساسى يولى، خاتالارى توغرىسىدا ئەنچە-گىنە سوزلەندى. بىز حازىر ئولەرگە توقتاماي سوڭغى توزەلىش، جانلاش ۋە ئش دەۋرى يۈزمسىدەن قسقاچا فىكر يوريتەمز. مەنبوعاتىمىزدا كوتەرىلگەن حەقلى تەز-قمدلەر «قزىل قالام» نىڭ حەقىقى توزەلىشى، ساغايىشى ئۈچۈن كەتتە ياردەم قىلدى.

«قزىل قالام» نىڭ سوڭغى توزىلگەن ھەيئەتى، بار كەمچىلكلەرنى كوزدە توتىب، كوبگىنە ئورتاقلارنىڭ كۆ-ڭەشى، ۋە فرقامزنىڭ رەھبەرلىگى ئارقاسىدا بو كونده ياڭىشىغىنا كوزگە كورىنەرلىك ھالغا كەلدى. مۇندەن سوڭ ئو، ئوز بولىنى تاپب كيتە ئالادى.

عالى تەعلىم ـ تەربيە ئينستيتوتى تەلەبەلەرنىڭ جىددى ئشتىراكلەرى، ئاينوقسا قزىل ئوزبېكستان نەشرىـ ياتى خادىملارى ـ ئەدەبى كۇچلەرمزنىڭ قوشىلمشى بىلەن قزىل قالام، سوڭغى كۇنلەردە كوتەريلە باشلادى.

سەمەرقەندەگى بار عدلمى، ئەدەبى كۇچلەر جەمـ-ھيىتـ ئەترافىغا توپلانب ئونى ھەر ياقدان بولسن كو-مەكلەشب كوتەرشمەكدەلەر. حازىر «قزىل قالام» نىڭ 100 گە (سەمەرقەندە) ياقىن ئەعزا ۋە كەندىداتلەرى بار.

1929 نچى يىلدەن باشلاب ھەر جومعە دىيەرلىك «قزىل قالام» مەجلىسى بولىب تورادى. ئەعزالارنىڭ 80ـ70 فائزى قالماى ئشتراك قىلادى.

جەمئىيىت ماددى تاماندان ياخشىغنا تەئمين قىلىنغان كەبينت ئالدىدا تۇزىلگەن كۇتبخانە كيرەكلى ئەدەبى كىتابلار بىلەن بايىب بارادىر.

جەمئىيەتنده نەۋبەت بىلەن سيمينارىيە ۋە كروژاك دەۋام ئيتەدى.

سيمينارىيە ۋە كروژاكلەردە ئوتكەن موھيم مەۋـ زوعلار شولار بولدى:

ئورتا ئاسيادا تيمورىلەر دەۋرى (بولات سالىيف، چغاتاي ئەدەبياتى (فترەت)، ماركسيزم نوقتائى نەزە-ريەسى ئەدەبيات (ئاتاجان ھاشم)، حىكەيە ۋە شعرلەردە ئاساسى يول (پاپوف)، ئەدەبى ئاقملار (ئەعزم ئەيوب)، بزدەگى ئەدەبى ئاقملار (كەللىكتيف)، فلاسسق موسيقا-لارىمز (مىرانف)، موسيقا ـ ئەنسەمبل تودەسى حاقىدا (كوپچىلك تىكشرشى)، فوتورىزم ۋە ئالتاي شعرلەرى (شاكر سولەيمان) ۋە مۇندان باشقا بر مۇنچا كۇندەلك ئەدەبى مەسئەلەلەر.

شونىڭ بىلەن بر گە قزىل قالام تەحرير كەمىسيە-سىدە بر مۇنچا شعر، حىكەيەلەر ئوز دەۋ نەشر گە كېل-گەن پيسسە ئايرم ئايرم ئەسەرلەر تېكشرالدى. شو ياقن كۇنلەردە جەدىدزم ئەدەبياتى جەدىدلەر (مەننان رامز، غياسى) تېكشرلمەكچى. كيين نەۋبەتى كروژاكلەردا ياش كۇچلەر تاماندان بۇنۇن ياش شاعرلارىمز تېكشرلەدى شو ياقن كۇنلەردە «قزىل قالام» مەجموعەسينىڭ 2 نچى بولىمى چىقادى ئونى يالغز ئەدەبى پارچالار توپلاندىغى قيلب چىقارش فىكرىدەمز بەعزى بر فىكرلەر گە قارا-غاندا سيمنارىيە مەشغولاتى ئەعزالار ئۇچۇن ئاغرلىق قىلادى.

نەتيجەدە سيمنارىيەنىڭ ئش پلانى ئوزگەرتلدى.

كروژاكدە بولسا ياش شاعرلارنى تېكشرشدەن باش-قا بر مۇنچا دەۋرى عيلمى، ئەدەبى ئشلەر تېگشرلمەكدە.

كروژاك ئشلارىگە مومكن قادار ياش كوچلەرنى جەلب قىلش، ئولاردان مەعروزەچىلەر حازرلاش، ئېجادى قوۋەتلەرين كوتەريش ئىشى ئالغا قويلغان. حازىر فەر-غانە (قوقان) دا «قزىل قالام» نىڭ كۇچلى بر شوعبەسى ئاچلدى. ئولەرگە ماددى ۋە مەعنەۋى تاماندان كومەك بيرىلب توروپتى. باشقا ئاكروكلەرمزدا يتەرلىك كۇچ بولماغانلقدان حازىرچا ئاچىلمشى نا موۋافق.

حازىر «قزىل قالام» نىڭ ئالدىدا جەمئىيەتنى جۇمھۇرىيەت مقياسىدا (رەسمىلەشتۈرۈپ) ئىعلان قىلىش ئالدىغا قويغان ۋەزىپىلەرنى ئاغدۇرا كۆچەيتۈرۈپ بۇتۇن ياش پروليتېر يازۇچىلارنى بىر مەركەزگە توپلاشتۇر. شۇبھە يوقكى ئوزبېكستان ياش پروليتېر يازۇچىلارى كەتتە كۆچگە ئېگەدىر. بو يازۇچىلارنى ماركسىزم روھىدە تەربىيەلەش، مەفكورەۋى جەھەتتەن ساغلاملاش، نەزەرى ۋە ئەمەلى مەلوماتلارىن ئاشۇرۇپ كۆچلى بىر تەشكىلات حالىغا قويىش بو كوننىڭ زور ۋەزىپەسىدىر.

شۇنى ھەم ئەيتىش كېرەككىم، «قزىل قالام» ھەلى بىر مۇنچا ئىشلەرنى باجارىش ئالدىدا تورادى. جەمئىيەت حازىر تەشكىلات دەۋرىنى كېچىرەدى. شو حالدا ئونىڭ كەمچىلىكلەرى ھەم بوق ئېمەس.

حازىر گەچە تاشكەنت ياش پرولېتېر يازۇچىلارى بىلەن ئەلاقە باغلانغان ئېمەس. ئولەر ئوز باشلى ئايرم ياشايدىلەر. مەنە بو كۆچلى تەشكىلاتنى ئېپلەپ مەركەزگە بىرىكتىرىش ئولارغا ئاددى مەئنەوى يافدان يارەم بېرىپ بارلىق كورسەتىش كېرەك.

بو توغرىدا بۇيۇرانىڭ سوڭغى ئولتۇرشى كېرەكلى قارارنى چىقاردى.

شۇنگە ئوخشاش جەمئىيەتنىڭ تەحرىر بولىمى، مەحەللى دېۋارى گەزىتەلەرگە بىرىكتىرىلگەن ئەعزالار، مەركەزى گەزىتەنىڭ ئەدەبيات بولىمىگە يوبارىلغان ئورتاقلار ئوز ئىشلەرىنى ياخشى ئالىب بارالمايدىلار. مونگە ئوخشاغان بر مۇنچا كەمچىلىكلەر جەمئىيەتنىڭ كوز ئوڭىدە تورادى.

مەنە شو كەمچىلىكلەرگە ئارتىق بول قويماسدان مەحەللەر بىلەن ەلاقەنى كۆچلەندىرىپ، تەشكىلاتنىڭ ئش پلانىنى قايتادان ئىشلەپ چىقىش ۋە ئەعزالار ئورتاقلارىدا بو توغرىدا فىكر ئالشىش كېرەك.

ھەر حالدا «قزىل قالام» نىڭ كېلگوسى پارلاق ئورتاقلارنىڭ چىتدە تورماي بر گەلەشب، ەمەلى تەزقىدلەر بىلەن جەمئىيەتنى كوچەيتىرىشكە ترشىشلارى لازم. شوندەگىنە جەمئىيەت كوچەيب ئالدىغا قويغان ۋەزىپەسىنى نەتىجەلىك قىلىب باجارا ئالادى.

«خابارچى»

«ئېلىچ ئېسدەلىگى» ئېسمىدە

بالالار ئوچاغى

ئېپەك فەبرىكەسى ئىشچىلەرىنىڭ 50% دەن ئارتقىراغى خانىملار بولغانلىقتىدان بو - ئوزىگە كەتتە دەققەت قىلىشنى تەلەب ئېتەدى. خاتونلارنىڭ فەقەت پىرائىزۇودستۇاغا جەلب قىلىنىشى غىنا يېتمەيدى، بەلكى، ئوشبو ئىشگە ھەۋەسلەرىنى كوچەيتىرىش، ئونىڭ ئىشدە ھەم ئۇيدەگى تورمىشى ئۇچۇن ئەساسى شەرائىت حازرلاش لازىم.

خاتونلارنىڭ ئېك كەتتە خىزمەتلەرى - بالالاردىر. ئۇلار كوچەلەردە باقمىسز قالىب ئېمگەنەدىلەر، بەعزەن ساۋوق ئالدىرىب كەسەل بولادىلەر. بالالار ياخشى تەربىيە ھەم ئاوقاتنى تەلەب قىلادى. ئوشبو حاللار بىلەن (ھەلى بالالارنىڭ ئوز قىمەتىنى ئەيتمەسدەن تۇرىب) بالالار ئانانى پىرائىزۇودستۇادان ئوزاقلاشدىرا- دى ھەم ئىشلەپ چىقىش كوچىنىڭ پەسەيىشىگە سەبەپ بولادى.

ۇ. ئې. لېنىن خاتىرەسى كۇنى سەھەرقەنىدە «ئازادلىق» ئىسمىدەگى فابرىكەسىدە 60 نەفەر بالا ئوچۇن ئوزاق مۇددەتلىك بالالار ئوچاغى ئاچىلغان ئېدى. بو ئوچاغ فەقەت فەبرىكەدە ئىشلەگەن خاتونلارنىڭ بالالارىنىغنا تەربىيە قىلادى. خاتونلار ئىكى نەوبەتتە ئىشلەگەنلەرى سەبەبلىك، بالالار ئوچاغى ھەم ئالارنىڭ مېحنەت واقتلارىغا توغرىلانىب تەشكىل ئېتىلگەن. «ئوچاغ» ئېرتەلەب ساعەت 6 دان كېچەسى 12 گەچە ئىشلەشى لازم. ئەمما بەعزى ئانالارنىڭ ئوزاق قىشلاقلاردا تورىشلارى ياكى كەمەندىروفكەگە كېتىب قالىشلارى سەبەبلى، بالالارنى كېچەسى ھەم قالدىرىب كېتىشكە مەجبور بولغانلارى ئوچاغنىڭ برنچى ئىش كۇنلەردەن باشلاب مەعلوم بولدى.

بوندان تاشقارى كوبچىلىك ئانالار فەبرىكەدەن 3-4 چاقرم ئوزاغلىقدا تۇرىشلاردان، ئىكنچى نەۇبەت بالالارى (كېچەسى ساعەت 12 گەچە) ئوخلاب قالىب، ئېرتەلەبگەچە، بالالار ئوچاغىدا بولادىلار.

ئەۋۋەلگى واقتلاردا، قۇلۇب بولمەسى تەشكىل قىلىش زەرورىيەتى سېزىلگەن ئېدى.

ئىشچى خاتون، فەبرىكەدەگى 8½ ساعەت مەشغولىيەتىدەن تاشقارى، 2 ساعەت ئوز - ئوزىدەن بىلىم ئالىش، قۇلۇب وە ئىجتىماعى ئىشلەرگە ھەم باشقالارغا واقت سەرف قىلىشى بىلەن بالا يالغز قالسا، ئەنە شو واقتدا، بالالار ئوچاغىدا ئۇيۇشدىرىلغان «قۇلۇب بولمەسى» ياردامغا كېلەدى. بۇندە بالالار ئىسسىغ جايدا ھەم نەزارەت ئاستىدا بولادىلار وە بو ۋاقتداغىسا ئانالاردان بىرنىڭ فاعەال ئىشچى خاتونلارىمز تاييارلانادى.

ئەلحاسىل فەبرىكەدە ئىشلەيدىغان خاتونغا بالالار ئوچاغى بالالار يۇرتى كوندىگە 24 ساعەت ئۇچۇن كېرەك بولادىر.

بر مىكدەن 4½ سومغاچە سەرمايە بېرىب بالالار ئوچاغىنى 7 تە ئىجتىماعى تەشكىلات تەئمىن قىلماقدا. بر يىللىق عوموملى ئىسمىرتەسى 22،000 سومدان عبارەت. حازرچا 7,000 سوم سەرمايە بېرىلگەن، قالغانىنى بېرىشكە ھەم توسقونلىق بولماس دېب ئويلايمىز.

ئوشبو بالالار ئوچاغى ئۇچۇن، ئوكروك مەعارىف شۇعبەسى ھەم فەبرىكە قومىتەسى، مەكتەبگەچە تەربىيە مەركەزى قورىسنى تەمام قىلغان، ئوز ئىشگە مووافق ئىشتاتلىق ئىشچىلەر تاللاب ئالا بىلگەن.

فەبرىكە ئالدىداغى ئۇيۇشمالار - فەبرىكە قومىتەسى، مەدەنى كەمىسىيە ھەم باشقالار، بالالار ئوچاغى تەشكىل قىلىشدا (سەرمايە تاپىش، بىنا حازرلاش وە باشقا ئىشلەردە) جانلى سورەتتە ئىشتىراك قىلماقدالار.

ئالدىمىزدا تۇرغان سايلاۋلار، حازرغى ئىشچىلەر ساستافىنى ئوزگەرتسەدە، يەنى سايلانغانلار ھەم كوب كۇچ سەرف قىلغان كەتتە مووەففەقىيەتلىك ئىشمىزگە يېتەرلىك ئەھمىيەت بېرەرلەر دېب ئىشانامىز.

بالالار ئوچاغى واقتنچا يالغۇز خاتونلار ئۈچۈن بولغان بىناغا جايلاشقاندان قەبرىكە ئىدارەسى بىنا ھەم يەكىى عىمارەت قىلىش ئۈچۈن كېرەكلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىن قىلىش مەسئىلە-سىدە يارداملىغا كېلمەكدە.

يەكىى عىمارەت توزىش مەۋسۇمىدە، قەبرىكەگە لەيلى - كېچكى جايلار بىنا قىلدىرىش ئۈچۈن 125،000 سوم بېرىلدىشى ئانىقدىر. بۇ سوممادان 25،000 سومى بالالار ئوچاغىغا بىنا ئۈچۈن سەرف قىلىنىشى لازم.

قەبرىكە ئالدىدا بالالار ئوچاغى كەتتە ئەھمىيەتكە ئىگەدىر.

بالالار ئوچاغى' ئانادىك تىنچلاپ ئىشلەشگە، ئىشگە كېچىك-مەسلىككە ھەم ئوزىنىڭ ئىشى واقتىدا، تاشلانغان بالاسى خوسوسىدا ئويلاپ تىنچسىزلانماسدان حاترى جەمع بولىشقا ئىمكانىيەت بېرەدى.

ئوزىنىڭ بالاسى، ئىشانچلى ئىجتىماعى تەربىيە قولىدا بولغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئىشچى خاتون، ئېركىن رەۋىشدە، ھېچ نەرسەگە باغلانماغان حالدا ھەم كوروژوكلەرگە ھەم قۇلۇپ، س/ب مەكتەبكە ھەم ئىجتىماعى ئىشلەرگە بارا ئالادى.

بالا، بالالار ئوچاغىدان بر قانچا مەدەنى تەربىيە مەلەكەلەر ئالىپ چىقادى. تەعلىم تەربىيە ئىشچىلەرنىڭ ئانالار بىلەن بولغان ئىشلەرى خاتونلارنى تەربىيە قىلىشدا ئەلبەتتە ئوزىنىڭ حىسسەسىنى بېرەدر.

ئىجتىماعى تەربىيە ساتسىيالىزم تۇرمىشى تۇزۇش بولىدا بىرنچى قادامدر. ئوز ئوزىنى سېزمەسدەن ئانا ئوزىنىڭ بالاسىنى جەمعىيەتكە تاپشىرارھەم ئوزى ئىجتىماعى ئىشچى بولىپ يېتىشەر. ھېچ كىمگە سېزىلمەسدەن تورمىشدا ئوزگەرىش بولار. ئېسكىلىك قالدىقلارى بتتب تارقالار.

بزنىڭ بالالار ئوچاغىدا يەكى تەربىيە كورگەن، يەكى ئالماشچىلار' يەكى عراڭدانلار ئەلبەتتە تورمىش حورافەتلەرىنىڭ تەئسىرىدە بولماس.

ئىپەك قەبرىكەسىدەگى بالالار ئوچاغى بىرنچى ئوچاغدىر. جەماعەت تەشكىلاتلەرى ھەم خالق مەعارىق شوعبەلەرى، خاتون-قىزلار ئىشلەى تورغان پېرائىزۇدستۇا (ئىشلەب چىقارش) جايلاردا' ھەم بىرىنچى نەۋبەتتەد' نەمەنگەن، بوخارا (قەبرىكەلەر ئالدىدا) بالالار ئوچاغى تەشكىل قىلىش حوسوسىدا قەتعى فىكر يۇر گۈزىشلەرى زەرۇردر.

گۈلگور قزى.

بىلىم ئۇچقونى

بوخارا ئوزبېك بىلىم يۇرتى تاماندان ئايدا بر تاپقر چىقاتورغان ئىجتماعى، تەعلىم - تەربىيەۋى، ەدەبى فەننى Bilim ucqunь جورنالىنىڭ سوڭغى 2 - 1 نومرەسى ئېدا-رەمزگە كېلدى.

جورنال 32 بېتلىك، عاددى فارماتدا بولىب جودە نەفىس ۋە گوزەل سورەتدە تىپاگرافىيەدە باسلغان. مۇندەن سوڭ ھەم جورنالنى شو يوسوندا چىقىب تورۇشىنى ئېدارە ۋەعدە قىلادى.

جورنالنىڭ تېخنىكەسى، توزىلىشى، نەفىس لەۋحەلەر كۇتىلمەگەن دەرەجەدە ياخشى چىققان.

ئورتا عالى ئوقوۋ يورتلەرىمزدا بو كۇنگە قادار چىقغان جورناللار ئاراسىدا بو جورنال ئوزىگە ياراشا كەتتە بر مەۋقىعنى ئىشغال قىلادى، ۋە كەتتە ئومىدلەر باغلانادى.

جورنالدا بىلىم يۇرتى ئوقوتغوچىلارىنىڭ تەعلىم - تەربىيەۋى ۋە سياسى بولمەردە جىددى ئىشتراك قىلىشلارى، ياش يا-زوچىلارغا رەھبەرلىك كورسەتىشلەرى تاغندا ياخشى ۋە ئورنلى بولغان. ئورتاق خالمورادىنىڭ «شورا سايلاۋى ۋە ئوقوچى-لارنىڭ ۋەزىفەسى» دىگەن باش مەقالەسى بر مونچا سياسى ۋە كۇندەلىك مەسئەلەلەرنى ئوز ئېچىگە ئالادى.

ئورتاق ب ئىكرامى، رەۋشەنف، قوربانف، ۋە س كەمالف-لەرنىڭ؛ پرەليتەرىيەت مەفكورەسى ئۈچۈن كۇرەش، قزل قوشون-نىڭ 11 يىللىغى، ئوز-ئوزنى تەنقىد ۋە ئوقوچىلار، دېۋارى گەزىتە ئىشلەرينى كوچەيترش دىگەن موھىم ۋە جىددى مەقالەلەرى بار. بەعزى بر مەقالەلەرنىڭ ئوزون ۋە ئالغان - جورنال ئالدىغا قويغان- ۋەزىفەلەردەن بەعزەن چىتكەراق چىققانىنى نەزەرگە ئالماغاندا ھەمەسى دىيەرلىك ئورنلى ۋە ۋاقتلى يازلغان موفىد مەقالەلەردىر. ئەدەبىيات بولمىدە مەللە باي، بەدەلى، عەشورف، زىيا، جورەيف ئورتاقلارنىڭ: چاقماق ئوينەيدى، ئېرك قزى تىلەك يولىدا، ئەى شاعر، ئىلھام، ئېرك قزگە دىگەن كچكنە - كچكنە شىعر پارچا-لارى بار.

يازلغان شىعرلەردەن كورىلەدىكم بو ياش شاعرلاردا زور ئومتولش، ئازدا بولسا ئەدەبى ئوسىش بار. براق ئېسكى مەۋزوعلەر بار. مەۋزوعگە كىرەلمەسلىك، ئىستەگەن نەرسەلەرىنى ئاچىق ۋە تولا يازالماسلق كەبى عوموىمى نوقسانلار بار.

تىل - ئەدەبىيات موعەللىمەرى ياش ھەۋەسكارلەرگە يەكى مەۋزوعلەر تاپشىدا كومەكلەشىب ئوز ئارا مەسابەقە ئوتكەزش بىلەن شىعردەن كوره مەيدە حكەيەلەر يازشغا كوبراق ئو-رىنترشلەرى كېرەك. حىكەيەلەر يازغاندا بردەن كەتتە مەۋ-زوعلەرگە ئوتمەسدەن كوپنچا ياش ئوقوچىلارنىڭ ئاك ۋە كوتە-رشلەريگە قاراب ئومتولش كىرەك.

بەدەلى ئورتاقنىڭ «تىگەي» دىگەن حىكەيەسى باسما-چىلار حەياتىدان ئالىب تەبيعى سورەتدە تەسۋير ئىتلمەگەن. شوندك ئۇستيگە سىنفى ئاساسلار، كۇرەش ۋە باسماچىلاق مەقسەدلەرى ئاچىق كورسەتىلمەگەن. مۇندەي ئاغر ۋە مەس-ئوليەتلى مەۋزوعدەن حازرچا قاچىراق تورش ياشلار ئۈچۈن مەسلىحەتدىر. م نەزەرى، ۋەسىم سولتانف ئورتاقلارنىڭ مەقالەلەرى زەرەرسز چىققان. شۇندەي عەمەلى يولباشچى تەعلىم - تەربىيەۋى مەقالەلەرنى كوبراق كرگزش كىرەك. بون-دەي مەقالەلەر ئوستىدا باشقا موعەللىمەردە فىكر يورگزىب ئوز ئارا موباحەسە قىلسونلار. بو- باشقا موعەللىمەر ئۈچۈن ياخشىغنا فائىدا بېرەدىر. شوندك بىلەن بەرابەر نەزەرى ئورتاقنىڭ مەقالەسىدەگى، سنفى ئايرمالىقلارنى ياخشى كور-سەتەلمەسلىك (مەكتەب ۋە ئوكتەبر بەيرەمى مەسئەلەسىدە) بايلارنىڭ رولىنى ئاچىق تەسۋىر ئېتەلمەسلىك كەبى موغاق نوقتالاردا بار. بزمچا، بو جورنال بوخارا ئاكروگىدەگى بوتۈن مەعارف خىدمەلەرى، ياش ئوقوچىلارنى ئوز تېۋەرەگىگە توپلاب ئولەرنى بر دائرەگە ئويوشتىرەدىگەن، ياش يازوچىلار يتشە-دىرەدىگەن. شو يول بىلەن كۇندەلىك مەتبوعاتىمزگە يار-دامچىلار بېرەدىگەن بر ئىستەنسە ئورنىنى ئالسن.

حەقىقەتەن جورنالداغى بر مۇنچا مەقالەلەر شو يولنى تەقازا قىلادى.

جورنالدا تەنقىد بولمىي ئاچىش، فەن - تېخنىكىنى كۆچەيتىش دېۋارى گەزىتىلەرگە يولباشچىلىق قىلىش، تەلىم - تەربىيە بىلىمىگە مەخسۇس ئوقۇتقوچىلارنى تارتىش ياشلارنى ئېجادى ئىشىدە تەربىيەلەش كەبى مەسئىلەلەر بىر مۇنچا جىددى قويىلىشى لازم.

جورنالنىڭ ئوز ئالدىغا قويغان ۋەزىفەسىنى، تېمىپىنى ئانقلاش كېرەك.

جورنالنىڭ مەسئول موخەررىرى ھەيئەت تەخرىرىيە بولۇپ ئەزالارى: خالمورادوف، كەلىموللىن، ئىكرامى، بەدەلى، كەمالوف ئورتاقلاردىر. ياش رەفىقمزغا كەتتە موۋەففەقىيەت تىلەيمز.

«قالام».

كاسان رەيونىدە مەعارف ئىشلەرى.

قاشقا دەريا ئوكروگ كاسان رەيونىدە مەعارف ئىشلەرى 25-26 نچى يىللارغا نسبەتەن ئانچە ئالدىنقا باسىدى. ئوشە يىللاردا 9 سىنىپلىق برنچى باسقۇچ مەكتەبى ۋە 7تە ساۋادسىزلار قورسى بار ئىدى. 27 نچى يىلدا 17تە برنچى باسقۇچ ۋە ئونتە ص/ب قورسى ئاچىلدى.

28-29 نچى ئوقۇ يىلىدا ئانچە مۇۋەففەقىيەتلەرگە ئېگە بولدۇق. مەكتەبلەرنىڭ سانى 24 تەگە يېتتى، ص/ب قورسلارى ئىسە، 15 تەچە بولدى. 25-26 نچى يىللاردا خاتىن - قىزلار مەكتەبى سەرە يوق ئىدى. 28-29 نچى يىلدا خاتىن - قىزلارغا 3 تە برنچى باسقۇچ بىتتە ص/ب قورسى ئاچىلدى.

ھەر يېرده تاياڭچ مەكتەبلەرى ئاچىلىپ مۇنىڭ ئەھمىيىتى بلەن - گەندەن سوڭ بزنىڭ رەيونىدە ھەم 27-28 نچى يىلدا بىتتە تاياڭچ مەكتەبى تەشكىل قىلىندى. تەشكىل قىلىنغانغا ئانچە بولسا ھەم ئەشيا - جېھاز تاماندان يېتەرلىك سورەتتە تەمىن قىلىنغانى يوق. شۇنداي بولسا ھەم، مېتودىكا مەسئۇللىرىدە باشقا مەكتەبلەرگە ئانچە رەھبەرلىك قىلىپ ياردام بېرىپ كېلىمەكتە.

مۇعەللىملەرنىڭ ھەرەكەتلەرى ياخشى ھەر ئون بەش كۈندە بر مەرتىبە (مىتود مەسئۇلىرى ۋە باشقالار ھەققىدا) موساھىبىلەر ئوتكەزىلىپ قورىلماقدا.

رەيونىمزدە ئىكىنە قۇلۇپ بولىپ، بىتتەسى خاتىن - قىزلار قۇلۇسى ئوزۇك بولسا ھەم، ئەسلا «ئىكرامدف» نامىغا ئاچىلغان قۇلۇپنىڭ ھالىغا ئاچىنىپ بەعزى كەمچىلىكلەرنى كورسەتمسەك ھەم بولادى. بۇ - قۇلۇپداغى تۈگمەرەكلەر، بۇرچەكلەر ناچار ھالدادىر. كىتاب، جورنالالار مەھكەمسى ئېھتىكى، بىتتە ھەم يەگى ئەرسە ئاپا ئالمايمز، ئەگەر، ماعارف شوعبەسى ياخشى ئەققەت بىلەن قارايب گەزىتە جورنال ۋە كىتابلەر بىلەن تەمىن ئېتسە، ئانچە بولغا قويىلغان بولار، ئىدى.

شۇنداي كەتتە بر رەيونىدە كينو ۋە راديو ئەپپاراتى بولماسلىغى قزق بر ئەرسە. رەيون ئىجراقومى ئىشىدىگەندە قىرلاي ياشلادى

رەيون ماعارف شوعبەسىنىڭ قاراماغىدا مالى موسىقا دەستەسى ئېرلىپ، ياخشى داۋام ئېتىپ ئوراىدى، يەنە ياشلاردان ئوزىلگەن ھەۋەسكارلار ئوروپپەسى بارکى، ئو ھەلى جۇدە ھەم جانلانىپ كېتكەنى يوق. كينو - تىياترگە خالقنىڭ تەلەپى جۇدە كەتتە. ئەگەر، كينو كېلتىرىلىپ. تىياتر ئوروپپەسى يولغا قويىلسا، يەنە ھەم ياخشى بولور ئىدى.

ئونكەن يىل قزىل چايخانە ئوچون بودجەتتەن بر تىين ھەم چىقارىلماغان ئىدى. بۇ يىل بۇدجەتتەن ئوچتە قزىل چايخانەگە پۇل ئاجراتىلىپ، مايمانلىق، پېرلانى ۋە كاسان شەھرىدە قزىل چايخانەلەر ئاچىلدى.

رەيون ماعارف ۋەكىللىگى ئىلگەرى شتەتلى بولسا ھەم، قىسقارتىش مەسئەلەسى چىقتاچ ھېتىرلگەن ئىدى. نەتىجەدە ماعارف ۋەكىلىلىگى بولماسلىغى قىشلاقلاردا غى مەكتەبلەرنىڭ ئىشىگە ئانچە زەرە يېتىدى. كېين مەجبورىيەت ئاستىدا فەققەت، بىتتەگىنە شتات بېرىلدى. شۇنىڭ ئوچون ئىشلەر سوست بارماقدا.

ھەلىگىچە مەكتەبلەر ئوچون يەگى بىنا سالىنماغانلىغىدان ھەر كىسلەرنىڭ مېھمانخانىلىرىدە ئوقۇتىلادى. بۇ، ئالەھىتە، ساغلىق جەھەتتىن مۇۋاپىق ئىمەس، رەيون ئىجراقومى خالقنىڭ ياردامى بىلەن عىمارەت سالىنماقچى بولغاندا ئوكروگدەن تېخنىكلەر كېلەدى، نەتىجەدە خالقدان يەخشىلىغان نەرسەلەر كوچىلەردە قالدى.

مەعارف ئىشلەرىگە خالقنىڭ رەغبەتى كەتتە، ئەلبى زور، خالق كەعارفگە جۇدە چانقاغان. خالقنىڭ، مەكتەب ئاچىپ بېرىك، دېپ بېرگان عەريزىلەرى بۇنىڭ ئاچىق - ئايدىن مىسال بولا ئالادى. يراق، رەيونىمزنىڭ كەمبەغەللىگى ۋە بودجەتنىڭ يېتىشمەسلىگى، كەتتە تورغان بولادى. ئەگەر بۇقارى ئىدارەلەرىمز بۇنىڭ دققەت قىلمالار ئىدى، خالقنىڭ مەدەنى سەۋىيەسىنىڭ ئوسىشىگە ۋە رەيونىمزنىڭ مەدەنى يوكسىلىشىگە ئانچە ياردام بېرگان بولورلار ئىدى.

مۇعەللىم: **خودايبېردى قاسىم ئوغلى.**

قاشقا دەريا كاسان رەيونى.

kьtavьjjat

«ئوزبېك ئەدەبىياتى نەمۇنىلەرى»

فىترەت ئەسەرى.

ئوزبېك ئەدەبىيات تارىخىغا عائىد ئىلمى ئەسەرلەرىمىزنىڭ مايىداندا بوقلىغى، ئەدەبىيات تارىخىمىزغا عائىد ئېسكى ماتېرىياللارىمىز بولسا ھەم، ئىلمى تېكشۈرۈشلەرنىڭ ھەلىگىچە يېتەرلىك ئېھمىيەتكە ئېگە ئەمەسلىكى ئاچىق ـــ ئايدىن ئەھۋالىمىز. شۇرتا مەكتەبلەرىمىزدە ئەدەبىيات دەرسلىرى، ئەدەبىيات تارىخى كۇچسىز بر ھالدا داۋام ئېتىۋاتىدۇ. ئالايىدە، بۇنىڭ بۇقارىداغى مۇھىم سەۋەبلەر بول قويياسا كېرەك. شۇڭا كورە ـــ ئۇرتا مەكتەبلەرىمىزدىن ئوقۇغۇچى چىققان يىگىتلەرىمىز ئايىنقسا، تىل ـــ ئەدەبىياتىدىن بوشاك بولىپ يېتىشەكتەلەر.

مەكتەبلەرىمىزگە سالىدا ۋە ئوڭغاي رەۋىشدە تىل ـــ ئەدەبىيات ئەزەرىيەلىرى ئۆزىش ھەمدە بوندىن سوڭ مەركسىزم نوقتەئى نەزىرىدىن ئەدەبىيات تارىخلارى تەرتىپ ئېتىش حازرغى دەۋرىمىزنىڭ زور تەلەبىدىر.

بۇيۇك ئەدىب فىترەتنىڭ «ئوزبېك ئەدەبىياتى نەمۇنىلەرى» دېگەن ئەسەرىنىڭ برنچى جىلدى مانە شۇنىڭ ياشلانچ بر ھەرەكەتىدر. ھەقىقەتەن ھەم شۇنداي ئەسەرنىڭ بولىشى جىدە لازم ئېدى، چۇنكى، ماتېرىياللارىمىز چاچتىن ۋە ئۆلەردىن فايدالانىشغا ئەدەبىيات ھەۋەسكارلارىمىز مۇيەسسەر بولا ئالماس ئېدىلەر.

ئەدىب فىترەت ئەسەرىنىڭ برنچى جىلدىدە ئوزبېكلەرنىڭ سىياسى ئۇستۇنلىك دەۋرىدىكچە بولغان ئېسكى ئوزبېك ئەدەبىياتى ۋە عالەمشۇمۇل چىغاتاي ئەدەبىياتى نەمۇنىلەرىدىن پارچالار كېلتىرگەن. فىترەت، بۇ كىتابىدە ئوزبېكلەرنىڭ ئۇچ دەۋرى ئەدەبىياتىدان نەمۇنىلەر بېرەدى. قابىلاۋى ئەدەبىياتى نەمۇنىلەرى، فېئودالىلىق دەۋرى ئەدەبىياتى نەمۇنىلەرى، سانا سەرمايەسى دەۋرى ئەدەبىياتى نەمۇنىلەرى.

قابىلاۋى ئەدەبىياتى نەمۇنىلەرى (داستان ئەدەبىياتى) دەن ئېسكى ئوزبېكلەرنىڭ قابىلاۋى حاياتلارىنى تەسۋىر ئېتكۈچى داستانلاردان پارچالار بارىدر. بۇ دەۋر ئەدەبىياتى نەمۇنىلەرىگە چىستانى ئەلىك ـــ بېك نىڭ حىكايەسى، ئاۋ ئويۇنلارى، ئاۋدان ئۇرۇشقا، ھەمدە ئالپامىش داستانى كرگەن.

فېئودالىلىق دەۋرىنىڭ ئەدەبىيات نەمۇنىلەرىگە 8 نچى عەسردىن ئىسلامى ئەدەبىياتىغاچا بولغان دەۋر ئىچىدىكى ئەدەبىياتىدان نەمۇنىلەر بار بۇگا كىرەدىر:

ئۇرخۇن يازۇلاردىن نەمۇنىلەر، كىتابى دەدە قۇرقوتىدان ۋە دىۋان لۇغەتى تۇركىدىن تەعلىمى پارچالار.

سانا سەرمايەسى دەۋرى ئەدەبىياتىنىڭ نەمۇنىلەرىگە تۇرك ئەدەبىياتىدە ئېك قەدىملى سانالغان ئەدەبى ئەسەرلەرىدىن نەمۇنىلەر كرگەن.

بۇگا كىرەدىر:

قودانقۇبلىك، عبدىتۇل ـــ حاقايىق (ئەعلىمى پارچالار)، ئەھمەد يەسەۋى، ياقرغانى، رابغۇزنىڭ قەساسۇلئەنبياسى، سىقناھۇلعەدل، دۇربېكنىڭ «يۇسۇف ـــ زولەيخا» سى، لۇتفى نىڭ دىۋانى، ئالايى، حۇسەين بايقارا، ناۋايىنىڭ بىز نېچە ئەسەرلەرى ھەمدە بابىردىن پارچالار.

كىتابنىڭ يىتىشەرسلىك بىر يېرى بارىكى، مۇئەررىجەگە كرگىزلگەن ئەدىب شاعرلارنىڭ قىسقاچا بولسا ھەم تەرجىمەئى حاللارى يازلماغان، ئەكسىچە، تەرجىمەئى حاللارى كىرىتىلگەندە يەنە ھەم موكەممەل ۋە تولا بولار ئېدى.

كىتاب 319 بېت بولىپ نەفىس مۇقاۋا بىلەن چاپ قىلىنغاندىر. بۇ كىتاب ئەدەبىيات مۇئەللىملەرى ۋە ئەدەبىيات ھەۋەسكارلەرى ئۈچۈن كېك ماتېرىياللىق ۋەزىپەسىنى ئوتاي ئالغوسىدىر.

«ئىجتىماعىيات ئىش كىتابى»

بىرىنچى باسقۇچ مەكتەبلەر ۋە ئىكىنچى باسقۇچنىڭ يىتىنچى ئوقۇش ئىلى ئۈچۈن تۈزىلىپ، ئوزبېكستان دەۋلەت ئىلمى شورانىڭ رۇخسەتىدىن ئوتكەن، ئوزى كاتتا حاجمدە، 338 سەحىيە، كىملەر تامانىدان تەرتىپ ئېتىلگەنى مەعلوم ئېمەس.

بۇ كىتاب ئون بابدان عىبارەت بولىپ، ئىجتىماعىياتنىڭ دائىر بولغان مەسىئەلەردە تولا مەعلومات ئالسا بېرلادى. بۇندا كەپىنەلىيزمنىڭ سەرلەرى، ئىمپېرىلىزم دەۋرىدە ئىشچىلەر حارەكەتى، رېۋىكسىيە ۋە ئىنقلابى كوتەرىلىشلەرى، جاھان ئۇرۇشى، فېۋرال ۋە ئوكتەبر ئىنقلابى، شورالار ئۈزۈمى، جاھان ئىشچىلەر حارەكەتى، شورا دەۋلەتنىڭ كىممۇنىزم بولىدا ئۇرغان نەۋبەتتەگى ۋەزىپەلەرى ۋە باشقا بر مۇنچە مەۋزوعلەر توغرىسىدا يەتەرلىك مەعلومات باردىر. بۇ كىتاب م. يۇسۇف تامانىدان تەرجىمە قىلىنغان تىلى توشۇنەرلىكدىر، شۇنىڭ ئۈچۈن برنچى ۋە ئىكىنچى باسقۇچ مەكتەبلەرىمىزنىڭ ئىجتىماعىيات دەرسلەرىگە مۇۋاپىق ۋە قاناعاتلاندرغۇسىدىر.

«لېنىنىزىم مەسىئەلەلەرى»

ئىستالىن ئەسەرى.

بۇندان بر ـــ ئىككى يىل مۇقەددەم لېنىن ئەسەرلەرى ۋە لېنىنىزىم مەسىئەلەلەرىگە عائىد ئەدەبىياتلار كەم ئېدى، توغرىسىنى ئەيتقاندە يوق ئېدى. بۇ مەسىئەلەدە تاتارستان دەولەت نەشرىياتى بزگە كورەتكەنچە ئىلگىرى ئىشكە باشلادى. شۇنىڭ ئۈچۈن لېنىن ئەسەرلەرىنىڭ تەرجىمەسى ۋە لېنىنىزمگە دائىر بولغان كىتابلار، بزگە سالىشدرغاندا ئولاردە ئەنچە باردىر. بزدە لېنىن ئەسەرلەرى ۋە لېنىنىزمگە دائىر بولغان ئورۇسچە ئەسەرلەردىن تولا فايدالانىش مۇمكىن بولمايدى، چۇنكى، ئورۇسچە بىلەگەنلەرىمىز كەم، ۋە ئازدىر. ئامما، ئورۇسچەدىن بۇئۇلاي خەبەرسىز زىيالىلار، خىزمەتچىلەر، تالىبەلەر، ئىشچىلەر، كاسىب ۋە دېھقانلار ئۈندای ئەسەرلەردىن فايدالانىشغا مۇيەسسەر بولا ئالمايدىلار.

ئوزبېك دەولەت نەشرىياتى بۇ مەسىئەلەگە ياقىنداغىنا ئورۇندى. حازر، مايداندا لېنىن ئەسەرلەرى ۋە لېنىنىزمگە عائىد بولغان بر مۇنچە ئەسەرلەرىمىز بار. ياقىندا دەولەت نەشرىياتى تامانىدان چىقارىلغان لېنىنىزمگە دائىر ئەسەرلەردىن ئورتاق ئەستالىنىڭ «لېنىنىزىم مەسىئەلەلەرى» ئىسىملى ئەسەرى بو حارەكەتنىڭ باشلانغىچى بولسا كېرەك بۇ كىتاب، 372 سەحىيە بولىپ، كالىلىكتىف تامانىدان سالىدا ئاڭلاشىلارلىق رەۋىشدە تەرجىمە ئېتىلگەن ۋە نەفىس مۇقاۋا بىلەن چاپ قىلىنغاندىر.

ئەستالىن، بۇ ئەسەرىدە لېنىنىزمگە عائىد كوب، باي ماتېرىياللار بېرەدى ۋە لېنىنىزم حاقىدا غى خاتا فىكرلەرنى ئاچىق ئوشۇنتۇرەدى.

ئورتاق ئەستالىنىڭ جۇدە ئۇستالىق بىلەن يازغان بۇ ئەسەرىنى ھەر كىم ئاڭلاي بىلەدى، شۇنىڭ ئۈچۈن لېنىنىزم مەسىئەلەلەرىگە قزقان ئورتاقلارنىڭ ئوقۇب، فائىدالانىشلەرىنى تەۋسىيە قىلامىز.

«خالق خوجالىغى ۋە ئىقتسادى سىياسەت مەسئەلەلەرى»

خ. بورناشىف ئەسەرى.

بۇرنۇچى ۋە ئىكىنچى باسقۇچ مەكتەبلەرنىڭ ئىجتماعيات دەرسىدە ياخشىغىنا ماتېريال بولا ئالمايدۇ. ئەسەرلەردىن بىرسى شۇدىكى، خ. بورناشىف ئەسەردە كاپىتالىزم خوجالىغىنىڭ ئەھۋالى ئۇرۇشتىن سوڭغى ئونىڭ نەتىجەلەرى ۋە روسىيەنىڭ خوجالىق ئەھۋاللىرىدىن مەلۇمات بېرىلگەچ ئۇزبېكستانىڭ خوجالىغىغا كۆچەدىكەن. ئۇزبېكستاننىڭ ئىقتسادى جەھەتتىن ئوسمىشى ۋە خالق خوجالىغىنىڭ بارغان سېرى يۇكسىلىشىنى ئايدىڭلاتقان. ئېك سېرگەسىدا يېڭى ئىسلاھاتى مەسىلە خوجالىقىنى كۆتەرىش تەۋغرىسىدا كورىلگەن چارالار ۋە ئۇزبېكستاننىڭ پەش يىللىق خوجالىق پىلانى ھەققىدا كېك مەلۇماتقا ئىگە. كىتاب 162 سەھىپە بولۇپ، نەپىس قاغازغا باسىلغان.

«ئۇزبېكستاندا يەكى ئەلىفبې تاريخى ئۈچۈن ماتېريالار»

عالىمجانوف، ئەمىرى مەم ئىلىپبېك ئورتاقلار تاماندان تەرتىپ ئېتىلىپ، يەكى ئەلىفبەسىدە چاپ قىلىنغان بۇ ئەسەر 128 سەھىپە بولۇپ ئۇزبېكستاندا يەكى ئەلىفبې ھەرەكەتلەرىگە عائىت ئىشلەر، مۇھىم ماقالالار، قارارلار، يەجەرىلگەن ئىشلەر مۇكەممەل رەۋىشدە يازىلغان. بۇندىن تاشقارى ئۇزبېكستاندا يەكى ئەلىفبەگە يا قەتئىي قاتناشقۇچى ئورتاقلارنىڭ رەسىملەرى مەم بار، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ كىتاب تارىخى خۇججەت بولۇغانلىقتىن جۇدە مۇھىمدىر.

«شەيبانى خان داستانى»

ساھرا ئۇزبېكلەرى ئارا ماقالىغان داستانلار، لەپەرلەر بىزدە جۇدە كوپتۇر. لېكىن بۇ يايلىق مەللى بىزنىڭ مەتبوعاتىمىزدە چىقماغان ئىدى.

سوڭغى يىل ــ ئىكى يىل ئىچىدە علمى شورا بۇ ساھەدە ئىككى ئىشلەر قىلدى ۋە ئىككى ماتېريالار توپلادى، ئالبەتتە بۇ ماتېريالارنىڭ شېۋە ۋە تۇزىلىشى جەھەتلەرىدىن قىمماتى ئارتىقتۇر. علمى شورا تامانداں ئىشلەنىپ، مايدانغا چىقارىلغان ماتېريالى قولىمىزداغى «شەيبانى خان داستانى»دىر.

علمى شورا بۇ داستاننى ئىل شاعرى پولكان‌دەن يازىپ ئالغان، بۇ داستان ساھرا ئۇزبېكلەرىنىڭ حاياتىنى ئاچىق ــ ئايدىن ئەسۇپر ئېتەدىر.

كىتاب غازى عالىم ئورتاقنىڭ ئەھرىرى ئاستىدا باسىلغان ۋە ھىر قانچا سوزلەركە ئىزاح بېرىلگەن، كىتابنىڭ ئاھمىيەتى كەتتە بولغانلىقتىن تىل ۋە ئەدەبىياتچىلارىمىزغا ئالىپ فائىدالانشنى ئايروچا تەۋسىيە قىلامىز.

ئىكىنچى باسقۇچ پروگراممەسى.

ئۇزبېكستان علمى شورا تاماندان II ــ باسقۇچلار ئۈچۈن ئارتىپ ئېتىلگەن بۇ پروگراممە تورت ئەرسەنى ئوز ئىچىگە ئالادى ئۇچ- ئەماعيات، ئەبىعيات، ئەدەبيات ھەم روس تىلى. ھازىرقا، ئېتىدائى ۋە ئورتا مەكتەبلەردە مېتودىكا ھەم پروگراممە مەسئەلەلەرىدە ئەنچە يېتىش- مەۋچىلىكلەرنىڭ بارلىغى مەلوم. بۇنداي يېتىشمەسلىكلەرنى بىتىرش، ئولەركە مېتودىكا ۋە پروگراممە ئەرەقلەرىدىن يولاۋچىلىق ئېتىش گوسىنىڭ ئالداغى ۋازىغەلەرىدىر، شۇنىڭ ئۈچۈن گوس ئەلاھ قانچا پروگراممە ئىشلاب ۋە مېتودىكا خەتلەرى يازماقتا.

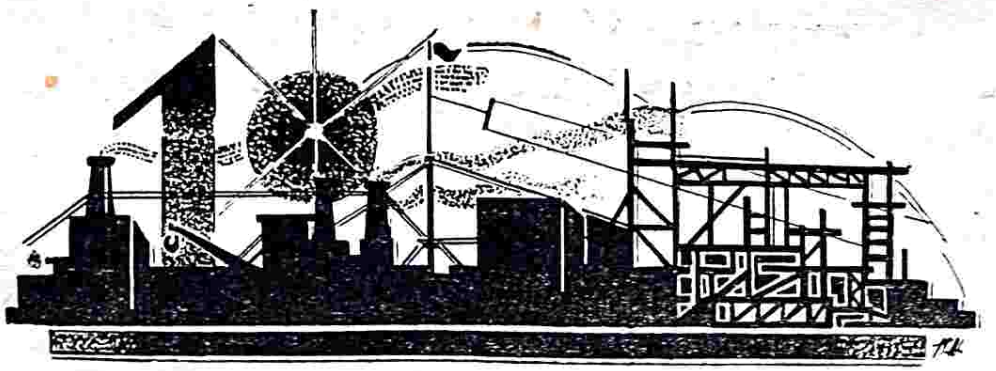
روسىيەدە ئوزىلگەن پروگراممە ئۇزبېكستان شارائېتىگە توغرى كېلەيدى، شۇڭا كورە ــ ئۇزبېكستاننىڭ حاياتىغا، تەھىيەتىگە مۇۋاپىقلاش- دىرىپ پروگراممەلەر توزش كېرەك. گوس تاماندان تەرتىپ ئېتىلگەن بۇ پروگراممە ئەنچە ئىشلەنگەن، ئەنچە مۇۋاپىقلاشتىرىلغاندىر. شۇنداي بولسادا كەمچىلىك ئورۇنلارنى ئورتاقلاشنىڭ ماھىر پېدەگوگلەرنىڭ ۋازىغەلەرىدىر.

بيۇرەكراتيزم، شورا ئەپپەراتىنى ياخشىلاش ۋە كەمسەمولىنىڭ ۋەزيفەلەرى.

ئە شىرشېۋسكى ئەسەرى.

كەمسەمول كوتۇبخانەسى ئۈچۈن دەولەت ئەشرياتى تاماندان شۇ يىل چىقارىلغاندىر. تەرجىمەسى: سەخاۋەت شەمسى. تىلى ۋە قۇشۇنىشلىك جەھەتتىن ياخشى. بيۇرەكراتيزم ۋە شورا ئەپپەراتىنى ياخشىلاشدا كەمسەمولنىڭ ۋازىغەلەرىنى ئاچىق ئاڭلاتادى.

قۇتلۇف.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

شاعىر ھەمزە ھەكىمزادەنىڭ ئۇلىدر - لشد مۇناسىۋەتىلە

فرقا - فەئعاللارى قاتاردا، قارا نىيەتلى دۇشمانلارىمىز روحانىلار، بايلار قولىدا ئورتاق ھەمزە ھەكىمزادە ھەم فەجىع سوراتتە ئولدۈرىلگەن.

ئوزبېكستان‌نىڭ خالق شاعىرى ئورتاق ھەكىمزادە ئىنقىلاب كۈنلەردە ئەدەبىيات سەنايع نەفىسە مەيدانىدا كوزگە كورىنەرلىك خزمەتلەر كورسەتىپ، سوڭ كۈنلەردە روحانىلارغا قارشى جىددى كۈرەش ئاچىپ خورافاتقا قارشى ئىش ئالىپ بارماقدا ئىدى. ئورتاغىمىزنىڭ ئارامسىزدان واقتسىز يوق بولىشى بىزنى چوڭقۇر رەنجىتىپ قايغولاندرسادا روحانى ۋە بايلارغا قارشى غەزەبىمىزنى يەنەدە كۈچەيتىرەدى.

سيۇملى ھەكىمزادەنىڭ ئولۇمىدگە تەعزىيە بىلدرىپ دۇشمانلارغا نەفرەتىمىزنى بلدرەمىز.

«مەعارف ۋە ئوقۇتقۇچى» ئىدارەسىگە جورنالارى ئىدارەسى.

ئەدەبىيات بولىمى توغرىسىدا.

جورنالىمىزدا ئەدەبىيات بولىمىنى ياپىش توغرىسىدا فىكرلەر بار. ھەلى بۇ قارارغا كېلگىنىمىز يوق.

بۇ توغرىدا جورنال ئوقوچىلارنىڭ ھەم فىكرىنى ئالشىمىز كېرەك.

قايسى بولىملەرنى ياپىش ۋە قايسى بولىملەرنى كۈچەيتىرىش توغرىسىدا، ئاينوقسا ئەدەبىيات بولىمىنى ياپىش، ياپماسلىق ھەققىدا جورنال ئوقوچىلارى ئوز فىكرلەرىنى ئىدارەگە بلدرىسىنلەر ئىدى.

رايون قىشلاق موعەللىملەرى، ئوقوچىلار كوللىكتىف بولۇپ ئەتكىرىتكەدە يازسالار ھەم بولادى.

ئىدارە.

مەسئول مۇھەررىر: مەننان رامز.

مەيئەت تەھرىرىيە: م. رامز. شاكر سۇلەيمان. ئاناجان ھاشىم.

отв. ред. М. РАМЗИ.

ред. колл. М. РАМЗИ. Ш. СУЛЕЙМАН. А. ХАШИМОВ.

تاتارستان مەعاريف كاميساريياتى هەم تاتار پيداگوگيەە جەمعييەتىنك برگەلك ئورگەنى بولب چيغا ئۇرعان كيك پراگراملى

«مەعاريف»

ژورنالىنا 1929 نچى يل ئۇچۇن يازىلو دەفتەرى ئاچق.

«مەعاريف» ژورنالندا - كۇندەلك سەياسى مەسئەلەلەر، كومپليكس نيگىزنده قۇرلغان پاكا پراگراملارنى عەمەلگە قويو، مەكتەب ئشن پلانعا سالو هەم ئيسەبلەو، كومپليكس بوينچا ئورنەك دەرسلەر، باللار ئيدارەسن ئۇيشدىرو، مەكتەبدە ئۇلكەنى ئۇيرەنو، مەكتەبكەچە تدربييە، مەكتەبدەن تىش سەياسى ئاك - بىلم، پرافيسييە حەرەكەتى تورندا قوللانما ماتيرييالللار هەم ئوقىتوچىلارعا ئوزلەرندەن ئوقب بىلم ئالۇرلق عيلمى - فەننى مەقالەلەر بيرىلب تۇراچاق

1929 نچى يل ئچندە يازىلوچىلارغا 12 ژورنالدان باشقا 30—1929 ئوقو يلىنا قارانا چەكلەنگەن «ئوقىتوچىنىك قوين دەفتەرى» بولەك ئيتب بيرىلەچەك هەم يللق يازىلوچىلار ژورنال تارقاندان زور ئونشلار بىلەن ئوزدىرلاچق به حەت لاتارييينا قاتناشاچاقلار (ئايرم ئيعلاننى قارا). شونك ئوستىنده 1 سوم 50 تيين ئۇستىمە حاق جيبەروچىلەرگە ديگەن زور كيتاب جيبەريلەچەك. بو كيتاب يگرمى ناپاق (320 بيتلر) چاماسى «ئوقىتوچى يولداشى» كولەمده بولب، ئوقىتوچىنىك كۇندەلك مەكتەب ئشنده كيرەكلى بۇنۇن مەعلومانلارنى ئچنده ئالعان بر ئينسيكلاپيديه خزمەتن ئوتەيەچەك (بو كيتابنىك تورلى مۇندەريجەسن كورسەتكەن پراسپيكت ژورنالمىزنىك كيلەسى نومىرندا باسىلر). بو كيتابنىك ئايرم ساتىلو بەياسى 3 سوم بولاچاق.

ژورنالنىك يازىلو بەياسى:

كوبمى واقتا	«مەعاريف» هەم «ئوقىتوچى» قوين دەفتەرى»	«مەعاريف» «ئوقىتوچىنىك دەفتەرى» هەم «ئوقىتوچى يولداشى»
بر يلعا	5 سوم	6 سوم 50 تيين.
ئالتى ئايعا	3 سوم	—
ئوچ ئايعا	1 سوم 75 تيين.	—

ئادريس: Казань Поч. ящ. № 56. ред. жур. «МААРИФ».

ئاول ئوقىتوچىلارينا يازىلو حاقن توبەندەگچە بولب تولەرگە مۇمكين: يازىلعاندا 2 سوم ئوچ ئايدان سوڭ 1 سوم 50 تيين، 6 ئايدان سوڭ 1 سوم 50 تيين. برنچى تابقر ئاچا جيبەركەندە يللق يازىلعانلرعى هەم بولب تولەرگە تلەكەنلىكى كورسەتلركە تيبش.

«مەعاريف» وە ئوقوتغۇچى» جورنالىنىك بالالار بولىمىندەن بولغان

«مەعاريف وە ئوقوغۇچى»

جورنالچەسىنىك ئوتكەن يىلى چىققان 7—14 نچى سانلارىنىك قالغانلارى ئىداره‌ده بىر ئاز بار.

40 تيين يوبارگەنلەرگە پوچته بىلەن يوبارىلەدر.

ئاقچا ئورنىغا خا ئىچگەت ماركه سالىب يوبارىلسا هەم بولادر.

məşhyr myhərrir maksim gɛrkij təhriri asstьda s. s. s. r də jaşaƣan xalqlarnьn nəfis ədəbij əsərlərini icigə alƣan rusca

„şuralar eli“

(СОВЕТСКАЯ СТРАНА)

məçmyəsigə (almanax) abuna qabul qьlьnadь.

təhrir həj'əti: ismedovьc, xalatьf, əsfəndijarьf və başqalar.

məçmyə jьlƣa 4—san cьqadь.

məçmyəgə s. s. s. r. də jaşaqan xalqlarnьn ьçadьjatdan bolqan nəfis ədəbij əsərləri kirədi. ekrəjinə. belərus, gyryzin, tyrk, ərmən, ɵzbek, tyrkmən, tatar, qazaq. başqurt, taçik, jakut, cuvaş, mardьva, marь, vot, kamь, əsətin· cekrəs və başqa xalqlar jazqucь və şaьrlarnьn əsərləri alьnadь.

qajrь mətby xalq tilləridə jyrgən və ajnьqsa lenin toqrusьda bolqan xalq əşyələri alьnadь.

nəfis ədəbijatƣa ajьd maqalalar bolub turadь.

s. s. s. r. rassamlarьnьn ьçadlarьdan nəmynələr boladь.

abuna şartь: bir jьlqa—4 san ycyn 4 –50 tijn, a rьm sanlarь 1 som 50 tijndən.

ədris: Москва, Центр, Ильинка, 3. Период. Сектор Госиздата.

nəşrijat şe'bələridə və məgəzinləridə həm abuna qabul qьlьnadь·

tatarьstan maarьf xalq kamisarьjatь həm tatar pedəgəgijə çam'ijətinin birgəlik ərgini bolьb cьqa turqan kең piragramlь

„maarьf“

çornalьna 1929 nci jьl ycyn jaziu dəftəri acьq.

„maarьf“ çornalьda, kyndəlik sьjasьj məs'ələlər kəmpilekis negzinə qurьlqan jaŋarьragramlarnь əməlgə qoju, məktəbi işin pьlanqa salu həm esəbləv, kəmpilikis bojunca ernək dərslər, balalar ьdarasьn ujuşdьru, məktəbdə ylkən yjrəny, məktəbkəcə tərbijə, məktəbdən tьş sьjasьj aŋ—bilim, pьrafьsьja hərəkəti torьnda qollanma materjallar həm oqutucьlarqa ezləridən oqub bilim alьrlьq ilmij –fənnij maqalalar berib turacaq.

1929 nci jьl icində jьllьq jazьlucьlarqa 12 çornaldan başqa 1929—30 oqu jьlьna qarata cьqarьlqan „oqutucьnьn qojьn dəftəri“ bələk etib beriləcək həm jьllьq jazьlucьlar çornal tarafьdan zor utьşlar bilən ozdьrьlacaq bəxt latarьjьna qatnaşacaqlar (ajrьm e'lannь qara) şunьŋ ystinə 1 som 50 tijn ystəmə haq çebərycilərgə

oqutucь joldaş

degən zor kitəb çebəriləcək. bu kitab jigirmi tabaq (320 betlər) camasь kələmidə bolub, oqutucьnьn məktəb işidə kerəkli bytyn ma'lumatlarnь icinə alqan bir insikləpidijə xizmətin olə ecək (bu kitabnьŋ tolь myndəriçəsin kərsətkən piraspekt çornalьbьznьn keləsi nemirində basьlьr) bu kitabnьn ajrьm satьlu bəjəsь 3 som bolacaq.

cornalnьŋ jazьlu bəjəsi

kəbmi vaqtqa	maarьf və oqutucьnьŋ „qojьn dəftəri“	maarьf „oqutucьnьŋ dəftəri“ həm „oqutucь joldaşь“
bir jьlqa	5 som	6 som 50 tijn
altь ajqa	3 som	—
yc ajqa	1 som 75 tijn	—

avьl oqutucьlarьna jazьlu haqьn tɛbəndəgicə bəlyb tələrgə mymkin: jazьlqanda 2 som, yc ajdan soŋ 1 som 50 tijn, 6 ajdan soŋ 1 som 50 tijn. birinci tabqьr aqca çebərgəndə jьllьq jazьlqanlьqь həm bəlyb tələrgə tiləgənligi kərsətilirgə tijiş.

ədris: Казань. Почтовый ящик № 56. Редакция Журнала «МААРИФ».

ə l ə n g ə

çornalьqa abuna şərtləri təbəndəgicədir:

	som	tijn
1—bir jьllьqь	2	—
2—altь ajlьqь	1	10
3—ajrьmlab alqanda nusxasь	—	20

aldьrьş ycyn ədris:

səmərqənd, şuvra kəcəsi № 39.

ɵzbek jəŋi əlifbe mərkəzi qomьtasь ьdarasьda

„ələngə“ çornalьnьŋ baş kantorasь.

rəsmij bəlim.

həmmə maarıf işcilərigə özbekistan xalq maarıf kəmisərliginiŋ xıtabı

qadırlı ortaqlar!

şuralar ittifaqınıŋ satsıjalizmin asasında başqatdan tyzylişi, ağır sanaatnıŋ rəlini kycəjtirgən halda tez sur'at bilən ylkəni indystirləştirişni, tarqaq və məjdə dıjqan xoçalıqlarına kəpirətif və qalxozlar arqalı jirik xoçalıqlarğa yjyştiriş joli bilən qışlaq xoçalığının başqatdan tyzyşni və təbi'i qışlaq xoçalığının maldarlıq xoçalıqqa həm qışlaq xoçalığının sanaatığa əjləntirişni talab qıladı.

özinin qışlaq xoçalığı həm s. s. s. r. sanaatı ycyn xam mal bərədigən bir baza bolğanından özbekistannin xoçalıq vəz'ijjəti sanaat bilən qışlaq xoçalığı mənfəətlərini bir birigə məhkəm bağlaş ycyn çydə kəttə imkanıjjatnı bərədi.

bu imkanıjjatdan faqat qışlaq xoçalığının texnikə çehətidən jaxşılaş ycynginə eməs, bəlki yngə satsıjalizmin unsurlarının kirgiziş maqsadı bilən həm fajdalanış zəryr, məsələn: kammuna, ərtil, və dıjqan xoçalıqlarını birləştirədigən başqa xıl kəlliktiflə, təşkil qılış və ylərnin işlərini muvatıq jolğa salış. qışlaq xoçalığının şu nigizgə qurğanda, şybhəsizr kambağal və orta hal dıjqanlarnıŋ fa'alıjatı əsə barıb, işcilər sinifi bilən dıjqanlarnıŋ birligi jənədə qattığıraq məhkemləngysidir.

aldımızda turğan kəkləm ekin mə'rəkəsini ətkəzişdə dıqqat qılınış lazım bolğan məs'ələlər qujdağılardan ılaratdır:

1) paxta maldarlığının bulturğığa qarağanda 22% artdırış;

2) ekin mə'rəkəsinin pirəgirəmməsini pilləgə nisbətən bulturğığa qarağanda 30%—gə artdırış;

3) dan ekinlərigə, ajnıqsa qajraqıj jerlərdə və bağcacılıq işlərigə əhəmijjətini kycəjtiriş;

4) paxta xasılatının 10%—gə, dan ekinlərinin xasılatının qajraqıj jerlərdə 3 və suvlıq jerlərdə 5%— gə artdırış;

5) dıjqan xoçalıqlarını kəpirətifləş, və kəlliktifləştiriş işlərini kycəjtiriş və barlarının işlərini iaxşılaş;

6) ekinlərni şartlaş tərtibidən, suv zəpəslərindən toğru fajdalanış və başqalar.

bu vəzifələrni faqat dıjqan ammasının ekin mə'rəkəsigə baıs məs'ələlər atrafında təşkil qıla biliş, mə'rəkənin sıjasi əhəmijjətini və xasılatnı artdırış ysyllərini yngə tyşyntiriş joli biləginə muvafaqıjatlı rəvişdə əməlgə aşırış mymkindir.

xulasa, dıjqan ammasının dıqqatını ekin mə'rəkəsi məs'ələləri atrafında səfərbirlik qılış və yngə hykymət myəssəsələri, fırqa həm şura çamaatcılığı tamanıdan en kəb jardamnı beriş kerək.

dıjqan ammasığa jardam beriş və uni alğa syrylədigən vəzifələr atrafında yjyştiriş işlərindən həmmə kət'gyrijə maarıf işciləri həm cetdə qalalmajdılar, qışlaq myəllimi, s/v myəllimi, kytybxanacı, qızılcajxanacı, II-basqıc məktəbnin işcisi, dıjqan jaşları məktəbinin işcisi, texnikym işcisi, ilmi işci, xulasa ekin mə'rəkəsini ətkəziş işidə hər bir maarıf işcisi öz joli bilən və ma'lumatığa jərəşə dıjqan ammasığa jardam kərsətişi lazım.

xasılatnı artdırış işidə öz bilimimizni səfərbirlik qılıb, bu bilimni və xasılatnı artdırış jolında ətkəziləturğan bytyn caralarnı ken dıjqan ammasığa tyşyntirişimiz lazım. ken rəvişdə ekin mə'rəkəsinin sıjasi əhəmijjətini jaruqlaş zazur.

mənə bu vəzifələrni tələbələrni şy jolda oqutuş, ularnı ekin mə'rəkəsini ətkəziş işlərigə tartış və məhəlli təşkilatlargə atraflı rəvişdə jardam kərsətiş bilən hər bir maarıf işcisi bəçərə aladı və bəçərişi lazım.

tə'lim işlərini mehnət bilən bağlab jyrgizgəndə hər vaqt səmərəlik nətiçələr xasıl boladı. bu çehətdən ekin mə'rəkəsi jaxşı zəmin toğdıradı. şunıŋ ycyu siz, maarıf işciləri, öz tələbələrinizni ekin mə'rəkəsini ətkəzişgə ərgətiniz.

biznin şı'arımız:—**hec bir maarıf işcisi ekin mə'rəkəsidən cetdə qalmasın, özinin mədəni maarıf işlərida ekin mə'rəkəsi məs'ələləridən fajdalanmağan hec bir maarıf işcisi bolmasın. ekin mə'rəkəsini otkəziş işigə tartılmağan hec bir tələbə həm bolmasın!**

uzbekistan xalq maarıf kəmisərligi bu vəzifələrniŋ maarıfcılar qoşunı tamanıdan tola və myzəffərijətlik bilən bəçərilişini kytədi.

özbekistan xalq maarıf
kəmisəri: **m. ramız.**

həmə өkryg maarьf şө'вələrigə

sirkylər

(ьçtьmaьj tərвijə myəssəsələrinin kөkləm ekin mə'rəkəsini өtkəzişdə iştirak qьlьşlarь toqrusьda).

aldьmьzda turqan kөkləm ekin mə'rəkəsini өtkəziş ycyn həmə ьçtьmaьj tərвijə myəssəsələrini çəlв qьlьşnь xalq maarьf kəmisərligi təklif qьladь:

1—həmə ьçtьmaьj tərвijə məktəbləri өz pirəgrəmmələrinin tegişli qьsmlarьqa ekin mə'rəkəsigə aьd məs'ələlər ystidən işləşni kirgzişləri tegiş.

2—şu məs'ələlərni işləş mynasəвəti вilən, həmə məktəвlər jer hasьlatьnь artdьrьş caralarьnь kең dьjqan ammasьqa tyşyndiriş ycyn çaməətkə fajdalь işlər təşkil etişləri kerək.

3—məktəвlər өzlərigə qaraşlьq jer ycəstkələridə qьşlaq xoçalьqь işlərini kеŋəjtirişkə çiddij əhəmijət вerişləri kerək.

4—ekin mə'rəkəsini өtkəzişdə вalalar yjləri həm өzlərinin ьçtьmaьj işlərini kеŋəjtiriş və jer ycəstkələrini jaxşьlaş jolь вilən iştirak qьlьşlarь lazьm.

ekin mə'rəkəsini өtkəziş toqrusьda məktəвlər ycyn alahьda jol-juruq вlava qьlьnadь.

ekin mə'rəkəsini өtkəzişdə rajunlarnьn həmə ьçtьmaьj tərвijə işçiləri fa'al iştirak qьlьşlarь lazьm.

kөkləm ekin mə'rəkəsini өtkəzişdə I həm II вasqьc və dьjdan jaşlarь məktəвlərnin iştirak qьlьşlarь toqrьsьda usulьj məktөв

tələвələrni turmuşqa вaьs məterijəllər asasьda oqutuşnь en jaxşь usullardan вiri deв hьsaвlanadь. ajnьqsa tələвələr turmuşnьn өzginəsini (jaki unьn faqat ajrьm kөrynişlərini) өrgəniş вilən qanaatlanmasdan, вəlki unь tyzyşdə вevasьta iştirak qьlьşlarь lazьmdьr.

aldьmьzda turqan kөkləm ekin mə'mərəkəsidən вu xususda tola fajdalanьş zəryr. dəst əvvəl ekin mə'rəkəsigə вaqlьq məs'ələlərni məktəв pirəgrəmməsi jolь вilən işləş kerək, ikincidən şu mə'rəkə mynasəвəti вilən məktəвlər tamanьdan çəmaətkə fajdalьq işlər təşkil qьlьnьşьnь və вuna tələвələrnin həm çəlв qьlьnьşь lazьm.

juqarьda kөrsətilgən vəzifələrnin muvaffaqьjatlь rəvişdə вəçərilişi şyвhəsiz, ekin mə'rəkəsigə вaqlьq məs'ələlərdən oqutuvcьnьn jetərlik qadar өz mə'lumatь вoluşьqa вaqlьqdьr. şunьn ycyn hər вir oqutuvcь ekin mə'rəkəsi toqrusьda gəzitələrdə jazьladьqan maqalalar вilən jetərlik qadar aşna вoluşь zəryr.

I—вasqьc məktəвləri

ekin mə'rəkəsi məs'ələlərini вalalar вilən I nci gyryppədə naq işləj вaşlaş kerək. вirinci oquş jьlьnьn 5 nci kөmpiliksidə ekin mə'rəkəsini өtkəziş mynasəвəti вilən arьq və havьzlarnь tazalaş, köpryklərni tyzətiş, qьşlaq xoçalьqь asвaвlarьnь tyzətiş və вaşqa şunьn singəri məs'ələlər ystidə toxtaş mymkin. alhasьl вalalar ekin mə'rəkəsinin qandaj əhəmijətkə malik вoluşьnь вirinci gryppədə naq tyşynə вaşlaşlarь lazьm. вu vaqtda вalalar uruqlarnьn teşiliв cьqьş qaвьlьjatьnь tekşiriş və səвzicilik işləri təşkil qьlьş kəвi çəmaətkə fajdalьq işlərni вəçərişləri mymkin.

ikinci giryppənin IV və V nci kөmpilikisləridə вu məs'ələlərni jənə tezraq, məsələn вirinci gryppədə işləngən məs'ələlərdən вaşqa jənə ekingə zərər keltirədьqan həşərətlər вilən kyrəşiş kəвi məs'ələlərni işləş mymkin вolar.

ycinci gyryppədə məs'ələni jənədə cuqurraq qojuв, tələвələrgə ahalь ortasьda suvnь toqrь taqsьm qьlьş kəвi kəttəraq vəzifələrni həm jyklətiş mymkindir.

tөrtinci və вeşinci gyryppələrdə esə, ekin mə'rəkəsi məs'ələlərini вundan həm keŋ və cuqurraq qojuş mymkindir. вu gyryppələrnin tələвələrni ynymni kөpəjtiriş jolьda əməlij işlərgə çəlв qьlьş mymkin. məsələn: javajьj өsymlilklər вilən kyrəşiş, ekin uruqlarьnь sərələş həm tazalaş və hakaza.

I вasqьc məktəвləri өz işləridə вaşlьca keŋ dьjqan ammasьqa ekin mə'rəkəsinin sьjasьj əhəmijətini, ekin majdanьnь və ynymini kөpəjtiriş və qьşlaq xoçalьqьnь kəpirətif həm kəlliktiflərgə вirləşiş asasьda вaşqatdan tyzyş zəryrətini tyşyntirişləri lazьm. qьşlaq xoqalьqьnь texnikə çəhətidən jaxşьlaş məs'ələsi вilən вirgə unь kəlliktifləşdiriş asasьda вaşqatdan tyzyş məs'ələsini alqa syrməgəndə, qьşlaq xoçalьqьnь jaxşьlaş məs'ələsini faqat вir tərəflə həl qьlьş deməkdir, вunь əlвəttə esdə tutuş və şu nuqtadan əməl qьlьş kerək.

II nci вasqьc məktəв:əri

həmə dərs myəllimləri өzlərinin məçlisləridə dərs pirəgrəmmə!ərigə ekin mə'rəkəsi məs'ələlərini kirgiziş məs'ələsini myhakəmə qьlьşlarь lazьm. mьsal ycyn qujьdaqь tərtiвni kөrsətiв өtəmiz:

ьçtьmaьjat myəllimi өz dərsini вergəndə tələвələrgə ekin mə'rəkəsinin ymymij əhəmijə!ini və unьn өzвekistan ycyn qandaj əhəmijətkə malik вolqanьnь, өzвekistanda qьşlaq xoçalьqьnьn taraqqь qьlьş jollarьnь, kəmmynə həm ərtillərnin rolьnь və hasьlatьnь şərtləş əhəmijətini tyşyntirişi lazьm, j təвiijət myəllimi—өnymni kөpəjtiriş caralarьnь kөrsətişi kerək, məsələn: jerni jaxşьlaв həjdəş, jergə өz vaqtьda ekin salьş, paxtazarlarnь suvqarьş işini jaxşьlaş, uruqnь tazalaş, qьşlaq xoçalьqь asвaвlarьdan və qara maldan fajdalanьş usullarь və вaşqalar, rьjazьjat myəllimi вolsa, qьşlaq xoçalьqь işlərini өtkəziş mynasəвəti вilən unьn fajda—zərərini kөrsətədigən вir qatar hьsaвlarnь tekşiriв kөrsətişi lazьm və hakaza...

xulasa hər bir myəllim bu jəlqə qəşlaq xoçaləqə mə'rəkəsinin asasəj qojuləşlarəqa muvafəq ez dərsi jolə bilən tekşirilişi lazəm bolqan tyrli məs'ələlərni ezigə tapəb aləşə tegiş. faqat bu məs'ələlərni myəllimlər ez ara məsləhətləşib reçəlik rəvişdə bəçərişləri zəryr.

şu məs'ələlərni işləş mynasəbəti bilən, 11 nci basqəc məktəblərinin həm ajrəm gyryppələr bojunca çəmaətkə fajdaləq işlərni təşkil qələşlarə lazəm. bunda həm myəllimlərnin bajaqəldek „bir gəpdə" boluşlarə və çəmaətkə fajdaləq işlərni təşkil qəlqanda ularnən mehnətkəş dajqan ammasə ycyn fajdaləq qəsmlarənə aləşlarə zəryr, məsələn: ekin mə'rəkəsinin en məhim caralarənə tarqəjb qələş, ynymni kepəjtiriş caralarədan en saddalarənə əməldə kersətiş jolə bilən dəjqanlarqa ergətiş işini təşkil qələş və hakaza.

dəjqan jaşlarə məktəbləri

kekləm ekin mə'rəkəsini etkəzişdə dəjqan jaşlarə məktəbləri qujədaqə işlərni bəçərişləri lazəm:

1—məktəb rajunəda jaşaqucə ahalənə keklәm ekin mə'rəkəsinin pəlanə və bu haqda v. k. p. (в) mərkəz qomnən orta asəja bujurasə tamanədan berilgən jol—juruqlar bilən tanəşdərəlsən.

2—mysahaba, leksijə və başqa jollar bilən, paxta ekilədiqan jerlərni kenəjtiriş xususəda taşvəqat mə'rəkəsini kycəjtirilsin.

3—qarz pullarənə, maşəna və uruqlarnə taqsəm qələşda sinfij jolnə tə'min qələş ycyn kəmbaqal və orta hallə dəjqanlar ortasəda səjasəj işlərni kycəjtirilsin.

4—bu işlərni məktəbnin ez qəşlaqədaqəna emәs, bəlki atrafdaqə qəşlaqlarda həm etkəziş ycyn hər məktəbnin juqarə sinf tələbələridən ajrəm tədələr əçrətilsin.

5—məktəb kycləri bilən en kəmi ikitə qəşlaq xoçaləqə tevərəgi təşkil qələnsən.

6—jaşlarnən işləb cəqarəş məsləhət məçlislərini, həvli-çaj bar kəmsəməllərnin məsləhət məçlislərini və surxan-darja həm qaşqadarja ekryglәridə bajlarqa qaraşləq xoçaləqlarnə tygətiş vaqtəda jer alqan kəmsəməllərnin məsləhət məçlislərini çaqərəşda kəmsəməl qomətalarə və jəcəjkələrgə jardam berilsin.

7—məktəb əxtəjarəda bolqan qəşlaq xoçaləqə asbablarədan faqat məktəbnin ez jerini işləş ycyn fajdalanmasdan, bəlki ulardan kəmbaqal dəjqanlarqa qaraşləq jerlərni işləş ycyn həm fajdalanəlsən. məktəb ez kycləri bilən bir qatar kəmbaqal dəjqan xoçaləqlarəqa qaraşləq jerlərni hajdəb berişi lazəm.

8—ekin mə'rəkəsini etkəzişdə dəjqan jaşlarə məktəbi kəmbaqal dəjqan xoçaləqlarəqa en köb jardamnə beriş və kambaqal dəjqan həm orta hallə dəjqan xoçaləqlarənə kəlliktifləştiriş vəzifələrini ez aldəqa qojşə kerək. şu maqsad bilən, dəjqan jaşlarə məktəbi, ekin mə'rəkəsini etkəzişdə jerni kəpcillik bilən hajdaş, maşəna şirkətləri və jəni kalxozlar təşkil qələ işlәridə iş başlaqucə bir kyc sifatə bilən majdanqa cəqəşlarə lazəm.

xalq maarəf kəmisərligi, kekləm ekin mə'rəkəsinin hər nuqtadan kəttə əhəmijətkə malik boluşənə dəjqan jaşlarə məktəblərnin işcilәri əlbəttə tyşynədilər və ezlərigə jyklətilgən vəzifələrni nytyn jyz pirəsənt məqdarəda bəçərərlər deb ışanadə.

həmə məktəblərnin dəvarəj gəzitələri ekin mə'rəkəsigə baqəşlab ezlərinin alahəda sanlarənə cəqarəşlarə və bu mə'rəkəni etkəzişdə məktəbnin roli qandaj boluşənə kersetişləri lazəm. ekin mə'rəkəsi məs'ələlərini işləgyci tələbələrdən maxsus tevərəklər təşkil qələş matlubdər.

əz. x. m. k. əçtəmaəj tərbijə
şə'bəsinin mydiri: (ş. r ə h i m i j).

dəjqan jaşlarə məktəblərinin
inispektyri: (p e x o v ə c).

həmə əkryg maarəf şə'bələrigə

sirkylər.

samarqənd əkryg maarəf şə'bəsi bu jəl 4, 5 həm 6 majda boladəqan ruslarnən pasxa (dinij) bajramənə addə iş kynləri qatarəda kəttə nəgryzkə bilən kyndyz və kecələri işləb etkəziş haqəda xalq maarəf kəmisərlikigə təklif kiritdi. dingə qarşə jasaladəqan kecələrni əkryg maarəf şə'bəsi 1 nci maj bajramənə etkəziş bilən birgə qoşuşnə fikr qəladə. tyşyb qaladəqan bajram kynlərini (4, 5 həm 6 maj) ikinci tirimistirnin axərəqa toqrə keltirib bajram qələşnə kəz alda tutuladə.

xalq maarəf kəmisərligi əkryg maarəf şə'bəsinin bu təklifigə, şybhəsiz, əzinin razələqənə bildiriş bilən birgə, qollanəş ycyn unə qujədaqə tərtibdə həmə əkryg maarəf şə'bələrigə təklif etədi:

1—avrupaləq məktəblər 4, 5 həm 6 maj kynləri işləjdilər, şu bilən birgə bu məs'ələnin oquvcə həm oqutuvcəlarənən ez tamanlarədan qozqatələşə matlubdər.

2—kyndyzləri adatdaqədek dərslər etkəziladi, kecələri esə aldan jaxşə hazərlanəb çiddi myndəriçə bilən dingə qarşə kecələr jasaladə və buna bytyn oquvcə və oqutucəlarnə çəlb qələnadə.

3—dinij bajram kynlərini istəgən vaqtqa kocyriş mymkin, bunə maarəf xadəmlarə sajuzənən məhəlli təşkilatə bilən muvafəqlaşdərəş lazəm.

xalq maarəf kəmisərinin orunbasarə: (p a r o ş ə n).
əçtəmaəj tərbijə şy'bəsinin mydiri: (r ə h i m i j).

ɵzbɵkistan xalq maarıf kɵmisɵrligi kɵlləgijəsi niŋ şu jıl janvar vɵ fevral ajlarıda bolƣan mɵçlislɵridɵ cıƣarılƣan

q a r a r l a r.

taşkent qışlaq xoçalıƣı texnikyminiŋ zɵngi ata rajunıda bolƣan hɵmə jer ycɵstkɵlərini firɵnzi namıdaƣı qışlaq xoçalıƣı kɵmynəsigə tapşrışı vɵ ularnı hɵmə binalar bilən birlikdə aşƣıc tɵrtibdə tapşırış işi ortaq ɵhmədifkə jyklətildi.

mɵskɵvdə ıstalın namıdaƣı ɵzbɵk rəbfəgidə oqujdıƣan alalıq istydentlərgə nafaqa mıqdarını 15 somdan 20 somƣa qadar aşırılaturƣan boldı vɵ bunı turmuşƣa aşırış rəbfək ıdarasıƣa tapşırıldı.

ɵzbɵk dɵvlət nəşrijətinin 1928—jılƣı hısabatı vɵ 1929 nci jılda qılınadıƣan işləri toƣrısıdaƣı mə'ryzəsini vɵ bu nəşrijatnıŋ işlərini tekşirgən kɵmisijəniŋ qoşumca mə'ryzəsini eşitib uniŋ 1927/28 nci jılda qılƣan işləridə qujıdaƣı muvaffaqıjatlar bolƣanını kɵrsətdi:

a — nəşrijat vɵ savda işləriniŋ keŋəjişini, b) kitablarnı latın asasıda ɵzbɵk jəni əlifbesigə kɵcyriş toƣrusıdaƣı mɵs'ələniŋ muvaffaqıjatlı həl qılnışını, v) nəşrijat pılanıda kɵrsətilgən hɵmə ədəbijatnıŋ bastırılƣanlıƣı, g) etkən jıllarƣa salışdırıb qaraƣanda nəşr qılınadıƣan kitablarnıŋ mɵfkyrəvij çihətdən əncə mɵhkɵm bolƣanlıƣı, d) mɵktəblərni oquş qollanmaları bilən muvaffaqıjatlı tə'min qıla barƣanlıƣı.

şuniŋ bilən birlikdə uniŋ işidə qujıda kɵrsətilədigən asasıj kɵmciliklər bolƣanını hɵm bildirdi:

a) nəşrijat pılanını bəçəriş işiniŋ kecikgənidən dɵrsliklɵrniŋ mɵhəllɵrgə tarqatılışı hazırƣaca davam qılƣanlıƣı, qoljazmalarnı basdırışƣa tajjarlaş vɵ ularnı bastırış işiniŋ tegişincə jolƣa qojulmaƣanlıƣı, v) mɵjdə millət mɵktəbləri ycyn dɵrsliklɵr basdırış işiniŋ zɵif bolƣanlıƣı (jerli jəhydilər vɵ ujƣırlar ycyn), g) ahalıƣa satış ycyn ɵzbɵk dɵvlət nəşrijətinıŋ dykanləridə mɵjdə millət ədəbijətinıŋ jetɵrlik sanda bolmaƣanlıƣı.

kəllegijə ɵzbɵk dɵvlət nəşrijatınıŋ işlərini bundan kejin jolƣa qojuş ycyn qujıdaƣı tədbirlərniŋ turmuşƣa aşırılışını təklif qıldı:

1—kəllegijə tamanıdan tasdıq qılınƣan nəşrijat pılanını bəçərişkə tezdən kirişişni, 2) leninniŋ hɵmə ɵsərlərini nəşr qılışını pılanƣa kirgizişni, 3) bu oquş jılıda eŋ kəmi yc jıl ycyn iş pılanı tyzyşni, 4) xalq maarıf kɵmisɵrligi, ittifaq maarıf işciləriniŋ mɵrkəzi ıdarası vɵ başqa təşkilatlar bilən birlikdə myhɵrrir hɵm tɵrcimanlar rojxatını tyzyb vɵ ularnıŋ işidən fajdalanış daırasını keŋəjtiş joluda tyrlicə caralar kɵryşni hɵm tɵrcimanlar rojxatını xalq maarıf kɵmisɵrligi arqalı tasdıq qıldırıb ɵtyşni, 5) tɵrcimanlarnı belgili bir ıxtısas bojunca işlətişni, 6) myhɵrrir vɵ mysınnif ɵzlərinin ɵsərlərini vaqtıda tapşırışları ycyn myahədəgə işni vaqtıda bəçɵrmɵgənigə myəjjən bir da'va (неустойка) maddasınıƣına kirgizib qalmasdan ular ɵzlərinin və'dələridə turuşları ycyn başqa tədbirlər hɵm kirgizişni vɵ şunıŋ bilən birlikdə myahədəniŋ bəçərilişini dıqqat bilən tekşirib turuşnı, 7) ɵzbɵk dɵvlət nəşrijatı hɵm dɵvlət ilmij şurası mysɵnnif vɵ tɵrcimanlarnıŋ tegişincə işləşlərini bilib turuş mymkin boluşı ycyn ularnı ɵz dɵv tevərəgidə birləştirişni, 8) asasıj ilmij işlərgə daır maxuss təhrir apparatı vɵ məjdə millət kitablarını təhrir ycyn ɵz dɵvgə alahıda apparat ıştatƣa kirgizilişini vɵ bunıŋ sajasıda tegişli təhrir egələri basdırış ycyn kitablarnı hazırlab turuş işini kɵz alda turuşnı, 9) ɵz dɵv tamanıdan nəşr qılınadıƣan kitablarnıŋ oquvcıları, oqutuvcı, oquvcı kɵmsɵmɵllɵr vɵ başqalarnıŋ baha berib barışını təşkil qılışnı vɵ bu işkə alı-t'əlim—tərbijə inistityti hɵm qızıl qalam çɵm'ijətini çəlb etişni, 10) dɵv nəşrniŋ təhrir bɵlimidə qɵljazmalarnı kɵryb cıqışnı tezlətişni, 11) jəhydij hɵm ujuƣur tillɵridə dɵrsliklɵr nəşr qılışƣa bundan kejin ajrıca əhəmijət beriş zəryr bolƣanını, 12) kitablarnıŋ vaqtıda basdırılışƣa ajrıca dıqqat qılıb kitablarnıŋ basdırış faızını tɵrtibkə qojuşda asasıj jol tutuşnı, 13) ɵzdɵvniŋ kitablar bɵlymidə taqsırmat hɵm myahadələrniŋ bəçərilib turuşını hısabƣa alıb, kitablarnı jybɵrgən vaqtnı jazıb barışnı, 14) maarıf şɵ'bələri hɵm mɵktəblɵr bilən iki arada jazıladıƣan myahədələrdə belgili hɵm acıq bir tɵrtib qojulışını, 15) mɵjdə millət nəşrijat ıdaralarınıŋ kitablar isimligi toƣrusıda ɵkryg vɵ rajun maarıf şɵ'bələrini keŋraq xabardar qılış hɵm mɵjdə millət mɵktəbləri ycyn berilədigən dɵrsliklɵr bujurtmasını bəçərişdə asaslıraq jol tutuşnı, 16) ɵzbəkistandaƣı mɵjdə millət mɵktəblərin, 1930 nci jılda kitablar bilən tə'min qılış toƣrusıda mɵjdə millət nəşrijatları bir aj icidə myahədə jazışnı taçiklər jaşajturƣan rajunlardaƣı dykanlarnıŋ jaqın arada tacik tilidə jazılƣan kitablar bilən tə'min qılınışını vɵ rus tilidə jazılƣan nəfis ədəbijatnıŋ ɵzbɵkcəgə tɵrcimə qıldırış caralarƣa kirişilgəni toƣrusıda bu nəşrijat ıdarasınıŋ bildirişini mə'lumatqa aldı vɵ uniŋ bu və'dəsigə binaan ɵziniŋ nəfis ədəbijatını basdırış işini keŋəjtişni, hɵm jerli ahalıdan jazuvcı jaş kyclərniŋ işini jyksəltişgə tyrlicə jardam kɵrsətişi lazım ekənini təklif etdi.

ɵzdɵvlətniŋ abarut (myamilə sərmajəsi) sərmajəsini artdırış vɵ kəpirətif arqalı qışlaq çajlarıda ədəbijat tarqatış, nəşrijat pılanı hɵm mɵktəblərni dəftərlər bilən tola rəvişdə tə'min qılış işiniŋ muvaffaqıjatlı barışı ycyn ɵzdɵvlətni qaqaz bilən tə'min etiş toƣrusıda ɵzbɵkistan xalq kɵmisɵrlɵr şurasıda jaqın vaqtda mə'ryzə qojulışını zəryr tapdı.

kəllegijə xalq maarıf kɵmisɵrinin orunbasarı ortaq paroşın başıda bolƣan mɵsləhət mɵçlisi tamanıdan 29-30 nci jılda mɵktəblərni dɵrsliklɵr bilən tə'min qılış sestimɵsini tasdıq qılıb vɵ bunıŋ bɵçərilişini hɵm ɵzbɵk dɵvlət nəşrijatı tamanıdan nəşrijat pılanı vɵ mɵktəblərni dɵrsliklɵr bilən tə'min

etilib turuş toğrusьda ezdəvlətni kьvartalda bir mərtəbə tekşirib turuşnь zəryr tapьb bu işni ortaq kozьrьfğa tapşьrьldь.

kitabnьn basьlьb cьqadьğan vaqtь toğrusьda xalq maarьf kəmisərlikigə anьq və tyzygrək ma'lumat berib turuşnь jyklədi.

hazьrğь vaqtda ezdəvlət tamanьdan nəşr qьlьnadьğan kitablarnьn qьjmat bolğanьnь nəzərgə alьb ularnь arzan qьlьşnь, məktəblərni dərslik həm oquş qollanmalarь bilən tə'min etiş işini bəçərişdə apparatnь tyzyk halğa cojuşnь tezlətiş təklif qьlьndь.

kəllegijə bu toğruda xalq maarьf kəmisərlikinin ez apparatьda ajnьqsa çajlardağь maarьf şə'bələridə bir munca kəmciliklər bolğanlьğьnь və bunьn sajasьda məktəblərni dərslik həm oquş asbabь bilən tə'min qьlьş işinin tərtibli barьşьğa səbəbci bolğanьnь kersətib, bu haqda qujьdağь caralarnь tur muşğa aşьrьşnь təklif etdi:

1—dəvlət ilmij şurasьğa dərsliklər toğrьsьda məh kəm bir jol tutuşnь, 2) nəşr qьlьnadьğan kitablarnь syfət çəhətidən jaxşьlaş maqsadьda dəvlət ilmij şurasь aldьda oquş və balalar kitablarьğa daьr kəmisijə və unьn bilən birlikdə bu kitablarğa baha qojuşda məs'ylijətli işcilər həj'əti təşkil qьlьşnь və buişcilərgə dəv'ət nəşrijatь hьsabьdan pul berişni-3) dərslikər həm başqa kitablar nəşr qьlьş toğrusьda dəvlət ilmij şurasь həm ezdəvlətnin işigə anьq cegərə belgiləşni, faqat kerək boladьğan dərsliklər, tyzyş, ezdəvlətnin nəşrijat pьlanьğa daьr fikr bildiriş, zəryr bolğan pəjtlərdə mysənniflər təvsijə qьlьş, dərsliklər və oquş asbablarь həm balalar kitablarь nьn pirəjektlərini bularğa baha qojuşda məs'yl bolğan işcilərnin fikri asasьda kəryb cьqьş işini dəvlət ilmijşurasь ystidə qaldьrьşnь, 4) bu oquş jьlьda nəşr qьlьnadьğan dərsliklər həm oquş asbabьnьn pirəspektləri il mij şura bir aj icidə kəryb cьqьşь ekryg maarьf şə'bələridə pьlanğa aьd işlərdə bolğan işcilərnin kənferinsijəsidə kərylədigən məs'ələlər çymləsigə məktəblərni kitablar bilən tə'min qьlьş toğrusьdaalahьdaməsə'lə qojuşnь xalq maarьfkəmisərliginin çajlarьğabaradьğan işcilərigə kitablar və oquş asbabьdan fajdalanьş və ularnь toğrь taqsьm qьlьnğanьnь tekşiriş vəzifə qьlьb jykləşni.

kitablarğa bujurtma tyzyş işigə maarьf şə'bələrinin dьqqat berişləri, ezdəvlət tərəfidən jybərilgən jyklərnj istənsədən ez vaqtьda alьşnь və dərislik həm oquş asbabьnь məktəblərgə ez vaqtьda tezlik bilən tarqatьşnь maarьf şə'bələrigə təklif qьladь.

1929—28 jьl ycyn dəvlət bedçəti bojunca 9,591,346 som tasdьq qьlьndь. bedçət ьdarasь tamanьdan qanun bolmağan rəvişdə alьnğan 85000 som əperətivnij və ьdara xaraçatlarь ycyn 15000 somnьn qaldьrьlьşь toğrьsьda xalq kəmisərləri şurasьğa bolğan ьltьmasnь tasdьq qьldь və ezbekistan mərkəzi ьçraqomь 4 nci sesijəsi tamanьdan qoşumca xaraçatlar ycyn qabul qьlьnğan 336000 somnьn berilişini soraladьğan boldь. bedcət ьdaralarь tamanьdan bedçətdəgi ezgərişlər toğrusьda maarьf myəssəsələrini xabardar qьlьb kiriditlər və ьştatlarnьn saqlanьşь ycyn bedçət jьlь axrьğaca ьltьmas bilən myraçəət etməsliklərni təklif qьlьndь. qoşumca pyl belgiləş hec bir jol bilən mymkin bolmağanьdan bundaj ьltьmaslar qabul qьlьşnь xalq maarьf kəmisərlikinin həmə şə'bələrigə mən' etdi.

cyst rajunьda oqutьş ana tiligə kəcyrilməgən məktəblərdə oqutuşnь tezlikdə ana tiligə kəcyriş və zəryr bolğan dərslik həm oquş asbabь bilən ularnь tə'min qьlьşnь fargana ekryg maarьf şə'bəsi və ьçtьmaьj tərbijə belymigə, samarqand ekrygidə məktəblərdə oqutьşnь ana tiligə kəcrilişni tekşirişni və bu jolda qoşumca tədbirlər toğrusьda mə'lumat tapşьrьşnь ьçtьmaьj tərbijə həm samarqand ekryg maarьf şə'bəsigə təklif qьldь. ərəb məktəbləri ycyn ularnьn sezləşədigən tili asas qьlnьşь kərsətildi.

qьrğьzьstanda nəşr qьlьnğan dərsliklərni qьrğьzlar qabul qьlmağanlьqlarьdan ularnьn tilidəgi xususьjatlarnь ergənişni və qьrğьz məktəbləridə oqutьşni qьrğьz tiligə kəcyriş toğrьsьda fikrini bildirişni ilmij şurasьğa təklif qьldь.

samarqanddağь tatar başqьrd ahalьsь ycyn 2 nci basqьc məktəb salьş ycyn 15000 som beriş və taşkentdəgi tatar başqьrdlar ycyn həm 2 nci basqьc məktəb təşkil qьlьş toğrusьdağь məs'ələni işləb cьqьşnь taşkent ekryg maarьf şə'bəsigə təklif etdi.

kəlliktif xoçalьqlarьda mədənij işlərnin syst bir halda bolğanьnь kez aldьda tutub, həmə nəmynəlik kəlliktif xoçalьqlarь aldьda bittədən məktəbkə qadar tərbijə ocağь təşkil qьlьşnь və 29 nci jьlnьn jaz vaqtьda alahьda rojxat bojunca 50 kəlliktif xoçalьğь aldьda bittədən balalar majdanь təşkil etilişi lazьm deb kərsətildi.

ymymij tə'limni jyzəgə cьqarьş pьlanьnь tyzygəndə kəlliktif xoçalьqlar bolğan çajlarda birinci nəvbətdə məktəblər acьşnь esdə tutuşnь təşkilət reçə belymigə jykladi.

məktəblərgə balalar qabul qьlğanda qьşlaq xoçaьğь ərtilləri həm kəmmynələridə a'za bolğanlarnьn balalarьnь, kambağal — batraq balalarьğa tenləşni həmə ekryg maarьf şə'bələrigə təklif qьladь.

dьjqan jaşlarь ycyn jənidən acьlaturğan kecki məktəblərni mymkin bolğanda kəlliktif xoçalьqlarь aldьda təşkil qьlьşnь ekryg maarьf şə'bələri həm ьçtьmaьj tərbijə belymigə dьjqan jaşlarь məktəbini bitirədigənlərni kəbraq kəlliktif xoçalьqlarьğa çəlb etişni ьçtьmaьj tərbijə belymigə jykladi.

qьşlaq xoçalьğь texnikymlərinin pirəgrəmmələridə qьşlaq xoçalьğьnь kəlliktifləşdiriş maqsad bolub alnьşь ycyn bularnьn pirəgrəmmələrini qajtadan kəryb cьqьşnь ьxtьsasьj tə'lim belymi həm dəvlət ilmij şurasьğa təklif qьldь.

bir qьşlaq xoçalьğь texnikymini kəlliktif xoçalьqlarьğa işcilər hazьrlajdьğan maxsus myəssəsəgə əjləntiriş məs'ələsini işləb cьqьşnь ьxtьsas tə'lim belymigə təklif qьldь.

nəmynəlikkə kəlliktif xoçalьqlarьnь kicik kytybxanalar bilən tə'min qьlьşnь sьjasьj maarьf belymi həm ezdəvlətgə təklif qьlьb, birinci fevraldən

kecikdirməsdən jerik kalxozlarnьn həməsidən bittədən s/v məktəbi və 29-30 jьlda esə həməsidə bittədən s/v məktəbi acьş zəryr dev tapdь.

kəlliktif və şura xoçalьqlarь aldьda məktəb salьş toqrusьda madda kirgizilişi oqutuvcьlarnь qajtadan tajjarlaş qurslarь həm fьrqa məktəblərinin pirəgrəmmələrigə kəlliktif xoçalьqlarь tyzylişi toqrusьdaqь məs'ələlərnin kirgizilişi kərsətildi.

oqutuvcьlar ycyn çym'ə darьlfьnyni acьş toqrusьdaqь nьzamnama tasdьq qьlьnьv 15 nci janvardan vaşlav işkə kirişişini ьçtьmaьj tərvijə vəlymigə təklif etdi.

alьj tə'lim—tərvijə inistitytini həm unьn vьnasьnь ьşqal qьlqan ravfaknь vьna vilən tə'min qьlьş və inistitytgə jataqxana, pirəfisyrlər və vaşqa oqutqucьlar ycyn vьna salьş zəryr volqanьdan unь jer ycəstkələri vilən tə'min qьlьş toqrusьda lazьm volqan caralarqa kirişməkni lazьm tapdь.

əndiçan əkrygidə maarьf işləri toqrusьda xalq maarьf kəmisərligi rəhbəri ortaq vahьdьfnьn mə'ryzəsini tьnlaqandan kejin ymymij ьvtьdaьj tə'limgə ajьd pьlan və veş jьllьq iş pьlanьnь tyzyş varəsidəgi işlərni kycəjtirişni, ahaiьnь məktəb vьnalarnь salьş məktəb şuralarьda, ata-analarnьn jьqьlьşlarьda, məktəbkə jardam kəmisijələridə qьlov, kytyvxana va qьzьlcajxana şuralarьda qatnaşdьrьş işini kenəjtiriş, oqutuvcьlarnь tazalaş toqrusьda tutqan jolunь tezdən toqrьlaşnь əkryg maarьf şə'bəsigə təklif qьldь və bu haqda xalq maarьf kəmisərligi həm maarьf işciləri sajuzьnьn mərkəzi ьdarasь tamanьdan şu haqda diriktif veriş kerək tapьldь.

şoralarnь mədənij maarьf seksijələrinin işləridə faal rəvişdə iştirak qьlьş, bu seksijələr arqalь ahalь ortasьda ymymij ьvtьdaьj tə'lim məs'ələsini ken syfətdə acьq tyşyntirişkə əkryg maarьf şə'bəsinin dьqqat veriş, şuralarnьn mədənij maarьf seksijələrinin işlərini kətəriş və əkrygdə maarьf işlərinin varьşь toqrusьda vaqt-vaqt mə'ryzə tinləş toqrusьda həmə əkryg ьçraqomlarьqa xat vilən myraçiət etiş zəryr dev tapdь· pəstki maarьf myəssəsələrigə usul çəhətidən jolvaşcьlьqnь kycəjtiriş və məktəblərdə xalq maarьf kəmisərliginin jəni pirəgrəmmələrini işləv cьqьşqa kərək əhəmijət veriş təklif etildi.

kamvaqal balalarьqa kəmək veriş ycyn fajdalanmasdan jata vergən 25 somnь əz ornuqa sərf qьlьş zəryrligi və bu ehtьjaç ycyn verilgən sərməjələrnin vaşqa əkryglərdə həm fajdalanmasdan turqanlьqь vilingənidən bu haqda serkylər tarьqasьda vujruq verişni sorav əzbekistan mərkəzi ьçraьja qomьtasьqa myraçiət etiş kerək dev tapdь.

kytyvxanalarda dijnij və şəvinizim rohьda jazьl qan kitavlarnьn alnьv vitməgənini nəzərdə tutuv, vu işni ornuqa jetkiziş ycyn kytyxanalardan vundaj kitavlarnь tezdən tekşirişkə kirişiş zəryr tapьlvv vunьn ycyn sьjasьj maarьf vəlymidən ortaq melnikyvə və keldivekif, əzlitdən ortaq tilinif, dəvlət sьjasьj ьdarasьdan ortaq lapşьn həm dəvlət ilmij şurasьdan ortaq haşьmьfdan ьvarat kəmisijəgə jyklətildi.

qaşqadarja əkryg maarьf şə'bəsinin mə'ryzəsi jyzəsidən həm əndiçan maarьf şə'bəsigə qьlьnqan təklifni qavul etiv, dьjqan jaşlarь məktəbigə jer ycəstkasi veriş, unь sərmajə vilan tə'min etiş eski məktəblərni tamaman vetiriş valalar yjləridə tə'lim tərvijə işlərini kycəjtiriş, maddь ahvallarьnь jaxşьlaş, valalar yjləridəgi valalarnь ьçtьmaьj ahval çəhətidən tekşirив cьqьş, məvçyd qanunlarqa muvafьq ularnь işləv cьqarьş çajlarьqa orunlaştьrьş, s/v işlərini jaxşьlav jolqa, qojьş, tə'lim tərvijə işləri vilən xьzmat kərsətişdə kəmvaqal orta dьjqanlar ortasьda həm jer ьslahatь nətiçələrini mystəhkəmləş zəryrligini esdə tutuv kəlliktif və şura xoçalьqlarь ortasьda işləşni təklif etdi.

maarьf myəssəsələrinin ekin ekiş mə'rkəsidə iştirak qьlьşlarь toqrusьda qьşlaq xoçalьqь tehnikymlərinin oqutuvcь, mutaxassьs həm oquvcьlarь hasьlatnь aşьrьş sahasьdaqь caralarnь və ekiş masafasьnь kəpəjtiş toqrusьda dьjqanlar ortasьda çanlь rəhbərlik kərsətiş və ular bu toqruda qьşlaqlьrda məsləhət məçlisləri ətkəzişləri, texnikymlərnin pirəgrəmməsigə ekin ekiş məs'ələlərinin kirgzilişi təklif qьlьndь. vaşqa ьxtьsas vilim jurtlarь həm əzlərinin çamaatcьlьq işləri daьrasьqa ekin ekiş mə'rəkəsi toqrusьdaqь məs'ələni, ьçtmaьj tərvijə məktəbləri həm əzinin oquş pirəgrəmmələrigə ekin ekiş mə'rkəsigə aьd məs'ələlərni kirgizişləri və hasьlatnь aşьrьş toqrusьda ahalьqa en sadda rəvişdə tyşyntirə varьşlarь lazьm dev tapdь.

ilmij—tadqьqat inistityti təşkil qьlьşqa tezdən kirişiş zəryr dev tapьv və vunьn ycyn əkryg kəsəlxanasьnьn verilişi və unь remont qьlьş ycyn zəryr sərmajə velgiləş kerəkligini kərsətildi.

registandaqь uluqvek manarasьnьn mədənij və tarьxьj çəhətdən uluq qьjmatь volqanьnь nəzərdə tutuv və jьqьlvşь anьq volqanьdan uluqvek mədrəsəsi həm temirlən maqvarasьnь remont ycyn 29/30 nci jьl vədçətidə kərsətilgən 30 min somnь bu manara ehtьjaçьqa sərf qьlьş toqrusьda kamьstarьs rəisini soraqьnь qavul qьldь.

məşhyr myhərrir maksim gɵrkij təhriri asstьda s. s. s. r də jaşaƣan xalqlarnьƞ nəfis ədəbij əsərlərini icigə alƣan rusca

„şuralar eli“

(СОВЕТСКАЯ СТРАНА)

məçmyəsigə (almanax) авuna qabul qьlьnadь.

təhrir həj'əti: ismedovьc, xalatьf, əsfəndijarьf və başqalar.

məçmyə jьlƣa 4—san cьqadь.

məçmyəgə s. s. s. r. də jaşaƣan xalqlarnьƞ ьçadьjatdan bolƣan nəfis ədəbij əsərləri kirədi. ɵkrəjinə, belərus, gyryzin, tyrk, ərmən, ɵzbek, tyrkmən, tatar, qazaq, başqurt, taçik, jakut, cuvaş, mardьva, marь, vot, kamь, əsətin, cekrəs və başqa xalqlar jazƣucь və şaьrlarnьƞ əsərləri alьnadь.

ƣajrь mətby xalq tilləridə jyrgən və ajnьqsa lenin toƣrusьda bolƣan xalq əşyələləri alьnadь.

nəfis ədəbijatƣa ajьd maqalalar bolub turadь.

s. s. s. r. rassamlarьnьƞ ьçadlarьdan nəmynələr boladь.

авuna şartь: bir jьlƣa—4 san ycyn 4 –50 tijn, a'rьm sanlarь 1 som 50 tijndən.

ədris: Москва, Центр, Ильинка, 3. Период. Сектор Госиздата.

nəşrijat şe'bələridə və məgəzinləridə həm авuna qabul qьlьnadь.

tatarьstan maarьf xalq kamisarьjatь həm tatar pedəgəgijə çam'ijətiniƞ birgəlik ɵrgini bolьb cьƣa turƣan keƞ piragramlь

„maarьf“

çornalьna 1929 nci jьl ycyn jaziu dəftəri acьq.

„maarьf“ çornalьda, kyndəlik sьjasьj məs'ələlər kempilekis negzinə qurьlƣan janarьragramlarnь əməlgə qoju, məktəbi işin pьlanƣa salu həm esəbləv, kempilikis bojunca ɵrnək dərslər, balalar ьdarasьn ujuşdьru, məktəbdə ylkən yjrəny, məktəbkəcə tərbijə, məktəbdən tьş sьjasьj aƞ—bilim, pьrafьssьja hərəkəti torьnda qollanma materjallar həm oqutucьlarƣa ɵzləridən oqub bilim alьrlьq ilmij—fənnij maqalalar berib turacaq.

1929 nci jьl icində jьllьq jazьlucьlarƣa 12 çornaldan başqa 1929—30 oqu jьlьna qarata cьqarьlƣan „oqutucьnьƞ qojьn dəftəri“ bɵlək etib beriləcək həm jьllьq jazьlucьlar çornal tarafьdan zor utьşlar bilən ozdьrьlacaq bəxt latarьjьna qatnaşacaqlar (ajrьm e'lannь qara) şunьƞ ystinə 1 som 50 tijn ystəmə haq çebəryciləргə

oqutucь joldaşь

degən zor kitəb çebəriləcək. bu kitab jigirmi tabaq (320 betlər) camasь kələmidə bolub, oqutucьnьƞ məktəb içidə kerəkli bytyn ma'lumatlarnь icinə alƣan bir insikləpidijə xizmətin olə,əcək (bu kitabnьƞ tolь myndəriçəsin kərsətkən piraspekt çornalьbьznьƞ keləsi nemirində basьlьr) bu kitabnьƞ ajrьm satьlu bəjəsь 3 som bolacaq.

cornalnьƞ jazьlu bəjəsi

kɵbmi vaqtƣa	maarьf və oqutucьnьƞ „qojьn dəftəri“	maarьf „oqutucьnьƞ dəf.əri“ həm „oqutucь joldaşь“
bir jьlƣa	5 som	6 som 50 tijn
altь ajƣa	3 som	—
yc ajƣa	1 som 75 tijn	—

avьl oqutucьlarьna jazьlu haqьn tɵbəndəgicə bɵlyb tələrgə mymkin: jazьlƣanda 2 som, yc ajdan soƞ 1 som 50 tijn, 6 ajdan soƞ 1 som 50 tijn. birinci tabqьr aqca çebərgəndə jьllьq jazьlƣanlьƣь həm bɵlyb tələrgə tilәgənligi kərsətilirgə tijiş.

ədris: Казань. Почтовый ящик № 56. Редакция Журнала «МААРИФ».

ələngə

çornalьƣa авuna şərtləri tɵbəndəgicədir:

	som	tijn
1—bir jьllьƣь	2	—
2—altь ajlьƣь	1	10
3—ajrьmlab alƣanda nusxasь	—	20

aldьrьş ycyn ədris:

səmərqənd, şuvra kɵcəsi № 39.

ɵzbek jəƞi əlifbe mərkəzi qomьtasь ьdarasьda

„ələngə“ çornalьnьƞ baş kantorasь.

ئوزبەكستان مەركەزى يەڭى ئدليفبى
قومىتەسى تاماندان چىقارىلاتورغان

نەفىس ئەدەبى

„ئەلەنگە“

جورنالى 2 نچى يىل
داۋامىغا كىرىشدى

ئابونە نەرخى:

بر يىلغا 2 سوم
يەرىم يىلغا 1 سوم 10 تىين

جورنالنڭ 1928 نچى يىلدا چىقان 5-12 نچى سانلارى ئىدارەدە بار. 20 تىيىندەن حسابلاب پول يوبارگەنلەرگە ئىستەگەن سانلارى يوبارىلەدر

ئەدرىسى:

г. Самарканд, Советская ул., № 39
Редакции „АЛЯНГА“

ئوزبەكيستان لەنينچى ياشلار مەركەزقومى خدلق مەعارف كەمىسەرلىگى ۋە
ئوزبەكستان مەركەزى يەڭى ئدلىفبى قومىتەسى تاماندارىدان

„ياش كوچ“

ئىسمىدە ئەدەبى ۋە فەننى بالالار جورنالى چىقادر. جورنال يەڭى ئدلىفبىدە، سوۋەتلەر يىلدان بىزدلىب حازرگە ئايغا بر مەرتەبەدەن چىقىب ئۇرغۇسىدر. يىللىق مۇشتەرىلەرگە ئورتاق ئىسمىدە (مەعارف ۋە ئوقۇتقۇچى» نىكىدەن باشقا) ئوقۇغۇچىلارغا، پىئونىرلەرگە كېرەك بولغان بۇتۇن مەعلوماتلەرنى ئىچىگە ئالغان بر كتاب تېگن بېرىلەدر

يازىلىش شەرتلەرى:

بر يىلغا 12 سان ئۇچۇن 1 سوم 50 تىين
يارم يىلغا 6 » » 80 تىين

ئايرم سانلارى 15 تىيندەن

بۇنگەچە داۋام قىلىب كېلگەن «مەعارف ۋە ئوقۇغۇچى» جورنالچەسىنڭ 7 نچى سانىدەن 14 سانىغاچا بولغان نۇسخەلەرى ئىدارەدە بار. 40 تىن يوبارگەنلەرگە دەررەۋ يوبارەمز.

ئەدرىسىمز: г. Самарканд, Наркомпрос Уз. ССР
Редакции „Я Ш К У Ч“

maarif və əqidəsi

nəşrə 75 t.

№ 2-3

5-nci jıl davamı.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

„qızıl qələm“ cəmiyətinin idarə a'zaları.